

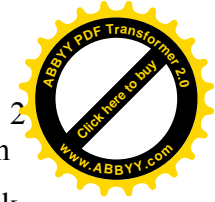
GİRİŞ

Yoksulluğun kadın yaşantılarına olan etkisi, son dönemlerde yapılan kadın çalışmaları sayesinde ortaya çıkmıştır. Yoksulluğun getirdiği zorlu yaşam şartlarının etkilediği önemli bir özne olan kadın, yalnızca yoksullukla değil; aynı zamanda ataerkil düşünce sisteminin kendisini konumladığı ikincil ve edilgen durumla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu süreç, kadının sahip olduğu kişisel özellikleri fark etme, kendi kimliğini ve toplumsal kısıtlamalar karşısındaki duruşunu oluşturma mücadelesidir.

Bu tezde beni peşinden sürükleyen soruların sayısı ve niteliği çok farklıydı; ancak bu sorular birbirinden bağımsız değildi. Birinci bölümde, yoksulluğun ne olduğuna, yoksulluğun neye ve hangi durumlara göre tanımlanabileceğine ilişkin sorularıma cevap aradım. Çerçevesini olabildiği kadar geniş tutmaya çalıştığım bir literatür taramasıyla yoksulluk tanımlarını, tarihsel süreçte yoksulluğun farklı görünümünü, küresel yoksulluğun arka planını; kadın yoksulluğunu ve yoksulluğun kadınlaşmasını incelemeye çalıştım.

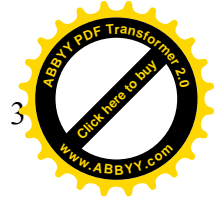
Kadının, tarihsel belirlenmişliğinden hareketle dilsiz kalışı, bu bağlamda edilgen ve özgürlükten yoksun bir özne haline getirilişi; kadının iradesi dışında içine sokulduğu bu durumdan kurtulma mücadelesi, tezinin en temel konularından biridir. Kadın dilsizlik durumundan nasıl kurtulur? Tarihin derinliklerinden günümüze kadına dayatılan ezber nasıl bozulur? Kadın kendi sesine ve sözüne nasıl kavuşur? İkinci bölümde cevaplarını aradığım bu sorular, beni feminist eleştirel yaklaşımları anlamaya götürdü; bu anlama sürecinde, kadının her anlamda özgürleşmesi için yazdığı eserler bir klasik haline gelen Virginia Woolf, ana esin kaynağım oldu. Feminist eleştirel yaklaşımların ışığı altında, kadın yazar ve kadın yazını anlamak, bundan sonraki takip edeceğim konularım için kaçınılmaz bir çalışma oldu.

Hazırlayacağım tezde temel savlarımdan biri, kadınların, kadın yazınından ve kadın yazarlardan etkilenerek, kendilerini değiştirmede ve dönüştürmede onlardan güç alacağıydı. Yoksulluk anlatılarının en özgün kalemlerinden olan Latife Tekin'in, bir kadın olarak kendi özgürlüğünü kazanma mücadelesi vermiş, öznel dilini oluşturmuş, bu dille toplumsal belleğe kazınmış bir isim oluşundan hareketle hayatı, kadınlık deneyimleri ve tezimde ele aldığım temel problemleri kendine özgü bir dille sorgulayan eserlerinin incelenmesi, üçüncü bölümde ele aldığım konular oldu. Latife Tekin bir kadın olarak nasıl bir hayat yaşamış, önüne çıkan engellerle nasıl mücadele etmiştir? Yoksulluk durumlarını nasıl deneyimlemiş ve algılamış, yoksulluğun getirdiği zorluklarla mücadele eden kadın özneyi eserlerinde nasıl resmetmiştir? Latife Tekin'in özgün dili eserlerinde nasıl yansımaktadır? Bu soruların cevaplarını Tekin' in eserlerini ve Tekin üzerine biyografik bir çalışma yapan Pelin Özer'in "*Latife Tekin Kitabı*" adlı kitabını inceleyerek bulmaya çalıştım.



Yoksulluk durumunun kadın yaşantılarını nasıl etkilediğini tespit etmek, kadınların yoksullukla mücadelesini anlamak için zorunluymdu. Dolayısıyla, yoksullukla kadınlık durumlarının ilişkisini anlayabilmek için odak grup görüşmeleri yaptım. Yalnızca yoksulluk konusunu ele aldığım üç kadın grubu oluşturdum. Güçlenme çalışması yaptığımız iki ayrı kadın grubuna da yoksullukla ilgili bazı sorular sordum. Dolayısıyla beş ayrı kadın grubuyla yoksulluk durumlarını tartışmış oldum. Dördüncü bölümün ilk kısmında, kadınların yoksulluk deneyimlerini, yoksulluk algılarını ve yoksullukla mücadele stratejilerini öğrenmek istediğim odak grup görüşmelerini tartıştım. Bu bölümde sorduğum soruların ayrıntılarını yöntem kısmında vereceğim için, bu kısa açıklamayı yeterli görüyorum.

Kadının güçlenmesi, tezimin önemli bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Kadın, güçlenmesi gerektiği bilincine nasıl ulaşır? Bu bilince ulaşmak için neler yapılabilir? Bu bilince ulaştıktan sonra neler yapılmalıdır? Yeterli bilinç durumuna ulaşamayan kadınları engelleyen sebepler nelerdir? Kadının güçlenmesinde edebiyat eserlerinin etkisi olabilir mi; olabilir olduğunu kabul ediyorsak, edebiyat eserlerinin kadın güçlenmesindeki işlevini nasıl açıklayabiliriz? Bu soruların cevabını aramak için, Latife Tekin'in eserlerini temel izlek olarak kullandım. Ayrıntılarını yöntem kısmında anlatacağım iki farklı kadın grubuyla çalışmalar yaptım. Bu çalışmalarda Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı eseri temel eser olarak grup üyelerince okundu. Okuma sürecinde, birinci grupta altı hafta, ikinci grupta üç hafta süren güçlenme çalışması yaptık. Bu çalışmadaki amacım, kadın mücadelesini özgün bir kadın diliyle anlatan edebiyat eserlerinin kadın gruplarınca tartışılması, kadın sorunsalıyla ilgili analizler yapılması, böylesi bir faaliyetin gündelik yaşamda kadının bilinçlenmesine katkıda bulunup bulunmayacağını anlamaktı. Böyle bir çalışmanın kadınları bilinçlendirme yolunda güzel ve anlamlı bir faaliyet olacağına baştan inanmış olmam, çalışmanın getirdiği zorlukları aşmamda önemli bir direnç oluşturdu. Grup çalışmalarımızın sonunda, çalışmalarımızın katılımcılar üstündeki etkisini sorarak, yaptığımız faaliyetin sonuçlarını anlamaya çalıştık.



YÖNTEM

Odak Grup Görüşmeleri

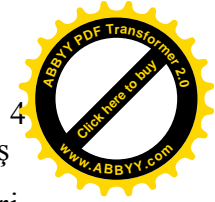
Odak grup görüşmeleri nitel veri toplamada önemli bir işleve sahiptir. Odak grup görüşmeleri, bire bir yapılan görüşmelere göre önemli farklılıklar içeren bir araştırma yöntemidir. Görüşmenin grup halinde yapılıyor olması, katılımcılar arasındaki etkileşimi önemli ölçüde etkilemektedir. Grup dinamiği, katılımcıların sorulara verdiği cevapların kapsamını ve derinliğini etkileyen önemli bir etkidir. Odak grup görüşmelerinin bu özelliği zengin bir veri elde etmede işlevseldir; çünkü, bire bir yapılan görüşmelerde akla gelmeyen bazı konular grup dinamiği içinde akla gelebilmekte, tartışmaya açılabilir.

Odak grup görüşmelerinin bu faydaları yanında riskli yönleri de vardır. Gruplar bireylere oranla daha fazla riske yönelebilir, gruplar bireylere göre daha “cesur ve gözü kara” olabilir. Bu durum bazı zamanlarda grubu yanlış yönlendirebilir, “grup aklı” denilen bu süreçte katılımcılar birbirinden etkilenerek yanlış bile savunabilir.

Odak grup görüşmesini yöneten araştırmacı, konusuna hakim olmalı; grup üyeleriyle ön görüşmeler yapmalı, grubun konu dışına çıkmasına izin vermeyecek sistematik bir tutum içinde olmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Tez çalışması kapsamında toplam beş tane odak grup görüşmesi yapılmıştır. Gruplardan üç tanesi, deneyim paylaşma/ yoksullukla baş etme, ikisi okuma grubu/ deneyim paylaşma grubuydu. Deneyim paylaşma/ yoksullukla baş etme grupları, kadınların yoksulluk durumlarından anladığı şeyleri tespit etme, bu durumlarla nasıl mücadele ettiklerini, hangi stratejileri geliştirdiklerini anlamaya yönelik oluşturuldu. Grup görüşmelerinde şu sorulara cevap arandı; etraflı tartışmalar yapıldı. Kadınlara göre yoksulluk nedir; yoksulluk durumları nasıl tanımlanabilir? Kadınlar yoksulluk durumlarının getirdiği zorluklarla nasıl mücadele ediyorlar, bu bağlamda hangi stratejileri geliştiriyorlar? Kadınlar nasıl para kazanıyorlar; çeşitli şekillerde kazandıkları parayı kendi istedikleri şekilde kullanabiliyorlar mı; kullanamıyorlarsa bunun sebebi nedir? Kadınlar kazandıkları parayı nasıl harcamayı tercih ediyorlar? Yoksulluk durumlarının kadınları güçlendirici etkisi var mıdır? Para kazanmak kadını güçlü kılıyor mu? Yoksulluk durumlarıyla mücadele etmede ailenin etkisi nasıldır? Yoksullukla daha sağlıklı mücadele edebilmenin yolları nedir?

Bu soruları tartıştığımız kadın grupları, kendi içinde farklı özellikler göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Ev kadınlarından oluşturduğumuz grubun ana özelliği, evlilik deneyimli olmaları ve sigortalı bir işte çalışmamalarıydı. Ev kadınları, resmi verilerde “işsiz” tanımına uymayan, hane içi yaşamı ve ilişkileri döndürürken harcadıkları emeğin yok sayıldığı “görünmez” toplumsal öznelerdir. Bu gerçekten hareketle, katılımcıların özelliklerini belirlerken “sigortalı bir işte çalışmama ve evlilik deneyimli olma” kıstasını



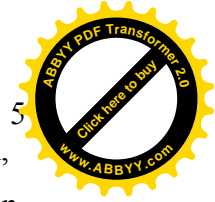
koyduk. Ev kadınlarına, bir öğrencimin annesi vasıtasıyla ulaştım. Değişik yaş gruplarındaki katılımcılarımla, öteki gruplarımda yapmayı başardığım ön görüşmeleri gerçekleştirilemedim. Ön görüşme yapılabilseydi, bu çalışma için o kadar istekli ve samimi olan katılımcı grubumla daha sağlıklı bir görüşme yapabilir, daha fazla veriye ulaşabilirdim. Ancak, ön görüşme yapmadığımız halde, sorularım cevaplarını buldu.

Yoksulluğu tartıştığım ikinci grup, işçi kadınlardan oluşturuldu. İşyerimde çalışan toplam sekiz işçi kadınla, çalışma şartlarının sağladığı kolaylık yüzünden iki farklı zamanda ön grup görüşmeleri yapabildim. Ön görüşmelerin yapılması, esas görüşmenin çok verimli geçmesini sağladı. Bu grubu oluştururken dikkat ettiğim temel husus, kadınların asgari ücretli ve sigortalı bir işte çalışmalarıydı. Düşük gelir grubundaki kadınların yoksulluk deneyimlerini anlamak için oluşturulan bu grupta, evli- çocuklu, eşleri tarafından terk edilmiş-çocuklu kadınlar yer aldı. Boşanmayla, başka bir deyişle eşleri tarafından terk edilme sonucunda yoksulluk durumuna düşen kadınların, bu mağduriyet durumlarıyla nasıl başa çıktıklarını anlamamda bu grup çok işlevsel oldu.

Üçüncü kadın grubumun temel özelliği, yüksek eğitim almış olmalarıydı. Grup içinde aykırı bir duruşun farklı söylemleri getirebileceği düşüncesiyle, bir tane ilkokul mezunu, üç çocuklu dul bir kadın katılımcı gruba dahil edildi. Grupta evli- çocuklu, dul- çocuklu, yalnız yaşayan- bekar kadınlar, ailesiyle yaşayan bekar kadınlar, mesleği olduğu halde daha iyi para kazanabilmek için ikinci üniversiteyi okuyan bir öğrenci yer aldı. Farklı mesleklerden yüksek eğitim almış kadınların, yoksulluk deneyimli olsun veya olmasın, yoksulluğa bakış açılarını, yoksulluğu tanımlamalarını, eğer yaşamışlarsa yoksulluk deneyimlerini anlamak, kadın yoksulluğunu analiz etmek açısından önemliydi.

Okuma ve deneyim paylaşma yöntemiyle kadının bilinçlendirilmesi çalışması yapmak üzere iki farklı grup oluşturduk. Ayrıntılarını eylem yönelimli araştırmada anlatacağım bu iki gruba, yoksullukla ilgili bazı sorular sorduk. Bu iki grupta analizlerimiz farklı noktalarda odaklandığı için, yoksulluk soruları ikincil derecede kaldı.

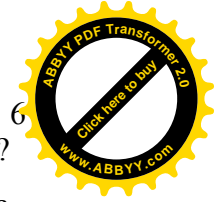
Ses kaydı alınan grup görüşmeleri, yazıya döküldü; söylenen sözlerin virgülüne dahi dokunulmadan sonuçlar çıkarıldı.



Eylem yönelimli araştırmada, Freire'in (1998) ezilenlere ve ezenlere bakış açısı, güçlenme kavramını değerlendirilişi bize ışık tutmuştur. Freire'e göre, özgürlük, insanın dışında bir ideal, bir mit değildir; insanın yetkinleşme arayışının en önemli koşuludur. Özgürlüğü kısıtlanan kişi, içinde bulunduğu ezilmişlik halini çıkışsız bir yol değil, dönüştürülebilecek bir durum olarak kavramalıdır. Burada karşımıza "eylemsellik" kavramı çıkar. Ezilen, ötekileştirilen, dolayısıyla güçsüzleştirilen insan, ezilmişlik halini dönüştürebilecek bir durum olarak kavradığı anda, bu kavrayış onu yaşamsal eyleme yönlendirir. Bu kavrayışın yaşamasal eylemi getirmediği durumlarda güçlenmeden söz etmek mümkün değildir.

Kadın yoksulluğunu, ezilmişliğini, güçsüzlüğünü anlamaya çalıştığım bu tezde, Freire'in üstünde durduğu eylemeselliği pratik olarak deneyimlemek istedim. Literatürden yaptığım çalışmalar bana yalnızca teorik bilgi verecekti; halbuki eylemsel bir çalışma, savlarımı temellendirmede kuvvetli bir dayanak noktasını oluşturacaktı. Bu düşünceден hareketle iki farklı özellikte kadın grubu oluşturduk. Birinci grup, yüksek eğitimli kadınlardan oluşturuldu. Katılımcılardan bir tanesi evli- iki çocuklu; bir tanesi boşanma sürecinde eşinden yaklaşık iki yıldır ayrı yaşayan (şimdi boşanma gerçekleşti) iki çocuklu kadındı. Grubun diğer altı üyesi, yalnız veya ailesiyle beraber yaşayan bekar kadınlardan oluşturuldu. Evlilik deneyimi olmayan bekar kadınları tercih etmemde, programın bilinç kazandırma ve güçlenmeye yönelik eğitici bir özellik taşıması etkili oldu. Katılımcılarım aynı dershanede çalıştığım mesai arkadaşlarımdı. Uzun soluklu bir çalışma programı düşündüğümüz için, programlara katılımın devamlı olması açısından, katılımcılarımızı mesai arkadaşlarımdan seçmek çalışmayı kolaylaştıracak bir tercihti. Grup alışmasında *Sevgili Arsız Ölüm* ve Latife Tekin hakkında Pelin Özer' in yaptığı biyografik alışma *Latife Tekin Kitabı* temel eser olarak okundu; beş hafta boyunca Pazar günü öğleden sonraları evimde yaptığım toplantılarda tartışıldı. Bazı katılımcılar *Aşk İşaretleri* ve *Muinar*'ı da okudular, bu iki eserden bölümler okuyarak tartışma renklendirildi. Altıncı hafta yaptığımız son çalışma, beş hafta boyunca yaptığımız çalışmaların meyvesi niteliğindeydi. Son grup çalışmamızı kamerayla kayıt altına aldık.

Programda, kadın dilsizliği, kadının kendi diline kavuşması, kadının güçlenmesi konuları, Tekin' in eserleriyle bağlantılı olarak, şu sorular çerçevesinde tartışıldı. Kadın olmak ne demektir; kadın olmaktan ne anlıyorsunuz? Kadınların kendileriyle veya hayatlarındaki ezilmişlikleriyle yüzleşmeleri nasıl olmaktadır? Kadın kendi güçsüzlüğünün farkına nasıl varır; güçlenmesi gerektiği bilincine nasıl ulaşır? Bu bilince ulaştıktan sonra neler yapılmalıdır? Yeterli bilinç durumuna ulaşamayan kadınları engelleyen sebepler nelerdir? Kadının güçlenmesinde edebiyat eserlerinin etkisi olabilir mi; olabilir olduğunu



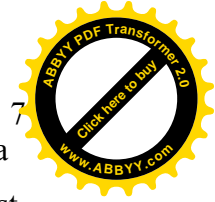
6 kabul ediyorsak, edebiyat eserlerinin kadın güçlenmesindeki işlevini nasıl açıklayabiliriz? Kadın dayanışması mümkün müdür? Bu sorulara cevap aradığımız altı hafta sonunda, katılımcılarımıza bu programdan neler kazandıklarını sorduk. Aldığımız cevaplar, çalışmanın başında tahmin edebildiğimiz kadar çok üstündeydi.

Güçlenme çalışması yaptığımız ikinci grup, evlilik deneyimli kadınlardan oluşturuldu. Toplam beş katılımcıdan biri lise mezunu, bir çocuklu ev hanımıydı. Diğerleri lise terk, evli, iki çocuklu ev hanımı, bir diğeri lise mezunu, eşinden boşanmış, iki çocuklu, çalışan kadındı. Dördüncü katılımcımız, ilkokul mezunu, evli, iki çocuklu kadın, son katılımcımız ise okula gitmemiş, okumayı kendi kendine öğrenmiş, evli, dört çocuklu kadındı. Son katılımcımızla kendi evinde iki ayrı sefer ön görüşme yapmamıza rağmen, program günü önemli bir sağlık problemi yüzünden görüşmeye katılamadı. Ön görüşmelerimizde aldığımız notları veri olarak kullandım. Bu grubumuzda da temel eser olarak Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm*'ü okundu. Katılımcılarımız - belki eğitim seviyelerinin yetersizliği yüzünden - kitabı okumakta zorluk çektiklerini, ancak yazarın vermek istediği mesajı aldıklarını ifade ettiler. Bu grupta, ayrıca Nalan Türkeli'nin *Varoşta Kadın Olmak* adlı kitabından ve yazarın hayat hikayesinden bahsederek, güçlenme çalışması için ek bir kaynak sağlamış olduk. Grup üyeleriyle yaptığımız ön çalışmalar, birinci gruptaki kadar sağlıklı yürütülemedi. Kadınların toplanmaları için ortak bir zaman hazırlanamayışı, burada en temel neden oldu. Katılımcılardan uygun olanları evime davet ederek, ikişerli veya üçerli gruplarla kitabı analiz etmeye çalıştık. Katılımcılardan bir tanesinin eşi, karısının evime gelmesine izin vermediği için, üç ayrı sefer kadının evine gittim, ikili çalışmalar yaptık. Esas görüşmeyi gerçekleştirdiğimiz son hafta, ön çalışma yaptığımız kadınlardan biri hariç, (sağlık problemi yüzünden gelemedi) diğerleriyle evimde toplandık, görüşmemizi gerçekleştirdik.

Metin Analizi

Tez çalışmamı yaparken başvurduğum en önemli yöntemlerden biri de metin analizi olmuştur. Feminist eleştirel yaklaşımlardan yararlanarak yaptığım metin analizleri, anlamak istediğim konularla ilgili çok önemli bir bakış açısı sunarak, doğru sorular sorup, sağlıklı cevaplara ulaşmamı sağlamıştır.

Feminist Edebiyat eleştirisi temelde dört sorunla ilgilenmektedir. İlki, eril metinlerin yeniden incelenerek bunlardaki ataerkil varsayımların saptanması; böylece bu metinlerde kadınların toplumsal, kültürel ve ideolojik olarak nasıl temsil edildiğinin gösterilmesidir. Bu eleştiri, kadınların, erkeklerin ürettiği metinlerin tüketicisi olarak kabul edildiği varsayımından hareket etmektedir. İkincisi, şimdiye kadar var kabul edilmeyen kadın metinlerini gün yüzüne çıkararak yepyeni bir edebiyat tarihi ortaya çıkarmaktır. Üçüncüsü,



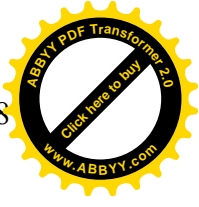
geleneksel metinleri hakkıyla eleştirebilecek “feminist okur” profilinin ortaya çıkartılmasıdır. Dördüncüsü ise, yeni bir yazı ve okuma bütünlüğü oluşturarak, feminist okurların edimde bulunmasını sağlamaktır (Humm, 2002).

Latife Tekin’in eserlerinin analizini yaparken, feminist edebiyat eleştirisinin bu yaklaşımlarından faydalanarak özgün bir analiz yapmaya çalıştım. Kendi özgün dilini oluşturarak kadının kendi dilini kazanmasında önemli bir örnek model olan Tekin’in eserleri, özel bir okuma ve anlama pratiği gerektirmekteydi. Tekin üstüne yazılmış makalelerin taranması, Tekin’in dilinin anlaşılmasında önemli bir yol haritası olmuştur. Eylem yönelimli odak grup görüşmesi yapılmadan önce bu dikkatle eserler analiz edilmiştir. Bu, grup görüşmelerinin yönlendirilmesi ve konunun katılımcılara aktarılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Yine, grup görüşmelerinde Tekin’in eserlerini okuyan farklı bakış açılarına sahip katılımcıların farklı yorumları, Tekin’in eserlerinin analizinde önemli açılımlar sağlamıştır. Bu karşılıklı ilişki, metin analizinin daha kapsamlı şekilde gerçekleştirilmesinde düşündüğümüzün ötesinde katkı sağlamıştır.

Yoksullukla ilgili literatür araştırması yaptıktan hemen sonra, Tekin’in eserlerindeki yoksulluğun farklı yansımaları ve ele alınmış şekilleri incelenmiş, edindiğimiz akademik bilgiyle Tekin’in yoksulluğa yaklaşımı harmanlanarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte, akademik çalışmaların öncesinde ve sonrasında, farklı şekillerde Tekin’in eserleri yeniden okunmuş ve analiz edilmiştir. Yoksullukla ilgili yaptığımız literatür çalışması, Tekin’in politik anlamlar içeren romanlarının okuru götürmek istediği noktanın tespitinde olmazsa olmaz önem taşımıştır. Bu süreçteki analizlerimiz, “Latife Tekin’in eserlerinde yoksulluğun farklı görünüşleri” başlığı altında analiz edilmiştir.

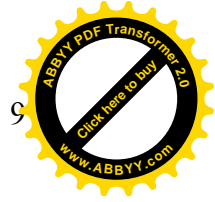
Tekin’in eserleri üstüne yazılan edebiyat eleştirileri, Tekin’in dilini ve edebiyat alanındaki önemini anlatmanın yanında, kadını dilsizleştiren ve edilgenleştiren geleneksel kodların çözülmesinde yolumuzu açan önemli bir araç olmuştur. İlk okuyuşta ve belli bir arka plan olmadan anlaşılamayan Tekin’in kahramanlarının eylemlerinin kodları, söz konusu edebiyat eleştiri yazıları ışığında analiz edilmiştir. Tekin üstüne yazılan söz konusu yazılar okunduktan sonra, Tekin’in kendi özgün dilinin analizine geçilmiş, yazarın, kadının kendi dilini kazanması sürecinde yapmış olduğu eylem, metin odaklı anlaşılmaya çalışılmış, “Latife Tekin’in eserlerinde dilin büründüğü farklı renkler” başlığı altında analiz edilmiştir.

Pelin Özer’in *Latife Tekin Kitabı*’ndan, Latife Tekin’in eserlerinin analizinde önemli bir yol haritası olarak faydalanılmıştır. Söz konusu eserde, Tekin kendi anlatımıyla eserlerini hangi duygu ve düşüncelerle yazdığını, eserleri üstünde yazılıp çizilen şeylerin analizini yapmaktadır. Tekin’in kendi eserleri üstünde kendi anlatımından yaptığı yorumlar, çalışmamızdaki metin analizini kolaylaştırmıştır.



Görüşme

Latife Tekin'le, Bodrum'da, Gümüşlük Akademisi'nde, yaşadığı mekanda yaptığım karşılıklı görüşmeler, yazarın eserlerini yeni bir bakış açısıyla okumamı ve değerlendirmemi sağlamıştır. Tekin'in yaşam öyküsü, kendisiyle paylaştığım bir buçuk günlük bir yaşam deneyimi ve eserleri arasındaki bağlantıyı kurduktan sonra, bu çalışmada ulaşmak istediğim hedef tam olarak şekillenmiştir.



BÖLÜM I

KÜRESEL KAPİTALİZM VE YOKSULLUĞUN FARKLI GÖRÜNÜMLERİ

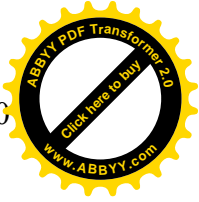
Sanayi Devrimi'nden sonra meydana gelen gelişmeler, kapitalist sistemin kendisini sağlam bir temelde kurmasına, dahası, kendisini evrensel bir doğru olarak dayatmasına olanak sağlamıştır. Bu oluşumlar bağlamında ortaya çıkan küreselleşme, dünya coğrafyasını ekonomik, siyasal ve kültürel alanda etkisi altına alan bir süreçtir. Uluslar arası arenada mal-sermaye, bilgi ve insanın hızlı akışı, bu akışın söz konusu bölgelerde meydana getirdiği değişim ve dönüşümler, toplumların ve bireylerin yaşam dünyalarını bu akışa göre yeniden anlamlandırması gerçeği, bu sürecin kapsamındadır; kapitalizmin gücü bu sürece karşı çıkan bütün direnç noktalarını kırmaktadır (Wallerstein, 2000 ; Aslanoğlu, 1998 ; Sarıbay, 2000).

Küreselleşme, özellikle az gelişmiş ülkelerde insanların pek çoğunun sosyal güvenlikten yoksun olmaları, sistemin özel ve kamusal kaynakların dağılımında çarpıklıklara yol açması ve küresel finans piyasalarının maruz kalabileceği büyük krizler sebebiyle, önü alınamayan yıkımlara yol açmıştır. Piyasalar zenginlik üretmede başarılıdır ancak başka sosyal ihtiyaçları karşılamada başarısızdır; dahası sistem sosyal ihtiyaçları karşılamak için tasarlanmamıştır (Soros, 2002).

Kapitalizmin son raundunun gerçekleştiği zaman dilimi, sistemin kendisini meşrulaştırdığı liberal düşüncenin tam anlamıyla etkin bir öğretiye dönüştüğü ve küresel arenada kendisini kabul ettirdiği dönemdir. Son dönemlerde teknolojinin olağanüstü bir güç kazanması bağlamında gelişen ve hızlanan iletişim sistemleri, dünyayı küresel sistemin istediği şekle büründürmekte etkin bir rol oynamıştır (Wallerstein, 2000; Sallan Gül, 2006; Wagner, 2003).

Kapitalizm, toplumlar ve bireyler arasında aşılması zor uçurumlar açan, -1980'lerden beri bu uçurumların daha da derinleşmesi, meydana gelen hasarların giderilme imkanının hemen hemen ortadan kalkması söz konusudur- ortaya koyduğu liberal düşünce sistemiyle bu durumu bir problem olarak görmekten öte "normalleştirerek" kendisini meşrulaştıran bir sistemdir. Bu normalleştirme ve meşrulaştırma sürecini anlayabilmek, dolayısıyla sistemin ortaya çıkardığı yoksulluk problemini doğru tanımlayabilmek için liberal düşünce sisteminin geçirdiği aşamalara ve geldiği son duruma bakmamız gerekmektedir.

Dönemin dinsel açıklamalarını aşarak bireyin kişisel çıkarını maksimize etmesini moral bir değer olarak gören ve bir laiklik anlayışı ortaya koyan liberalizmin tam olarak ortaya çıkışı 19. yüzyıla tekabül etse de, tohumları 17. yüzyılda atılmıştır (Sallan Gül, 2006; Wagner, 2003).



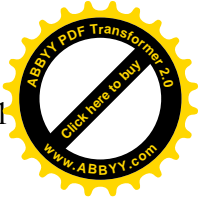
17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere’de ve Fransa’da fiziksel ve toplumsal bilimlerde meydana gelen büyük ilerleme, insan aklına duyulan güveni tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar arttırmış, insan aklının hem doğa hem de toplumsal bilimlerle ilgili evrensel kanunlara ulaşabileceği düşüncesini doğurmuştur. Buna göre, doğadaki eşitsizliğe paralel olarak, insan toplumlarında güçlünün var olmasını ve güçsüz üstündeki hakimiyetini meşru hale getiren sistemler de insan tabiatına uygun, yani doğaldır (Kazgan, 2000).

Bu düşüncelerle insanlık için en ideal sistem olduğu inancını toplumsal bilince yerleştiren liberalizm, kapitalist toplumlarda hayat bulduğu için kapitalist sınıfın ekonomik ve politik çıkarlarını savunan bir öğretiye dönüşmüştür. Bu yönüyle Klasik liberalizm, ekonomik anlamda girişimci sınıfın çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan “bırakınız yapsınlar...” (*laissez-faire*) düşüncesini ve piyasa sistematığını benimsemiştir (Sallan Gül, 2006) .

Liberalizm, bireysel çabaların önemini öncelemekle birlikte, toplumla devletin kolektif çalışmasıyla başkalarının durumunu iyileştirmeyi kendine görev sayan bir sistemdir. Bu bağlamda liberal düşünce çoğunluğa karşı azınlığı savunmaktadır, ancak savunduğu azınlık, rasyonel bireyin oluşturduğu simgesel azınlıktır (Wallerstein, 2000). Liberal ideolojide, serbest piyasa ekonomi sisteminin kendiliğinden bir zenginlik yaratacağı iddia edilerek, refahın bireysel bir sorumluluk ve başarıyla elde edilebileceği savunulmuştur. Buna göre yoksulluk olgusu bireysel bir başarısızlık ve sorumsuzluktur. Dolayısıyla sakatlık, kimsesizlik gibi nedenlerle piyasaya giremeyen kişilerin refahının sağlanması gönüllülük ilkesine bağlı olarak aile, dinsel kurumlar ve yerel kuruluşlara devredilmiş, onların sorumluluğu olarak görülmüştür (Sallan Gül, 2006).

Modern dünya sistemi, kesintisiz sermaye birikiminin önceliğine dayanan kapitalist bir dünya ekonomisidir. Wallerstein (2000), böyle bir sistemin hem ekonomik hem de toplumsal açıdan eşitsizlikçi ve kutuplaştırıcı olmasının zorunluluğuna vurgu yapmaktadır. Nitekim, 19. yüz yıl boyunca kapitalizmdeki gelişmeler, sanayileşen toplumlardaki sınıfsal ilişkileri dönüştürmüş, toplumda, bir taraftan sürekli zenginleşen burjuvalar ya da girişimciler, diğer taraftan giderek yoksullaşan ve “modernleşme saldırılarına” maruz kalarak modernlikten dışlanan, bu saldırılarla benliklerinin ve toplumsal kimliklerinin sarsıntıya uğramasıyla kendilerini yeniden tanımlama ve var olma mücadelesine giren işçi sınıfı ortaya çıkmıştır (Wagner, 2005).

1. 1. Yoksulluğun Tarihsel Biçimleri

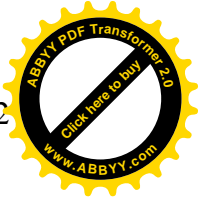


19. yüz yılın ikinci yarısında, 1870’lerde İngiltere’de ve 1890’larda Amerika’da ortaya çıkan büyük ekonomik krizler, birçok kapitalist ülkede kapitalizmin neden olduğu sürekli yoksullaşan ve sefilleşen -başta işçiler olmak üzere- insanlık gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Liberal toplumun ekonomik modeli olan kapitalizmin krizleri liberalizmin krizleri olarak değerlendirilmiş, liberal ekonomik modelle bağlantılı olarak piyasa-refah devleti ilişkileri sorgulanmış, işçi sınıfının mücadelesi sonucunda onların haklarını koruyacak sendikalar ortaya çıkmıştır. Sonuçta, bireyin özgürlüğünü temel almakla birlikte “gece bekçisi” devletle “bırakınız yapsınlar” cı ekonomi anlayışını terk eden, yerine karma ekonomi modelini benimseyen sosyal liberalizm ortaya çıkmıştır (Sallan Gül, 2006).

Daha eşitlikçi ve adaletli bir toplum hedefleyen sosyal liberalizm yönündeki gelişmeler, devletin toplumsal ve ekonomik alanda istikrarı sağlayıcı görev yapmasını, toplumsal sınıflar ve gruplar arasında dengeleyici bir rol oynamasını gerekli kılmıştır. Ayrıca, sosyalizmin o dönemde kazandığı başarı kapitalist sistem içinde Keynesgil refah ekonomi politikalarının kabul edildiği bir uzlaşma dönemini başlatmış, sosyal liberalizm, eşitlikçiliği önceki döneme göre daha fazla idealize eden bir liberalizme dönüşmüştür (Ellwood, 2003; Wagner, 2005; Sallan Gül, 2006).

Bu dönüşümde temel rolü oynayan Keynesgil ekonomi politikasının bu aşamada açıklanması gerekmektedir. Keynes, ekonominin *kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengede* bulunacağı düşüncesini reddettiği teorisiyle Klasik ve Neo Klasik okulların adeta tabulaştırdığı kuralları yıkmış, iktisatta yeni bir ufuk açmıştır. İstatistiksel çalışmalara olanak hazırlayan kavramların geliştirilmesi, Neo Klasiklerin zamandan ve mekandan bağımsız geçerli teori iddialarına karşın “zaman” kavramını geri getirerek, teoriyi, tarihsel olaylarla bütünleştirmesi, işsizlik konularında devlet müdahalesini gerekli görerek iktisadı tekrar “politik iktisada” dönüştürmesi, iktisadi sistemde yeni ufuklar açılmasına ve çözümler üretilmesine yol açmıştır. Gelenekçi teorideki savunulanan aksine, Keynes, birey ve toplum çıkarımının her zaman örtüşemeyebileceğini savunmuştur. Gelenekçi iktisadın düşüncesine göre, yalnız zenginler tasarruf yapabildiği için, gelir bölüşümü eşitsizliği gereklidir. Keynes’e göre ise, düşük gelir düzeyindeki toplumsal katmanlarda tüketim meyli daha yüksektir; dolayısıyla toplumda gelir bölüşümü eşitliğe yönelirse bu toplumsal katmanlar tüketimi arttıracak, böylece istihdam ile gelir yükselecektir (Kazgan, 2000: 220).

Keynesyan ekonomi politikası ilerleyen dönemde etkisini pek çok alanda yitirse de, kapitalizmin en önemli krizinde kurtarıcı rol oynamıştır. İnsanlar arası gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesindeki düşünce, kapitalizmin ruhunu anlamakta büyük önem taşımaktadır. Sistem, içine girdiği krizlerden her seferinde başarıyla kurtulmakta, bir taraftan



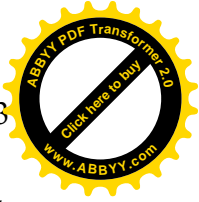
bireye özgürlük ve refah vaat ederken, diğer taraftan insanların önemli bir kısmını yoksullaştıran ve çaresizleştiren modernitenin iç çelişkileri de çözümlenmiş olmaktadır.

Devletin sosyal gruplar ve toplumsal sınıflar arasında dengeleyici rol oynama gerekliliği sosyal liberalizmde giderek beklenmeyen sonuçları ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki; insanlığı yoksulluktan kurtarmayı, vatandaşlarına sosyal güvence ve refah sağlamayı amaç edinen devlet, amacının tam tersine giderek bürokratikleşmiş, bireylerin özel alanlarını bile kontrol eden bir sisteme dönüşmeye başlamıştır. Yine, vatandaşları arasında eşitlik vaat eden devlet, diğerlerine göre avantajsız durumdakilerin taleplerini karşılayamaz hale gelmiştir. Bu olumsuzluklar 1960'ların sonlarında, başta feminist-çevreci-öğrenci hareketleri olmak üzere bir dizi protesto hareketiyle sorgulanmaya başlamıştır. 1970'lerde patlak veren Petrol Krizi, yüksek enflasyon, özellikle sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik büyümedeki durgunluk, liberal piyasa-devlet ilişkilerinin sorgulanmasına, sosyal liberalizmin başarısızlıklarının tartışılmasına neden olmuş; 1980'lerde de siyaset sahnesinde yeni çözüm arayışlarına gidilmiştir (Sallan Gül, 2006; Dubiel, 1998; Wagner, 2005).

1. 2. Yoksulluğun Giderilmesinde Yeni Politikalar

Sosyal liberalizmin kendi içindeki açmazlarına karşı bir eleştiri ve tepki olarak ortaya çıkan yeni liberalizme göre, piyasa sistemi tarafsız ve adil gelir dağılımını sağlayan tek sistem olduğu için, piyasa her durumda devletten üstündür. Refah hizmetleri ve sosyal güvenlik sistemi, piyasa sistemi mantığıyla örtüştürülerek piyasayla rekabete açılarak sağlanmalıdır. Yeni liberal bir rejim tipik olarak enflasyonu düşürmek, genellikle kamu harcamalarının kısılması ve faiz oranlarının yükseltilmesi yoluyla sağlanan mali dengeyi kurmak üzere uygulanan parasalcı politikaları, (sosyal refahın kesilmesi ve emek piyasası düzenlemelerinin iptal edilmesi anlamına gelen), “esnek” emek piyasalarını, ticari ve mali kurumların serbestleştirilmeleriyle özelleştirilmelerini içermektedir (Sallan Gül, 2006).

Yeni liberal düşünceye göre, piyasa ekonomisinin temel ilkeleri ekonomik sorunların çözümünde olduğu gibi toplumsal sorunların çözümünde de kullanılmalı; sistemin yetersiz kaldığı yerde gelenek ve tecrübe ön plana geçmelidir. Savunulan bu düşünce, toplumsal olarak geçerliliğini ve yeni dünyayla anlamsal bağımlılığını kaybetmiş geleneksel değerlerin yeniden geçerlilik kazanmasını sağlamaya yöneliktir. Bu yönelim kuşkusuz anlamsız değildir; devletin “değer koruyucularının” o kültürün geçerlilik ve doğruluk iddialarına inanıyor olmaktan değil, bu değerlerin istikrarı sağlayıcı ve idareyi rahatlatıcı yönde önemli işlevlere sahip olmasındandır. Yeni liberallerin bu tutumu, Hobbes'un, kurumsallaşmış bir dinin hakikat iddiasını reddetme noktasında olmasına rağmen, dinin sosyal-teknolojik istikrar sağlamadaki gücüne inanarak din düşmanlarını siyasi nedenlerle tehlike saymasına benzemektedir. Görüldüğü gibi Yeni liberalizm, piyasanın yetersiz kaldığı yerde geleneklere



başvurarak muhafazakarlıkla eklenme başarısını göstermiş, -bu haliyle Yeni Muhafazakarlık adını almış- böylelikle yeni sağın ideolojik yönelimi haline gelerek son otuz yıldır kapitalizmin egemen ideolojisi olmuştur (Dubiel, 1998; Sallan Gül, 2006; Wallerstein, 2006).

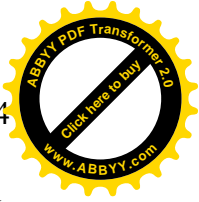
Yeni liberalizm 1980'lerde politik, kültürel ve ideolojik olarak hegemonik bir biçim almış, sistem geleneksel kültürden uçularak daha otoriter ve disipliner bir yapı kazanmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, geleneğe başvurulmasının temel amacı bu disipliner yapının temin edilmesidir. Yeni liberal refah modeli, bir yandan aileyi, geleneksel ve gönüllü kuruluşları sosyal güvenlik kurumlarının temeli olarak kabul etmekte, bir yandan da bireylerin piyasa sisteminin kurallarına uygun bir çalışma sistemiyle kendi geleceklerinin sorumluluğunu almaları gerektiğini savunmakta, böylece serbest piyasanın üstünlüğüne olan inancı yeniden kurmaya çalışmaktadır (Sallan Gül, 2006; Buğra, 2005).

Sosyal liberalizmin yurttaşların sosyal haklarını temin konusunda devlete yüklediği sorumluluklara karşın, Yeni liberal ideoloji, kurmaya çalıştığı bu düşünce sistemiyle bağlantılı olarak sosyal güvenlik fonlarının yasal devlet tekelinde olmasını sakıncalı bulmaktadır. Mercedes Benz Stuttgart Yönetim Kurulu üyesi Dr. Kurt S. Coruk'un aşağıdaki sözleri, söz konusu sakıncanın ne olduğuna ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

"Aslında çok hızlı küreselleşebildik, fakat iki önemli engelle karşılaştık bu süreçte: Demokrasi ve trilyonlarca dolar değerindeki emeklilik fonlarının kamu, yani ulus-devlet kontrolünde olması. Doğrudan yatırımların veya bir başka deyişle sanayinin küreselleşmesi için gerekli adımları zaten yıllardan beri kat ediyoruz. Ama artık bizim için önemli olan finansal sermayemizi küreselleştirebilmek. Yani borsalarda işlem gören hisse senetlerimizin prim yapması ve böylece bilanço varlıklarımızın, sermayelerimizin bilanço değerlerimizin giderek daha da büyümesi, büyümesi... Fakat bunun için borsalara sürekli para girişi yapılması gerekiyor ve bu para da emeklilik fonuna yatıyor. Bu emeklilik fonları (pension funds) özel aracı kurumların emrine tahsis edilecek olursa borsalara kanalize edilecek ve biz daha da zenginleşeceğiz." (Aktaran: Özveri, 2003).

Yeni liberal ideoloji sosyal güvenlik sisteminin toplumsal değil bireysel sorumluluk esasına göre yapılandırılması ve sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır; buna göre kamu, sadece toplumdaki en yoksul kesimlere asgari düzeyde yardım yapmakla sorumlu olacak, buna karşılık tüm sosyal riskler için sosyal koruma, özel kurumlara devredilecektir (Özveri, 2003).

Yoksulların üzerinden kar elde edilebileceği fikri, modern toplumlarda yürütülen ekonomik ilişkiler içinde her zaman önemli bir yer tutmuştur ve bu durum, yoksul olmayanların yoksul olanlara tahammül gücünü arttırmıştır. Türkiye'de asgari ücret devlet

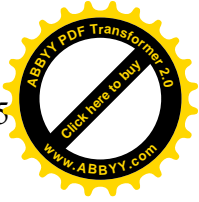


İstatistik Enstitüsünün belirlediği yoksulluk sınırının altındadır; ayrıca kayıt dışı sektörde asgari ücretten daha düşük ücretle ve hiçbir sosyal güvencesi olmadan işçi çalıştırmak mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'deki yoksulluk tartışmalarında istihdamın önemi üstünde şiddetle durulması ekonomik çıkarlarla bağlantılıdır. Bu durumda sosyal yardım fikrine, “tembelliği teşvik ettiği ve bağımlılık yaratacağı” savunularıyla karşı çıkmak, sistemin ideolojisiyle tamamen tutarlıdır. Buğra (2005), sistemin, varlığı korku uyandıran “öteki”nin tembellik ve sorumsuzluk gibi eğilimlerini kontrol altında tutma gibi bir görev üstlendiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, kendi hayatıyla ilgili kararları veremeyen, üzerinden para kazanılan, geleneksel iyilikseverlik duygularına hizmet eden bir acıma nesnesinin “hak”larından bahsetmek, yoksulluk konusunu sosyal haklar bağlamında tartışabilmek kolay olmayacaktır.

Liberal ideoloji, devleti sosyal güvenlik sisteminin sorumluluklarında kurtarıp, özünde kendisine ait olan bu sorumlulukları özel teşebbüse yükleyerek, toplumdaki çok yoksul grubun asgari ihtiyaçlarını üstlenmiştir. Bu yolla asıl sorumluluklarından kurtulan sistem, yoksulun “hakkı” olan sosyal yardımları kendi ideolojisine uygun olarak “ihsan”a dönüştürmüştür. Çağdaş toplumlarda hak kavramı, eşitlik kavramıyla önemli derecede bağlantılı olduğu için, özellikle sosyal haklar konusunda bu kavramlar arasında sağlıklı ilişki kurulabildiği söylenemeyecektir (Özveri, 2003; Buğra, 2005).

Yeni liberalizmin savunucuları yeni liberal reformların, “yapısal uyumun” ya da “makro ekonomik istikrarın” (Chossudovsky, 1999) şimdiye kadar görülmemiş bir ekonomik gelişme, teknolojik ilerleme ortaya koyacağını; buna bağlı olarak da yükselen yaşam standartları ve maddi refah dünyası yaratılacağını vaat etmişlerdi. Halbuki, bir çok kapitalist ülkede söylenenler gerçekleşmemiş, tersine, çalışanların yaşam standartlarında mutlak düşüş meydana gelmiştir. 2003 yılı İnsani Gelişme İndeksi (HDI) verileri, 21 ülkede 1990’lı yıllar boyunca ekonomik anlamda gerileme yaşandığını göstermiştir. Böyle uzun bir dönem boyunca ekonomik gerileme yaşayan ülkelerin sayısı 1980’li yıllarda sadece 4’de kalmıştı. Yani 20. yüzyılın son on yıllık dönemi, bir önceki on yıllık döneme göre daha fazla ülkenin gerilemesine sahne olmuştur. 2003 İnsani Gelişme İndeksi, 2001 yılı verilerine göre 175 ülkeyi insani gelişme açısından değerlendirmiştir. Sıralamada en tepedekiler ve en alttakiler yine aynı kalmıştır; Norveç ilk sırada, Sierra Leone ise son sıradadır. İndekse göre “az gelişmiş” sınıfındaki 34 ülkenin 30’u sahra çölünde bulunmaktadır. Latin Amerika ve Karayipler’deki ülkelerin yaklaşık yarısı 1990’lı yıllarda gerileme ya da duraklama yaşamıştır (İnsani Gelişme Raporu, 2003).

Bulgaristan, Romanya, Rusya Latviya gibi eski sosyalist Doğu Avrupa ülkelerinde nüfusun yüzde 50’si günde dört doların altında bir gelirle yaşamaktadır; insani gelişme ise



1990- 1998 arasında ciddi oranda düşmüştür. Mutlak yoksulluk Sahra altı Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde 1987- 1993 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. Latin Amerika ülkelerindeki yoksulluğun artış oranı ise yüzde 20'lerden yüzde 30'lara çıkmıştır. Sahra altı Afrika ülkelerinde 1990 yılında mutlak yoksulluk oranı yüzde 48'e ulaşmıştır. 1998 yılı verileriyle Sahra altı Afrika ülkelerinde yoksulların sayısı 300 milyonu bulmaktadır (Aktaran. Oruç, 2001).

Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, yoksulluk düzeyleri bakımından bölge ülkeleri dört farklı gruba ayrılmıştır. Mayıs 2004'te AB'ye yeni üye sekiz ülke AB- 8 grubunda (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Macaristan, Litvanya, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya) yoksulluk, nüfusun yüzde beşinden daha az düzeyde ve belirli spesifik alt gruplar üstünde yoğunlaşmaktadır.

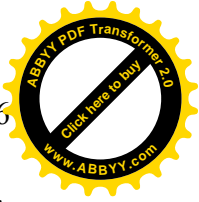
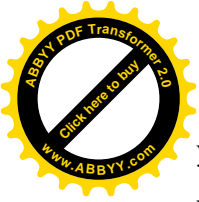
BDT ülkelerinin orta gelir seviyesine sahip olanları ((Belarus, Kazakistan, Rusya, Ukrayna) Güneydoğu Avrupa ülkeleri gibi ılımlı bir yoksulluk düzeyine sahipken, BDT'nin düşük gelir grubuna sahip olan ülkeleri (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan) aşırı yoksulluk durumundadır. Burada nüfusun % 40'ından fazlası aşırı yoksuldur (World Bank, 2005).

Küreselleşme ile yoksulluğun artışı/azalışı arasında net bir neden sonuç ilişkisi kurabilmek mümkün görünmemektedir. Çin ve Hindistan örneğinde olduğu gibi, (bu iki ülke yabancı sermaye yatırımlarına açılmışlar ve yoksulluk oranları düşmüştür) küreselleşmeye uyum sağlayabilen ülkeler için bu süreç yoksulluktan kurtulma anlamı taşısa da, yukarıda sunduğumuz verilerden hareketle, dünya coğrafyasının önemli bir kısmının giderek hızla yoksullaştığını söylemek mümkündür.

Son dönem ekonomi politikalarının Türkiye'deki göstergesi de şu tablodan okunabilmektedir.

Dağdemir'in (2002), Türkiye ekonomisinde 1987- 1994 yılları arasında yoksulluk sorunu ve yoksulluğun analizi çerçevesinde yaptığı araştırmada şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 1987- 1994 yılları arasında Türkiye'de yaşam düzeyindeki artışa paralel olarak yoksulluk sınırları da değişmiştir. Minimum gıda maliyetine göre yoksulluk sınırı 1987 yılında 105 dolardan 1994 yılında 138 dolara; temel gereksinimler maliyetine göre 152 dolardan 198 dolara yükselmiştir. Bu dönemde yoksul hane halkı gelirleri ancak gıda harcamalarındaki artışa paralel olarak bir artış göstermiş, minimum gıda maliyetini karşılayamayan hane halkı oranı değişmemiştir. Gıda, giyim, barınma, konu gibi gereksinimleri karşılayabilecek gelire sahip olmayan yoksul hane halkı oranı ise yüzde 27'den yüzde 29'a yükselmiştir.

Minimum gıda maliyetine göre yoksulluk oranı, 1987- 1994 döneminde kentsel yerlerde yüzde 6, 9'dan yüzde 8, 7'ye yükselirken, kırsal yerlerde yüzde 21, 2'den yüzde 20'



ye gerilemiştir. Türkiye’ de 1994 yılı itibariyle gıda gereksinmelerini karşılayamayan yoksul hane halkının yüzde 64, 4’ü kırsal yerlerde yaşamaktadır. Temel gereksinmeler maliyetine göre 1987 yılında yüzde 14, 3 olan kentsel yoksulluk oranı 1994 yılında yüzde 20’ye çıkarken, kırsalda bu oran yüzde 41, 5’den yüzde 42, 5’e yükselmiştir. Artış oranındaki farklılık dikkate alındığında kent yoksulluğunun kır yoksulluğuna göre hızla arttığı görülmektedir. Kırsal yerlerdeki yoksulluğun genel yoksulluk içindeki oranının yüzde 72, 5’den yüzde 62, 4’e gerilemiş; kentlerdeki yoksulluğun genel yoksulluk içindeki oranı ise yüzde 27, 5’den yüzde 37, 62’ ye yükselmiştir (Human Development Report, 2005).

Buna göre, zaman içinde Türkiye genelinde yoksulluk artmaya devam etmiş, yoksulluk sorunu kırdan kente doğru yükselişe geçmiştir.

1965 yılında Türkiye’nin İGE (İnsani Gelişim Endeksi) değeri 0, 438 ile düşük insani gelişmişlik seviyesinde iken, 1992’ de orta gelişmişlik seviyesine geçmiştir. 1975-2003 yılları arasında Türkiye’nin İGE’ si 0, 163 değerinde artış göstermiştir. Ülkelerin İGE sıralamasında Türkiye 1975 yılında 0, 587 İGE değeri ile 102 ülke arasında 56. sırada yer alırken, 2001 verilerine göre 96, 2002’de 88, 2003’de 94. sıraya geçmiştir.

2003 verilerine göre Türkiye 0, 750 İGE değeri ile yüksek insani gelişmişlik alt sınırından 0, 050 değer aşağıdadır, bu haliyle 1975 yılındaki durumuna gerilemiştir.

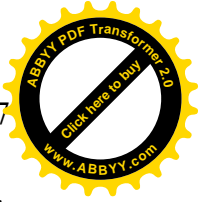
Türkiye’de kişi başına düşen GSYİH 1965’de 791 dolar iken, 5, 981 dolar artışla 2003’de 6, 772 dolar olmuştur. Türkiye, yakın sıralamada bulunduğu ülkeler ile 1975- 2003 ve 1990- 2003 arasında kişi başına düşen GSYİH büyümesine göre karşılaştırıldığında düşük bir performans sergilemektedir. 2003 yılı verilerine göre İGE sıralamasında 93. sırada yer alan Sri Lanka 1990- 2003 arasında ortalama yıllık % 3, 3 oranında büyürken, 94. sırada yer alan Türkiye ortalama yıllık % 1. 3 lük bir büyüme göstermiştir.

Türkiye’nin 1994 ve 1999 yıllarında kişi başı GSYİH ‘da yaşadığı sırasıyla % 5, 2 ve % 5 6 lık gerileme ve 2001 krizinde kişi başı GSYİH’ nın % 9, 8 gerileyerek 6, 820 dolardan 6, 151 dolara düşmesi, Türkiye’nin kişi başı GSYİH’ dan elde edilen alt endeksinin büyüme sebebidir (Human Development Report, 2005).

Bu sonuçlar, 1980 sonrasında yükselişe geçen yeni liberal ideolojinin savunularının gerçekleşmediğini, sistemin, insanlar arası eşitliği ve toplumsal refahı sağlama söylemleri bir tarafa, insanları her geçen gün daha da yoksullaştırdığını ortaya koymaktadır.

Yoksullukla ilgili neden sonuç ilişkisi kurularak yoksulluğun çok yönlü irdelenmesinden önce yoksulluk kavramının değişik şekillerde tanımlanması gerekir.

Yoksulluğun tanımlanmasında önemli olan konu, yoksulluğun hangi bağlamda (siyasal- ekonomik) , hangi ölçütlerle ele alındığıdır. Dolayısıyla, yoksulluk kavramının ele alınış şekillerine göre pek çok yoksulluk tanımları yapılmıştır. Yoksulluğun tanımına ilişkin



en kabul gören yaklaşım, 19. yüzyıl sonunda İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanan, gelir/ tüketim harcamaları kıstaslarını ölçü alan mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımıdır (Şenses, 2003; İnsel, 2001; Oruç, 2001).

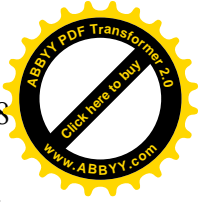
Mutlak yoksulluk, insanın biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenme durumundan mahrum olması halidir. İnsanın biyolojik özelliklerini esas alarak yapıldığından dolayı, tanım mutlaklık niteliği kazanmaktadır. Mutlak yoksulluk göstergeleri, fazla ama kötü beslenme ile yetersiz beslenme arasındaki farkı dikkate almamaktadır. Halbuki, açlık riskinin toplumun bütün kesimleri için ortadan kalktığı bir toplumdaki mutlak yoksullukla, açlık riskinin yüksek olduğu (Hindistan gibi) bir ülkedeki mutlak yoksulluk arasında önemli farklılıklar vardır (İnsel, 2001; Şenses, 2003).

Yoksulluk konusunda ortaya çıkan ikinci tanım, görelî yoksulluktur. İnsanın toplumsal bir varlık olarak kabul edilmesinden hareketle, o toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalanlar görelî yoksul olarak tanımlanmaktadır. Bu tüketim düzeyi mutlak yoksulluğun üstündedir. Ancak bu üstünde olma hali toplumların gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmaktadır (Şenses, 2003; İnsel, 2001).

Görelî yoksulluk kavramı, ülkeden ülkeye değişebilen anlamlar içermektedir. AB üyesi ülkelerde görelî yoksulluk seviyesi, milli gelirin nüfus sayısına bölünmesiyle elde edilen geliri değil, hane halkı üyesi başına eşdeğer kullanılabilir gelirdir. Hane halkı büyüklüğü dikkate alınmadan yapılan gelir dağılımı araştırmaları sağlıklı değildir; çünkü tek gelirle kalabalık bir hane halkına bakmak zorunda kalan ailelerin yoksulluğunu gizlemektedir (İnsel; 2001) . Görelî yoksulluk kavramının ülkeden ülkeye değişen anlamını şu örnekte açıkça görebiliriz: İnsani Yoksulluk İndeksi (HPI) (2003) raporuna göre, gelişmiş ülkelerin en üst sırasında İsveç, en geri sırasında ise Amerika Birleşik Devletleri bulunmaktadır. Rapora göre İsveç’te kişi başına düşen gelir ABD’den daha düşük olmasına karşın, İsveç’te eğitilmiş yetişkinlerin sayısı daha yüksek, yoksulluk sınırında yaşayanların sayısı ise daha yüksektir.

Sen (1999), konuyu farklı bir bakış açısıyla analiz ederek gelir düzeyi ile kapasite arasındaki farklı bağlantıya şöyle dikkat çekmektedir. Örneğin, yüksek geliri olan ancak siyasal katılım fırsatlarından mahrum olan biri, bilinen anlamda yoksul değildir; ancak sosyal özgürlükleri açısından oldukça yoksuldur. Yine, diğerlerinden daha zengin olan, ancak önemli bir hastalık için büyük paralar harcayan biri de, görünürde yoksul değilse de farklı bir yoksulluk ve yoksunluk içindedir.

Bir başka yaklaşıma göre yoksulluk, insanların kendi tatmin düzeyleriyle ilgilidir. Sübjektif yoksulluk kavramı olarak ifade edilen bu yaklaşımda insanların kendileri için



yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek gelirleri olup olmadığına ilişkin beyanları önemlidir; dolayısıyla bu yaklaşımda bireyin gelir, tüketim ve tasarruflarını gözlemleyen araştırmacının yorumlarına da yer verilmektedir (Aktaran: Dağdemir, 2002).

Ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, yoksulluk kavramını modernite projesinin iç çelişkilerinden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Rız olunabilecek eşitsizlik düzeyi olarak okunabilen yoksulluk hattı, mutlak eşitlik talebinin geride tutulma yöntemi olarak da görülebilir. Bu noktada, Dünya Bankası'na da benimsenen 1976 yılında Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün (ILO) küresel konferansında ayrıntılı olarak tanımlanan temel gereksinimlerin (basic needs) sıralanışı incelenebilir. Temel gereksinimler:

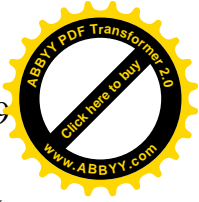
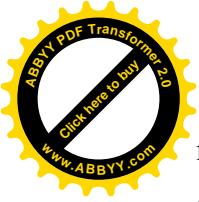
- 1- Bir ailenin özel tüketimi için gerekli asgari şartlar (beslenme, barınma, giyim vb.) .
- 2- İçinde yaşanan toplumda gerekli olan toplu tüketim hizmetleri (güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık, eğitim vb.) .
- 3- İnsanların, kendi yaşamlarını etkileyen kararlara katılması.
- 4- Mutlak düzeydeki temel ihtiyaçların temel insan haklarının daha geniş bir çerçevesi içinde tutulması.
- 5- İstihdama temel gereksinme stratejisinin amaç ve araç olarak birlikte yaklaşılması, olarak tanımlanmıştır (Tekeli, 2007).

Şenses (2003), yoksulluk sınırını ve kıstaslarını belirlemenin kesin olarak mümkün görünmediğini, bu kıstasların ülkeden ülkeye, hatta hane halkından hane halkına değişebileceğini ifade ederek, konuya şöyle açıklık getirmektedir:

En yaygın olarak kullanılan yoksulluk kıstasları, -nicel olarak ele alınma kolaylığından hareketle- parasal gelir ve tüketim harcamalarıdır. Tüketim harcamalarına ilişkin hesaplama, bir kişi için gerekli olan kalori miktarı belirlendikten sonra, bu kalori miktarının hangi besinlerden hangi fiyata mal edilebileceği esasına dayanmaktadır. Buna göre, hayatta kalabilmek için gerekli olan en düşük maliyetli gıdaların parasal dökümü yapılmakta, bu esastan hareketle belirlenen çizginin altında kalanlar “yoksul” sayılmaktadır (Şenses; 2003; Oruç; 2001).

Uluslar arası karşılaştırmalarda giderek daha sık kullanılmaya başlayan, birey başına 1 USD hesaplaması, asgari ihtiyaçların teminini baz almamakta, birey başına yılda 360 USD geliri olan kesimi yoksul saymaktadır. İnsel (2001), böyle bir hesaplamadan yola çıktığında, kalkınmış ülkelerde yoksul insanın kalmadığının iddia edilebileceğini söylemektedir. Bu durumda günlük bir dolardan aşağı gelir seviyesindekiler ise “aşırı yoksul” olarak adlandırılmaktadır (İnsel, 2001; Oruç, 2001).

1980'lerin başında IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan “makro- ekonomik istikrar” ve “yapısal uyum” programları dünya yüzünde

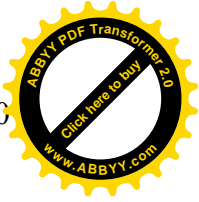


milyonlarca insanın aşırı yoksullaşmasına yol açmıştır. Ancak bu durum, egemen iktisadi söylem tarafından inkar edilmekte, eleştirel analiz şiddetle engellenmektedir. Chossudovsky (1999), neoliberal sistem savunucularının, kendi ideolojilerini yerleştirmek ve sürdürebilmek için teorisyenleri, üniversite hocalarını kullandığını, bunlar tarafından üretilen yeni tezlerle neoliberal paradigmanın desteklendiğini ifade etmektedir. “Sürdürülebilir kalkınma” ve “yoksulluğun hafifletilmesi” tezleri üstünde yoğunlaşan sistem yanlıları, çevre korumacılığı, kadınların sosyal haklarının sağlanmasında ve korunmasında ise oldukça duyarsız davranmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak kapitalist ülkeler, özellikle ABD, “yoksulluğun bilimsel ölçümü” nü kasıtlı olarak çarpıtmakta, bu alanda çifte standart uygulamaktadır. Chossudovsky (1999), bu konuda Latin Amerika örneğini vermektedir: Dünya Bankası Latin Amerika ve Karayipler’de nüfusun yalnızca % 19’unun “yoksul” olduğunu “tahmin etmektedir”. Kişi başına yıllık gelirin 20.000 ABD doları olduğu Amerika’ da, her beş Amerikalıdan birinin yoksulluk çizgisinin altında olduğu belgelenmiştir; dolayısıyla bu, büyük bir çarpıtmadır.

İnsel (2001), 1990 başlarında “kalkınan dünya ekonomisinde” bu iki tür yoksulluğun da engellenemediğini şu şekilde vurgulamaktadır: Sonuçta hangi sebepten olursa olsun, ortaya çıkan bir gerçeklik vardır: Kalkınma hızının artması yoksulluğu ortadan kaldıramamış, dahası yeni tür yoksullukların ortaya çıkmasına da mani olamamıştır. Bu bağlamda, bu yıllarda Dünya Bankası’nın en önemli konusu, kalkınmakta olan ülkelerde yoksullukla mücadele programlarının oluşturulması” olmuştur.

Yoksullukla mücadele etmek için sağlıklı yöntemler bulabilmek, veya önerilen yöntemleri sağlıklı analiz edebilmek için yoksulluk kavramının çok yönlü irdelenmesi gerekmektedir. İnsel, bu sorgulamayı şu sorular ışığında gerçekleştirmeye çalışmaktadır: Bütün uluslar arası kuruluşların çalışma gündemine oturan “yoksulluk” kavramından anlaşılan tam olarak nedir? Burada ele alınması gereken mutlak yoksulluk mudur, yoksa göreceli yoksulluk mu? Nesnel yoksulluk mu, öznel yoksulluk mu? Gelişmiş ülkelerdeki yoksullukla, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk kavramı aynı anlamları mı içermektedir? Aynı anlamları içermiyorsa, kavramlar arasındaki farklılıklar nelerdir? Dolayısıyla, aynı kavramlar bu iki farklı (görünümlü) gerçeği ifade etmekte yeteri olacak mıdır (İnsel, 2001)?

Yoksulluğu gelir ve kapasite yoksulluğu olarak iki temel kategoride inceleyen Sen (1999), yeterli gelire sahip olan bireylerin bu geliri kapasiteye dönüştüremeyebileceklerine vurgu yaparak, gelir yoksulluğunun her türlü yoksulluğun temelini oluşturmasına karşın, kapasite yoksulluğunun daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Yaşanılan bölgedeki coğrafi şartlar, yaş, cinsiyet ve gelirin aile içindeki eşitsiz dağılımından kaynaklanan mevcut geliri yeteri kadar kullanamama durumları, kapasite yoksulluğunun önemini anlatmaktadır. Ayrıca,



hakim söylemlerin savunularının aksine insanların yoksullukla etkin mücadele edebilmelerinin tek yolu yeterli gelire sahip olmak değildir. Mesela, temel eğitim almış biri, yoksullukla mücadele etme, sağlık kurallarına uyma ve sağlık sorunlarıyla baş etme noktasında daha bilinçlidir. Bütün bu etkenler insanî yaşam için vazgeçilmez öneme sahiptir ve yeterli gelirin dışındaki şeylerle yakından ilişkilidir. Konuyu yalnızca gelir yetersizliğine bağlamak, diğer yaşamsal etkinliklerin anlaşılmasına engel olabilmektedir (Sen, 1999).

Kapasite yoksulluğunun en fazla etkilediği gruplardan bir de kadınlardır. Aile gelirinin eşitsiz dağılımı sebebiyle bir çeşit yoksulluk yaşamının yanında, yeterli eğitime ve iş olanaklarına sahip olmamaktan ötürü, “eve ekmek getiren o” düşüncesiyle erkeğe bağımlı bir şekilde hayatını sürdürmek, kadınların yaşamak zorunda kaldığı en önemli yoksulluk türüdür. Bu anlamda Sen (1999), bireyin sahip olması gereken en önemli şeyin özgürlüğü olduğunu ifade etmekte, bunun da ancak demokratik toplumlarda gerçekleşebileceğini savunmaktadır.

Günümüzde yoksulluk dendiğinde daha çok göreceli yoksulluk kavramı anlaşılmaktadır. Mutlak yoksulluk, tarihin çok eski dönemlerinden beri varlığını sürdürmesine karşın, göreceli yoksulluk, son dönemde kapitalist sistemin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannameinde ve daha sonraki yıllarda kabul edilen Avrupa Şartı gibi insan hakları belgelerinde vurgulanan “onurlu yaşam hakkı” , bireyin yalnızca biyolojik yeniden üretiminin düşünülmemesi gerektiğini ortaya koymuştur (Şenses, 2003; İnel, 2001).

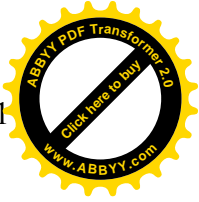
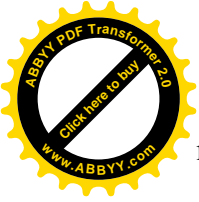
Toplumsal dışlanma ve yoksulluk kavramları, aslında iki taraflı okunmaya müsait kavramlardır. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, “yoksulluğun neden olduğu toplumsal dışlanma” dediğimiz gibi, “toplumsal dışlanmanın neden olduğu yoksulluk” da diyebilir miyiz? Konuyu nasıl okursak okuyalım, buraya kadar yapılan tartışmalar bizi toplumsal dışlanma kavramının irdelenmesine getirmektedir.

1. 3. Yoksulluk ve Toplumsal Dışlanma

Avrupa Birliği'nin 1984 yılında kabul ettiği yoksulluk tanımı, yoksulluk konusuna daha geniş bir yelpazeden bakılması gerektiğini göstermektedir.

“Yoksullar (...), maddi, kültürel ve toplumsal kaynakların çok sınırlı olması nedeniyle, ikamet ettikleri üye ülkede asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kimselerdir (19 Aralık 1984 tarihli bakanlar kurulu kararı (Aktaran: İnel; 2001: 70) .”

1990 yılından itibaren İnsani Gelişme raporlarında yer alan “insani yoksulluk” (human poverty), “iyi bir yaşam standardıyla özgür, onurlu, özgüvenli ve diğer insanlara da saygı duyabilir şekilde uzun, sağlıklı ve yaratıcı hayat sürdürebilme olanak ve seçimlerinden

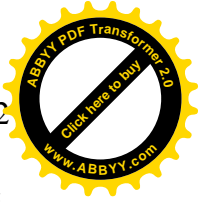


mahrum” (Oruç; 2001: 80) olma halinin kavramsallaştırılmasıdır. Bu anlamda, en temel gereksinimlerini karşılayamayan, yoksulluk durumunun oluşturduğu özgürlüksüzlükle yaşamak zorunda kalan birey, Bauman’ın (1999) tabiriyle bir “iç sürgün” durumu yaşamaktadır. Bu, toplumsal dışlanmanın çarpıcı bir ifadesidir. Bauman, bu onur kırıcı durumdan kurtulmanın tek çaresinin tüketici yetersizliğinin üstesinden gelmek olduğunu ifade etmektedir. Şenol- Cantek (2001), özellikle kadınların tüketici yetersizliğiyle baş etmek çeşitli yollar geliştirdiklerini ifade etmektedir. Bunlardan biri, yoksul evlerini süsleyen eşyalardır. Yoksulların misafir odalarındaki büfelerinde sergilenen içinde hiç içki içilmeyen içki takımları, pahalı markaların üçüncü kalite taklidi olan parfüm şişeleri, çikolata kutuları, yoksullar tarafından “zengin gösteriyor” düşüncesiyle kullanılmakta, bu eşyaları kullanan kadınlar tüketim hazzını yaşamaktadırlar.

1900’lerin başındaki kapitalizm ile 1960’lardaki kapitalizmin en ayırt edici özelliği, kitle tüketim tarzının geliştirilmesidir. Bu gelişmenin en önemli boyutlarından biri, tüketici-işçinin bireyselleşme ve homojenleşme eğilimini arttırması; diğeri ise, tüketim tarzının toplumsal olarak kabul edilmesidir. Tüketimin sistematik olarak arttırılması sonucunda toplumsal oluşuma belli bir istikrar ve öngörü kazandıran kapitalist gelişme politikasının önü açılmıştır. Bu bağlamda sistem, yirminci yüz yılın ilk yarısında, önce Amerika’da, daha sonra da dünyanın başka yerlerinde kitlesel üretim paralelinde kitlesel tüketim olgusunu ortaya çıkarmıştır. Tüketim toplumunda, bireylerin kimlik edinebilmeleri veya kimliklerini koruyabilmeleri, kimliklerini nesnelere yoluyla şekillendirebilmekten ve sergileyebilmekten geçmektedir (Wagner; 2005). Bu anlamda Bauman’ın sözünü ettiği “ tüketici yetersizliği ”, tüketim toplumunda geçerli olan kimliğin edinilememesi ve bunun sonucunda bireyin toplumsal dışlanmaya maruz kalması, bir anlamda kimliksizleşmesidir. Kimliksizleşen bireyin, birey olamaması, dolayısıyla piyasadan, siyasal süreçlerden ve toplumsal ilişkilerden tecrit edilmesi söz konusudur.

Kapitalist sistemin ezici kuralları altında üç farklı boyutta dışlanmış bireyin ya da ailenin yoksulluk sınırını aşması neredeyse imkansız hale gelmekte, sınırın ötesinde kalanlar/sınıfdışı(underclass) olarak nitelendirilmektedir. Sınırın ötesinde kalanların içinde bulunduğu durum, tüketim toplumunun yoksulluğunu ifade eden “yeni yoksulluk” kavramıyla tanımlanmaktadır. Yeni yoksulluk, refah devletinin olanaklarından öncesine göre daha az yararlanabilmeye başlar; giderek sosyal hizmetlerin maliyetini karşılayamama durumuna ulaşır. Böylece kentsel prestij olanakları tüketilememekte, bununla bağlantılı olarak bireyin prestij kaybı ve yoksulluğu da tırmanmaktadır (Aktaran. Özgen, 2001).

Yoksulların kendi yoksulluklarını algılamaları kadar, onların yoksul olmayanlar tarafından nasıl algılandıkları da önem taşımaktadır. Pek çok coğrafyada olduğu gibi



Türkiye’de de oluşturulan modern yoksulluk dilinin en önemli unsurlarından biri korkudur. Yoksullar bugüne kadar bütün toplumlarda suçun ve şiddetin yaygınlaşmasının temel öznesi olarak görülmüşler, bununla da kalmamış, “sosyal patlama” rolünün de aktörü olarak değerlendirilmişlerdir. Ayrıca yoksullar, yoksul olmayanlar üzerinde çeşitli bulaşıcı hastalıkların taşıyıcıları ve ahlaki bozulmanın da sebepleri olarak kabul edilmektedirler. Bu kabul, yoksulların toplumdan değişik şekillerde tecrit edilmesi sonucunu doğurabilmektedir (Buğra, 2005).

Simmel’in yoksulluk tanımı ve yoksulluk durumunu değerlendirişi bu anlamda önemlidir.

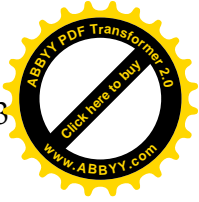
“ (Yoksullar) ancak yardım edildikleri andan itibaren, yoksullukla ilgili tanımlanan bir grubun parçası haline gelirler. Bu grubu bir arada tutan şey, kendi üyeleri arasındaki etkileşim değil, bir bütün olarak toplumun ona karşı benimsediği kolektif tavidir... Yoksulluk nicel bir durum olarak kendi içinde tanımlanamaz; ancak özgül bir durumdan kaynaklanan toplumsal tepki açısından tanımlanabilir ” (Aktaran: Coser, 1977: 183; Aktaran. Erdoğan, 2007).

1. 4. Kır- Kent Yoksulluğu

Akkaya (2003), son yirmi yıldır büyük boyutlara ulaşan yoksulluk üzerine pek çok tartışmalar yapıldığını, ancak bu tartışmaların “neden” değil “sonuç” üzerine odaklanarak çözümden uzaklaşıldığını ifade etmektedir. Bu tartışmalarda sorunun temelini oluşturan sermaye birikimi, kapitalist sistemin temel mekanizması ve işleyişi sorgulanmamış, bundan özenle kaçınılmıştır. Temel yaklaşım böyle olunca, yoksullukla mücadelenin ancak ekonomik büyüme, yatırım yapma ve istihdam yaratmayla gelir artışının sağlanması ve gelir bölüşümünün düzeltilmesiyle mümkün olabileceği ileri sürülmektedir.

Yoksullaşmanın nedeni olarak kabul edilen kavramlar (gelir dağılımında eşitsizlik, kentleşme) , ancak arka planlarıyla ele alınarak bugünkü durum sağlıklı olarak analiz edilebilir. Dolayısıyla kent yoksulluğu, kentleşme, gelir dağılımında eşitsizlik kavramlarının analizini yapabilmek için “kır yoksulluğu” nun anlaşılabilirliği gerekir.

1950’lerden sonra uluslar arası liberal ekonomik sistemin Türkiye’den istediği, zaten toplumsal etkileri sınırlı kalmış sanayileşme projelerini bir kenara itmesi, bütün dikkatini tarımsal sektörün geliştirilmesine vermesiydi. Bu dönemde tarıma mekanizasyonun girişi tarım alanlarının ve tarımsal üretimin artmasına yol açmıştır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000). Sömürgecilikten 1980’lere gelinceye kadar dünya konjonktüründe kabul gören işbölümü, kapitalist metropol ülkelerin ağır sanayi, bağımlı ülkelerin ise tarıma dayalı sanayilerle uğraşmaları şeklinde olmuştur. Türkiye’de 1950’lerden sonra tarımın gelişmesi de bu iş bölümüne bağlı bir gelişme olarak ele alınmalıdır. Ancak 1980’lere kadar yürürlüğünü



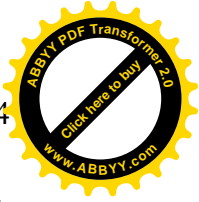
koruyan bu işbölümü, Amerika ve onun paralelinde AB ülkelerinin tarım verimlerini hızla arttırmaları ve tarımda ihracata yönelmeleriyle alt üst olmuştur (Özbudun, 2003).

Amerikan hükümeti özellikle Vietnam Savaşından sonra, ödemeler dengesizliğine ve imparatorluğun artan giderlerine çare olması için “yeşil güç” politikasını uygulamıştır. 1970'lere kadar istikrara odaklanan, ihracat ve beslenme yardımını üretim fazlasını çözümlenmede yalnızca bir yan ürün olarak kullanan Amerikan tarımı, 1973 tarım yasasıyla Amerikan çiftçilerinin üretimine konan miktar fazlasını kaldırıp, ihracata teşvik etmeye başlamıştır. Özbudun (2003), bu gelişmenin yalnızca üretim fazlasını değerlendirecek bir yöntem olmadığını, yeşil güç politikasının bilinçli bir devamı olduğunu ifade etmektedir. 1970'lerden sonra üretilen her akrın birini ihraç etme zorunluluğunun getirilmesi, bu bilinçli politikanın devamıdır. Bu, Amerikan tarımı ile dünya ekonomisi arasındaki ilişkilerin kökten değişmesi anlamına gelmektedir; nitekim yeşil güç politikasının uygulamaları dünyada aile tarımını göçertmiştir. Amerika'nın uygulamalarını Batı Avrupa da izlemiş, tahılda dünyadaki belli başlı ihracatçılar arasına girmişlerdir. Bu stratejinin sonucunda 1950'lerde 3. Dünya ülkelerinde buğday ithali yüzde 10 iken, 1980'lerde yüzde 57'ye yükselmiştir (Aktaran: Özbudun, 2003).

Özbudun'un savı, küresel kapitalizmin tarımla ilgili uygulamalarıyla ilgili ortaya koyulan “Köylülüğün Tasfiyesi” teziyle bağlantılıdır; konunun sağlıklı değerlendirilebilmesi için tezin içeriğinin anlaşılması gerekmektedir.

1. 5. “Köylülüğün Tasfiyesi” Tezi

Kapitalizmin, doğal gelişim sürecinde kendine yabancı olan ekonomik yapıları, üretim ilişkilerini, dolayısıyla tarımda küçük üreticiliği tasfiye edeceği, ana iktisat okullarının temel düşüncesi idi. “Kapitalizm” kavramı, temelde piyasa ekonomisi ve rasyonel davranış ile eş anlamlıdır; dolayısıyla “geleneksel” ekonomiler ve üretim biçimleriyle yolunu ayırması kaçınılmazdır. Bu bağlamda “köylülük” , rasyonel bir üretim biçimi ve ekonomik yapının önemli bir parçası olmaktan çok, geleneksel tarımı ifade etmek için kullanılan bir kavram olmuştur. Çünkü, örf- adet, alışkanlık ve geleneklerle sürdürülen bir üretim biçimi ekonomi biliminin, dolayısıyla kapitalizmin bir parçası olamaz. Aynı düşünceden hareketle, piyasa ilişkileri ve ona bağlı rasyonel davranış biçimleri egemen olduktan sonra, tarımdaki “küçük işletme” ile kapitalizmin temel dayanağı olan büyük firmalar arasında bir fark kalmayacaktır. Durum böyle olunca, küçük üreticiliğe ait ekonomik çözümlenmelere ve bölüşüm kategorilerine gerek kalmayacak; kârın maksimize edilmesi mantığına dayalı ekonomik sistem tarımda da hakim olacak, dolayısıyla köylülük silinip gidecektir. Marx tarafından da ifade edildiği üzere, ”kapitalist sistemin temeli,

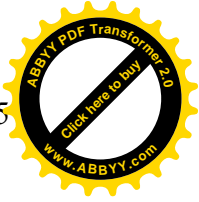


üreticinin üretim araçlarından kökten ayrılmasıdır... Bu gelişmenin dayanağı, tarım üreticilerinin mülksüzleştirilmesidir” bu sürecin en olgunlaşmış şekli İngiliz tipi kapitalist tarımda görülmüştür (Boratav, 2004: 111).

İngiltere örneğinin kendi türleri içinde bir istisna olduğunu savunan Boratav, Köylülüğün Tasfiyesi tezinde savunulduğu biçimde küçük üreticinin tamamen yok olmadığını, kendini yenileyen bir süreçte varlığını devamlı koruduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında, gelişmiş kapitalist ülkelerde bile tarım alanlarında aile işletmeciliğinin başarılı bir şekilde devam ettiği gözlemlenmektedir. Piyasaya açılmış küçük üreticiliğe dayalı bir tarım yapısı, ulusal anlamda kapitalizme bağlı bir biçimde varlığını koruyabilmektedir. Son on yılda dünya iktisatçılarının ortaya koydukları sav ise, köylülüğün kapitalizme hizmet eden en iyi tarım yapısı olduğudur. Boratav’a göre, bu düşünceler tamamen asılsız olmasa da, bu şekildeki bütüncül bir anlayışta köylülüğün kendine has özellikleri göz ardı edilmektedir. Köylü işletmesinin, kapitalist bir işletmeden farklı davranmayı başarabildiği için, kapitalizme karşı direnen en etkin küçük üretici olma özelliğini taşıdığı bile söylenilebilir. Ancak kapitalizme merkez- çevre ilişkisi içindeki bütüncül bir sistem olarak baktığımızda, piyasayı elinde tutan merkez ülkelerin tarım alanlarındaki istihdamlarını kendi çıkarlarına göre uyguladıkları, çevre ülkeleri hem işgücü, hem de verimli tarım arazileri anlamında sömürdükleri gerçeği ortaya çıkacaktır (Boratav, 2004).

Küresel kapitalizmin bu düşünce çerçevesinde gerçekleşen uygulama sistematığı içinde, 1980 sonrasında Türk kırsalının çöküşünü hazırlayan IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılmış düzenlemeleri savunanların en temel hareket noktası, “küresel piyasaya entegrasyon” düşüncesi olmuştur. Bu düşünceye göre tarıma yönelik teşvikler, sübvansiyonlar ekonominin üstünde ağır bir yükür; köylülük hemen hiç vergi vermeden ve pek az üreterek ülkenin kaynaklarını emmektedir; üstelik Türkiye kırsalının nüfusu çok fazladır... Dolayısıyla Türkiye kırsalı tez elden küçültülmeli, mümkünse etkin üretim yapan, verim ve rekabet gücü yüksek, teknolojik donanımlara sahip bir yüzde 20’ ye hatta yüzde 10’ a çekilmelidir. Avrupa’ya ve uygar dünya ülkelerine benzemenin ve onların ulaştığı refah seviyesine ulaşmanın yolunun ancak bu olduğu ifade edilmektedir (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000; Özbudun, 2003).

Özbudun (2003), çoğunluğu ilkökul düzeyi üzerinde eğitim görmemiş, teknolojik donanıma sınırlı olarak erişebilen, genellikle aile işletmesi olan, üstelik tefeci tüccarların boyunduruğu altındaki köylü topluluğun nasıl olup da AB ülkelerindeki çiftçilerin seviyesine çıkacağıının, kente göçen kırsal fazlalığın kent hayatına nasıl uyum sağlayacağıının, bu köylü



insan grubunun kentte ne yapacağını tartışılmadığını, konuyla ilgili sorunların gerektiği gibi görülmediğini ifade etmektedir.

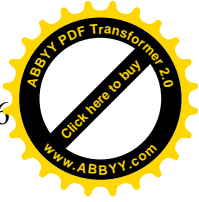
Bu durumda köylülük hızlı ve önüne geçilmez bir yoksulluğa sürüklenmektedir. Söz konusu yoksulluk, yapılan araştırmalarda şöyle bir tablo ortaya çıkarmaktadır: Türkiye’de kişi başına GSMH 3213 dolar iken, kırsalda bu rakam 1384 dolara düşmektedir. Bu rakam AB üyeleri için sırayla; (23 981 dolar 9286 dolar) dır (Aktaran: Özbudun, 2003).

Kırsaldaki ekonominin çökertilmesiyle önü alınamaz bir yoksulluğa sürüklenen köylü, ya kente göçerek yeni bir hayat kurmayı tercih etmiş ya da kente göçmenin bir çözüm olmadığına inanarak maruz kaldığı yoksulluk durumuyla kırdaki mücadele etme yolunu seçmiştir. Tarımın çökertilmesiyle köylü, tüccara ve kredi kurumlarına borçlanmak zorunda kalmış, borcunu ödeyemeyince haciz durumları yaşamış, bunlarla bağlantılı olarak yakın çevresi ve komşuları arasında tırmanan gerilim hattı kırsal dayanışma mekanizmasının çökmesine neden olmuştur (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000).

Tarımdaki çözümlenmeyle bağlantılı olarak küçülen tarım topraklarının makineleşmesi de, küçük köylü için topraklarından kopup kente göçmenin önemli bir nedeni olmuştur. Kırdaki yaşam alanı daraltılarak kente göçmeyi tercih eden bu grup, yeni bir yaşam kurmak istediği kentte çok farklı problemlerle karşılaşmıştır. Bu toplumsal hareketlilik yaşanırken devletin, kent arazilerini kentli nüfus ve göçerler lehine planlamak gibi bir derdi bulunmamaktadır. Bu durumda kentleşme, devletin belirlediği bir olgu olmaktan çok, göçerlerin belirlediği bir olgu haline gelmiş, böylece Türkiye geçkondu gerçeği ortaya çıkmıştır (Bozkulak, 2005).

1980’lerden sonra ithal ikameci politikaların yerini neo liberal politikalar almış, bu politikaların sağladığı olanaklarla kentsel mekanın yapılandırılması büyük sermaye sahiplerinin eline geçmiştir. Alt sınıf, orta sınıf ve üst sınıf yaşam tarzının ve ihtiyaçlarının farklılaşması bu dönemde keskin bir şekilde gerçekleşmiş, dolayısıyla kentsel mekandaki konut tipleri de ayrılmıştır. Küresel ticaretin ihtiyaç ve menfaatlerine engel olarak görülen cemaat kentin en işe yaramaz kabul edilen yerlerine sürülmüş, kendi kaderine terk edilmiştir. Diğer taraftan, metropolün günlük keşmekeşinden gerçek ve mecazi anlamda soyutlanan sermaye grubu, iş yerlerinden evlerindeki oturma odalarına kadar, “güvenli, emniyetli, kontrollü, steril, özel” mekanlarda, modern yaşamın ötekileştirdiği “alt sınıf” insanların tehlikelerinden uzak bir yaşam kurmuştur (Öncü ve Weyland, 2005; Bozkulak, 2005; Erder, 2002; Ayata, 2005).

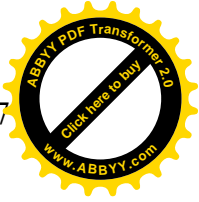
Kentsel yaşamın bu şekilde kutuplara ayrılması, yaşam alanlarında meydana gelen eşitsizlikler kentsel hareketlerin kaynağını oluşturmuştur. Özellikle konut alanlarının niteliği, o alanda yaşayanların günlük yaşam kalitesini, iş ve eğitim olanaklarını, çevre koşullarını,



sosyal yaşamlarını, çocuklarının geleceğini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, konut alanları orada yaşayanlara sadece barınacakları bir ev sunmanın ötesinde çok boyutlu etkileri olan bir yaşam tarzı sunmaktadır. Bu bağlamda kolektif tüketim kavramı, toplumdaki mekansal yapılanma ile doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda toplumsal tüketim olanakları dendiğinde, yaşanan mekanın bireye ve gruplara sunduğu konut alanları, okullar, ulaşım, çevre koşulları, sağlık kurumları gibi kamusal donanımlar akla gelmektedir (Erder, 2002).

Kentsel ayrışmanın meydana getirdiği toplumsal kutuplaşmayı, “merkez- kenar” kavramsallaştırmasıyla ifade eden Şenol- Cantek ikilisi, *Çizgi Romanlarda Kenar Mahalle* isimli makalelerinde, kenar mahalleyi ve kenar mahalleliyi konu ederek meseleyi analiz etmeye çalışmışlardır. Göç alıp göç veren kenar mahalle, yalnızca göç olgusuyla açıklanamayan, bir yerden, bir mekandan çok bir “hissiyattır” . Kenar mahalle şehre aittir, şehrin bir parçasıdır ancak, hiçbir zaman şehrin kendisi tarafından var sayılmamakta, kabul edilmemektedir; şehrin yüzü, çehresi değil de, “şehrin dışkısı, sümük, balgam ve menisidir” . Şehrin bir parçası olmasına rağmen kendi içinde şehirden farklı bir hiyerarşisi olan kenar mahalle, varlığı itibariyle bile bir direnişin sembolüdür. Dolayısıyla kenar mahalle, yalnızca görünür olduğu için bile merkezi “rahatsız” eden bir oluşumdur; bu haliyle içinde hırsızları, yankesicileri, dilencileri, çingeneleri ve en önemlisi “sınıf atlama” hayaliyle yaşayanları barındırmaktadır. Sınıf atlama, kısaca yoksulluğun getirdiği acılardan kurtulmayı, yaşam alanının sosyal olanaklarla donatılmış olmasını, tüketim gücünün artmasını ifade etmektedir (Şenol- Cantek, 2007). Toplum yaşamın gerekliliklerine cevap veremeyen yerleşim alanlarında gecekondulaşan/kenar mahalleleşen göçerler, söz konusu toplumsal tüketim olanaklarından mahrum kalmış, bu olanaklardan faydalanabilme talepleriyle gündeme gelmiştir. Bu süreçte, Batı’ dan alınan ulus-devlet modelini kurumsallaştırma hedefi devam etmektedir, ancak, mevcut sistem vatandaşları refah seviyesine ulaştırmaktan uzak görünmektedir. Dolayısıyla, bireysel stratejilere, aile- sülale yardımlaşmasına dayalı sosyo-ekonomik dayanışma ön plana çıkmış, bu durum toplumdaki siyasi, ideolojik ve kültürel oluşumları etkilemeye başlamıştır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000). Yaptığımız grup çalışmalarında, yoksulluk deneyimi yaşayan kadınların büyük bir çoğunluğunun ailelerinden yardım aldığı ortaya çıkmıştır. Köyden gönderilen erzak yardımı, para yardımı, eşinden boşanma sonucunda evsiz kalan kadına barınma imkanı sağlama, evlerini açma, çocuk bakma, ev yapımı için yer sağlama gibi etkinlikler aile- sülale dayanışmasının somut örneklerindedir.

Görüldüğü gibi kent yoksulluğu kır yoksulluğuna paralel olarak büyümektedir. Kırdan kente göçen insanlar kentte sürekli ve kaliteli bir iş bulmalarına olanak sağlayacak



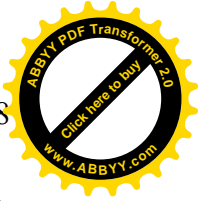
becerilerden yoksundur. Dolayısıyla, bu insanların kentte karşılaştıkları en önemli sorun işsizliktir.

Akkaya (2003), yoksulluğun en önemli nedenlerinden bir olan işsizliğin, birikimin ya da kapitalist temele dayalı zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğunu söylemektedir. Kapitalist sistem, el altında hazır bulundurulan bu yedek işsiz işçi ordusu olmadan, başka bir deyişle bu işsiz grubun varlığını belli düzeyde sağlamadan, üretimini kendi istediği boyutlarda gerçekleştiremez. İşsizlik, kapitalist sistemin zorunlu sonucudur.

Kapitalist sistem, dünyanın herhangi bir yerinde işçi huzursuzluklarının baş göstermesi ihtimaline karşı “ucuz emek rezervleri” oluşturmuştur. Dolayısıyla emek maliyetlerinin düzeyi farklı ülkelerdeki “yedek işçi ordularının” oluşturduğu “küresel ucuz emek” rezervleri tarafından düzenlenmektedir. Bir ulusal emek pazarından diğerine hareket eden uluslar arası sermaye, dünya nüfus fazlası olan ulusal emek gücü rezervlerini uluslar arası rezerv havuzunda birleştirir (Chossudovsky, 1999). Ekonomik büyüme ile yoksulluk arasında doğru orantı kuran yoksulluk teorisyenleri bu gerçeği göz ardı etmektedirler; oysa sonuçlar zaman içinde neden haline gelerek kendini devamlı üreten devresel bir şekle bürünecektir (Akkaya, 2003).

Belli başlı Avrupa ülkelerinin çoğunda yüzde 10- 20 gibi rakamlara ulaşan işsizlik oranı, gelir dağılımına yansımaya mahrumiyetleri göstermektedir. Bu mahrumiyetler genellikle (güvenlik sisteminin işsizlerin uğradığı gelir kaybını karşıladığı gerekçesiyle) önemsenmemektedir. Ancak işsizlik, sadece devlet aktarımıyla karşılanabilen bir gelir yetersizliğini ifade etmez; işsizlik, bazı insan gruplarının toplumdan dışlanmasına, bunun sonucunda da özgüven, psikolojik ve fiziksel güç kaybına neden olan katlanılması zor bir durumdur (Sen, 1999).

Toplumsal eşitsizliğin ortaya çıkardığı gerilim bütün dünyada yayılma eğilimi göstermektedir, ancak yayılma nedenleri toplumdan topluma değişmektedir. Bazı toplumlarda iş, çalışma yaşamı, sosyal güvenlik gibi alanlarda ekonomik eşitsizlik görece olarak halledilmiş, gerilim, bu haklardan yararlanamayan toplumsal kesime yansımıştır. Söz konusu eşitsizliklerin büyük oranda giderildiği toplumlarda ise gerilim refah devleti uygulamalarındaki daralmalardan ya da, bu uygulamaların toplumsal yaşamın diğer alanlarındaki bazı talepleri karşılayamamasından kaynaklanmaktadır. Bu toplumlarda ortaya çıkan bu gerilim, zaman zaman üretim ve iş alanlarındaki çatışmaların yerini almaktadır (Erder, 2002). Bu toplumlarda bu tür kurumsal haklardan yararlanan “yurttaşlar” la “diğerleri” ya da kurumsal “koruma şemsiyesinin” altında kalanlarla kalmayanlar arasında yaşam koşullarının ortaya çıkardığı gerilim artmakta, dolayısıyla gerilimin ortaya çıkardığı toplumsal hareketlilik canlanmaktadır.

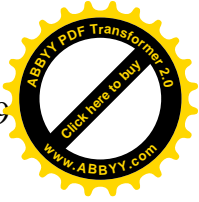


Kentsel gerilimin temel nedenlerinden olan göç olgusu, son zamanlarda “eski- statik” bir dünyadan “yeni- hareket halinde” bir dünyaya geçiş olarak tanımlanamayacak kadar karmaşıklaşmıştır. Özellikle ulus devlet sınırları içinde gerçekleşen iç göçler, dünya literatüründe “sağlıksız büyüme” ve “çarpık kentleşme” kavramlarıyla bütünleşmiştir. İç göçlerin meydana getirdiği yerleşim birimleri ve burada sürdürülmek zorunda kalınan yoksul yaşam, yurttaşlarla ötekiler arasındaki gerilimi ortaya çıkaran bir neden olduğu gibi, dış göçler sonucunda meydana gelen kaçak işçilik olgusu da aynı çerçeveye dahil edilebilir (Öncü- Weyland, 2005).

Düzenli ve yüksek gelir düzeyindekilerle eşit şartları paylaşamayan, “yurttaş” haklarından yararlanamayan kesimin (örn. Göçmenler, evsizler, azınlıklar, işsizler gibi grupların) yaşam şartlarını iyileştirmek, gelecek kaygılarından kurtulmak, hiç olmazsa çocuklarına daha iyi bir yarın bırakabilmek için ortaya koydukları tepkiler son yıllarda daha da önem kazanmaktadır. Özünde yurttaşlık taleplerini içeren bu tepkisel hareketler, kentsel hareketler içinde değerlendirilmektedir. Erder (2002), toplumsal katmanlaşma ve mekansal katmanlaşma arasında bir ilişki kurulabileceğini söyleyerek, kentsel mekanların üst-orta sınıf alanları ya da işçi sınıfı mahalleleri gibi katmanlara ayrıldığını, bu katmanlardaki gündelik yaşam niteliklerinin farklılaşma gösterdiğini ifade etmektedir.

Kentsel çelişkiler ve bu çelişkilerden doğan sorunlar giderek kapitalist toplumlarda toplumsal ve siyasi hayatın merkezinde yer almaya başlamıştır. Bunun nedenlerinden biri kentsel ideolojinin hakim sınıflara özgü bir biçim alması ve yayılmasıdır. Hakim ideoloji, kentsel yaşamda konumlanmış ve zorlukları alt sınıfların yaşamına yansımış olan sınıfsal çelişkileri kabul etmekte ve “doğallaştırmaktadır”. Bunu mekansal biçimlerin “nedenselliğini” ortaya koyarak hümanist (görünümlü) bir tavırla gerçekleştirmektedir (Castells, 1997).

Son yılların en önemli olgularından biri, kentsel ve çevresel sorunlarla ilgili protesto hareketlerinin ve taleplerin ortaya çıkmasıdır. Bunun görünen sebepleri vardır. Sermayenin yoğunlaşması, üretim araçlarının ve yönetim birimlerinin, bunlara paralel olarak da iş gücünün yoğunlaşmasına neden olmaktadır. İşçilerin mekansal olarak yoğunlaşması da, bunların gerek duyduğu tüketim araçlarının yoğunlaşmasını gündeme getirmektedir. Bunun yanında teknolojik gelişmelerle birlikte, işçinin üretim sürecindeki rolü de genişlemektedir. İşçi, yüksek sermayeler yatırılarak alınan makineleri üretken hale getirmek zorundadır. Teknik ve ekonomik birimler arasındaki bu bağımlılık, işgücünün daha programlı çalışmasını, daha fazla bilgiye ve beceriye sahip olmasını gerekli kılmakta, teknolojik ilerlemenin hızlanması haber ve bilginin önemini arttırmaktadır. İşgücünün üstlenmek zorunda kaldığı bu rol, onun, tüketim araçlarına, kamu hizmetlerine duyduğu ihtiyacı



belirginleştirmektedir. Dolayısıyla, konut, okul, kreş, bakım evi, sağlık, kültür, ulaşım gibi hizmetler kentsel yapı ve üretim sürecinin zorunlu ihtiyaçları haline gelmiştir. Halbuki, mekanın yapısal ve işlevsel olarak ayrıştırılması yalnızca iktidar elitlerinden meydana gelen küçük azınlığın işine yaramış, tüketim araçlarından gerektiği gibi faydalanamayan bu kesimi yukarıda bahsedilen protesto ve eylemleri yapmaya zorlamıştır. Kentsel zorlukların kentteki büyük çoğunluğu etkiliyor olması, bu sorunları “doğal” olmaktan çıkarmakta, bu durumun, tarihsel olarak tanımlanmış toplumsal ilişkiler tarafından belirlendiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır (Castells, 1997).

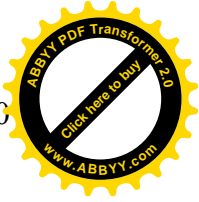
Kandiyoti (1997), 1975’te Meksika’da yapılan Birleşmiş Milletler’in düzenlediği Uluslararası Kadın Konferansında ortaya atılan önemli bir iddiadan hareketle modernizasyon teorilerinin, eşitliği sağlama vaatlerinin tam tersine kadın erkek eşitliğini sağlamada başarısız olduğunu ifade etmektedir. Bu düşüncenin temelinde tam anlamıyla ekonomist bir bakış açısı yatmaktadır. Şöyle ki, pazar ekonomisine yönelik üretim yaygınlaştıkça, bu üretim biçimi için gerekli olan beceriler, aletler, teknikler, kredi ve para erkeğin elinde bulunmakta, bu durumu hem yerel bürokratlar, hem de uluslar arası kalkınma fonlarını dağıtan örgütler pekiştirmektedir. Bu durumda kadınlar kendilerini beceri gerektirmeyen, makineleşmemiş ve ücretsiz işlerde kenara itilmiş bulmuşlardır.

Erdoğan (2007), hane geçim stratejilerinin ve topluluk içi dayanışma ağlarının “geleneksel” yapıların bir devamı olarak nitelendirildiğini, bu bakış açısının son dönemde değişen ve dönüşen yeni yapıları anlamayı engellediğini ifade etmektedir. Ataerkilliğin geleneksel olanın bir parçası olarak ele alınması, kapitalist sistemin ve modern yapılanmanın ataerkillikle olan iç içeliğinin gözden kaçmasına neden olmuştur.

1. 6. Kadın Emegi- Kadının Üretim ve Yeniden Üretim Süreçlerindeki Rolü

Kadın emeğinin üretim ve yeniden üretimle ilişkisini kurabilmek için, bu kavramların etraflıca tanımlanması gerekir. Marks’ın anlatımında üretimle yeniden üretim iç içedir. Üretim sürecinin bizzat kendisi yeni bir üretimin başlayabilmesi için gerekli olan koşulları ve bu koşulların dolaşım alanını üretir. Emek gücünün yeniden üretimi, eşitsiz ve hiyerarşik olabilecek, tarihsel dönüşüme açık toplumsal ilişkiler içinde gerçekleşen, bu bağlamda toplumsal anlam taşıyan, bir emek harcama ve üretim sürecidir. Bu yeniden üretim sürecine, insanların üretilmesi, gelecek kuşakların doğurulması ve bakılması gibi biyolojik süreçler de dahil edilmektedir (Savran, 2006).

Savran(2006), kapitalizmde insanlar arası ilişkilerin şeyler arası ilişkilere dönüştüğünü söyleyen, bireysel emeğin ancak metalar- arası ilişkiler dolayısıyla toplumsal emeğin bir parçası haline geldiğini ortaya koyan ve bu durumu “meta fetişizmi” kavramıyla eleştiren Marx’ın, ev kadınlarının emeğini, mübadele edilmediği için “değer” biçiminde



tanımlamadığını, kapitalist sistem tarafından “görünmez” hale gelen kadın emeğini Marx’ın da “görünmez” kabul etmekten çekinmediğini ifade etmekte ve Marx’ı bu yaklaşımından dolayı eleştirmektedir. Aslında burada temel sorun, Marx’ın yeniden üretim meselesine dahil olan kadın emeğinin tıpkı kapitalist sistemin yaptığı gibi “doğallaştırılması”dır.

Kadın emeğinin, -toplumsal düşünce sisteminde taşıdıkları ideolojiler bakımından birbirine zıt kutuplarda olanlar dahil- bütün düşünce sistemlerince doğallaştırılması ve değersizleştirilmesi, konu üstünde yeniden düşünülmesine ve bu düşünce sistemlerine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılmasına engel olamamıştır.

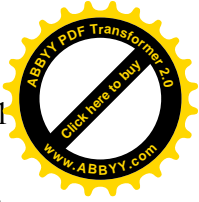
1.7. Kadın Yoksulluğu-Yoksulluğun Kadınlaşması

Son dönemde uluslar arası ve ulusal gündemin en önemli konularından olan yoksulluk, son on yıldır yeni bir bileşenle incelenmektedir: Kadınlar ve hane içi ilişkiler. Yoksulluğu sadece gelir ve tüketim göstergelerine bakarak anlamaya ve analiz etmeye uğraşan çalışmalarda bile, hane, dolayısıyla hanenin döndürülmesinde en önemli özne olan kadınlar önemli bir bakış açısı gelişmesini sağlamışlardır (Erdoğan, 2007).

Kadınların yoksullukla ilişkilendirilmeleri iki esas temelinde gerçekleşmektedir. Birincisi, cinsiyet ayrımcılığının kalkınma paradigması içinde kalkınma sürecini engelleyen önemli bir engel olarak kabul edilip, cinsiyet eşitsizliğini önleyici politikaların ortaya koyulması, önerilmesi; bunlarla ilgili önemli çalışmaların yapılmasıdır. 2003 İnsani Gelişim Raporunda, “yüksek gelişmişlik düzeyindeki” ülkelerde, insani gelişme düzeyinin değerlendirilmesi açısından, Cinsiyet eşitliğini Güçlendirme Ölçütü (GEM) ve İnsani Yoksulluk İndeksi (HPI) en az İnsani Yoksulluk İndeksi kadar önemli olduğu belirtilmektedir (OECD Poverty Reduction, 2003) . İkincisi ise, kadınların yürüttüğü geçinme stratejilerinin bir kaynak olarak kabul edilmesi ve bu stratejilerin kalkınma sürecinin verimini arttıran önemli bir yönetim sistemine dahil edilmesidir (Örnek: World Bank Report, 2001; UNDP Poverty Report, 2000; Aktaran. Erdoğan, 2007) .

Dedeoğlu (2003) , yoksulluğun sadece bir olgu olmanın ötesinde bir kimliğe sahip olduğunu, bu kimliğin “kadın yoksulluğu” şeklinde kavramlaştığını ifade etmektedir. Yoksulluk konusuna farklı yaklaşımlar ve farklı okumalar, “kadın yoksulluğu” kavramsallaştırmasının analizini kolaylaştırmaktadır.

Sen (2007)’in konuyla ilgili yaklaşımı bu anlamda önemlidir. Açlık, yetersiz beslenme yalnızca tarımsal üretimle ilgili bir sorun değil, doğrudan sağlık ve beslenme imkanlarına bireyin ulaşmasını sağlayan siyasal ve toplumsal düzenlemelerle ilişkilidir. Dolayısıyla, burada üzerinde durulması gereken konu, doğrudan besin maddesi üretimi değil, bu besin maddesine ve sağlık imkanlarına ulaşabilme haklarına sahip olmaktır.

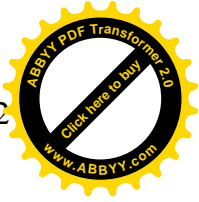


Yoksulluğun cinsel bir kimlik kazanmasında, uluslar arası platformlarda gerçekleşen kadın hareketinin ve kadın merkezli çalışmaların çok büyük etkisi olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda hane halkını homojen bir bütün olarak gören bakış açısı değişmiş, hane, bireylerin karşılıklı çıkar ve çelişki ilişkilerinin gerçekleştiği bir mekan olarak algılanmaya başlanmıştır. Kadın yoksulluğunun uluslar arası arenada bu kadar etkin hale gelmesi ise şu gerçeğin bir ürünüdür: Kadın gelirindeki artış hane halkı refahına doğrudan olumlu etki yaparken, erkek gelirindeki artış, daha çok erkeğin bireysel harcamalarından sonra hane halkı refahına yansımaktadır. Bu durum, kadınların gelir ve harcama düzeylerinin belirlenmesinde politikaların geliştirilmesine neden olmuş, kadın önemli bir aktör haline gelmiştir (Dedeoğlu, 2003).

Kadınların konuyla ilgili önemli bir aktör hale gelmelerinde, son dönemde ortaya çıkan farklı kavramların farklı bakış açılarıyla analiz edilmesi oldukça etkili olmuştur.

Erdoğan(2007), neoliberal politikalar sonucunda Türk toplumunda meydana gelen radikal dönüşüm karşısında yoksul/madun kesimlerin “Garibanizm” ve “romantizm” söylemleriyle ifade edildiğine vurgu yaparak, bu kavramları şöyle açıklamaktadır: Garibanizm, fukaralık edebiyatını kınayan neoliberal söyleme özgü bir neolijizmdir.¹ Romantizm ise, çoğu zaman sunulanın aksine, yoksul/ madun kesimlerle kurulan organik bir siyasal bağdan ve mobilizasyondan çok, milliyetçi- muhafazakar söylemlerdeki “kutsal mazlumluğun psikopatolojisi” nin siyasal bilinç dışı ile sembolik etkileşimidir.

¹ Bkz. E. Özkök. “Garibanizm” Hürriyet. 30 Ocak, 2001.



BÖLÜM II.

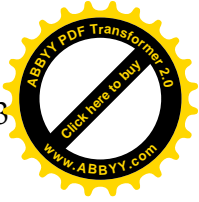
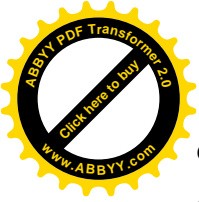
FEMİNİST ELEŞTİRİ

2. 1. Kadınlık Durumunun Yarattığı Dilsizlik

Buraya kadar yaptığımız çalışmalar ışığında, karşımıza çıkan çok önemli bir toplumsal gerçekliği şöyle özetleyebiliriz: Yoksullukla baş etmek durumunda kalan, yoksulluğun getirdiği çaresizlik durumlarından en çok etkilenenler kadınlardır. Kendi istekleri ve iradeleri dışında yoksulluk gerçeğiyle karşı karşıya kalan kadınlar, omuzlarına yüklenen çok yönlü yüklerin etkisiyle edilgenleşmekte, daha doğrusu edilgenleştirilmektedirler. Kadınları ve kadınların ayrılmaz bir parçası olan çocuklarını çok yönlü olumsuzluklarla kuşatan bu yoksulluk durumundan çıkabilmek; en azından şartları daha uygun hale getirebilmek için kadınların bu edilgenlik durumundan kurtulmaları gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle, feminist eleştirel yaklaşımları anlatacağım bu düşünce sistemleri ışığında, feminist bilinç yükseltmeyle bağlantılı güçlenme pratikleri ve okuma grupları yaptım. Farklı özelliklerdeki kadın gruplarıyla yaptığım bu çalışmaların ayrıntılarına geçmeden önce, feminist eleştirel yaklaşımların önümüzde nasıl bir yol açtığını görmemiz gerekmektedir.

Erkek egemen söylemin hakimiyeti altında oluşturulan kadın kimliğinin özellikleri, tarihin derinliklerinden günümüze gelinceye kadar pek fazla değişikliğe uğramamıştır. Kadınlarla ilgili anlam dünyasının oluşturulmasında ve meşrulaştırılmasında kültürün değişik öğelerinden faydalanılmış, bu bağlamda oluşturulan düşünce sistemi başarıyla kuşaklara aktarılmıştır. Eril dilin “yapıcı, dönüştürücü ve etkin bir güç” olarak kendini konumladığı bu süreç, kadının “dilsizleştirildiği” bir dönem olarak değerlendirilebilir. Kadının kendi dilini oluşturma imkanını sorgulamadan önce bu dilsizleştirme sürecini anlamamız gerekmektedir.

Özellikle tek tanrılı dinlerin, toplumlardaki güç hiyerarşisini belirlemede ve kurmada çok büyük bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Din, dini yaşayanların öznel algısı dışında, ilahi güç tarafından oluşturulmuş kurallar sistemidir; bu sistemi, sisteme tabi olanların eleştirmesi mümkün değildir. Tek tanrılı dinlerin hepsinin ortak özelliği ise, katı toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kurması ve bu kalıpları meşrulaştırarak toplumda yerleştirmesidir. Dinsel metinler, kadınlar arasındaki ayrımları göz ardı eden ve kadınların özgün bireyselliklerini tanımayan bir “kadın” kalıbı sunarak bu tanımın tek doğru olduğunu öne sürmektedirler. “Doğru” kadın kalıbının karşısında elbette “doğru” erkek kalıbı da kurulmuştur; bu iki cins arasındaki karşılıklı ilişki tanrı, yani ilahi güç tarafından belirlenmektedir. İlahi gücün

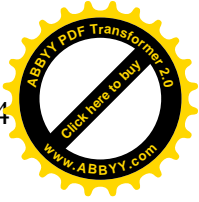


eleştirilmekten münezzeh olması, doğrudan sistemi eleştiri dışına çıkarmış, tarihsel süreçte ataerkil sistem kendiliğinden toplumların bünyesine yerleştirilmiştir (Berktaş, 2000).

Tatar ise, ataerkil zihniyetin ilahi metinlerin yorumunda etkili olduğunu vurgulamakta, söz konusu ilahi metinlerin ataerkil sistemi devam ettirici güçler tarafından yanlış yorumlamalarla sunulduğunu ifade etmektedir. Ontolojik gerçekliği yansıtan temsili dil (representation) anlayışı, kadınlarla ilgili bir takım kavram ve efsanelerin zihinler üstündeki otoritesini tesis etmekte önemli bir araçtır; büyüsel (magic) dil anlayışı söz konusu kavram ve efsanelerin oluşturduğu imajlar ve illüzyonlar (sahte bilinç) la kadınlar üstündeki tahakkümün kurulmasında ve devam ettirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla kadınların erkeklere göre ikincil varlıklar olduğuna dair efsaneleri oluşturan temsili dil ve bu efsanelerin yaşamsal düzlemde somut oluşumunu sağlayan büyüsel dil tarafından kurulan bu tahakküm, kadınların eylemlerini belirlemektedir (Tatar, 2000).

Bu belirlenim doğrultusunda oluşturulan kadın eylemi, “kendini gerçekleştiren kehanet” (self fulfilling prophecy) olarak adlandırılmaktadır. “Bir şeyi adlandırmak kendi kendine gerçekleşen bir kehanettir; insanlar adlandırıldıkları şey olurlar“ (Aktaran: Tatar, 2000) . Bu kehanetin aşılabilmesi ve gerçek bir söylem oluşturulabilmesi için, bugüne kadar hakim söylem olan otoriter metinlerin eleştirel gözle yeniden okunması gerekmektedir. Ancak böyle bir yöntemle ataerkil zihniyet ve onun ürünleri aşılmaya çalışılacaksa, bu girişim daha baştan sorunlu olacaktır. Çünkü bu, tam anlamıyla karşı tarafın belirlediği ve tanımladığı bir alanda, onunla mücadele etmek anlamına gelmektedir (Tatar, 2000).

Tarihsel süreçte başarıyla hakim kılınan eril dil sayesinde, kadınlık durumunun, çaba gerektiren zihinsel araştırmalara uygun olmadığı düşüncesi, kadınları bin yıllar boyunca üniversite ve akademilerin dışında tutmuştur. Örneğin; Rönesans'ta, bir kadının “iyi eğitim” almış olması, onun felsefe, matematik, tarih, Latince vb. alanlarda eğitim görmesiyle bağlantılı değildir. Çünkü bu dönemde kadının eğitilmesinin biricik amacı, erkeğe itaatli, ev işlerinde becerikli, munis, uysal ve erkeğinin egosunu okşamayı bilen kadının oluşturulmasıdır. Erkeğe verilen eğitim onların kendi ayakları üstünde durmalarını ve entelektüel cesaretlerini teşvik ederken, kadına verilen eğitim, onun evi idare etmesine, sanat ve güzelliği yapmayı sadece takdir edebilmesine, itaatkar, dindar, neşeli ve erkeğini de neşelendirebilecek zekaya sahip olmasına yöneliktir. Bilginin kadına yakışmayacağı fikri o kadar uzun süre yaygın olmuştur ki, Rönesans Devrimi'nde dahi “bilgili kişiler” kadınlara bir şey öğretilmemesi konusunu ısrarla vurgulamışlardır. Aynı şekilde, demokrasi ideallerinin savunulduğu Aydınlanma Devrimi'nde kadınlara erkeklerle eşit eğitim verilmemesi gerektiği savunulmaktadır. 1762'de yayınlanan Emile'de Rousseau, kadınların edilgen, bağımlı, geri planda durması gereken, “dizginlenmişlik” duygusundan asla

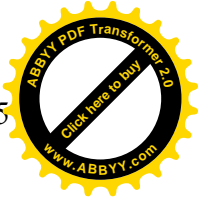


kurtulamayan varlıklar olarak eğitilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre kadınların en uygun çalışma konuları dantel örmek, dikiş dikmektir; kadının eğitilmesinin amacı ise “erkeklerle yararlı ve onları onurlandıracak, avutacak, onlara bakacak, yaşamı onlar için tatlı ve hoş kılacak” insanlar yapmaktır (Sanford ve Donovan, 1999).

Önde gelen politika filozoflarının eserlerini inceleyen Moller Okin, ortaya çıkan eserlerin üstümüzdeki sürekli gücüne ilişkin anlamlı bir noktaya dikkati çekmektedir. Okin, Aristo’dan Locke’a kadar filozofların cinsiyet konusundaki fikirlerini incelemiştir. Politik felsefenin erkekler üstünde düşünürken temel kaygısı, “erkek nedir?”, “erkeğin doğası nedir?”, “erkeği ne mutlu eder?” sorularının cevaplarını bulmaktır. Halbuki kadınlar söz konusu olduğunda sorulan ortak soru şudur: “Kadının amacı nedir?” Erkekler tarafından üretilen bu sorular yine erkekler tarafından cevaplandırılmıştır. Kadının amacının ne olduğuna ilişkin verilen cevaplar, Rousseau’nun çizdiği kadın resmiyle birebir örtüşmektedir (Sanford ve Donovan, 1999).

Hegel, insanın, öz bilincini oluşturma sürecinde kurduğu efendi- köle ilişkisini dile getirirken, efendinin, hakim olduğu bilincin (efendi köleye hakim) bağımsız bir bilinç olmaması nedeniyle, kazandığı özgür olma ve tahakküm etme zaferine rağmen tatmin olmadığını ifade etmektedir. Bu süreç, Hegel’in “farklılıkların sonsuz birliği” (Lloyd, 1996: 120) olarak gördüğü doğal, ancak efendiyi tatmin etmeyen bir durumdur. Lloyd, Hegel’in öz bilinci oluşturma sürecine kadın özneleri katmadığını, kadınların böylesi bir oluşum ilişkisi için uygun bulmadığını ifade etmektedir. Hegel’e göre bu ikili ilişki erkek benlikler ve ötekiler arasında geçer; kadınlar ise erkeklerle olan ilişkileri sayesinde dolaylı olarak “yukarı doğru çıkış” a (120) katılırlar (Lloyd, 1996).

Haklar savunusu feminist teorinin klasiği olarak kabul edilen Wollstonecraft’a göre, akıl neredeyse tanrı ile eş anlamlıdır; o kadar güçlüdür. Halbuki “ruhların cinsiyeti yoktur” (Aktaran: Donovan, 2007: 32); dolayısıyla kadın en az erkek kadar akıllıdır; ancak kadın akla ulaşmamaktadır. Çünkü kadının önüne, hayattaki tek idealinin erkeğe hizmet etme ve yüceltme olduğu düşüncesi koyulmuştur; bu düşünce tarihin derinliklerinde çok yönlü beslenmektedir. Erkek, her zaman kadın ile akıl arasında durmuştur; bu durum kadının her şeye –kendisi dahil- “puslu mercekle” bakmasına neden olmuştur. Bu anlamda Rousseau’yu eleştiren Wollstonecraft, durum analizi yaparken kadınların, “bazen ağacı görüp ormanı görmediklerini” de (Aktaran: Donovan, 2007: 32) itiraf etmektedir, ancak kadınlardaki bütünsel algı probleminin kaynağı tamamen eğitim eksiliğiyle ilgilidir. Kadınlar Rousseau’nun düşüncesi temelinde bir eğitim aldıkları için olguların arkasındaki gerçekliği olması gerektiği gibi algılayamamaktadır; bu bir çeşit “miyopi” dir. Wollstonecraft’a göre, kadının



içinde çürüdüğü bataklıktan kurtulmasının yolu, eleştirel akla sahip olmasıdır, bu da ancak eğitimle gerçekleşebilecektir (Donovan, 2007).

Kadın kimliğinin oluşumu ile ilgili bakış açılarını bu şekilde özetledikten sonra şu soruları sormamız kaçınılmaz olmaktadır. Eğer insanlık tarihinin hakim söylemi ataerkil dil tarafından oluşturulmuş ve kadın, özünde böylesi kurgusal bir kimlik içinde var edilmişse, kadın kendi bilincinde oluşturulan bu yanlış algıyı nasıl fark edecek, bu farkındalığı eyleme dönüştürme serüvenini nasıl ve hangi noktadan başlatacaktır? Dil evrensel bir etkiye sahipse ve bu etki ataerkil bir renge bürünmüşse, üstelik bu renk kutsal formlar tarafından da bir şekilde korunuyorsa, kadınlar kendilerine özgü renkleri nasıl bulacaklardır?

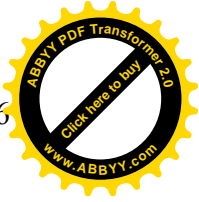
2. 2. Feminist Hareket ve Feminist Eleştirel Yaklaşımlar

Bu soruların sorulması ve cevaplarının aranması sürecine girilmesi kolay olmamıştır. Kadının, toplumsal hayattaki etkin varlığını net olarak algıladığı 2. Dünya Savaşı sonrası, feminist hareketin hem bilinç, hem de eylem düzleminde etkin olarak başladığı dönemdir.

Feminizm, kadınların, toplumsal yaşamın bütün katmanlarında etkin rol almalarına karşın, toplumsal yaşamın önemli katmanlarında söz sahibi olma, kendilerini keşfetme, özünde insan olarak sahip oldukları değerleri “kadın” olarak kullanma noktasında karşılaştıkları geleneksel zincirlerden kurtuluşun mücadelesidir. Feminist hareket, söz konusu zincirlerin fark edilmesi bağlamında ortaya çıkan bir sorgulamanın ürünüdür. Bu sorgulamalar, kadınların erkeklerle eşit yurttaşlık haklarına sahip olması; özellikle kadın yoksullaşmasına karşı kadını koruyup kollayıcı tedbirler alınması çerçevesinde oluşturulan feminist talepleri ortaya çıkarmıştır (Durakbaşa, 2000; Humm, 2002; Türcke, 1997; Durudoğan, 2007; Berktaş, 2006 vd.).

Kadınların eşitlik talebiyle ortaya çıkışları, tarihsel süreçte hakim olan eril ideolojinin – eşitlik, özgürlük savunularına rağmen- hoşuna gitmemiş, toplumun bütün katmanlarında kendileri olarak yer almak isteyen kadınlar bu taleplerine yüksek bedeller ödeyerek kısmen ulaşabilmişlerdir. Kadınların, 5- 6 Ekim 1789’da ekmek talebiyle isyan etmeleri çok görülmemiş, ancak iktidar talepleri “yerlerini ve hadlerini bilmeme” olarak nitelendirilmiştir. Fransız Devrimi’nde etkin rol oynayan Olympe de Gouges ve zamanın ünlü entelektüellerinden Madame de Rolland’ın, “Kadın darağacına çıkma hakkına sahip olduğu gibi kürsüye çıkma hakkına da sahip olmalı” dedikleri için idam edilmeleri; dönemin yayın organlarının idam konusunu “cinsine yakışan erdemleri unutanlara yerinde bir ders” olarak değerlendirmeleri, kadınların eşitlik taleplerine karşı erkek iktidarının duruşunu net olarak gösterir niteliktedir (Humm, 2002; Berktaş, 2006).

20. yüz yılın son çeyreğinden itibaren kadın kimliği üzerine pek çok araştırma yapılsa da, o dönemde mevcut kuram ve yöntemlerin erkek merkezli olduğu, erkek egemen zihniyet



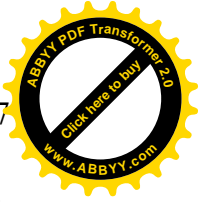
durumlarını “nötr”, “objektif”, “değer yargılarından arınmış” gibi sundukları yadsınamaz bir gerçektir. Kadın kimliği üzerine yapılan çalışmalar bu gerçeği ortaya çıkarmaya çalışmakta, kadınlara ait değerlerin küçümsenmesini, erkeklere ait olanlarınsa evrensel biricik doğrular olarak kabul edilmesini, kadın yaşantılarının dikkate alınmamasını ve kadınların bilgiye ulaşma biçimlerini reddetmekteydi (Yaraman, 2002).

Kadının toplum içindeki duruşunun ideolojik boyutlarıyla incelenmesi, kadının hak etmediği bu durumun değiştirilmesine yönelik düşünsel ve uygulamalı çalışmalar (psikolojik, tarihsel, biyolojik, toplumsal) feminist eleştirel teori ve pratiği içinde yer almaktadır (Yaraman, 2002). Feminist eleştiriden bağımsız olarak ele alınamayan, ancak onunla da eşit kılınmayan feminist edebiyat eleştirisi ise, bu ideolojilerin ve uygulamaların yazın alanına nasıl yansıdığını incelemektedir. Humm (2002), feminist edebiyat eleştirisinin cinsel “söyleme” saldıran ve asılan ilk tanrıça hakkında yazılan Iunana’yla başladığı söylene de, akademik anlamda kayda değer ilk çalışmaların ikinci dalga feminizmden sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Kendisini sınırlandıran zincirleri sorgulama yoluna giden kadın bilinci, cinsiyetlerimizin dil yoluyla oluşturulabileceği gerçeğini fark etmiştir. Kadını oluşturan kendi dışındaki bu dil, ataerkil ideolojinin dili olduğuna ve oluşturulan kadın simgesi her durumda toplumun alt kategorilerinde yer aldığına göre, bu gerçekliği anlayan kadın bilinci, eleştirel feminist olmuştur ve feminist mücadelenin bütünleyicisi haline gelmiştir (Humm, 2002).

Humm (2002), feminist eleştirinin ne olduğu sorusuna verilen cevapların genelde üç temelde yoğunlaştığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, cinsiyetin dil yoluyla kurulduğu ve yazın alanında kendine has bir üslup olarak yer aldığı görüşüdür. Cinsiyet ideolojilerinin devamının sağlanması için bu üslubun korunması sistem tarafından zorunlu kılınmaktadır. İkinci temel varsayım, cinsiyetle bağlantılı yazı stratejilerinin var olmasıdır. Kadınlar 19. yüzyılda ancak kendilerine izin verildiği gibi yazabiliyorlardı ve toplumsal anlamda dışlanarak önemsenmiyorlardı. Bu durum, kadınların haklarını ve taleplerini dile getirmelerini engelliyordu. Ancak Robin Lakoff’tan bugüne değin yapılan dilbilim çalışmaları, kadınların erkeklerden daha farklı bir söz dağarcığına sahip olduklarını ve dillerini bu farklılık çerçevesinde kullandıklarını ortaya çıkarmıştır. Son varsayım ise, kadınların eserlerinin ve eğitimlerinin dışlanarak değerlerinin takdir edilmemesi, bunu yaparken de eril normların kullanılmasıdır (Aktaran: Humm, 2002).

Feminist eleştirinin düşünce dünyasına ilk ve en önemli katkısı, cinsiyetin oluşturulmasında edebi metinlerin yoğun etkisinin ortaya konmasıdır. Feminist eleştirinin bu kazanıma eş değer ikinci katkısı ise, kadınların bu şekilde var ediliş kalıplarının yeniden

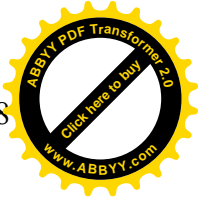
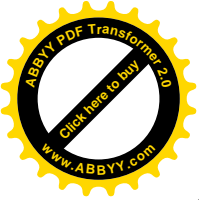


üretileşlerinin nedenlerinin ortaya konulmasıdır. Bunların yanında göz ardı edilmemesi gereken önemli bir katkısı da, bu güne kadar görmezlikten gelinmiş, varlığı kabul edilmemiş kadın eserlerinin ve onlardaki cevherlerin ortaya çıkarılmasıdır (Humm, 2002; Irzık, 2005).

2. 3. *Ecriture Feminine*: Cixous, Irigaray ve Kristeva.

Edebiyatın, geleneksel ataerkil değerlerin savunucusu olan eril dilin oluşturduğu bir çerçeve olduğunun ortaya konulmasından sonra, şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Kadınlar dışıl dille edebiyat arasındaki ilişkiyi sorgulayarak, bugüne kadar oluşturulmuş tarihsel-dilsel yapıyı nasıl bozacaklardır? Veya bu yapıyı bozmaları mümkün müdür (Humm, 2002; Irzık, 2005) ? Fransız Feminizmini etkileyen önemli isimlerden biri olan Simon de Beauvoir, kadının, bedensel özellikleri ve üreme kapasitesinden yola çıkarak eril dile karşı kendisini “ötekileştirdiğini” ve kendine yabancılaştırdığını savunmuştur. “Kadın nasıl erkekler tarafından ve erkeklerden farklı oluşturulur?” sorusundan hareket eden Beauvoir, Fransız Feminizmi’nin üç önemli ismi olan Helen Cixous, Luce Irigaray ve Julie Kristeva’yı derinden etkilemiştir (Humm, 2002; Özsan, 2002).

Fransız kadın hareketine göre, kadın erkek ayrımı olmaksızın cinsiyet kültürel olarak belirlenmiştir, bu belirlenimin temelinde de dile mahkum olma yazgısı yatmaktadır. “Julia Kristeva, Helene Cixous, Luce Irigaray gibi feministler bu mahkumiyeti Lacan’ın kuramına göre açıklamaktadırlar. Lacan’a göre pre ödipal aşamadan ödipal aşamaya geçiş aynı zamanda dile hapsoluştur; çocuk pre- ödipal aşamanın kusursuz var oluş bütünlüğünü, bu bütünlük içinde anneye bütünleşmiş oluşu yitirir; “ben” ini dış dünyadan ayırıştırır, özneliğe mahkum olur; bu kopuş kaçınılmaz olduğu kadar acılıdır da, çünkü her bireyin içinde yitirilmiş bütünlüğe bir özlem bırakır; bireyin yaşamı artık hep bir telafi yaşamı olacaktır, hep pre- ödipal aşamaya dönüp o noksansızlığı bir daha yakalamak isteyecektir. Ama bu uğurda kullanabileceği tek araç dildir, bu arzuyu bile dille ifade etmekten başka çaresi yoktur; işte bu yüzden dil de onun yaşamındaki o müthiş boşluğu ve arzuyu yansıtır; dilin taşıdığı anlam yalnızca bu çabaya yönelik bir telafi girişimidir ve sonuçsuz kalmaya mahkum bir girişimdir. Bu dil, aynı zamanda babanın dilidir. Bu dile ve bilince mahkum olmakla eş zamanlı bir biçimde çocuk cinsiyet ayrımının ve bu ayrımın belirlediği farklı yaşamların farkına varır. Erkekler bu mahkumiyeti egemenlik kurarak telafi etmeye çalışırlar; babanın dilini benimseyerek erkek egemen söylemi kurarlar, kadınlar ise sürekli erkek egemen söyleme ulaşmaya, bir bütünlüğü barındırdığını sandıkları bu söylemin olmayan anlam odaklarının gizini çözmeye çalışırlar. Böylece güç, söylemin sahibinde, yani erkekte kalır; dili belirleyen erkek, toplum yaşamının diğer kurallarını da belirler; Baba’nın Kanunu’nun (yani dilin) egemen olduğu bir dünyada kadının kültürel cinsiyeti bu söylemin keyfiliği içinde üretilir durur” (Aktaran. Parla, 2005: 30- 31) .



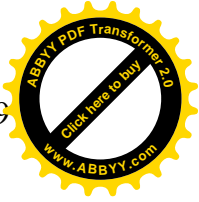
Lacan'ın kuramından hareketle, dişil dille edebiyat arasındaki ilişkiyi sorgulayarak tarihsel- dilsel yapının edebi metinler aracılığıyla yapı söküme uğratılmasının mümkün olup olmadığı sorusuna cevabını arayanlardan Cixous, dilin parçalanamaz bütünsel bir yapı değil, değişken bir yapı olduğunu öne sürerek, sözcükler ve kavramlar, metin ile okur arasındaki iletişime yeni bakış açıları getirmiştir. Mesela, kadın yazınının temposu, “harflerin fırlamasıyla” boşluksal anlar arasındaki uyumda olacaktır (Humm, 2002: 141). Yine kadınlar bedenlerinin anılarını taşıdıkları için, metinle, erkeklerden farklı bir ilişki kuracaklardır.

İrigaray, temelde şu sorudan hareketle çalışmalarını biçimlendirmiştir: Kadın karşıtı bir dilde kadın nasıl konuşabilir ve hatta düşünebilir? İrigaray'ın ana amacı, dilimizin şeklini, ana temalarını, sözcükleri, temsilin çeşitlerini değiştirmektir. Böylece kadınlar tarafından oluşturulan yeni dille kadın, tarihsel süreçteki oluşturulmuşluk halinden kurtulacak, kendi diliyle ve düşüncesiyle var olacaktır. İrigaray, dişil cinselliğin yeni bilgi formlarını üretebildiği yollar araştırmış, bu bağlamda hırslı deneysel bir söz dağarcığı ve söz dizimi kullanmıştır (Humm, 2002; Özsan, 2002).

Kristeva, insanı diğer varlıklardan ayıran öteki özelliklerine (akıl, irade sahibi olmak vb.) vurgu yapmak yerine, “dili” önceleyerek insanı “konuşan varlık” (*parletre*) olarak tanımlamış, bu konuşan varlığı anlayabilmek için tarih, dil ve diğer şekillendirici güçlerin etkisinin incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. “Konuşan varlık” olan insan, var olma sürecinde bazı etkilerle karşılaşmakta, bu etkiler kadını ve erkeği farklı şekillendirmektedir (Durudoğan, 2007).

Kristeva, Feminist eleştiri içinde önemli bir yer tutan düşüncelerini oluştururken, Freud ve Lacan'dan ciddi anlamda faydalanmış, ancak onların savunularını o güne kadar rastlanmayan bir şekilde yoğurup yeni bir düşünce tarzı oluşturarak bazı eleştirilerin de boy hedefi haline gelmiştir. Kristeva'yı anlayabilmek için, öncelikle onun feminizm hareketinde, hangi noktaya tekabül ettiğini ve etmediğini bilmek gerekmektedir (Durudoğan, 2007).

Kristeva, 1968 öncesi birinci kuşak feministlerin taleplerini, bu taleplerin kadının bir özne olarak kendisini kurmasına yetmeyeceği düşüncesiyle eleştirmektedir. Bilindiği gibi birinci kuşak feministlerin talepleri, toplumsal yaşamın her katmanında erkeklerle eşit hak, özgürlük ve sorumluluklarla bulunmak ve var olmaktı. Bu talep, eril dünyanın kadını ev dışındaki toplumsal hayata sokmayarak, kadının gerçek dünyasının ve görevinin evde ve ev işleriyle sınırlanmış olduğu iddiasına karşı geliştirilmişti. Bu talepteki asıl problem, “tanınma ve dahil edilme” ydi. Başka bir deyişle, sembolik toplumsal sözleşmeden, indirgenemez, akışkan, kendisiyle özdeş olmayan bir kimliğin ve başkalığın dışlanmış olmasıydı (Durudoğan, 2007; Humm, 2002; Direk, 2003; Millett, 1987).

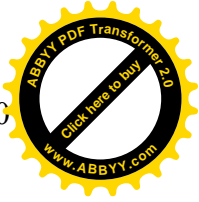


Bu dışlanma ve kabul edilmeme durumu, bugünden bakıldığında kabul edilemez gibi görünmektedir. Dünle bugün arasındaki bu farklılığın en temel nedeni de, feminist kadın hareketinin başarısında yatmaktadır. Durumun trajedisini anlamak için çok fazla geriye gitmek anlamsızdır; henüz on dokuzuncu yüz yılın başlarında İngiltere’de, “kocasının himayesi altındaki” kadının hiçbir yasal hakkı yoktur; kadının bütün malları evlilik yoluyla kocasına geçmekte, boşanma sırasında bile kadın kendi malından hak talep edememektedir. Kadının sahibi evlenmeden önce babası, evlendikten sonra ise kayıtsız şartsız eşidir. Oregon senatörü Williams’ın 1867 yılındaki bir konuşması, o günün İngiltere’indeki kadına bakış açısını açıkça anlatır niteliktedir:

“Efendim, derler ki, “beşiği sallayan el dünyaya hükmeder”. Bu söz güzel olduğu kadar gerçektir de. Bu ülkedeki kadınlar, toplum içinde yüce bir yere getirilmiş oldukları için, bu yerlerinden ve durumlarından yararlanarak, yapılacak işler konusunda oy kullanmaktan daha etkili olabilirler. Tanrı, Adem babamızla Havva anamızı cennette evlendirdiği zaman, “etiniz ve kemiğiniz birdir” diyerek durumu belirlemiştir. Yani toplumun ve yönetim düzenlerinin bütün kuramları, karı kocanın çıkarlarının aynı olduğu, birinin yararına olanın ötekini de yararına olacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Cinsiyetini erkeğe karşı ortaya koyan, bağımsız bir politik güç olarak erkeğin karşısına çıkmak ve onunla çatışmak isteyen kadın olanak bulsa toplumun uyum içindeki bütün öğelerini savaşa sürükleyecek ve yeryüzündeki evi cehenneme çevirecek bir ruh yapısına sahip demektir” (Aktaran: Millett, 1987: 118).

Kadının toplumsal yaşamdaki yerini değiştirerek erkeğin seviyesine getirmek için mücadele eden ilk feminist hareketin başlangıç noktasının zorluğu, bu sözlerden anlaşılabilir. Buna rağmen Kristeva, kadının erkeklerin dünyasına dahil edilmesinin ve orada tanınmasının kadın için yeterli olamayacağı görüşünü savunmuştur. Kristeva, konuyla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“Kadınların baş kaldırışının pek tabii ki kişinin sosyal düzen içindeki özne varlığına yöneltilecek dikkati kapsaması gerekir. Lakin bundan da önemlisi bu dikkatin, kişiyi farklılaştıran öge-yani cinse dair farklılık- açısından ele alınması şarttır. Cinse dair farklılık nasıl tanımlanmalıdır? Bu farklılığın ortaya çıkmasındaki esas unsur bu farklılığın ne şekilde temsil edildiğidir. Bu temsilin yapılanmasının tek yolu dilsel temsil ve araçlardır. Bu araçlar iki cins için de aynıdır. İngiliz İngilizce konuşur, Fransız Fransızca. Bu kadın ya da erkek olmalarına göre değişiklik göstermez. Öyleyse sorun şudur: Farklılığımızı belirlemekte esas unsuru teşkil eden bu evrensel araçlarla aramızdaki ilişkinin doğası nedir (Aktaran: Durudoğan, 2007: 58- 59).”



Buradan anlaşılacağı gibi, Kristeva'ya göre kadın ile erkek arasındaki en temel ayrılık, biyolojik değildir. Cinsle bağlı farklılık, her cinsin kendi telaffuzları içinde dilde yaratılır. Birinci kuşak feministler bu noktayı göremedikleri için sınırlı bir başarı elde etmişlerdir.

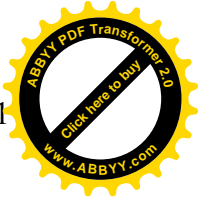
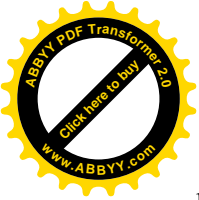
İkinci kuşak feministler, birinci kuşağın yaklaşımındaki bu eksikliği fark ederek feminist söylemi, kadının erkek cinsinden “farklılığı” boyutuna taşımışlardır. Kristeva, bedensel dürtülerin meydana getirdiği enerjinin dışı vurduğu semiyotik unsur ile dil kullanımıyla başlayan sembolik unsurun oluşturduğu ve anlamlandırmaya temel oluşturan psikosembolik yapıyı anlamak, kadın erkek arasındaki farkı dil, anlam ve güç bağlamında incelemenin yolunu açmıştır (Durudoğan, 2007). İkinci kuşak feministler, kadının erkekten ayrıldığı en önemli noktayı “annelik” olarak belirleyip, annelik konumunu yüceltme yoluna gitmişlerdir. Daha önce var sayılmayan ve önemli kabul edilmeyen kadınların günlük hayat deneyimleri feminist politika için önem kazanmıştır. Bu deneyimler üzerinden, “kişisel olan politiktir” sloganı üretilmiştir. Kadınlar, küçük, hiyerarşi karşıtı gruplarla “bilinç yükseltme” yöntemini kullanarak kendi deneyimlerini paylaşmışlardır. Bu, kadınların özel alanlarında ortak ezilmişlik yaşadıklarını ortaya çıkarması, özel olanın politik olduğunun kabul edilmesi açısından önemlidir (Kutluata, 2002; Humm, 2002; Özsan, 2002; Millett, 1987).

Kristeva, ikinci dalga feministlerin bu tutumuna karşı çıkarak, onların konuyla ilgili düşüncelerini şu ifadelerle eleştirmiştir.

“Bugün kadınların çoğu çocuk doğurmayı görev olarak görüyor. Bu yaklaşım bir önceki kuşağın dışladığı soruyu da beraberinde getiriyor: anne olma arzusunun altında yatan nedir? Bu soruyu yanıtlamakta yetersiz kalan feminist kuram, endişeyi, acı çekmeyi ve anneliğe dair beklentileri kapsama potansiyelini taşıyan yepyeni bir dine açık kapı bırakıyor (Aktaran. Durudoğan, 2007: 60).”

Kristeva'ya göre bu tutumun ortaya çıkardığı tehlike, “kadın” genel adı altında tek tek her kadının öznelliğini ve özerkliğini ve farklılığını tehlikeye atmasıdır. Bundan daha önemli bir tehlike ise, “anne” mitinin, psikosembolik düzende var olan sorunların çözümü olarak ortaya atılmasıdır (Durudoğan, 2007).

Aslında birinci dalga feminist hareket ile ikincisi birbirinden tam anlamıyla kopuk değildir; ikincisi birincinin devamıdır. Çünkü kadınlar toplumsal yaşama girdikten sonra birbirleriyle ve erkeklerle farklı platformlarda ilişkiye girmişler, bu toplumsal ilişkiler kültürel, sembolik bir dönüşümün zorunlu olduğunu görmelerini sağlamıştır. Kadınların toplumsal yaşamın farklı kategorilerine girmesi sayesinde dil, anlam, iktidar ve sembolik olanın cinsel olanla ilişkisi bir sorun olarak ortaya çıkabilmiştir (Direk, 2003).

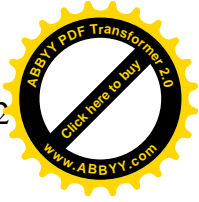


Kristeva'nın özgün felsefesi ise üçüncü dalga feminizmde vücut bulmaktadır. Ne birinci kuşak feministlerin savunduğu dilsel temsil ve dahil olma boyutu, ne de ikinci kuşak feministlerin savunduğu “vücut ve hislere” dayalı farklılık göz ardı edilebilir. Önemli olan en temel nokta, cinsiyete dair olanla sembolik olanın ilişkisinin doğru kurulmasıdır. Burada doğru olan, bu ilişkinin odağının ilk başta kadın cinsine özel olan, sonra da tek tek her kadına özel olan açıdan keşfedilmesidir. Kristeva bu konuda şunları söylemektedir:

“Kanımca, artık *bütün kadınlar* şeklinde konuşmamızın imkansız olduğu bir döneme geldik. Artık tek tek kadınlardan bahsetmeliyiz. (...) Belçika’ da yayımlanan *Les Chaires du Grif* adlı kadın dergisinde basılan konuşmamın ana başlığı “Unes femmes” idi. Bundan kast ettiğim şudur: Kadınların oluşturduğu bir topluluktan bahsedebiliriz, ama esas önemli olan bu topluluğun *kitle* şeklinde mütalaa edilmemesi. Bu topluluk tek tek özgür kadınlardan oluşmalı. Ve bu dönemde feminizmi tehdit eden en büyük tehlike *sürü* şeklinde feminizm yapma dürtüsüdür. Topyekün feminizm yapma ilk başlarda gerekli bir durumdu. Zira kadınlar “kürtaj hakkı istiyoruz”, “mahrum edildiğimiz sosyal hakları istiyoruz” diye bağırarak seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Fakat *biz* kelimesi giderek sorunlu bir hale geliyor. *Biz* değil *benler*’den bahsetmeliyiz. Bizi kendi dilimiz bulmaya yönelten bir bakış açısı olmalı (Aktaran: Durudoğan, 2007: 61).”

Kristeva'nın bu yaklaşımı psikanalitik kuramla doğrudan bağlantılıdır; onun Freud ve Lacan'ı şimdiye kadar okunmayan bir bakış açısıyla okuması, pek çok feministi kızdırmıştır, ancak Kristeva'nın konuya yaklaşım şekli, çağdaş düşünceye yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu kazanımların en önemlilerinden bir tanesi, başta da belirtildiği gibi “konuşan beden” fikrini insani bilimlerin konusu haline getirme çabasıdır. Ona göre özneliğin kökeninde dilin edinimi ve kullanımı yatmaktadır. Kristeva “konuşan beden” önemini şu iki neden temelinde vurgulamaktadır. Birincisi, Lacan'ın “ayna evresi” nin (bebeğin aynada kendisini gördüğü, aynadaki yansımanın kendisinden üstün bir şey olduğunu zannetmesi, ancak o üstün duruma asla gelemeyeceğine inanması sonucunda içine düştüğü ve yaşamı boyunca kurtulamayacağı narsistik hal) tersine, dilin mantığının dilsel düzenine geçişten çok önce bedensel işleyişlerde – yani semiyotik düzende- mevcut olmasıdır (Durudoğan, 2007).

Kristeva'nın savunduğu düşüncelerin anlaşılabilmesi için semiyotik ve sembolüğün anlamlarının bilinmesi gerekir. Semiyotik ve sembolik, bir öznenin “konuştuğu” ya da imlediği iki dil formudur. Semiyotik sembolik öncesi bir dildir. Kristeva'ya göre semiyotik, bebeğin annesiyle ses ritimleri ve mimiklerle sarılmış özel bir ilişkide olduğu dönemdir. Bu düşüncelerin feminist eleştiri açısından önemi, Kristeva'nın (Freud ve Lacan'ı izleyen) şu önerisinde yatar: Bireysel öznelik bir annelik ilişkisinde yapılandığı için kadınların

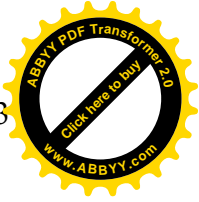


annelerle ve annelikle yakından özdeşleşmesi bizde sembolikle ya da üst dille (metalanguage) daha çelişkili bir ilişki yaratır (Humm, 2002: 149).

Kristeva, kastrasyonun sembolik bir sözleşme meydana getirdiği kurbanlık bir dil düzeninde kadının yerinin ne olacağını sorar. Bunun cevabı, sembolüğü ve onun sosyal şifrelerini, babalık işlevini bozmaktır. Anlam, semiyotik ve sembolik düzenlerin beraber çalışması sonucunda meydana gelen diyalektik ilişkiden doğduğuna göre, bedene ve duygulara daha yakın, sosyal sözleşme tarafından bastırılmamış, adlandırılmamış bir konuşma bulunmalıdır, Kristeva'ya göre (Humm, 2002; Durudoğan, 2007).

Kristeva'nın kadınlığa özel bir dil bulunması önerisinden başka katkıları da düşünce dünyası için önemlidir. Batı düşünce tarihi, insanlığın akılla aydınlanmadan öncesine kadar akılla bedeni, doğayla kültürü birbirinden farklı durumlar olarak ele almıştır. Buna göre, insan aklıyla doğayı dize getirmeden öncesine kadar daha çok bedensel olarak vardı; insan aklının oluşturduğu kültürden uzak olan dünya en doğal halindeydi. Dolayısıyla, akılla beden, doğayla kültür birbirinden ayrılmaktaydı. Bu zıtlıklar beraberinde etken-edilgen, eril-dişil, mantık- duygu zıtlıklarını da beraberinde getirmiştir. Kristeva'nın düşünce tarihine en büyük katkılarından biri, bu zıtlıkları sorgulayarak onları anlamlandırma konusunda akılla bedeninin beraber işlediklerini göstermek olmuştur (Durudoğan, 2007; Direk, 2003) .

Kadının kadın olarak algılanışının ve toplumsal düzlemde konumlandırılmasının onda nasıl bir dilsizlik durumu meydana getirdiğinin ve bu dilsizlik durumunun aşılmasıyla ilgili önerilerin analizinden sonra, kadını dilsizleştiren ikinci bir etkeni, kadın yoksulluğunu inceleyebiliriz.



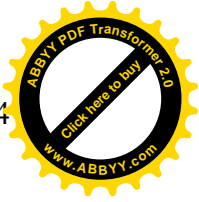
2. 4. Yoksulluk Durumunun Kadını Dilsizleştirmesi: Virginia Woolf- Kendine Ait Bir Oda

Aynadaki görüntü son derece önemlidir, çünkü canlılığı pekiştirir, sinir sistemini harekete geçirir; bunu elinden aldığımızda erkek, kokaini elinden alınmış uyuşturucu bağımlısı gibi ölüp gidebilir.

Woolf'un yaşam öyküsü ve savunuları, feminist eleştiri, kadın yazını ve kadın yazarlığı ile ilgili konularda uğramadan geçemeyeceğimiz önemli bir kaynak. Woolf, 19. yüz yıl İngiltere'sinde kadın varlığının önüne yığılmış tarihsel engellere rağmen kendi dilini oluşturmayı başaran, üstelik kadının kendi dilini oluşturabilmesi için öneriler sunan bir kadın yazar. O güne kadar kadınlarla ilgili çok sorgulanmadan hemen kabul edilmiş meselelerle ilgili yaptığı analizler, onu, feminist edebiyat eleştirisi için önemli bir özne haline getirmiştir.

Woolf (2005), feminist edebiyat eleştirisi içinde artık bir klasik haline gelmiş *Kendine Ait Bir Oda* isimli eserinde, kadınların içinde bulunduğu yoksulluk durumunun onları her alanda olduğu gibi yazın alanında da dilsizleştiren, var olan potansiyellerini ortaya çıkarmayı engelleyici bir durum olarak değerlendirmektedir. Yazardan “*Kadınlar ve Kurmaca Yazın*” konulu bir yazı istendiğinde, kadınların yazdıkları ve kadınlarla ilgili yazılanlar üzerine düşünür. Konuyla ilgili çalışma yapmak istediği kütüphaneden, sırf kadın olduğu için faydalanılmasına izin verilmeyince; düşüncesi şu noktada odaklanır: Tarihsel anlamda dinsel inançların hakim olduğu çağda bütün harcamaları sağlayan kilise olduğu gibi, akıl çağında da endüstri alanıdır. Bir kadın, entelektüel alanda çalışabilmek için ekonomik anlamda güçlü olmalıdır. Bu düşüncesini, kendi tarihçesi de doğrulamaktadır. Kendi nineleri ve annelerinin para kazanacak ortamları yoktur; olsaydı da mevcut hukuk sistemi onların parasını kocasına vermektedir. Bu yüzden kadınlar, kocalarına vermek üzere para kazanmak yerine çocuk doğurarak hayatlarını garanti altına alma yolunu seçmişlerdir. Bu düşünce yolculuğu Woolf'u şu noktaya ulaştıracaktır: “Onu, sırf kadın olduğu için kütüphanenin dışında bırakan erkek zihniyeti, aslında kütüphane gerçekliğinin dışındadır. Halbuki sırf kadın olduğu için kütüphaneye sokulmayan kendi bilinci, kütüphane gerçekliğinin tam da içindedir” .

Woolf, kadın yoksulluğu, kadın yoksulluğunun kurmaca yazın üstündeki etkileri, sanat eserlerinin ortaya çıkış şartları üstünde düşünüp araştırma yaparken, kadınlar üzerinde çok fazla eser yazılmasına rağmen erkekler üzerinde çok eser yazılmadığını; üstelik kadınlarla ilgili olarak hep erkeklerin yazdığını fark eder. Bu noktada bilincinde uyanan,



erkekler için kadınların, kadınlar için erkeklerin olduğundan neden daha fazla ilginç olduğu sorusuna şu yanıtı verecektir: “Kadın bir aynadır, dahası bir büyüteç. Erkek kadının zayıflığında kendi gücünü görür”... Woolf, düşünme sürecinin şu boyutunda, kadının yoksulluktan kurtulmuş olmasının, kadını, erkeğe ve hayata karşı öfke duymaktan kurtaracağı sonucuna varmıştır.

Woolf, kadınların kurmaca yazın alanında erkekler kadar eser veremeyişlerinin sebeplerini araştırırken, Sheakspeare’in bir kız kardeşi olduğunu hayal eder; hayalindeki kız kardeşi Sheakspeare’in geçirdiği bütün aşamalardan geçirtir. Yüreğindeki sanat aşkına ve kendisini rahat bırakmayan yeteneklerinin tazyikine dayanamayan kız kardeş evden ayrılmıştır. Tiyatrolarda iş arayan, sokaklarda aç sefil gezen bu hayali kız kardeşin serüveni, o günün İngiltere’inde erkek kardeş Sheakspeare’inki gibi güzel bitmeyecektir. Kendisine hayallerini gerçekleştirme vaat eden bir adama kapılacak, ondan çocukları olacak ve içinden fıskıran yetenekleri içine gömerek yaşamak zorunda kalacaktır.

O günün İngiltere’inde kadının üstüne yıkılmaz duvarlar ören erkeksi doku yalnızca erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da beslenmekte, kadının yazın alanında bir şeyler üretmesi kadınlar tarafından da ayıp sayılmaktadır. Bu anlamda Woolf, kadınların para karşılığı bir şeyler yazıp çizmelerini Haçlı Seferlerinden daha önemli bulmaktadır. Kadınların üstündeki tarihsel baskı yanında, erkeklere tanınan eğitim olanaklarının kadınlardan esirgenmesi, kadınların yazın alanında eser verememelerinin temel sebeplerinden biridir.

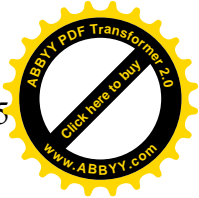
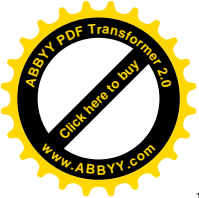
Woolf, kadın yazınının güvensiz ve tutuk ikliminin yanında erkek yazınının çok daha özgür olduğunu, ancak, erkeklerin akıllarının eril yanıyla yazmaları sebebiyle erkek yazınının dişil özelliklerden mahrum kaldığı tespitini yapmaktadır. Halbuki, bir yazı mükemmelliğe ancak eril ve dişil yanların harmanlanmasıyla ulaşabilecektir.

“ Katıksız biçimde kadın ve erkek olmak öldürücüdür; kişi, erkesi kadın, ya da kadını erkek olmalıdır (Woolf, 2005: 116).”

Woolf, yoksulluğun içinde yeteneklerin gelişemeyeceğine olan inancını pekiştirmek için, Sir Arthur Quiller’den bir alıntı yapar:

“...Katı gerçektir ki, şiirsel dehanın istediği yerde ve varlıklı kimseler arasında olduğu kadar yoksullar arasında da filizlendiğini ileri süren kuramda doğruluk payı azdır... Hiç kuşku yok ki, günümüz toplumunda yoksul olanın en ufak bir şansı bile yoktur, iki yüz yıldır da olmamıştır... Yoksul bir çocuğun İngiltere’de büyük yazınsal yapıtları doğuran zihinsel özgürlüğe kavuşma bağımsızlığını elde etmekte ancak Atina’lı bir kölenin oğlundan biraz daha fazla şansı vardır.”

Bu alıntıdan sonra Woolf, şöyle söyler:



“İşte hepsi bu. Zihinsel özgürlük maddi şeylere dayanır. Şiir, zihinsel özgürlüğe bağlıdır. Ve kadınlar yalnızca iki yüz yıldır değil, en başından beri yoksul olmuşlardır. Kadınların Atinalı kölelerin oğullarından daha az zihinsel özgürlükleri olmuştur” (Woolf, 2005: 120- 121) .

Son tahlilde Virginia Woolf, kadının, her alanda olduğu gibi, kurmaca yazın alanında da başarılı olabilmesini, öncelikle maddi özgürlükle bağlantılandırmıştır. Bu düşüncesini, kadınların yazı hayatına girebilmeleri için “kendine ait bir oda ve yılda beş yüz pound gelir” e ihtiyaç duyduklarını ifade ederek kavramsallaştırmıştır. Bundan sonra, kadının kendi yeteneklerini geliştirmesine sıra gelir. Bu ikinci adım da belli bir eğitim, cesaret ve yetenek gerektirmektedir; kadın kendini buna alıştırmalıdır.

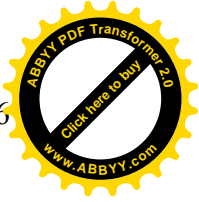
2. 5. Kadın Yazar ve Kadın Yazını

Konuştüğümüz zaman korkarız,
Sesimiz duyulmayacak diye,
Sözümüz küçümsenecek diye,
Ama sustuğumuz zaman da korkarız.
Öyleyse konuşalım daha iyi.

Audre Lorde

Berktaş (1998), A. Lorde’un dizelerini aktardıktan sonra kadın olmakla yazmak arasında karmaşık, çelişkili ve genellikle de acı bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların kendilerini olması gerektiği gibi ifade edememelerinin temelinde, kendi kimliklerini tanımlayamamaları vardır. Kadınlar, erkeklerin kendi kafalarında var ettikleri “kadınlık imgesi” tarafından hapsedildikleri için, kendilerini, kendilerine sunulan “görme biçimi” ne göre algılamakta, dolayısıyla her alanda olduğu gibi yazın alanında da “ben varım” diyememektedir. Egemen kültür tarafından “sömürgeleştirilenlerin” kendilerini kendilerine ait bir dille ifade edebilmeleri için, egemen ideolojinin anlam yükleriyle donatılmış yanlış ve masum olmayan dil dışında bir dile sahip olmaları gerekmektedir.

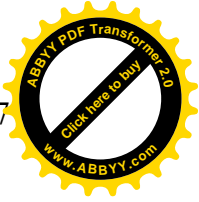
Nurdan Gürbilek (2005), “*Erkek Yazar Kadın Okur*” adlı makalesinde özellikle erken Osmanlı dönemi edebiyat eserlerinde, okuduğu bir romandan ya da romanlardan çok etkilenen kadın figürünün işleniş sıklığından hareket ederek, Türk toplumunda edebiyat yoluyla oluşturulmuş kadın imgesini ve bu durumun arka planını irdelemektedir. Buna göre, kadın duygusal, etkiye açık, edilgen yapısıyla okuduğu kitapların, -özellikle de romanların- etkisinde kalabilmekte, bu durum gerek aile hayatında, gerekse toplumsal yaşamın diğer katmanlarında önemli problemlere yol açmaktadır. Kadının etkiye açık ve edilgen bu zayıf kişiliğine karşın erkek, ne düşündüğünü bilen, sarsılmaz idealleri olan, kadınların içine düştüğü zihinsel bunalımlarda (her durumda olduğu gibi) onu kurtarma, ona doğruyu



gösterme misyonunu üstlenmiş etkin öznedir. Erken dönem (erkek) Osmanlı romancılarının temel konuları, kadınlar üstünde meydana gelen bu etkilenimin ortaya çıkardığı bireysel ve toplumsal problemlerin bu bakış açısıyla yoğrulan kurgularda yoğunlaşmıştır. Burada dikkati çeken husus, kadının “okur” , erkeğin “yazar” sıfatının baştan kabul edilmesidir. Yazı gibi rasyonaliteyi, her türlü etkiden sıyrılabilecek sağlam karakteri taşımayı gerektiren önemli bir işi yapması gereken erkek, kendine ait kadınsı özelliklerle yazın alanının etkisine kapılan ise kadındır.

Osmanlı- Türk romanına damgasını vuran önemli bir endişeden söz etmeden, kadın okur- erkek yazar konusunu analiz etmek biraz eksik kalacaktır. Batı’ da modernleşme hareketinin her alanda olduğu gibi yazın alanında da başarıyla devam etmesi, bu başarının Osmanlı- Türk aydınını da etkisi altına alması gerçeği, okunması gereken önemli bir noktadır. Sanayi Devrimi’nden sonra etkisini dünya üstünde her geçen gün arttırarak devam ettiren bir model vardır; Osmanlı- Türk aydını tam olarak bu modele benzemekten, ona dönüşmekten endişe duymaktadır. Gürbilek bu durumu, “modele duyulan hayranlıkla kendini kaybetmekten duyulan korkuyu, borçlanmışlıkla “kendi” olma ısrarını aynı anda yaşayan Osmanlı- Türk aydını için ağır bir travmaya dönüşmüştü endişe” (Gürbilek, 2005: 287) sözleriyle ifade etmektedir. Bloom’un “karanlık bir ilişki” olarak tanımladığı etkilenme, Osmanlı- Türk aydınında farklı bir şekilde tezahür etmektedir. Osmanlı- Türk aydını bu karanlık mücadeleyi, hayranlık kadar düşmanlık da içeren bu içsel çatışmayı, en azından edebiyat alanında dingin bir iç dünyasında, özgür bir düşünce sistematığı içinde analiz etme, nispeten kişisel bir çatışma olarak yaşama imkanından yoksundur. Çünkü, Osmanlı- Türk aydınının zihninde, Said’in (2004) ; “Emperyalizmin başarılarından biri, dünyayı bir araya getirmesidir” ifadelerine paralellik gösteren, kendini gelmiş geçmiş en doğru olarak sunan Batı’nın kültürel emperyalist emellerine alet olarak ulusal değerlerini kaybetmeme ideali, (başka bir deyişle ulusal değerlerini ve ülküsünü kaybetme korkusu) vardır.

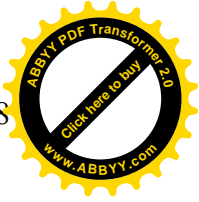
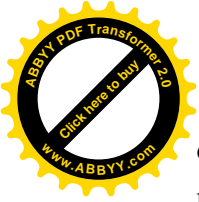
Kültür ve emperyalizmin yakın ilişkisini irdeleyen Said’e (2004) göre, ne romanın ortaya çıkışı, ne de ilk roman olarak bilinen *Robenson Crouse*’un kurgusu tesadüftür. Her şeyin en iyisini bildiğini, bildiklerini dünyaya sunma cömertliği göstermesi gerektiğini düşünen Batı, kendi dışında kalan dünya coğrafyasına düşen görevi de belirlemiş olmaktadır: Kayıtsız şartsız Batı sunumlarının kabulü ve içselleştirilmesi. Bu ideoloji, romanın ilk örneğinde Robenson ve ilkel adam Cuma arasındaki ilişkide temellendirilmiştir. Dolayısıyla, anlatının emperyalist değerlerin yayılmasında etkisi sıradır. Osmanlı’nın enkazından kurtularak, eskiden kopmadan, (bunu onuruna yediremez) yeni kimliğini bulmaya çalışan Osmanlı- Türk aydınının korkusu temelsiz değildir.



Gürbilek, *Kadınsılaşma Endişesi*'nde, Osmanlı- Türk aydınının, değişim ve dönüşüm korkularının bir uzantısı olarak romanlarında istisnasız yer verdikleri, üstünden “olması gereken” insan tipini anlattıkları “züppe” figürü üstünde durmaktadır. “Romancılar kalem efendileridir; savaşçı- erkeksi değerlerin egemen olduğu bir toplumda bir bakıma lüks sayılabilecek bir içle uğraşıyorlardır. Dahası, roman yazdıklarına göre varlıklarını Avrupalılaşmaya borçludurlar. Yabancı bir türde örnek verdiklerine göre, dış telkinlere açıktırlar Yerli anlatılarla yabancı etkileri bir araya getirdiklerine göre, en azından “melezdirler” (Gürbilek, 2004: 54) dedikten sonra, bütün bu özellikleri bir arada toplayan romancının da “züppe” sayılabileceğini vurgulamaktadır. Bugüne kadar “yabancı arzuların peşinde bir ucubeye dönüşen” Batı hayranı biri olarak adlandırılan züppe, aslında bambaşka bir endişenin figürüdür. Bu, ulusal bir endişenin cinsel bir endişeyle iç içe geçmiş halidir. Özünde bu endişe “ödünç bir şahsiyete” dönüşme endişesinden çok “ödünç cinsiyete dönüşme” endişesidir. Gürbilek'in “kadınsılaşma endişesi” olarak kavramsallaştırdığı bu durum, edebiyat alanında yıllar boyunca etkisini sürdürmüştür.

Bu düşüncelerle bağlantılı olarak Osmanlı – Türk yazarlarının “kadın okur” profiline yaptığı vurguyu ele alan Gürbilek (2005), Ahmet Mithat Efendi'den Peyami Safa'ya varıncaya kadar pek çok erkek Türk yazarından örnekler vererek, kadın okurun aşırı etkilenme halinin konu edilişi üstünde durmaktadır. Yazar, burada da önemli olan konunun görünenden farklı olduğuna işaret eder; söz konusu batılı eserlerin etki alanına giren öncelikle erkek yazardır; erkek yazar kendi etkilenmişlik halini kadın okur portresinde yansıtmaktadır. Konu yerli- yabancı vurgusu içinde Doğu- Batı problemine dönüştürölmüş gibi görünse de, (yazar burada, çarpıcı görünen, aslında çarpık olan unsurlarla kendini Doğu'ya sunan Batı'nın, dolayısıyla batılı yazarların kadınlar üstündeki derin etkisine vurgu yapan Peyami Safa'ya uzunca yer vermektedir) asıl önemli olan, kadının sırf kadın olduğu için etkilenmeye açık bir varlık olduğunun vurgulanmasıdır. Nitekim Ahmet Mithat Efendi'nin *Felatun Beyle Rakım Efendi*'sinde, okuduklarından etkilenip gerçekte bağını yitiren, bir Türk kıızı değil, bir İngiliz kıızıdır (Gürbilek, 2005: 292).

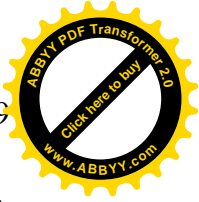
Osmanlı- Türk aydınının kadının okuma eylemini böylesine edilgen bir tavır içinde ele almasına karşın, son dönem feminist eleştiri çalışmaları farklı düşünceleri ortaya çıkarmıştır. Irzık (2005), okuma eyleminin kadınların kendi öznelliklerini biçimlendiren süreçlerin farkındalığıyla, kadının bu sürece müdahalede bulunarak, kendi kimliğini oluşturma yoluna gittiğini ifade etmektedir. Yani kadın okuma eylemini kendi hayatından bağımsız gerçekteleştirmediği gibi, kadının kendisi de tarihinden, bedeninden soyutlanmış bir özne değildir. Feminist bir kadının okuma eyleminin farkı, okuduğu metinlere erkeklerin getiremeyeceği yorumları getirebilmesinden kaynaklanmaz. Kadının okuma eyleminin



önemi, bu eylemi, erkeğinkinden farklı bir toplumsal eylem haline getirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu araştırmada bizim hareket noktamızı da bu düşünce oluşturmaktaydı. Bu eylemin arka planında kadının çeşitli alanlardaki mücadeleleriyle kurulmuş bağlar, hayatın değişik katmanlarında kendilerini ikincilleştiren geleneksel ve toplumsal kuramsal koşullara bir meydan okuma vardır. “Kadın” anlamlı bir toplumsal kategori olduğu sürece, kadın olarak okumak ile kadın olarak yaşamak arasında karmaşık bir bağ olacaktır. Kadın olarak okumak, kadınların, kimliklerini oluşturan söylemleri kesip biçme, yeniden yazma, onlara karşı bir direniş sahneleme pratiklerinin bir parçasıdır.

Gürbilek (2005), Osmanlı-Türk aydınının ve romancısının kadın özneye atfettiği durumu, söz konusu yazarların yazmış olduğu edebiyat eserleri bağlamında analiz ettikten sonra, Ahmet Mithat Efendi'nin önemli noktalarda diğer yazarlardan ayrıldığına işaret etmektedir. Ahmet Mithat, *Felsefe- i Zenan*'da o güne kadar alışılanın dışına çıkarak, kadınlar için en iyi yaşam tarzının iyi birisiyle evlenmek değil, kitaplarla donatılmış, evliliğin bayağılıklarından uzakta kurulmuş bir hayat olabileceğini anlatmaktadır. Evlenmeden, entelektüel bir yaşam tarzı seçen kadın, toplumun ve evliliğin kendilerine dayattığı kurallardan sıyrılmış olarak yaşayabilecektir. Ahmet Mithat Efendi'nin kadınlar için kurguladığı bu yaşam alanında, “kendine ait bir oda” vardır, ancak bu oda yazma odası değil, okuma odasıdır. Ahmet Mithat'ın, yaşadığı döneme göre aşkın bir zihinsel dünyayı barındıran düşüncelerinde de, kadının görünür hale gelerek yazması değil, daha çok okuması öngörülmektedir. Ahmet Mithat'ın kadın yazınıyla ilgili düşünceleri, bireysel olmaktan çok yaşadığı dönemin bakış açısıyla ilgili olmalıdır. Çünkü, Ahmet Mithat'ın kendi yaşamı, bireysel düşüncelerini ve döneminin kadına bakış açısını yansıtır niteliktedir. *Felsefe- i Zenan*'la entelektüel faaliyetlere teşvik ettiği bir anlamda kendi kızıdır; ilk Osmanlı-Türk romancılarından olan Fatma Aliye Hanım, manevi babasının tavsiyelerine ve evlilik öncesinde yetiştiriliş tarzına uygun olarak, evliliğinde yolunda gitmeyen tarafları kitaplarla meşgul olarak aşma yoluna gitmiş, ancak dönemin “kadının görünürlüğüne” ilişkin baskısını aşamayarak manevi babasıyla yazdığı *Hayal ve Hakikat* adlı kitaba kendi adı yerine “Bir Kadın” demeyi uygun bulmuştur.

Kadınların yazın alanında “görünemeyişi” Osmanlı- Türk toplumuna has değildir şüphesiz; 19. yüz yıl İngiltere'sinde yazmayı başarabilen Jean Austen'ın ilk yayımlanan romanı (1811) *Akıl ve Duyarlılık*, ilk basımın kapak sayfasında “*Sense and Sensibility: A Novel / In Three Volumes / By a Lady*” (*Akıl ve Duyarlılık: Bir Roman/ Üç Cilt/ Yazan: Bir Hanımefendi*) ibaresiyle tanıtılmaktadır (Ceylan, 2005: 68) . Ceylan, Margaret Kirkham'ın, konunun görüldüğü kadar basit olmadığını, yazılanın bir roman, yazanımsa bir kadın olduğunun bu şekilde ifade edilmesinin önemini şöyle vurguladığını aktarmaktadır.

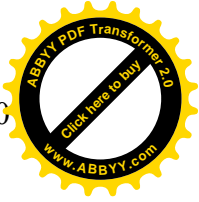


“Eser bir “roman”dır; yani hâlâ (göreceli olarak) yeni sayılan bir türün ürünüdür ki bu yazın türünde Akıl/ Kalp meselesi aynı zamanda Kadın/ erkek meselesidir. Ve, “Bir Hanımefendi” tarafından yazılmıştır. Yazar cinsiyetinin bilinmesini istemekte ve günün eleştirilerindeki “hanım romancılar” hakkındaki pek çok olumsuz göndermeden çekingenlik duymaktadır (Aktaran. Ceylan, 2005).”

Toplumsal bellekte, rasyonellik ve gerçeklik tıpkı erkeklik gibi değerli olanlar, irrasyonellik ve kurmaca ise tıpkı kadınlık gibi değersiz olanlar grubuna yerleştirilmiştir. Kadınlık değersiz olduğu gibi, onunla ilgili sosyo- kültürel öğeler de değersizdir. Bunun yanında, erkeklik durumu akla uygun, doğru ve yerinde düşünüp hareket edebilmeyle tanımlanmıştır; tarihsel değere sahip bu tanım erkeğin iktidar erkini temellendirmektedir. Dolayısıyla, kadının kendisinin ve topluma sunduğu sosyo- kültürel öğelerin eril dünyada kabul görebilmesi için, kadın, kendi irrasyonelliğini araçsallaştırarak erkeğin rasyonelitesini kabul etmek, dahası savunmak zorundadır. Aksi halde, irrasyonel kadın kurmacası var olmamaya mahkumdur (Şimşek, 2002).

19. yüz yıl İngiltere’inde yazmayı, yazdıklarından para kazanmayı başarabilen bir yazar olarak, özgür, kişilikli bir kadın portresi çizse de, J. Austen’ın romanlarında, yukarıda sözü edilen bir durumu görmek mümkündür. Austen, o dönemin İngiliz toplumunda resmedilen ideal kadın tiplemesine uygun karakterlere sistemin istediği rolleri oynatarak, düzenin “dümen suyuna” gitmektedir. Sıradan kadınların yazarı olarak bugün bile dünyanın pek çok yerinde okunmayı başaran Austen, dönemin kendisinden beklediği kadın yazar kalıbına istendiği şekilde cevap vererek yazabilmiştir. Yazarın, kadınlarla erkekleri eşit kılabilen en önemli tavrı ise, kadın erkek farkı gözetmeksizin karakterlerine kusur atfetmesi olmuştur. Ceylan (2005), Austen’i ilginç kılan tarafın, toplumsal kuralların bireyleri boğan kapalı ortamında meydana toplumsal gerçekliği nesnel olarak yansıtmadaki başarısı olduğunu ifade etmektedir. Austen bir yandan gününün kurgusal ve yazınsal gereklerini yerine getirirken, (örneğin, tüm iyileri evlilikle ödüllendirip asileri kınayarak mutsuz sona mahkum ederek) bir yandan da okura farklı bir edebiyat zevki tattırmayı başarabilen bir yazardır.

Austen’le yakın dönemde yaşayan, İngiliz edebiyatının çok önemli isimlerinden biri olan Charlotte Bronte’nin yazın alanındaki duruşu ve mücadelesi ise oldukça farklıdır. Bronte, henüz 1847’lerde, o dönemin kapalı ve tutucu çevresi için çok uç bulunan bir mücadele vermiştir. *Jane Eyre* adlı romanında, o meşhur üçüncü katta “kapalı tutulan, sesi kesilen” bir “deli kadın” resmederek, dönemin kadına ve kadın eylemselliğine yaklaşımını çok etkileyici bir şekilde romanlaştırmıştır. Bronte, ne Austen gibi kitabını “Bir Hanım” imzasıyla yayınlamış, ne de George Elliot gibi kitabını bir erkek adıyla yayınlama yoluna



gitmiş; okurlarına kendi kişiliği ve edebiyatıyla kendisini kabul ettirmeyi başarmıştır. Bronte'nin üçüncü katta kapalı tutulan “deli kadın” 1, yaklaşık yüz yıl sonra bir başka kadın yazarın roman kahramanı olarak okur karşısına çıkarılmıştır. Jean Rhys'in kaleminden yazın dünyasına kazandırılan *Geniş Geniş Bir Deniz*, Bronte'nin deli kadınının nasıl delirdiğinin trajik hikyesidir; hikaye, Rhys'in ilk dönem romanlarında olduğu gibi Avrupa'da değil, Batı Hint Adaları'nda geçmektedir. Kitabı Türkçe'ye kazandıran Pınar Kür, Bronte'den yüz yıl sonra, itilip kakılan, unutturulan, dirilmesine izin verilmeyen bir kadın yazar ve kahramanının yenilgisini şöyle dile getirmektedir:

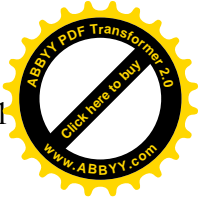
“İki soru geliyor akla: Acaba Charlotte Bronte'nin yazdıklarında hiç mi gerçek payı yok; yalnızca kendi özlemlerini mi dile getirmiş? Ya da... Batı toplumunun kadınları birinci katta özgürlük ve kişilik savaşı verir, bir dereceye kadar başarıya ulaşırlarken, geri kalmış toplumların kadınlarının üçüncü katta hapis tutulmaları, türlü haksızlık ve işkence altında ezilmeleri, susturulmaları olağan mı?”² (Rhys, 1989: 15)

Tarihin derinliklerinde toplumsal hafızaya kazınan kadın portresi, zaman içinde etkin kadın özneler tarafından silinmeye, çok daha farklı ve özgür şekilde yeniden ve olması gerektiği gibi resmedilmeye çalışılmıştır. Bronte ve Rhys örneğinde gördüğümüz gibi, kadın yazarlar kendi dünyalarındaki özgürlük ve kendi olma halini eserlerinde dile getirmişlerdir. Hayatın içinde yaşam tarzlarıyla söyleyebildiklerinin sözcüklerle resmedilmesinden başka bir şey değildir bu durum.

Erkekliğin meşruiyeti için kadınlık nasıl araçsallaştırılmışsa, erkek egemen dünyanın rasyonellik ve gerçeklik anlayışının meşrulaştırılması için de irrasyonellik ve kurmaca araçsallaştırılmıştır. Kadınlığa ait gerçeklik, erkekliğin kendi kurgusu olan rasyonel gerçekliği desteklediği, dahası ürettiği ölçüde kabul görmektedir. Kadın burada, mevcut erkeklik gerçekliğinin kuşaklara aktarılmasında ve eğer kurallara uymazsa “sapkın” ilan edilmesinde ihtiyaç duyulan önemli bir argümandır. Dolayısıyla erkek egemen sistemin basmakalıp değer yargıları ve kuralları, kadınların da aracılığıyla sinsice toplumsal belleğe yerleştirilmekte, sistem kendisini sürdürmeyi başarmaktadır (Şimşek, 2002).

Şimşek (2002), bu bağlamda kurmacalarda ve anlatılarda yaratılan kahramanların (Keloğlan, Nasreddin Hoca vb.) hep erkek olduğuna, bu eserlerdeki en güçlü kadın tiplerinin söz konusu erkek kahramanların kızları ya da hanımları olduğuna dikkati çekerek, kültürel geçmişimizde baskın kadın kahramanlar yaratamayışımızla bugünkü kadınlık bakış açımız arasında bir ilişki kurmaktadır. Yazara göre, eğer kurmaca dünyamızda kendi adını taşıyan

² Bu yazı, *Geniş, Geniş Bir Deniz* adlı romanın çevirmeni Pınar Kür tarafından yazılmıştır; yazı kitabın ilk sayfalarındaki değerlendirmeden alınmıştır.



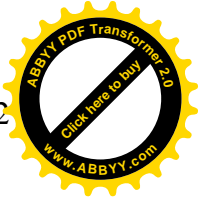
kadın kahramanlar yaratabilseydik, günümüzün kadınları olarak halâ erkeklerin dünyasındaki ikincil yerimizi tartışıyor olmazdık.

Şimşek'in bu tespiti üzerine şu sorular sorulabilir: Kurmaca dünyamızda kendi adını taşıyan güçlü kadın kahramanlar yaratamadığımız için mi kendi kadın dilimizi oluşturamadık? Yoksa, kendi dilimizi oluşturamadığımız için mi kadın kahramanlar yaratamadık? İki durum arasında diyalektik bir ilişki vardır ve bu sorular birbirinden bağımsız cevaplandırılmaz.

Lukacs'ın kuramında yer verdiği paradoks, yabancılaşmaya karşı yabancılaştırma, nesneleşmeye karşı nesnelleştirmeyi çıkarmanın çarpıklığıdır. Bu, toplumsal bir hastalığın sanata yansımadır (Parla, 2005). Kadının ikincil bir varlık olma durumundan çıkarak kendini keşfetmesi, modern dünyanın savunucuları tarafından desteklenir görünmektedir. Kadın var oluşuna verilen bu destek, özünde, modernitenin kendisini sürdürme planlarının bir parçası olmaktan öte bir değer taşımaz. Burada kadına atfedilen değer ve kendini keşif süreci, modernitenin kurallarına uyma, ürünlerini kullanma, onu teşhir etme ve destekleme bağlamında kurgulanmış bir değerdir. Şimşek (2002) , kadın bedeni gibi masalların da endüstrileştiğini, “bedenin yeniden keşfi” gibi masalların da yeniden keşfedildiğini söylerken, Lukacs'ın sözünü ettiği nesnelleştirme ve yabancılaştırmanın sanattaki yansımalarına da işaret etmiş olmaktadır. Edebiyat dünyasında bir yandan özgürleşmiş ve kendisi olmayı başarmış kadın imgesi savunulurken, bir yandan da edebi metinlerde sunulan kadın imgesinin tek tipleştirilmesi, kadının öznel özelliklerinden sıyrılarak “genel”leştirilmesi (Oğuzertem, 2005), dolayısıyla, mevcut sistemin yapı sökümü uğratılması bir tarafa, yeniden üretilmesi söz konusudur.

Kadınların kendi cinslerinin özgürleşmesine karşı duruşları tarihsel süreçten günümüze, tanıdık bir izlektir. 19. yüz yılda kadınların mektup dışında herhangi bir şey yazmasının ayıp sayıldığı, “yazma” hatasını yapanların kadınlar tarafından da şiddetle kınandığı bilinmektedir (Woolf, 2005) . Toplumda hakim olan ataerkil yapının kadın yazımında da desteklenerek devam ettirilmesi, Lukacs'ın yabancılaşmaya karşı yabancılaştırma düşüncesine uygunluk göstermektedir. Beauvoir, kadınların, bile isteye kendi hemcinslerini ötekileştirdiklerini, böylece Kandiyoti'nin sözünü ettiği “ ataerkil pazarlığa”³ katıldıklarını ifade etmektedir. Şimşek'e göre, kadınlar bunu, hayatlarının

³ “Bütün egemenlik sistemlerinde olduğu gibi erkek egemenlik sistemlerinin de hem koruyucu, hem baskıcı öğeler vardır ve her sistem içinde kadınların da kendi güç ve özerklik kaynakları mevcuttur. Dolayısıyla onları eziyormuş gibi görünen sistemlere kadınlar da erkekler kadar bağlı olabilir. Ancak “ataerkil pazarlık” lar bir takım karşılıklı beklentilerin yerine getirileceği varsayımına dayanı ve bu beklentilerin niteliği toplumdaki topluma değişebilir.” (Kandiyoti, 1997: 13)



sorumluluğunu erkeğe yükleme karşılığında yapmaktadırlar; ne de olsa bu, kadının kendi hayatının sorumluluğunu üstlenmesinden daha kolaydır (Şimşek, 2002).

Mevcut sistemin kadını da araçsallaştırarak kendini sürdürmesinin yanı sıra, son dönemlerde, buna karşı çıkararak “kendi gözlüğünü, kendi sözlüğünü” (Şimşek, 2002) arayan bir kadınlık durumu inşa edilmektedir. 1980’lerde kadın yazını dendiğinde, kadın kahramanın hep erkeklerle kurduğu ilişkiler ve kamusal alanda var olma çabalarını içeren öyküler söz konusuyken, son dönemlerde kadınlar arası kurulan ilişkilerin kadının güçlenmesindeki önemli etkisinin ortaya koyulduğu anlatılar öne çıkmaktadır. Latife Tekin’in ifadesiyle, “kadınların gizli dilinin” DİL dışında kalmışlığının sona ermeye başladığı, kadınların “dil” yoluyla öznelliklerini ve deneyimlerini birbirlerine “tokuşturarak” kendilerine ait bir coğrafya yaratabildikleri bir dönemdir bu (Durakbaşı, 2001).



BÖLÜM III

LATİFE TEKİN'İN KADINLARI

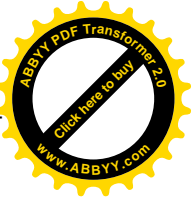
Kendi “ sesini ve kendi sözünü “ arayan kadın için edebiyat, bir yol haritası işlevini yerine getirmektedir. Başkasına ait değerler ve düşünceler sisteminde kendine yabancılaşan, bu yabancılaşma sürecini fark ederek kendi öz bilincinin peşine düşen kadın varlığı, bu mücadelede başarılı örnekler vermiştir; bu örneklerden biri de Latife Tekin'dir. Onun yaşamı, geleneğin çizdiği bilindik kadın resmini yapı sökümü uğratarak, kendi dışındakilere rağmen kendi portresinin kazındığı, aykırı, öznel var oluş deneyiminden ibarettir.

Araştırmamızda Tekin'in önemi çok yönlüdür. Latife Tekin, yoksulluk bilgisine kendi deneyimleriyle ulaşmış, geleneğin kadını hapseden zincirlerine aşına olan, yoksulları ve farklı yoksulluklar içinde kendisine yabancılaşmış kadını konu alan bir dizi edebiyat eserinin yazarıdır. Tekin'in roman kahramanları yoksullar ve yoksulluk durumlarında kahramanca mücadele eden “görünmez, duyulmaz” kadınlardır. Kendine özgü bir dille anlattığı kadın mücadelesi, adına “kadın mücadelesi” denmeyecek kadar kendine özgü, gösterişsiz ve iddiasızdır. Bu iddiasızlık ve doğallık, Tekin' in kadın kahramanlarının sahici bir ark olup, kendisini arayan kadının bilincine akma nedenlerinin en başında gelir. Çalışmamızın bu bölümünde, Tekin'in anlam dünyasındaki yoksulluğu, Tekin'in “sesiyle ve sözüyle” solumak imkanını yakalamaya çalıştık.

Kadının kendisini tanıması ve özgürlüğünü kazanması için gerekli olan bilince ulaşmasında işlevsel olabilmeyi umut ettiğimiz bu çalışmada, Tekin'in yaşam hikayesi ve kadın kahramanları önemlidir. Türkiye' de kadın üzerine yazmak; bir kadın olarak yazmak, geleneğin tarihsel zincirleriyle mücadele etmek anlamını taşımaktadır. Bu mücadeleyi kendi içinde tutarlı bir çizgide, “gövdesinden geçen bir ateş” le yana yakıla vermeye devam eden Tekin'in yaşam hikayesi ve kadın kahramanları, grup çalışmalarımızda önemli bir simge olmuştur.

Pelin Özer, *Latife Tekin Kitabı* adlı biyografik çalışmasında, bugüne kadar denenmemiş bir yol takip etmiştir. Latife Tekin'i oluşturan temel argümanlar üzerinde Tekin'le yaptığı söyleşileri yazarın kendi ifadeleriyle düzenlemiş, böylece yalnızca bir hayat hikayesi değil, bir hayat felsefesi ortaya çıkmıştır. Tekin'in yaşamı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, Özer'in biyografik çalışmasından, söz konusu hayat felsefesini anlatacak bölümleri olduğu gibi aktarmayı uygun gördük.

Latife Tekin 1957 yılında Kayseri'nin Bünyan kazasına bağlı Karacafenk Köyü'nde doğdu. Dokuz yaşında ailesiyle İstanbul'a geldi. İlk kitabı *Sevgili Arsız Ölüm* 1983 yılında çıktı. Ardından *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984), *Gece Dersleri* (1986), *Buzdan Kılıçlar* (1989), *Aşk İşaretleri* (1995), *Ormanda Ölüm Yokmuş* (2001), *Unutma Bahçesi* (2005) ,



(Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 2006 Sedat Simavi Edebiyat ödülü), *Muinar* (2006) adlı romanları yayımlandı. Değişik üslubu ve yaklaşımıyla 1980 sonrası edebiyatın önde gelen isimlerinden biri olan Latife Tekin'in romanları İngilizce'den Farsça'ya pek çok dile çevrildi.

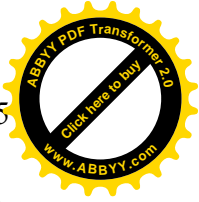
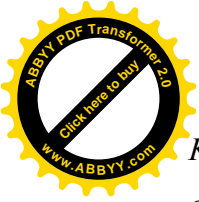
3. 1. Kadın Yazar Olarak Latife Tekin: Yaşamı ve Kadınlık Deneyimi

1957 yılında Kayseri'nin Bünyan kasabasına bağlı Karacafenk köyünde doğdum. Yürümeyi öğrenir öğrenmez okula başladım. Okul, evimizin erkek odasıydı. Sedirlerin altında cinlerle oynasırken okumayı, yazmayı öğrendim. Karacafenk'te sedirlerin altında cinler ve periler yaşırdı. Çocukluğum onların arasında geçti. Gizlice onların derneğine girdim. Evlerini gezdim. Düğünlerine gittim. Dillerini, gündüz ve gece oyunlarını öğrendim. Babam İstanbul'da çalışırdı. Annemin yüreği yaralı, garip bir kadın olduğunu kim söyledi bana şimdi unuttum. Okuyup yazar, dikiş diker, iğne yapar, Kürtçe ve Arapça bilirdi. Köye gelen çingenelere adını duymadığım yerleri, insanları sorardı. Onun geçmişini arayıp durması çocukluğuma bulaşan ilk acıydı. Babam İstanbul'dan torba dolusu parayla döner, köyü başına toplardı. Evimiz tuhaf aletlerle doluydu. Ne işe yaradığını anlamadığım büyüülü demirler. Zemberekli saat, radyo, gramofon, mavi kocaman bir yolcu otobüsü, patos, tulumba, kamyon ve traktör.

1966 yılında İstanbul'a geldim. Çocukluğum keskin bir acıyla ikiye bölündü sanki. Gerçekleşmeyen düşler, aralarında doğup büyüdüğüm insanları perişan etti. Babam hızla işçileşti ve giderek işsiz kaldı. İki ağbim ve kardeşim inşaatlarda işe girdi. Yedi kardeşin arasında titrek bir gölge gibi sıyrılıp liseyi bitirdim. Korku ve yalnızlığın içinden okula gitmenin bedelini ödedim. İnanılmaz savrulmalar, inkar ve baskının bin çeşidi. Kente ayak uydurabilmek için boğuşup durdum. Her yanım yara bere içinde kaldı. Boğuşurken birlikte doğup büyüdüğüm insanlardan ayrı düştüm. Ama kendi öz değerlerimi, dilimi ve o insanların durulmaz bir coşkuyla bana taşıdıkları sevgiyi koruyabilmek için direndim. Elinizdeki roman bu direnişim için aralarında büyüdüğüm insanların bana armağanıdır. Keşke onu daha soluk soluğa, daha parçalanmış bir teknikle, daha erken yazabilseydim (Özer, 2005: 22- 23).”

“Annem beni 31 Aralık 1957 gecesi tek başına doğurmuş, sancısı sıklaşmış ama o yine de ineklerin gürültüsünü duyup ahıra inmiş, onları yoklamak için. Az daha doğuyormuşum orda. Güçlülükle yukarı çıkmış. Göbeğimi tek başına kesmiş. Tuzlayıp sarmaladıktan sonra büyük ablamı uyandırmış. Yıllar sonra, “ben doğuyorum sen hâlâ ineklere bakmaya gidiyorsun” diye şakalaşırdım onunla (s. 3).”

“Onun kadar güçlü olabilmeyi isterdim. Sonsuz bir yaylaya bakan, Toroslar'ı gören bir vadinin ortasında, kapının arkasında tüfeği ve çocuklarıyla tek başına yaşadı yıllarca.



Köyden Erciyes'in hep karlı zirvesi görünür. Ay doğduğu zaman inanılmaz bir görüntü olur. Benim iki ayım vardı çocukluğumda, o iki ayla birlikte büyüdüm. O ıssızlığın, sessizliğin ortasında karlar yağdığı zaman bütün kapılar kapanır, evler karların altında kalırdı. Çok uzun yağardı kar, bazı köylere hâlâ kızaklarla gidildiğini duydum. İşte öyle bir köyde tek başına yaşardı annem, beş çocuğuyla... Cesareti büyüleyiciydi gerçekten, annemin cesareti, babamın saflığı ve temizliği (s. 7- 8) .”

“Tam anne olduğum zaman, anneliğin bilincine vardığımda, annemi kaybettim. Bu çok önemli bir şeydi, çünkü annelerin yüzü çocuklarına, çocukların yüzü ise kendilerine dönük. (...) Hatırlıyorum, ilk yıllarda yürüyüşe gittiğimiz zaman, annem, bize bir şey olmasın diye dama çıkıp dua ederdi. (...) Tam onunla konuşacağım zaman, tam onu anlamışken, tam geri dönecekken, verilmiş bir ceza gibi annemi kaybettim.(...) Annemi kaybettikten bir süre sonra yazmaya başladım. 1979' da annem öldü. Mayıs' ta, Anneler Günü'nde. 12 Eylül 1980'de nerdeyse aynı gün, kapandım; sonbahar, kış boyunca yazdım. 1981' de Sevgili Arsız Ölüm'ü tamamlamıştım (s. 11)”

“Parayla gerilimli bir ilişkim var. Roman yazıncaya kadar para kazanmadım. (...) Çalışamazdım ben, düzenli olmayı gerektirecek bir şey yapamazdım, sabahları uyanamazdım. Para kazanmayı bilmezdim, hâlâ da bilmem.” (s. 30)

“Kadınlar, çocukluklarındaki erkeklere benzeyen erkekleri seviyorlar. Bunu sadece fiziksel bir benzerlik için söylemiyorum, hayatı kucaklayış biçimi ve tavır olarak da onlar gibi erkekler arıyoruz. Babam gibi, evini kendi yapan, çoluğunu, çocuğunu geçindirebilen erkeklere vurgunum ben.” (s. 48)

“Benim anlattığım insanlar yoksul; hayatın kıyısında, kenarında yaşayıp giden insanlardı. Onların duyguları çok katıksızdır, bunu içinde doğduğum ailede de izlediğim, keşfettiğim için çok rahatlıkla söyleyebiliyorum. Kin saf kindir onlar için, sevgi saf sevgi, öfke ise saf öfkedir, ara tonlar yoktur.” (s. 67)

“Dünyada yazarak var olmak çok özel bir deneyim. O maceranın kendisinden ses vermek gerek. Bu yolculuklara neden çıkıldığını, bütün bunları niye yaptığınızı anlatmalısınız, sonuçta bu halüsinasyon görmek gibi bir şey. Sözcükler dünyasının içine giriyorsunuz ve orada halüsinasyonlar görerek yol alıyorsunuz. Bütün bunlara insan neden katlanıyor, neden hevesle bu süreçleri kuruyor? Galiba tek bir şey olabilir, benim aklım ve zekam bana, sadece hayata dair bir merakın, bize bunları yaptırdığını söylüyor. Kendimize ya da hayata dair bir şeyi anlayabilmeyi istiyoruz. Sırların peşinde koşmakla ilgili bir macera. ” (s. 84)

“Zaman benim için çok önemli. Ben, o zamanla çok saçma bir şey de yapabilirim. Ama zamanı kendi istediğim gibi, özgürce kullanmak isterim. Bir şey tarafından ele

geçirilmek istemem. Yazarken de böyle. Çünkü çok zor, çok uzun zaman alan bir şey roman yazmak. Bu nedenle de ömrümün iki, dört ya da beş yılını bir roman için vereceksem, ona adayacaksam, yazacağım şeylerin gerçekten buna değecek kadar güzel olması lazım. (...) kendi ömrümle ölçtüğüm bir şey var. Dünyada olmakla, kendi ömrümle, ömrümün sınırlı olmasıyla ölçtüğüm bir şey... Böyle bir ölçüye vuruyorum yaptığım şeyi. Okurken yaşlıyım, yazarken genç...” (s. 86- 87)

“...18 yaşındayım o zamanlar, şimdi hayal gibi geliyor. Sabahları, taş kamyonlarına binip ücra köşelerdeki fabrikalara gittiğimi, grev çadırlarında yüzlerce erkek işçiye her gün yemek pişirdiğimi düşün... O yaşta bunu yapabilme becerisini ve yürekliliğini göstermiş birisi olarak, istediğimi yazarım.” (s. 116)(Gece Dersleri’ ne gösterilen tepkiye karşı söylenmiş bir söz.)

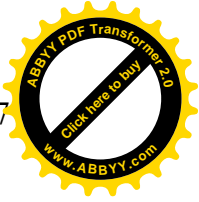
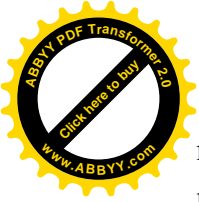
“Yazarın nasıl bir ahlâkı olmalı? Olmalı mı? (...) benim tabii böyle bir ahlâkım var; kendi yüklerimi, okuyan insanların yükleri haline getirmemem gerekiyor. Okurlara; içinde enerji, düşünce olan, güzel, iyilik dolu bir şey sunmak istiyorum. (...) Bir kitabın içinde kendimi falan bulmaya kalkmam; hani bir eve misafirliğe giderseniz, içinde mutlulukla zaman geçirirsiniz ve bu mutluluk, özünde oradaki her şeyin sizin olmamasından kaynaklanır. Böyle hissetmek, karşılıklı olarak, okuru ve yazarı özgürleştiren bir durum. ” (s. 123- 124- 125)

“Latif ve Ertuğrul... Onlar için ne diyebilirim ki... İkizlerim benim. Hayat arkadaşlarım, çocukları babaları. Karşılıklı birbirimizi düşünme düşünme kardeşleştik zamanla.” (s. 187)

“Haksızlıklar karşısında susmak insanı çirkinleştirir. (...)İçimde bir kötülük var ya da beni kötü kılacak bir yaşama arzusu... (...) Nihayetinde ölüm olduğu için insanlarda kötülük var. Ama aynı zamanda bunun tersini de söyleyebiliriz. İnsanın verici bir canlı olduğunu... Karıncanın üstüne ayağıyla basar ama fırtınalı bir denizde atlayıp yaralı bir martıyı da kurtarabilir. İkisi de aynı insan. Bu iki duygu da içimizde var. Kötülüğün farkında olup onun baskın çıkmasını engellemeliyiz. (s. 200)

3. 2. Latife Tekin’in Eserlerinde Dilin Büründüğü Farklı Renkler

Latife Tekin, kişisel yaşamında ve eserlerinde, kadının “kendi gözlüğüne ve kendi sözlüğüne” kavuşabilmesinin mücadelesini vermiş, bu mücadeleden kendisi olarak çıkmayı başarmıştır. Öteden beri inanılanın aksine, kadınların kendilerine özgü bir sesi ve bu sesin öznel dokusuyla bütünleşen bir şekli hep var olmuştur. Bu şekil dildir; ancak görülebilir bir renge, duyulabilir bir ahenge bürünmeden “mırıltı” (Gürbilek, 1999) olarak kalmıştır. Halbuki kadın, sözlerin en etkilisini söyleyebilecek güce ve donanıma sahiptir; kadının kendi yaşamı içinde verdiği masalsi mücadele başlı başına bir belığ bir konuşmadır, ancak bu

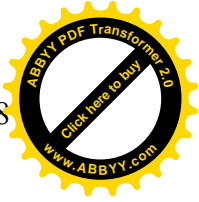
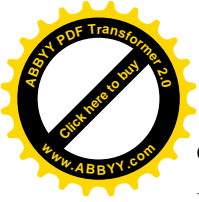


mücadele görünür, kadının söyledikleri duyulur kılınmadığı için, bütün yapıp ettikleriyle kadın, perdelenmiştir.

Tekin'in hayat mücadelesi, kadınların üstündeki ağır perdeyi aralama, onların seslerini duyulur, eylemlerini bilinir kılma ideali üstünde konumlanmıştır. Bu anlamda kendi dilini oluşturmak, oluşturduğu farklı dillerin kıvrımlarında kadının kendi olma mücadelesini ilmek ilmek dokumak, Tekin'in eserlerinde ve yaşamında doğal bir izlek oluşturmaktadır. Tekin bu mücadeleden mutlu bir var oluş biçimi olarak söz etmektedir. İnsanın iradesi dışında insanın karşısına çıkan, daha ötesi insanın hayatının bir parçası haline gelen acılar, insanda bir kırılma meydana getirmektedir. Tekin, dünya kendisine parlak ışıklar sunsaydı genç yaşta romana yönelmeyeceğinin altını çizdikten sonra, yoksulluğun ve acının özünde bir ışık olduğunu, bu ışığın meydana gelen o çatlaktan içeri süzülerek pek çok yoksulun bu ışıkla var oluşunu gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, kendisiyle var olunan o ışığın kazandırdıkları dille vücut bulmakta, müşahhas bir diriliş öyküsü oluşturmaktadır.

Dil, insana özgüdür, insan eseridir; insan olmanın, kendisini insan, yani bütünlüklü bir anlam olarak ifade edebilmenin aracıdır. İnsan kendisini ve içinde yaşadığı dış dünyayı dil aracılığıyla anlamlandırır. Tekin, yoksulların ve kadınların kendi dünyalarını kendilerine ait ifadelerle anlamlandıramadıklarından, başkalarının kendileri için inşa ettiği bir dili kullanmak durumunda kaldıklarından ötürü, bunların dille olan ilişkilerini ısrarla “mırıldanma” olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda yoksul olmayanların asla öğrenemeyeceği “sessiz işaretleri” kullanan yoksulların yanına kadınlar da eklenmiştir. Yoksulun kendi dilini yaratacak güçten yoksunluğu, ekonomi politiğin güçlüler tarafından koyulan ilkelerinden kaynaklandığı gibi, kadınların dilsizliği de tarihsel süreçte güce sahip olanın eril özelliklerine dayanmaktadır.

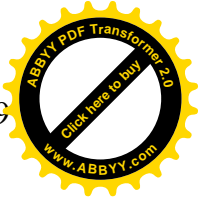
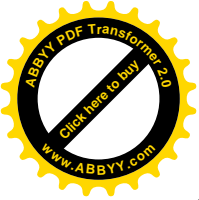
Tekin'in, “dil bir kırılma yaratıyor ve kendini dışardan seyretmeye başlıyorsun... bir çatlak açılıyor ve oradan bambaşka, binlerce insanın sesi, gürültüsü içine dolmaya başlıyor” (Aktaran: Gürbilek, 2005) şeklindeki ifadelerini, Gürbilek şöyle yorumlamaktadır: “Bir iç konuşmadan söz ediliyor. İnsanın bir yabancının bakışını üzerinde hissetmeden kendi kendine ya da bir benzeriyle gerçekleştirebileceği gerilimsiz, alçak sesli konuşma. Aynı zamanda bir bölünmemişlikten, kırılmamışlıktan söz ediliyor. Dış dünya ile iç dünyanın birbirinden ayrışmamış olduğu bir durumdan, insanın kendini doğadan, doğadaki seslerden ayırtmadığı, sözcüklerin henüz insanın karşısına yabancı, düşman, nüfuz edilemez bir dünyanın temsilcileri olarak dikilmediği bir andan. Bir bebek geliyor hemen akla: henüz konuşmayan, konuşması da beklenmeyen, çıkardığı sesleri kendi dışındaki dünyayla uzlaşmak için değil, ağlamanın ya da gülmenin uzantısı gibi kullanan bir bebek. Kendisi nerede bitiyor, annesi nerede başlıyor, bu o kadar önemli değil; bu uzaklığın adı konmamış



çünkü. Başkalarının kendine sunduğu bir dil aracılığıyla görmüyor kendini, mırıldanıyor. Dilin açtığı çatlaktan henüz “binlerce insanın sesi, gürültüsü içine dolmamış” (Gürbilek, 2005: 38).

“Mırıltı”, Tekin’in sözünü ettiği kırılmayla oluşan çatlaktan öteki seslerin ve sözlerin dilin sahibine ulaşamadığı, katışıksız bir var oluşun hikayesi midir yalnızca? Bu soruya doğrudan evet dememiz mümkün görünmemektedir. Gürbilek’in tasavvur ettiği bebeğin mırıltıları, “konuşmayan, konuşması da beklenmeyen, dış dünyayla uzlaşmak” gibi bir amacı olmayan birine aittir. Dolayısıyla bu birinin mırıltıları ancak kendi gibi olanlar tarafından algılanabilmektedir. (Bebeğin dilini annesi anlayabilir, çünkü o dili beraber oluşturmuşlardır. Dahası, bebeğe ne olup bittiği annesini yakından ilgilendirmektedir. Yine bebeği, kendisi gibi bebek olanlar anlayabilir; çünkü aynı deneyimin içinden gelmektedirler.) “Mırıltı”nın mırıltı olarak adlandırılmasında ifade biçiminin katışıksızlığı, dışarıdan müdahale kabul etmezliği çerçevesinde yorumlanabileceği gibi, yoksulların ve kadınların ifade biçimi olan bu durum, daha çok, söylenilen şeylerin söylenmiş kabul edilmemesi, belki bundan da önce, sözün sahibinin dikkate alınmamasından ve söylediklerinin dinlenmemesinden kaynaklanmaktadır. Burada karşımıza iki tablo çıkıyor: Birincisi katışıksız, yalnızca kendi içinde anlaşılabilen mırıltıların dışardan gördüğü müdahale ile ötekinin oluşturduğu bir dile dönüşmesidir. İkincisi ise, var kabul edilmediği için bir şey söyleme yetisini kaybetmiş, yalnızca kendisine söyletileni söyleyebilen insanların mırıltılarının, girdikleri var oluş mücadelesi sonucunda “kendi sözlüklerini ve kendi gözlüklerini” kazanarak dile dönüşmesi sürecidir. İkinci sürecin önemini ve gerekliliğini irdeleyen Gürbilek (2008), Oğuz Atay’ın, “tutunamamanın acısı”nı aynı zamanda dilsel bir şiddete maruz kalmak anlamında algıladığına işaret eder; Atay’ın, bu şiddete karşı “aşağılayan, ezen, soluk aldırmayan kelimelerle” savaşmak gerektiği inancını, bu inanç katılarak aktarır. Bu inanç, mağdur edilen öznelerin eser oluşturma sürecini derinden etkilemiş; mağdurun kendi özgün dilini şekillendirmiştir. Yoksulluk deneyimli bir kadın yazar olarak, “dile gelişin” ve “seslenmenin” en kanırtıcı mücadelesini veren öznelerden biridir Latife Tekin.

Bu anlamda Tekin’in eserleri içinde “mırıltı”ya tam karşılık gelen *Berci Kristin Çöp Masalları* olmalıdır. Kente tutunma çabası içinde olan bir avuç insanın el değmemiş dünyaları, kendilerine ait, yalnızca kendilerinin anlayabileceği bir mırıltıyla ifade edilirken, bu mırıltıya rüzgarlar, bulutlar, kuşlar, fabrika dumanları, konduların çatılarına tutuşturuluviren tenekelerin, plastiklerin, evlerin döşemelerine seriliveren mukavvaların kendilerine has uğultuları, -senfonisi mi desek- eşlik etmekte, anlam bütünlüğünü sağlamaktadır.

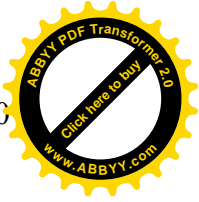


Yapılan yanlışlıklarda rüzgarın öfkesi, yaşanan güzelliklerde rüzgarın söylediği türkü, rüzgarı Çiçektepeliler'den biri haline getirir. Rüzgar düşünen, öfkelenen, üzülen, sevinen, dahası teki gösteren kondululardan biridir. Bulutlar da kâh yapılan yanlışlıkların ayıbını örten edepli bir perde, kâh fabrika dumanlarının renginde elbise giyen çaresiz bir peri kızı gibidir. Dağlar, tepeler, insanlar dönüşüme nasıl ayak direyemiyorsa, bulutlar da ayak direyemez, istekleri dışında kırmızı, mavi, gri renkli elbiseler giyer dururlar. Romanda okurun yüreğine dokunan bir musiki vardır; bu, romanın dilidir aynı zamanda, belki de dilsizliği. Notalarını –ya da sözcüklerini mi demeli- martı çığlıklarından ve kanat çırpışlarından, rüzgarın söylediği türküden, fabrika gürültülerinden, küfürlerden, teneke minarelerden yankılanan ezan sesinden, romanıkların oyun havasından alan bir musikidir bu.

Gürbilek (2005), romanın birçok sesin iç içe geçtiği, gayr- i şahsi bir mırıltı üzerine kurulduğunu ifade etmektedir. “Gayr- i şahsi”, çünkü romanda öne çıkarılmış, eylemleri belirginleştirilmiş bir kahraman ya da kahramanlar yoktur; bir türeyişin, bir oluşumun hikayesi, hikayeyi oluşturan bütün unsurların sesine ve sözüne yer verilerek anlatılmıştır. Kendi özneliği, biricikliği ve dış dünyanın dinlemeye layık görmediği bir terk edilmişlik ve gözden çıkarılmışlıkla.

Gürbilek (2005), Tekin'in yapıtlarını en önemli kılan şeyin, dilsizlerin, sessiz, çocuk safiyetinde kalmışların dünyasıyla, dile sahip olan, dile hakim olan ve hakim olduğu bu güçle kendi dışındakileri oluşturmaya yeltenenlerin dünyası arasında köprü kurmak, bir geçiş imkanı yakalamak olduğunu ifade etmektedir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da aynı geçiş görülmektedir. Romanda bir taraftan kendisi olma halini koruyan ve devam ettiren katıksız bir uğultu, bir mırıltı, bir taraftan da değişen ve dönüşen dünyanın sembollerini, argümanlarını Çiçektepeliler'in hayatına sokan bir dil görülmektedir. Gürbilek bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Burada da önemli dil. Çünkü gecekonduların halkının fabrikayla, grevle, sendikayla, NATO'yla, sınıfla, bankayla, bürokrasiyle tanışmasının, yeni adetler, yeni inançlar, yeni hikayeler kadar yeni bir dil, yeni bir sözlük edinmesinin de hikayesi *Berci Kristin*. Çünkü çöp yığınları, süslü kırık aynalar, kafası bacakları kopmuş naylon bebeklerle birlikte yeni bir dil de sunmuştur konduculara. Kamyonlar pirinç tokmaklı kapılar, buzlu camlar, sapsarı musluklar, sırmalı koltuklarla birlikte yeni bir işaret sistemini de taşır Çiçektepe'ye. Satıcılar renk renk meyve tozları, blucinler, likör takımları, kırmızı tül perdelerle birlikte yeni bir dil de satar Çiçektepe'li kadınlara. Bu yüzden çöpten yayılan umudun, yine ondan yayılan ölümün olduğu kadar, çöp kokusunun içinde gelişmiş bir dilin de hikayesidir *Berci Kristin*.



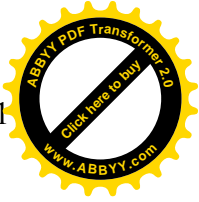
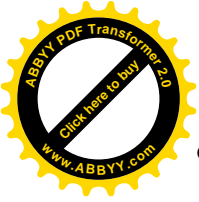
Yabancı bir kültürün atıklarından, naylondan, plastikten oluşmuş, kendisi de plastikleşmiş bir dilin hikayesidir bu (Gürbilek, 2005: 44).”

Dile hakim olanların, kurdukları dil sayesinde ötekilere yukarıdan bakabilenlerin oluşturdukları bir dilin kuruluş hikayesidir bu; aslında hepimizin hikayesidir. Sanayi Devrimi'nin doğal sonucu olarak meydana gelen kentleşme ve yoksullaşma süreci, yeni bir oluşumun, yeni bir türeyişin hikayesi olarak Tekin'in romanında bu şekilde vücut bulurken, kendi insanlık dramımıza tercüman olmaktadır. Mırıltıdan dile geçiş süreci, kendini bulmanın, kendini doğru olarak ifade edebilmenin ve öteki tarafından kabul görmenin bir ifadesi değil, ötekinin dayattığı dille ötekine dönüşmenin somut sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Gecekonduyu “aslını sayıklayan evler” olarak tanımlayan Tekin, bir gecekondu romanı yazmaya karar verdiğinde bunun tam anlamıyla bir roman olamayacağını, ancak romanın düşünüyü kuran bir anlatı olabileceğini söylemektedir. “*Bu kitap tam da o havanın kendisine; o evlere, o olmayan evlere, ev düşleyen eve, aslını düşleyen eve benzemeliydi, romanı düşleyen bir kitap olmalıydı, roman olma durumunu kaybetmiş, onu arayan bir kitap...* (Özer, 2005: 66).”

Tekin, “mırıltıdan dile geçiş” sürecinin başlangıcını *Sevgili Arsız Ölüm*'de yapmaktadır. Köyden kente, çocukluktan yetişkinliğe doğru bir geçiş süreci anlatılırken, anlatının bir baş kahramanı olmamakla birlikte, bu dönüşümün bütün aile efradı için en sağlıklı, en iyi olabilmesi için kılıktan kılığa giren, dilden dile bürünen anne Atiye başrolde. Atiye'nin karakterinde, bireysel olarak bir kadının kendi olma çabalarından öte, içinde var olduğu bütünlüğü koruma, o bütünlük içinde o bütünlüğün bir parçası olarak var olma mücadelesi veren bir anneyi görürüz. Atiye'nin sesi, ilenmeleri, aile fertleriyle ve tanrıyla kavgaları, aile içinde kurduğu ilişkiler kendi var oluş mücadelesini yansıtmaktan öte, geleneğin kendisine yüklediği role uygun olarak, ailesini var etme çabasında odaklanmaktadır. Burada, içine düştüğü her olumsuz durumu kabullenen, kaderci bir kişilikten öte, geleneğin kendisine sunduğu kültürel unsurları kullanarak başına gelen olumsuzluklarla baş etme çabası içinde olan etkin bir kişilik vardır.

Romanda belirgin bir kişilik olarak öne çıkamayan, Gürbilek'in ifadesiyle, “kendi özerk sesinin peşine düşmemiş” , sesi annesinin sesinden ayırışmamış çok önemli bir figür, Dirmit, bir dile geliş, dilleniş hikayesinin gerçek kahramanıdır. *Sevgili Arsız Ölüm*'de mırıltıdan dile geçme izleği romanın en önemli temalarından biridir. Dirmit, içinde var olduğu dünyayı, bu dünyanın sesine, soluğuna sadık kalarak tam da bir mırıltıdanma haliyle anlatırken, bir büyüme, bir değişim ve dönüşüm hikayesinin öznesidir ama, bir aydınlanma,



olgunlaşma hikayesinin öznesi değildir. Tam anlamıyla bir aktarımdır metin, Dirmit'in deneyimlerinde yer aldığı şekliyle vücut bulan bir aktarım (Gürbilek, 2005).

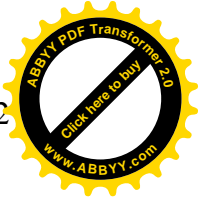
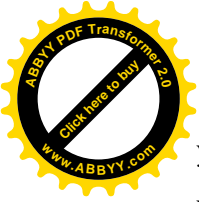
Anlatıcının kendisi olarak ortaya çıkmadığı bir romandır *Sevgili Arsız Ölüm*. Anlatıcı kendisi sesiyle henüz ortada yoktur ancak, içinde var olduğu dünyadan kendisini ayırarak bir yeniden var oluşun mücadelesini en çarpıcı, kanırtıcı bir şekilde vermektedir; buna “dillenme”, “dile gelme” denilebilir veya buna mukabil başka isimler verilebilir.

Bu geçiş sürecini Gürbilek şu cümlelerle ifade etmektedir: “İki süreçten söz ediyoruz. Birincisi sesin, mırıltının dünyasında sözcüklerin, beyaz kağıt üstünde beliren sözcüklerin, yani yazının dünyasına geçiş; aynı zamanda da köyden şehre, sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş. İkincisi, çocukluktan yetişkinliğe geçiş, yani büyüme; evin ev olmaktan çıkışı, annenin ölümü, ailenin dağılması. Bir zamanlar tek bir çatı, tek bir ses etrafında bir araya gelmiş insanların yazgılarını şehirde kendi başlarına aramak zorunda kalması, “elleri havada bağırarak yürüyen zorlu bir kalabalık” a karışması, açılan çatlaktan binlerce insanın sesinin içlerine dolması. Bu iki süreç, yani göç ve büyüme; sestem yazıya, çocukluktan yetişkinliğe geçiş tek bir deneyim olarak, aynı deneyimin farklı yüzleri olarak girmiştir Tekin'in anlatılarına (Gürbilek, 2005: 42- 43).”

Dirmit'in içine doğduğu dünyanın gerçekliğini, kendisine dayatılan kadın biçiminde var oluşu reddedişi aile üyeleri tarafından anlaşılmamıştır, dahası iyiye yorulmamıştır. Irzık, “Dirmit'in kendisini korkutmaya çalışan şehrin üzerine upuzun ak bir mektup salıp ona meydan okuyuşu, yani yazar olmaya doğru ilk kesin, geri dönülmez adımı atışının” evin damında gerçekleşmesine dikkati çekerek, Dirmit'in damda oluşunu değişik şekillerde anlamlandırmaktadır. “Damı mekan tutmak hem bir büyülenme, aşağıdakilerden kendini ayırıp onlara dışardan ve tepeden bakma, hem de kendini korumasız bırakma, tek başına her yerden görünür olma, yalnızlaşıp kırılanlaşma anlamına gelir (Irzık, 2005: 203).”

Dirmit'in “büyüklenmesi” bilindik şekillerde tezahür etmez; kimsenin göremediği yerleri gördüğünü, kimsenin bilemediği şeyleri bildiğini iddia etmektedir. Üstelik, dağlar ve denizler gözüne hiç görünmediği şekilde görünmekte, ona kendi sırlarını vereceklerini söylemektedir. Dirmit'in doğayla kurduğu bilindik ilişkinin devamıdır bu durum. Köyde kimseye anlatamadığı dertlerini anlattığı kuşkuş otu, dut ağacı ve demir tulumbanın yerini almıştır, kentin denizi ve dağları. Duvarların arkasındakileri gördüğünü, konuşulanları duyduğunu söylerken de, hayata karşı farklı duruşunu, içinde doğup büyüdüğü insanların anlayamayacağı anlamlandırma biçimini ortaya koymakta, kendisini onlardan ayırmaktadır.

Dirmit'in ailesine rağmen yazdığı birbirine eklenmiş upuzun mektubu şehrin semalarına salıvermesi de boşuna değildir. Genç kızın yazdıkları anlaşılmamakta ve saçma bulunup evde alay konusu edilmekte, dahası, yazının onu daha da beter edeceği düşüncesiyle



yazma yasaklanmaktadır. Dirmit, yazdığı için aile fertlerinden ayrı ayrı dayak bile yemiştir; kendisini ifade edebilme umutlarının tükendiği noktada, yazılanlar kentin semalarına salınvermiştir. Dirmit'in kalem ve kağıtla kurduğu bütün ilişkiler bir çeşit şiddetle karşılık bulurken, kardeşi Halit'in askerde yazdığı hatıralar, şiir yazmayı öğrenmesi, Battal Gazi' nin bütün destanlarını "su gibi içmesi" gurur duyulacak bir durum olarak algılanmaktadır.

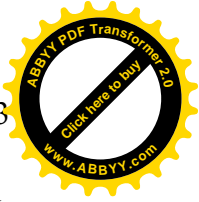
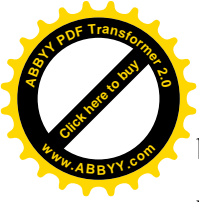
"Halit görücüsü gelmiş kız gibi süzüle süzüle bir hal oldu. Kolonya dökmekten, şeker tutmaktan, iyi gözükeceğim diye ağız etmekten yoruldu. Ama adet yerini bulsun diye her gelene askerde ettiğini, yediğini içtiğini, on bir gün hapis yattığını, şiir yazdığını, hatıra defteri tuttuğunu anlattı. Gelenin gidenin eline defterini tutuşturdu. Önce resimlerine baktırıp, ardından şiirlerini okudu. Kadınları bir ağıta koydu, erkeklere laf düşürdü (Tekin, 2005: 126). "

Evin erkek evladının kağıt ve kalemle ilişkisi, bu ilişkinin görünür hale gelmesi aile tarafından desteklenen bir durumken, aynı şey kız evlat için söz konusu bile değildir. Dirmit'in şiir yazmaya karar verdikten sonra annesinin sergilediği tutum şöyle anlatılır:

"O günden sonra da Atiye' yi bir kaygı aldı, kızının gözüne yine bir şeyler görüldüğünden şüphelenip huylandı. Gelip geçip Dirmit' in başına dikildi. Gözlerini kocaman açıp kağıda verdi. Dirmit o başına dikildikçe, kafasının içinde dönüp dolaşan süslü, özlü sözleri bulutların tepesine uçurdu. Atiye' nin bir merakla gelip başına dikilmesi yüzünden günlerce iki kelimeyi yan yana getirip kağıda bağlayamadı (Tekin, 2005:154). "

Dirmit'in yazıyla kurduğu ilişkinin bütün aile fertlerini rahatsız etmesi ve herkesin kendi konumuna göre Dirmit'in rahatsızlığıyla ilgili görevini yapmasıyla, genç kızın kontrol edilme, cezalandırılma süreci tamamlanmamıştır. Yine bir defter olayından sonra eve geç gelen Dirmit, gece yarısı ayaklarının arasındaki bir etkiyle korkarak uyandığında, annesinin kızlığını kontrol ettiğini anlar, öfkeden ve utançtan krize girer. Irzık (2005: 204) , "Dirmit'in defterleri üzerindeki denetimin bedeni üzerindeki koşut gitmesinin, sözcüklerle yatıp kalkıp düşüncelere daldıkça başına kadınca bir bela açmış olup dertlendiğinden kuşku edilmesinin, yazarlığın simgesel mekanının aynı zamanda cinsiyetinin iyice görünürleştiği bir utanç mekanı olması, yazmakla kötü yola düşmek arasında bir ilişki olduğunun işaretleri olarak anlaşılabilirliğini" ifade etmektedir. Başından beri tanıklığını yaptığımız izleğin devamıdır bu durum: Kadının "yazarlığa soyunması" uygun değildir; çünkü kendini ortalığa çıkararak kendini görünür kılmak, başkalarının bakışlarıyla kirlenmek anlamına gelmektedir.

Gürbilek, *Sevgili Arsız Ölüm*'ün bir çeşit yası dile getirdiğini ifade etmektedir. Bu yas, "sevilenin ardından tutulan yas kadar, hatta ondan daha çok, onunla bütünleşmiş bir

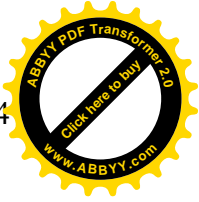
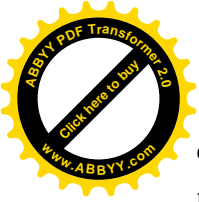


benliğin ardından tutulan yas; hayatın o parçasıyla birlikte Dirmit'in kendiyile ilgili yitirilmiş bir imgeyi kurtarma, onarma çabası"dır. Tekin'in anlatılarına, yaşanan tek gerçekliğin farklı iki yüzü olarak giren iki süreç; göç ve büyüme, sestem yazıya geçiş göz önüne alındığında, bu aynı zamanda, "sesle dayalı bir dünyadan sözcüklerin dünyasına geçişin yasıdır". İçinde var olduğu evin sesini kaybetmenin, yeni bir var oluşa sözcükler aracılığıyla mahkum olmanın yası da denilebilir (Gürbilek, 2005: 42).

"Dirmit o günden sonra hep sözcüklerden bir yorgana sarındı. Sözcüklerde bir yatağın üstünde uyudu. Sözcüklerden yapılmış bir sandalyenin üstünde oturdu. Atiye günleri sayılı binlerce sözcük oldu. Huvat sözcük dolu şişelere baktı. Nuğber sözcük bekledi. Zekiye sözcük ağladı. Seyit bembeyaz takma sözcükten dişleriyle güldü. Mahmut dilini dişlerinin ardına dayayıp sözcük çaldı. Halit sözcükleri duvarlara vurdu. Dirmit ne yana bakacağını, hangi birini yazacağını şaşırıldı. O şaşkın şaşkın dolanıp gezinirken bulutlardan sözcük yağdı. Musluklardan sözcük aktı. Akan sözcük, yağın sözcük, susup oturan sözcük, ağız üstü divana kapaklanan sözcük Dirmit'in kafasının içinde bir toplu kargaşaya dönüştü. Ama bir türlü şiire dönüşemedi. Dirmit günlerce onca sözcükten ne kadar uğraştıysa bir ikinci şiir kitabı yazamadı. Hırından deli döndü. Kendine cezalar verdi. Kendine şiir yazmadan uyumayı, yemek yemeyi, su içmeyi, gülmeyi yasakladı. Yasaklara ağlamayı, konuşmayı, helaya gitmeyi kattı. Bir kendini boş kağıdın başına zincirle bağlamadığı kaldı. Ama yasaklar arttıkça daha beter oldu. Kafasının içinde sözcükler tepinmeye, çırpınmaya başladı. Her biri iğne olup beynine saplandı. Yasakları Dirmit'e acı verdi, şiir vermedi (Tekin, 2005: 154- 155)."

Tekin'in sözcüklerle kurduğu mahkumiyet ilişkisi, bir taraftan yazarın kendi özgürleşiminin kaynağı olurken, diğer taraftan da, farklı şekillerde kurulmuş hakim/mahkum ilişkisini sembolize etmektedir. Tekin'in yazarlık serüveninde dil, -bu özgürleşim ve mahkumiyet ilişkisinin ortaya çıkardığı doğal bir sonuç olarak belki- her seferinde farklı renklere ve seslere bürünmektedir. *Aşk İşaretleri* de, Tekin'in dille yaptığı mahrem yolculuğundan arta kalan büyümlü bir metindir. Bu yolculuk sırasında harfler sanki taştan oyulmuş, zamanın anlamsızlaştığı bir süre törpülenip cilalanarak sözcüklere ve anlamlara dönüşmüştür. Dolayısıyla *Aşk İşaretleri*'nde dil, alışılmadık elbiseler giyerek gökyüzünde parıldayan yıldızlara benzetilebilir rahatlıkla.

İnsanın kendisini ifade etme biçimi olarak "dillenme", Tekin'in en önemli kaygılarından biri. Bu anlamda dil, insanı ötekiler üstünde hakim kılan bir unsur olduğu gibi, "dillenmeme" , başka bir deyişle kendini ifade etme gücünden mahrum kalma, tahakküm altına girme nedenlerinden biridir. Dil ve onun ifade ettiği anlam, yalnızca "konuşma" yoluyla ortaya çıkan bir durum değildir. İnsan yaşamını çevrelemiş semboller ve imgeler



dilin en önemli unsurlarından olduğu gibi, insan davranışlarında beliren jestler ve mimikler kimi zaman “konuşma” dan daha etkin ifade biçimleridir.

Kristeva'nın anlatımı içinde, semiyotik ve sembolik dilin diyalektik ilişkisi içinde ortaya çıkan anlam, Tekin'in eserlerinde, özellikle de *Aşk İşaretleri*'nde tam olarak kendisini konumlandırmaktadır.

“Gövdesi, yüzünü ve ellerini bir kasıtle önde bırakıp geri çekilmiş... Hafifleye hafifleye solan sözlerimizi anlamlandırıp davranışlarımızı yorumlarken göz alıcı bir canlılıkla uçuyor elleri. Havanın derinliklerine doğru işaretler estirerek... Avcı kuşların amansız kanatları gibi... Işıltısıyla insanı oyalayıp etrafına bir çırpıda esrarlı, yasak bir alan ören hünerli eller... Gövdesinin gövdelerimizle temasını, hayata karşı bir uyanıklıkla denetliyordu. Parmak uçlarında şaşmaz bir duyarlılık (Aşk İşaretleri: s. 12).”

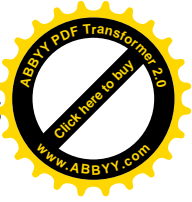
Kristeva'nın “konuşan beden” olarak tanımladığı insan varlığı, Tekin'in anlatımında büyümlü bir imgeye dönüşmektedir. Gövdelerin muhataplarına anlattıkları, sesle çizilemeyen bir resim gibi, doğrudan anlam dünyalarına akıp yerleşmektedir.

“Yerinden oynayan bakışlarımız, Nezir' in paltosunu şöyle bir savurup çevremize dönmesiyle bambaşka bir manaya çekiliyordu.(s. 14)

“ Kahvelere dalıp çıkıp ihtiyarlara bulaşyoruz. Gözlerindeki toprak korkusu seyredilmeye değer. Öyle hızlı geri sayıyorlar ki... Harfler suçlu. Mahçup mahçup titreşiyorlar.”(s. 29)

“Ağzından dökülen sözlerin sayıklanmış sözler olduğu düşünüyordu bazen aklıma. Seçirmeler geçiren yüzüne batmış kıpırtılı gözleri... ayık değil. Sesi, başka bir sese içilmiş. Kulaklarımıza dolan şey sahipsiz bir yankıysa? ” (s. 77)

Aşk İşaretleri, yoksulluk bilgisiyle yoğrulmuş yoksul dünyanın, yoksul olmayanlar tarafından anlaşılamayan, en önemlisi kabul görmeyen görünme biçimlerinin ilmek ilmek işlendiği bir çalışma. Ötekiler tarafından dikkate alınmadığı ve anlaşılmadığı için mırıltıdan öteye geçemeyen yoksul dilinin, aynı evrendeki insanları çepeçevre kuşatışı, etki alanına alıştı önemli bir nokta. *“bir çırpıda söylediği şeyleri kavramaktan aciz olduğumuzu görüp sonsuz bir ümitle çarpılmışız gibi. ” (s. 14)* Dilin etkisiyle var oluşunu kaybetme, bir “dilsizleşme” sürecine girerek başka dillerin yazdığı anlamları oynama, feminist edebiyat eleştirisinin en önemli konularındandır. Dilde gizlenmiş gücün farkına varma, dille yeniden var olma, Tekin'in eserlerinde en belirgin özelliklerden birisi olarak karşımıza çıkıyor. *Geceyi titreten gözlerinden, manasız lekeler gibi geçiyorduk herhalde. Üflese dağılıp gidecektik. Ama hayır, tılsımlı sözleriyle her birimizi yeniden var edecekti. Benliğimizdeki gizli gücü dışarı çekip... ” (s. 17)* Dildeki tahakküm gücünün farkındalığı, dile sahip olanın söyleme ve anlama da sahip olacağı gerçeği, dolayısıyla dildeki gücü kaybetmeme veya ele



geçirme mücadelesi, “kelimelerin büyüü, kader... Cümleler ona verilmiş. Kimseye bağışlar mı?” (s. 26) ifadelerinde vücut bulmaktadır.

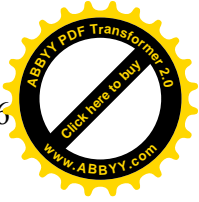
Aşk İşaretleri'nde, anlaşılmak ihtiyacının ötesinde, umut etme ve mutlu olma ihtiyacıyla belirginleşen dile tutsaklık söz konusu. Bu anlamda Nezir, ait olmadıkları dünyanın büyüünü taşıyan, aynı zamanda kendi dünyalarına katlanma gücü veren bir enerji taşıyan diliyle, etrafındakilerin değişmez lideri olmuştur.

“Ona duyduğumuz bağlılığın nedeni, sefaletin ağırlığını yok eden gücü değil mi? Gökyüzünde yıldızımız olmadığına göre, varlık ışığımız çaresizliğimizin şiddetinden doğacak. Bir kez daha sahipsiz çığlıklara uğrayıp sarsılısak... fena mı?” (s. 64)

Doğanay (2006), bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “Cihan ve arkadaşları yaşadıkları yoksul ortamın üstesinden gelmek “her şeye eğri düşmüş hayatlarına yazıklanmamak” için, Nezir gibi “içine doğdukları gerçeğe yükseklerden, uzaklardan seslenmeyi” öğrenmelidirler; “çığlıkların, küfürlerin, inlemelerin rüzgara karışıp sessizliği çoğaltarak estiği ıssızlıkta kaybolup gitmemek” için... Ona duydukları bağlılığın nedeni “sefaletin ağırlığını yok eden gücü” dür. Yalnız Nezir’in o bıçak gibi keskin, “hükmeden” dilinin ve “gelecekte gelen sesi” nin varlığı ile bunu yapabileceklerine inanırlar. Nezir’den “hayatı atlatmayı” , “dünyanın elinden tüymeyi” , “havadan gelen ani akınları savuşturmayı”, “kirpiklerin ince örgüsünden” yani “filtre” den bakmayı öğreneceklerdir.

Nezir, “ışık yiyen karanlıkların bilgisi” ne sahip biri olarak, yoksul dünyanın çepeçevre kuşattığı “habersiz” arkadaşlarına, daha önce sahip olmadıkları bir bilinç ve “görebilme” gücü vermiştir, onları “haberdar” etmiştir. Nezir’in çocukların dünyasında yol açtığı yırtılmayı, içle dış, bakanla bakılan, gündüzle gece, görünenle görünmeyen arasındaki bölünmeyi, diğerlerinden daha keskin bir bilinçle, daha belirgin ve sancılı bir dönüşüm yaşayarak anlayan, *Aşk İşaretleri*'nin tek kadını Cihan’dır (Irzık, 2005).

Kendi diline ve anlatımına sahip olma sürecinde bir başkasının diline sığınma, sığındığı dilin tahakkümünden kurtularak özgürleşme mücadelesini vermenin ağırlığını yine bir kadın, Cihan taşımaktadır *Aşk İşaretleri*'nde. Bu durumu Doğanay (2006) şu cümlelerle ifade etmektedir: “Nezir’in dünyasında onun rüzgarıyla uçtuklarının ve estirmek için kendi rüzgarlarını var edemezlerse Nezir ile aralarında görülen “güç davası” nın hepsinin aleyhinde sonuçlanacağını farkında Cihan. Söz konusu olan geçiş alanında kendini dil ile kanıtlama, dile dil ile karşı koyma, dilin oluşturduğu/ düşürdüğü uçurumlardan kurtulma umudu olarak yine dil. Nezir’in oluşturduğu “zehirleyen” ve “büyüleyen” diline karşı “dilsiz” leri yani sessiz, masum insanları koruyacak “vicdan sahibi” bir dil edinme yolunda Cihan. Doğanay bu durumu, “sözcükler aracılığıyla sözcüklere karşı girişilmiş bir savaş,



yani dile dille karşı koyma, dili dilsizler adına kullanma savaşına uygun bir biçimde kullanma” olarak vurgulamaktadır.

Tekin, *Aşk İşaretleri*’nin bir anlaşmazlığa çarptığını söyleyerek kitapla ilgili şunları ifade etmektedir: “*Dili; dünyayı anlamlandırmak için kullananların bunu yapamayan insanlar karşısında bir güç ve iktidar ele geçirdiklerini söylemek istiyordum. Bu politik bir mesele ve Aşk İşaretleri de benim diğer kitaplarım gibi politik bir kitap aynı zamanda. Sarsıcıydı ve üstelik kendini çok politik hisseden insanların hesaplaşması gereken bir mevzudan bahsediyordu (Özer, 2005: 158).*”

Buzdan Kılıçlar’da da dilin etkinliği ve hakimiyeti önemlidir. Halilhan’ın sözlerine, düşüncelerine çok önem verdiği Gogi, dili ve duruşuyla Halilhan’ın üstünde önemli bir etkiye sahiptir. Halilhan’ın kendisine has özellikleriyle, kardeşleri üstünde kurduğu bir üstünlük durumu, liderlik konumu vardır. Kardeşleri ve Gogi, onun, “her olayı ters köşe edip atılım cesaretiyle ölümsüzlüğe oynama vurdumduymazlığına” tapınmaktadırlar.

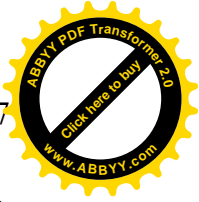
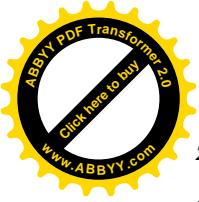
Yoksulların yalnızca kendilerinin anlayabildikleri yaşam tarzı içinde kullandıkları dil çok önemlidir. Bu dilin önemli yansımalarından biri Halilhan’ın, her duruma ve kişiye göre değiştirdiği üslubunda görülmektedir.

“İnsanlara bakışta perpektifimin yanılmadığını zannediyorum, benim düşüncem değerli bir abimiz”(s. 14), “Abisi parayı buldu diye ters takla atıp geri basması, en basitinden bir şık olarak onun ahlakına uymazdı”(s. 93).

Halilhan’ın kadınlara karşı üslubu farklı ve yine etkileyicidir.

“Ağlamak çocukların özelliği olduğu için, kadın cinsinde güzel durmuyor, biliyor musunuz, derhal mantar yüzlü oluyorlar, ben sizinle bunun iddiasını yapabilirim” (s. 99)

“Burası benim devamlı geldiğim mekanlarımdan bir yerdir. Çok yorgun olmasam size servisi dahi kendim yapabilirim. Şöyle ki, vücut olarak değil de, kalp olarak zehirlenmiş gibiyim. Kendinizi suçlu görmemeniz için bu açıklamayı getiriyorum. Şu anda bana ne maddi, ne manevi yük değilsiniz. Bunu çok iyi bilin. Hanımefendi, bir hayli kadar oluyor ki, düşmanımın bile çok nefis diyebileceği bir kadına rastladım. Neticede onun için dünyayı yakabileceğime inandım. İnsan hayatı tuhaf hareketler üreterek geliyor,. Niye diyeceksiniz. Bizim çevremizde öyle karakterler vardır ki politikayı küfür etmek için kullandıklarını görürsünüz. Öfkelenedikleri zaman politikayı kullandıklarını tespit edersiniz. Benzer şekilde kendimde de şuna şahit oluyorum. Ben de kadınları aşık olmak için kullanıyorum. Şu an onu görmekten geliyorum ve size tarif etmeye cidden utanabilirim. Kendisinin benden gizlediği şey... Zannediyorum, aşık olduğum kadının bir randevu evi işletişine şahit oldum. Gözlerimle görmedimse de kafamda bu yönde bir şimşek çaktı. Duygularıma inanmak durumundayım. Kişi, duygularından başka pusulası olmadığı için içinden yükselene uymak



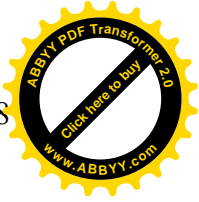
zorundadır. Güzel bir kadının, bu kadar kısa bir tarihte cadılar gibi çöküşüne, başka türlü mana veremeyecek bir insanım. Yaşattığım aşkın büyüklüğüne gülmek istesem de gülemiyorum. Demek ki diyorum, insanın kendine dahi uzak olduğu bir an oluyor (s. 101-102) . ”

“Yoksullar yazıya yabancı, onların yazdıklarından iç dünyalarına ilişkin ipuçları yakalayabilirsiniz” (Özer, 2005: 48) diyen Latife Tekin, “çalınmış sözcüklerle” konuşmaya başlayan yoksulun bu yeni dilini tam olarak anlayabilmek için iki yıl çalıştığını ifade etmektedir. Köyden kente göç sürecinde meydana gelen bu değişim, yoksulun, kendini oluşturan ve belirleyen “paralı” dünyaya eklemleme çabasının bir ürünü ve dile yansımadır.

“İçimde bir düğüm oluşmuş, yazarak çözmeye uğraşıyorum. Ne yaptığımı biliyorum ben. Çünkü ben yoksullar hakkında yazıyorum, söylememe gerek yok, yoksullar politik hareket içinde dilsizler, kendilerini ifade edecek dilsen yoksunlar” (Özer, 2005: 101) diyen Latife Tekin, yoksulları anlattığı *Buzdan Kılıçlar*’da yoksulluk bilgisinin ve pratiğinin içinde var olan bir dille ortaya çıkmaktadır. Tam da içinde var olduğu ortama ayna olan bir dil. *Buzdan Kılıçlar*, “kalbinden kıvılcımlar saçan bir kadın”, “ruhunun kumandasını ele geçiren Volvo” , “alevli rüzgarlarla uğuldayan, cehenneme göçmüş kalp”, “yüzüne çöken görülmedik ürperticilikte bir bulaşmamışlık” , “yüzlerinde kan gölgeleriyle evlerine dönen, bakışlarında parayı yakalamak için döndürdükleri fırladıkların rüzgarımsı izi olan pılık pırtık adamlar” , “yoksulların yüzyıllardır dünyaya karşı kalkan olarak kullandıkları serap” , ”bağrı yırtık insanlar” , “kışın, hüznü havasında, insanı yoksulluğumuzun sessizliğini araştırmaya çağıran titreşimi” , “ışığa yutulan gövdesiyle direnmeye çalışan, renk gibi uçuşan” insanların, daha doğrusu yoksulların, yepyeni bir dille yeniden var edilişidir.

Tekin’in, “çok önemli bir kitap benim hayatımda. Onu yazarken, kendimden çok şey öğrendim. Hiç kimse kendinden öğrendiği şeylerden geri dönemez. Beni gerçekten yazar yapan kitap” (Özer, 2005: 93- 94) dediği *Gece Dersleri*, yazarın “ben” demeye başladığı eser. *Gece Dersleri* aynı zamanda, yazarın dilinde önemli bir kırılmanın gerçekleştiği, önceki romanların tersine bir sesin peşinden gitmeyerek bir çeşit üsluba yöneldiği çok önemli bir çalışma. Gürbilek (2005) bu dili, yazarın, “sanki “ben” demeye başladığı, kendisi ile dış dünya arasındaki çatışmanın üzerine gittiği ölçüde kişisel bir dile, bir üsluba yönelebilmisti” sözleriyle dile getirmektedir “*Gece Dersleri*’nde parçalanmışlık her şeyden önce dilde, sonra bedende, sonra mekanda ve anlatıyı oluşturan seslerinde görülür” diyen Parla (2005: 345) , eserdeki parçalanmışlık halinin en iyi anlatımı olarak Gürbilek’ten şu alıntıyı yapar:

“*Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin*’e oranla çok daha görsel algılanabilecek bir metin vardır şimdi karşımızda. Daha parçalı; kesintisiz bir anlatı zinciri olarak değil, kağıt



üzerinde bıraktığı boşluklarla parça parça algılanan, öyle algılanılması istenmiş bir metin. Sözcükler cümlenin akışının dışında kendi başlarına anlam yüklenmeye, ağırlık kazanmaya, kendi başlarına birer işaret olarak belirmeye başlamıştır. Bir üslup vardır, dahası *Sevgili Arsız Ölüm* ile *Berci Kristin*'de görülmeyen bir üslupçuluk vardır. (...) *Sevgili Arsız Ölüm*'ün gerilimsiz akışı, *Berci Kristin*'in ne kadar episodik olursa olsun bir duvar halısı gibi dokunmuş bütünlüklü yapısı bozulmuş, cümlelerin tek zaman, tek şahsı parçalanmış, bütün seslerin içinde eridiği, sahipsiz, gayr- i şahsi mırıltı duyulmaz olmuştur.”

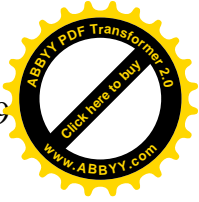
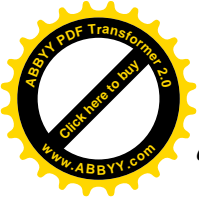
Tekin'in “beni gerçekten yazar yapan kitap” sözüyle, Gürbilek'in, yazarın *Gece Dersleri*'yle ilgili söylediği “gayr- i şahsi mırıltı duyulmaz olmuştur” sözü, Tekin' in dilde vardığı noktayı anlamlandırma açısından paralellik göstermektedir. Bundan önceki iki romanında hep sahibi belli olmayan bir uğultu, bir mırıltı arasından konuşan, kendisini bulmaya çalışan bir dil söz konusuyken, *Gece Dersleri*' nde artık dile geçilmiştir.

Gece Dersleri, yazarın kendi dilini bulması ve bir eylem insanı olarak idealize ettiği yaşam tarzını şekillendirmesi anlamında özel bir önem taşımaktadır. Kendisine dayatılan bir hayatın ve dilin içinden çıkma mücadelesi, hem yazın alanında özgün bir dil kurma çabasını beraberinde getirmiş, hem de düşlerini kurduğu toplumsal sistem için politik bir duruşu gerekli kılmıştır. Burada iki yönlü bir dile gelme ve dil kazanma söz konusudur. Yazar, politik mücadele içine girişini *Gece Dersleri*'nde şöyle anlatmaktadır:

“On sekiz yılın taze fidanıydım. Adım da zaten *Gülfidan*'dı. Yan yana oduncularla eski yazlık sinema sokağında, küçük bir gece odasında toplaşmış kırk kadına karıştım. Kim olduğum sorulduğunda, kırk kadının gözlerinin içine duygulu bir kuşun resmini astım. Kuşun başını usulca yana büktüm. “Kadınların yalnız oldukları bir evden geliyorum “ diye inledim (*Tekin, 2004:7*).”

Bu iyi niyet, teslimiyet, katılma, ve karışma arzusu, çok geçmeden “ilk seminerin büyüğü gerçekliğine” çarparak parçalanacaktır. *Gülfidan*, ruhunda yücelttiği duygularla girdiği örgütün içinde, “sekreter rüzgar” kod adını alıp mücadeleye başlayacaktır ama, daha sonra, bu mücadele içinde geçirdiği on yılın, kendisinden ve örgütün gerçekliğinden sıyrılmış bir yalnızlık içinde yaşadığını anlayacaktır. *Gece Dersleri*, bu bilinç yırtılmasının ve pişmanlıkla eve, “kömür karası saçlı” anneye dönüşün hikayesidir. Eve dönüşü şu ifadelerle anlatır Tekin:

“Çok erken yaşta politik hayatın içine girip evin dışına çıktım. Tam annemle bir şey paylaşacağım yıllarda; *İstanbul*, göç, göçün getirdiği ev içi şiddet, şaşkınlık, savrulmalar... (...) Tam anne olduğum zaman, anneliğin bilincine vardığımda, annemi kaybettim. (...) O politik dönemde geçmişe karşı inkarla doluydum. Çok sert davrandık ailelerimize. Bütün o süreçte, o kadar kırıcı davranıp, onları reddettikten sonra, *Mehmet*' in doğumuyla suçluluk



duygusu daha şiddetlendi. İşte o günlerde, annemin yokluğuna katlanmak, onu yanımda bulamamak, gerçekten çok zordu (Özer, 2005: 11).”

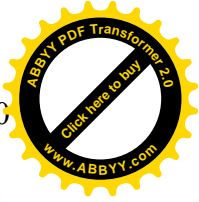
“Şimdi sokaklarda kaybolmaktan vazgeçip eve dönmek, şu derme çatma anne maketini gözümün önünden kaldırmak için, zavallı, hüznü, bebeci bir istek duyuyordum.” Gülfidan’ın, “sessiz bir su gibi akıp giden hayatının” yolunu değiştirmesinin, içindeki zamanı yabancı bir dilin kalıplarına dökmesinin, “naylon bir çiçek gibi yapma bir tarih” edinmesinin, “o dik boynuzları(n) ı kendi çekici(y) le kırmak zorunda “ kalışının, yani yapma olduğunu düşündüğü bir dile çarptıktan sonra geri dönme isteğinin hikayesidir bu (Gürbilek, 2005: 47).

Gürbilek, eve dönüş hikayesini bu şekilde tasvir ettikten sonra, mırıltıdan tam olarak dile geçiş sürecini şöyle ifade etmektedir:

“ Biliyorum artık. Ben. Mırıltı geride kaldı; dilin alanındayız artık. Zaten *Gece Dersleri* de *Sevgili Arsız Ölüm*’ ün bittiği, annenin öldüğü, evin dağıldığı an, yani Dirmit’in, Halit’in, Zekiye’nin, Seyit’in, Mahmut’un, Nuğber’in “bir büyük kalabalık” a karıştıkları başkalarının seslerinin içlerine dolduğu an başlamaz mı? Birinci tekil şahıs cümlelerine dönersek: zaten dil tam da bununla, ben imgesinin oluşumuyla başlamaz mı? “Ben” derken hem kadiri mutlaklığı hem hayal kırıklığını, hem coşkuyu hem öfkeyi birlikte yaşamaz mı çocuk? (...) *Gece Dersleri*’nin anlatıcısının sürekli tekrarladığı da bu değil mi: “ah hayatım, hiç benim olmadın...” Kadiri mutluluk: “Bir yıldız gibi parlayıp yeniden gökyüzüne ağacaktım.” Ve hayal kırıklığı:” Yoğun acılar çekerek sahip olduğum gerçek bir hayat parçasını sıcak, karanlık bir boşluğa düşürmeseydim (Gürbilek, 2005: 48).”

Tekin, “bundan sonra kimse benden belli başlı olayları anlatan kitaplar beklemesin” demişti; dediği gibi son eseri *Muinar*, Tekin’in *Gece Dersleri*’nde parçalanmış dilinin farklı bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her hangi bir olay örgüsünden bağımsız olarak kurgulanan roman, alışıldık roman şekillerine hiç benzememektedir. “*Sevgili Arsız Ölüm*’de başlayan yolculuğum Beni *Muinar*’a getirdi” diyen yazar, son kitabında tam bir kadın manifestosuyla okurun karşısına çıkmıştır.

Muinar, romanın temel karakteri Elime’nin içinde uyanan on bin yaşındaki bir ruhtur; bu ruh, yaşadığı bütün dönemlerde olduğu gibi, günümüzde yaşayan Elime’yle de bir sorgulama ilişkisine girmiştir. *Muinar* aslında Elime’nin kendi uyanan bilinci, iç sesidir. Bu içses Elime’ den bir anlamda dışsallaşarak ondan ayrı bir bilinç halinde onun hayatını sorgulattırmaktadır. Baştaki parçalanmışlık, hayatın kendisini ve evreni sorgulama sürecinde yeniden bir bütünlüğe dönüşmektedir. Bu parçalı bütünlük beraberce dünyanın gidişatını, erkekleri, eril dünyada var olamayan, kendini kuramayan kadını sorgulamaktadır. Tam olarak Elime olmasa da, ondan bağımsız kalamayan *Muinar*, adeta ezelden ebede bütün



kadınları ve onların sorunlarını kapsayıcı bütünsel bir bakışa sahiptir. Kadın, tarihin her döneminde kendi dışındakilere, tapınaklara, tanrılara, erkeklere, doğaya sunulan, eril arzuların tatmin nesnesi haline getirilmiş bir varlıktır bu bakışa göre.

“İhbar ettim, açığımlı yakalayıp o da beni kamçılattırarak, yalan yutmuş kahpeyi; Bedira, bakire ölmüş bir prensin adı, tapınak mı yönetmiş neyse, sabah akşam kız kesip kurban ediyormuş, öyle girmiş tanrıların gözüne, ruh kalpazanı bunlar, kaç masumu yolundan çevirip karanlığa gömdüler, boşluğun dili olsa da söylese, sise sarıp götürüyorlar, intikam peşinde anladın mı? Yukarıda temizlik şart, dünyanın derdine düştük, bakma sen, ilk üç katın kokusu cenneti sarmış durumda (Muinar; 2006: 12).”

Bu anlamda kadın tarihsel bir kurbandır; kendi kurban edilmesine karşı duramamış, böyle bir mücadeleye girememiş, sonuçta da kendi olarak var olamamıştır. Ancak kadın varlıkları içinde kendini bulmak için sorgulama sürecine giren, doğruyu arayan, doğruyu bulmayı dert edinenler var ki, bunlar “üşüyüp titreyenler” dir.

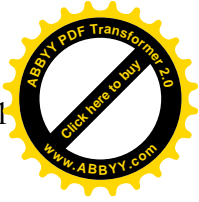
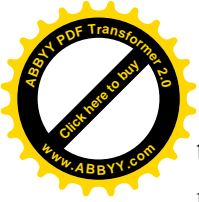
“Sonuçta onlar da göğe ait, herkes kendi yerini bilsin Elime, güveneceğim vakit gelir, anlatırım... Uğraştığıma göre senden ümidimi kesmemişim demek ki, niye öyle üşüdüğünü bilmesem, çoktan çekilip gitmiş olurum içinden, hayatına anlam arayanların titremesine tutulmuşsun, geldi o anlam işte... ” (s.87)

Muinar, hayatına anlam arayarak bir titremeye ve üşümeye tutulanların ruhunda uyanıp onlara yol göstermektedir ancak kendi durumunu sorgulamayan, arayacak bir yolu olmayan ve gönüllü olara kafese giren kadınlardan hoşlanmamaktadır.

“Başıbozukların talihi açık olur, gözleri kapalı, duymadın mı bu lafı Elime, yolları rüzgârlı... Ben kendi koyduğum şartı bilirim, vicdanım rahat, kafese girip erkeğe cıvıldaayan kadınların içinde uyanmıyorum, uçuruma çukura yürüyenlerin... ” (s.212)

Kendi durumunu sorgulamadan verili durumuna rıza göstermeyi, dahası bu durumun getirilerinden kadınlık özelliklerini kullanarak faydalanma yoluna gitmeyi “uçuruma çukura yürüme” olarak tanımlamak, Tekin’in, kadının özgürleşme mücadelesindeki düşüncelerini anlatmaktadır.

Muinar’da, kadının sahip olduğu güce ve potansiyele, dolayısıyla kadının içinde yaşadığı dünyayı koruma, değiştirip dönüştürme gücüne önemle vurgu yapılmaktadır. Kadın tıpkı doğa gibi doğurgandır ve güçlüdür. Eril kapitalist zihniyetin yeşili, canlıyı katleden taarruzlarına ancak kadın gücü karşı durabilir; karşı durmalıdır. Kadının sahip olduklarının tespiti yapıldıktan sonra, kadına önemli bir görev de yüklenmektedir. Bu görev, görev gibi değil, doğayla kurulacak doğal, arkadaşça, sevgi dolu bir ilişki sürecinde ortaya çıkacak olan karşılıklı bir etkileşim şeklinde tezahür etmelidir. Kadın buna yatkındır, yatkın olmaktan öte, “kadınlar dünyanın kız kardeşidir”. Bu kardeşlik ilişkisi keşfedilmeli, kardeş, kardeş



tarafından korunmalıdır; çünkü eril dünyanın hakimleri dünyanın cinsiyetini çoktan keşfetmiş ve onu istedikleri gibi değiştirip dönüştürmektedir.

“Ah Elime, hatırlamıyorsun değil mi? Dünya bir şey saklıyor içinde kendini de bulutla sisle kaplamış saklanıyor boşlukta, taşını yerinden oynatmayalım, suyu bildiği gibi aksın... Tecavüze uğruyor sabah akşam, o da evrenin içli gezegeni, aylı güneşli cevizi, insanın erkeği dünyanın dışı olduğunu seziyor, kokusunu alıp hissediyor bunu, kavrayıp bilincine çıkartamıyor bir türlü, o koku bir yerlerine ulaştıkça başlarına vuruyor, gözü dönmüş şuursuz arzunun, şehvetin sonu nereye varır, kanlı seks cinayetine, canını çıkardılar dağının düzünün, füze sapıkları taze gezegen peşinde şimdi, kapama kulağını sözlerime, dünyayla öyle iş tutuyor erkekler...” (s. 120)

Tekin, kadının sahip olduğu gücü, değişim ve dönüşüm potansiyelini Kimnus böceğine atıf yaparak anlatmaktadır. Yüz sekiz ayağını havaya dikip, bütün ayaklarını ve rengarenk kanatlarını kaybeden (diğer böcekler yiyor) Kimnus böceği, daha ona kadar saymadan yenilenerek eski halini almaktadır. Kendine ait bütün kazanımlardan, kendi olma halinden uzaklaştırılan kadın varlığı da, tıpkı Kimnus böceği gibi her yok edilmenin arkasından var olabilir, var olmalıdır.

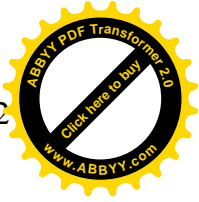
Kadının kendi olamayışının önünde, hakim tanrı anlayışı ve dinsel dogmalar vardır Muinar’a göre. Tarihsel süreçte hakim kılınan dinsel dil, özünde eril bir dildir ve kadınları erkeklerin kullanımına vermiştir. Kadınları cennet hurilerine dönüştürüp erkeğin hizmetine veren dinlere ve tanrı anlayışına şiddetli bir itiraz yükselmektedir anlatının yüreğinden.

“Sözümü kesme de dinle, yerden göğe ışık tezgahı kurup öyle bitirdiler kadınların işini, Tanrının ışığıyla ticaretin büyüğü, ben Tanrının aynasıyım, en mükemmel yansımasıyım, kadınlar, sınıf olduysa, ışık yüzünden sınıf oldu, güneşe aya bakarım aklıma gelir o yazı, okudun mu diye merak ettim, kafamdaki sırayı bozma şimdi...” (s. 116)

Eski dönemlerde tanrılara adanan tapınak fahişelerinden, günümüzde dinsel erk tarafından tutsak edilen kadınlara kadar, dinlerin, dinî dogmaların kadını esir edişine vurgu yapılmakta ve bu duruma şiddetle karşı çıkılmaktadır. Bu bağlamda, İslâm’ın bir emri olarak kadınların uygulama alanına giren türban da reddedilmekte, dahası türban kadının doğasına aykırı bulunmaktadır.

“Dinle bak, düşündüm ben bunu kızım, sil gözünün yaşını,” demiş kadıncağız, “rüzgârın işine yaramaz türban, niye esiyor öyle...” (s. 88).”

Doğa- kadın ilişkisinin ve kardeşliğinin doğal bir uzantısı gibi algılanabilir bu durum. Doğa, doğal olandır, kendi kız kardeşinin esaretine tahammülü yoktur ve kendi öz bilinciyle ve kendine has eylemselliği içinde kız kardeşini esaretten kurtarma çabasındadır. Kadın doğayı eril güçlerin tecavüzünden kurtarabileceği gibi, doğa da kadını kendi dili ve



eylemselliği içinde kadını dinsel dogmaların sınırlılığında kurtarabilir. Burada doğanın kendi içinde kurduğu bütünsel ve anlamı ilişki, yine doğanın bir parçası olan kadınla da kurulmuştur. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta en belirgin haliyle karşımıza çıkan, doğanın kendi iç ilişkisi, *Muinar*'da farklı bir boyutta kurulmuştur.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta, yazarın önceden görüp sonra bize gösterdiği bu ilişki biçimi, sözcüklerle kurulan ilişkiden çok daha etkin olabilmektedir.

-*Yapraklarla rüzgâr arasında bir bağlantı var, yapraklara biçimini veren rüzgârmış gibi geliyor bana. (...)*

-*Öyle olmuş olabilir, doğru bu, ağaçlarda rüzgârın bilgisi var. (...)*

-*Düşün bak, sonunda öyle bir an gelmiştir ki kesin kayıt zamanı diyelim, yapraklar, sonsuza dek tekrarlanacak korunmalı biçimini almıştır.*

-*İşin içinde toprak yok mu yani? (Ormanda Ölüm Yokmuş, 27)*

Gümüş (2002), “yapraklara biçimini veren rüzgârmış gibi...” , “ağaçlarda rüzgârın bilgisi var” cümlelerini aktararak, bu cümleleri kurabilen birinin, ormanın bilgisine sahip olduğunu söylemektedir. Roman, özünde bir susku romanıdır. Kendisi de bir susku olan orman içinde çok az konuşan, cümlelerin taarruzundan, sessizliğin, anlamın korunaklı dünyasında yaşayan iki kişi arasındaki aşkın romanıdır. Dil anlatıda bir çatışmanın aracı değil, arayışın kendisi olarak ortaya çıkmaktadır; dolayısıyla bu duygu romanın dilini, tekdüze şiddetini belirlemiştir.

Yazı serüveni bir uğultu, bir mırıltıyla başlayan, kendine ait bir dilin peşine düşerek devam eden Tekin, *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta, asıl aradığını, sessizliği ve sessizliğin sağladığı dinginliği bulmuş gibidir. Bu hali Gümüş (2002) , şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Her romanda bir sesin ardına düştüğünü söylemişti Latife Tekin. O sesi Ormanda Ölüm Yokmuş' ta da aradığı belli. Denebilir ki, tam uygun düşen bir ses bulmuştur: Ormanın sessizliğinin sesidir, dilinin sesi.*”

Romanda, doğaya sahip olduklarından öte bir anlam yükleyerek kendi var oluş biçimini tartışan iki arkadaşın konuşmaları, *Ormanda Ölüm Yokmuş*'un dilini genel anlamda anlatır niteliktedir.

-*Sence bir ağaç, kaç yaprağı olduğunu biliyor mudur?*

-*Elbette, bilmesi gerekir.*

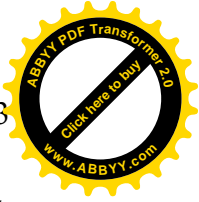
-*Topraktan ona göre su çekiyor, değil mi?*

-*Dinleseک duyarsız herhalde.*

-*Gökyüzü hışırıyor.*

-*Çok güzel.*

-*Işıklı bir oda gibi burası.*



(*Ormanda Ölümler Yokmuş*, 60)

Gümüş (2002), bu karşılıklı konuşmadan, birey olarak kendimizi belirlediğimiz şekilde toplumsal konumumuzu belirleyebileceğimiz düşüncesine ulaşmaktadır.

“Sözcükler üzerinden değil, kendi ürpermelerimizi dinleyerek keşfedebiliriz hayatta kimi şeyleri” diyen Tekin’in keşif yolculuğunda çok önemli bir dönemeçtir *Ormanda Ölümler Yokmuş*. “Öyle sessizdi ki ortalık içlerinden ne geçse karşılıklı duyuyorlardı” (s. 73) sözleriyle Tekin’in dille savaşa savaşa sessizliği bulma sürecinde bir uğrak sayılabilir. Tekin’in, “*Sessizliği yücelten, tümüyle dile karşı bir şeyler yazmak istedim. (...) Tümüyle sessizleşebilmek için dili haklamam gerekiyordu*” sözlerinin vücut bulmasıdır sanki roman.

3.3. Latife Tekin’in Eserlerinde Yoksulluğun Farklı Görünümleri

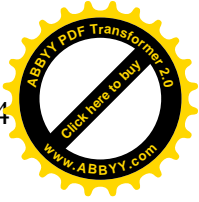
Latife Tekin, yoksulluğu oluşturan ve onu ifade eden öğeleri daha önce hiç olmadığı şekilde düşünme, konuşma ve tartışma zeminine çeken bir yazar. Yoksul bir dünyanın öznesi olarak gözlerini açtığı hayat, ona, kimsenin farkında olmadığı, ama kullandığında hemen sahiplendiği, “benimmiş...” dediği gözlükler sunmuş belli ki; yoksa yoksulluğun tam da içinde yaşayanlar, ezici bir mahrumiyet durumunun bu denli zenginlik olduğunu Tekin’le öğrenmezlerdi.

Kırdan kente göçle yeni bir yüz kazanan yoksulluğun vazgeçilmez mekanı olan gecekondu gerçeği, *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda “ bir doğuş, bir kuruluş, bir türeyiş” öyküsü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu öykü Tekin’in kaleminden efsanevi bir güç ve güzellikle kâh dramatik, kâh komik, kâh felsefi arka yüreklerimize akıtılmıştır, ancak öykünün gerçek yazarı onu yaşayanlardır.

Yerlerinden edilmiş insanların karton kutularla, paslı tenekelerle, plastik kesikleriyle hayata tutunma, “yer edinme” mücadelesi bu sahnenin arka planındaki gerçekliktir. Kırdaki kulübesi yıkılıp kentte bir barınak “muska evler” (Özer, 2005: 57) aramak zorunda kalan insanların, ekonomi politikaların soğuk ve acımasız yüzüyle karşılaşmalarına rağmen hayata tutunma çabalarındaki tutku, kendilerini çepeçevre saran tehlikeleri, –fabrika atıklarından zehirlenen su, zehirli çöp yığınları vs.- hayata tutunma çabaları kadar kendilerinin kılımlıdır.

Romanda, modern hayata ait olma mücadelesi içinde maruz kalınan “modern saldırılar” , geleneğin masum, dokunulmamış çareleriyle bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Fabrika atıklarından hastalanıp belleri, boyunları eğrilen Çiçektepeli’ler, bu hastalığa “rüzgar hastalığı” adını verip, hastalığın çekip gitmesi için çıkıkçıdan üfürükçü hocaya gitmeye kadar sayısız yolu denemişler, ancak dertlerine çare bulamamışlardır.

Kendi yöntemleriyle konduklar yerleri mekan edinmeyi başaran yoksulların, kendilerini yoksullaştıran sisteme daha çok teknolojik eşya satın alma yarışıyla eklemlenmeleri, romanın önemli bölümlerinden biridir. Yine sinema vasıtasıyla kadınların



kendilerini bir bakıma keşfetmeleri, yine kendi yöntemleriyle eşleriyle olan ilişkilerini sorgulama sürecine girmeleri, geleneğin modernle ilişkilendirilmesi açısından önemlidir.

“Sinemaya koşan kadınların sayısında her geçen gün artış oldu. Filmlerdeki artistlerin sahiden ölmediğini keşfedinceye kadar kadınlar konu yollarında çok yaş döktü. Yaşlar kuruyunca artist gibi kol bacak açan genç kızlar, başörtü tanımayan kadınlar çıktı. Tirintaz Fidan’ın gece derslerinden sonra keyif isteğine tutulan kadınlar bu defa kocalarının eline ayağına aşk isteğiyle yapıştı. Kahvelerde kumarı yaşayan erkekler, aşksızlıktan hıçkırığa boğulan, gözbebeklerini yana devirip bayılan, tit tir titreyen karılarına dayak attı” (Berci Kristin *Çöp Masalları*, 12).

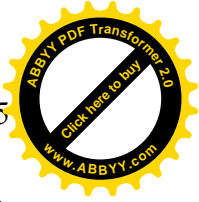
Yoksulluk ve eğitimsizliğin sınırlandırdığı ve toplumsal hayatta görünebilmeyi sağlayacak yetkinlikten uzaklaştırdığı geleneksel figürünün çizilişi etkileyicidir. Lado’nun, kendisini içinde bulunduğu toplumsal yapıdan ayırarak kendine daha üst bir değer atfetmesi, dördüncü karısını ise kendi kalitesini anlayamayan “hissizliği ve fikirsizliği” yüzünden boşaması sahnelerinde çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aynı durum *Buzdan Kılıçlar*’da, Halilhan’ın karısı ve diğer kadınlarla kurduğu ilişkilerde de söz konusudur. Halilhan’ın karısı çirkin, sevimsiz olmanın yanı sıra “anlayışsız, hissiz ve fikirsizdir.” Halilhan, ancak kendi düzeyini anlayabilecek kadınlarla beraber olmaktadır; zaten karısından başka kadınlarda mutluluk aramasının temel nedeni de, karısındaki düzey eksikliğidir. Halilhan’ın, “düzeyli” üslubunu kullanarak arabasına aldığı Keriman’ın, Halilhan’a göre basit ve gereksiz soruları karşısında “bir de cehaletle boğuşamayacağını” ifade etmesi, romanın temel kahramanının, içinde bulunduğu toplumda kendisini konumlandırması açısından önemlidir.

Yoksulluk Tekin’de her şeyden önce tinsel bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tinsel durumu doğuran, yoksulun ruhuna o hali yükleyen nesnel yaşam şartlarıdır.

“Karın içinden çıkıp rüzgar çekirgeleri gibi şehrin üstüne savrulan bu adamlar, oynadıkları bu oyunlardan arta kalan dekorları topladıkları depolardan farksız küçük evlerinde, eşyalarına nüfuz ede ede yaşıyorlardı.

Hurdacılık yaptıkları zamandan kalma paslı pirinç karyolalar, tesisatını kurdukları mobilya çarşısından aldıkları metal arkalıklı sahte koltuklar, pazarcılık günlerinin anısı olan makine halıları, yolluklar...” (*Buzdan Kılıçlar*, 2)

Yoksulun yoksulluk ruhunun oluştuğu nesnel yaşam koşulları, bu koşulları yaşamayanların, bu havayı solumayanların anlayabilecekleri, anlamlandırabilecekleri bir durum değildir. İnsan, anlamak-anlaşılmak karşılıklı ilişkisinden doğan emniyet ve mutluluk hissine muhtaç olduğu için de, yoksullar yalnızca kendi dünyalarında konuşulan ve anlaşılan yoksulluk dilini üretmişlerdir.



“Yoksulların ruhları en iyi birbirleriyle tanışır ve anlaşırlar! Yoksulluk ölüm kadar keskin ve keskin olan tek şeydir, yoksul olmayanların asla öğrenemeyeceği sessiz işaretleri ve gizli dilleriyle yüzyıllardan beri durmamacasına mırıldanıyorlar . ” (Buzdan Kılıçlar, 2)

“Mırıldanma” (Gürbilek, 2005), Tekin’in dil kaygısının tartışılacağı bölümde ayrıntılı olarak ele alınan bir kavram olmakla birlikte, yoksulların dilinin neden “mırıldanma” olduğu bu bölümde de tartışılmalıdır. Yoksul, yoksul olmayanın dünyasında var kabul edilmeyen, (bu var kabul edilmeme maddi ve manevi unsurların tamamını içeren bir reddediliş, görülmeyiştir) dolayısıyla karşılıklı konuşma eylemini tam olarak gerçekleştiremeyen bir öznedir. Yoksulu öteki anlayamaz, anlamak istemez, dolayısıyla onu dinlemez, dinlemeye gerek duymaz. Bu durumda yoksulun konuşma eylemi, yalnızca kendi gibi olanların anlayabileceği ve aynı şekilde mukabele edeceği “mırıltılar” olarak kalmak durumundadır.

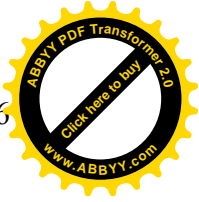
Yoksulun ve yoksulluk halinin toplum içindeki itilmişliğini, yalnız bırakılmışlığını ifade edebilmek için belki, buna uygun bir dil oluşturmuştur (belki de uydurmuştur demeliyiz) Latife Tekin.

“Leri şarupiendetisika cemi” deriz bizler eşyalarımıza. Yani “yoksullar ülkesinin sınırlarını gösteren harita .” (Buzdan Kılıçlar, 2)

Son yüzyılın dünya ve Türkiye coğrafyasında kaçınılmaz bir olgu olarak ortaya çıkan yoksulluk, bu kavramı tarihte görülmemiş soğuk- acı- keskin bir şekilde yeniden üreten kapitalist sistem tarafından belli sınırlara hapsedilmiştir.

Yoksullar ülkesi, çok gelişme ve modernleşme hayalleri peşinde politika üreten ülkelerde sistemin kurallarına ve izin verdiği şekilde var edilen yaşam alanlarıdır. Yoksullar ülkesi, yapısal uyum programlarının sonucunda, yalnızca yoksulların yaşayabileceği, katlanabileceği, barınabileceği şekilde imar edilmiş kentsel mekanlardır. Yoksulluk ülkesinin halkı, sahip olduğu hakların belki farkında olan, ama bu hakların peşinde gerektiği gibi koşamayan, koşturulamayan, oluşturulmuş bir kitledir. Yoksulun kimi zaman evinde sofrası kurmasını sağlayacak bir işi vardır, kimi zaman yoktur; bu dönüşümsellik bilinçli ve kasıtlı bir politikanın somut sonucudur. Yoksul, ahalisi olduğu ülkeyi terk edemez; çünkü tarihsel sürecin getirdiği hareketlilik onu yerinden etmiş ve yoksullar ülkesine savurmuştur. Yoksulun hayatı, çok da kendi kararıyla olmayan bu savrulmuş hikayesinin sonunu getirmek için mücadele ederek geçmeye mahkumdur.

“Buzdan Kılıçlar”; yoksulun mücadelesini anlatan benzeri az bulunur bu ifade; Tekin’in yoksulları anlatan romanlarından birine isim olmuştur. Kılıç bir savaş aracıdır; tarihsel olarak kılıca yüklenen anlama baktığımızda, kılıç kullanan kişi kahramanlık özelliklerini taşır. Kendisine yönelen saldırılara karşı da herhangi bir koruması yoktur.



Kılıcın buzdan yapılması ise, bir kahramanlık ve mücadele nesnesinin kırılğanlığını, dayanıksızlığını ve yok olmaya mahkumiyetini anlatması bakımından benzersizdir.

Günümüz dünyasında buzdan kılıçlarla mücadele eden yoksulların karşısında, ellerindeki silahlarla mukabele edebilecekleri eşit düşman kitlesi yoktur. Bugünkü yoksulun ekonomik ve sosyal koşullar içindeki görünümü, buzdan yapılmış kılıçlarla uçaksavarlara kafa tutan meczup bir grubun görünümünü andırmaktadır.

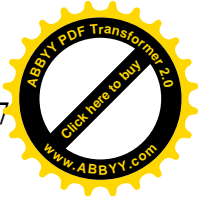
Buzdan Kılıçlar, yoksulların kendilerine has korkuları, umutları, arayışları ve kaçışlarıyla oluşturulmuş dünyasını, bu dünya içinde kıyasıya devam eden eşitsiz mücadelesini, yoksulluk bilgisini, dilini, sesini, kokusunu kendine has bir üslupla hayatımıza sokan, ya da hayatımızdaki yoksulluğu sarsıcı bir gerçeklik olarak kendimize fark ettiren bir eserdir. Roman bu yönüyle yalnızca estetik duygularımıza hitap eden bir metin olmaktan çıkıp, günümüzün sosyal problemlerine parmak basan politik bir kimlik kazanmaktadır.

Son dönem yeni liberal ekonomi politikaları kentsel mekanı ve yaşamı çok keskin sınırlarla ayırmıştır. Kentte rant sağlayacak bölgelerin değişimi, bu bölgelerde daha önce yerleşmiş yoksul kesimi yerinden etmiş, yeni yoksul mekanlarına sürmüştür. Sistem kendisini kendi doğrularına göre kurarken, yerinden ettiği, ötekileştirdiği kesimden bütün ilişkilerini kesmiş gibidir. Gecekondu bölgeleri bu anlamda “varoş”lara dönüşürken, sermaye sahibi de, ötekileştirdiği dış dünyanın bütün etkilerinden arındırılmış güvenli-sistemli-konforlu her türlü sosyo- kültürel etkinliğini yapabileceği steril sitelere konumlanmıştır. Böylesine keskin bir ayırımında yoksulun varoşlardan kurtulmasına, rüyalarını süsleyen veya onu korkutan öteki dünyaya dokunmasına imkan yoktur.

“Pılık pırtık adamların çizdikleri dünya tablosu, yoksullarla hayatın arasına çekilen sınırı, ölümüne belirgin kılmaktaydı. ” (Buzdan Kılıçlar, 82)

Buzdan Kılıçlar'da, yaşadıkları yoksul dünyadan kurtulma mücadelesi veren, dokunamadığı öteki dünyanın simgelerini kendilerine ait yöntemlerle hayatlarına sokarak o dünya ile bir aidiyet ilişkisi kurmaya çalışan “pılık pırtık” insanların hikayeleri anlatılmaktadır.

“Pılık pırtık adamların Gogi 'ye anlattıklarına göre, yerin altındaki kahvede oturan yoksulların yeni taranmış ıslak saç gibi parlak siyah çantaları vardı. Her sabah çantalarının içine bir tanecik gazete seriyorlardı. Bir örnek yeşil kravatlarını, dijital hesap makineli saatlerini, beyaz taşlı yüzüklerini, mavi Marlborolarını hayata silah gibi çekiyorlardı. Takılarını gayet usta bir şekilde iş aracı olarak kullanmaktaydılar. Öfkeden kabarmış bombeli suratlarıyla iş sahiplerine kart tutuyorlardı. Sahte şirketlerinin tanıtım kartlarıydı bunlar . ” (Buzdan Kılıçlar, 48)



“Görünmenin” çok önemli olduğu hayatta ötekiler tarafından kabul edilmelerini sağlayacak simgelerle görünür olmaya çalışsalar da, yoksullar, bu argümanların ait olduğu dünyaya kabul edilmemişlerdir; dahası göstergeler de onların hayatına ait olmayı reddederek, onların anlam dünyasıyla bütünleşmemişlerdir.

Kendilerine ait bir hayat kuramayan, başkalarının kendileri için kurdukları bir hayatta yaşamaya mahkum edilmiş bu pılık pırtık adamlarda “*yoksulumsu bir kahramanlık*” (s. 51) vardır. Bu kahramanlığın içinde, olmayan şirketlerin kartlarını basmak, “paranın sahiplerini” bu kartlarla kandırarak, aslana, beklediği et yerine ot vermek de girmektedir.

Yoksullar için para, “*ulaşılmaz bir vadinin yedi mağara sonrasında gömülü bir hazinedir.*” (s. 52) Yoksulların kendileri için kurabilecekleri tek hayat, gerçeğin dışındadır. Dolayısıyla, yoksulların hayatlarının gerçek anlamı, parayı arma sürecinde gerçekleşmektedir. Yaşam, parayı arama üzerine kurulmuştur. Paraya kavuştuklarında ise farklı, alışılmadık bir yabancılıkla yüzleşmeleri söz konusudur.

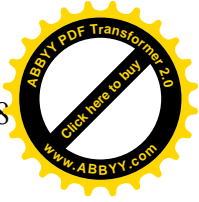
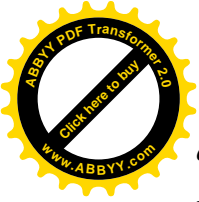
“*Parayı aradıkları zaman boyunca ruh kazanıyorlar, zevklerini hayale dalmak suretiyle yapıyorlardı. Parayı yaşayış şekilleri buydu. Halilhan’ı boğan sıkıntıyı anlıyordu. Ama felaket şuradaydı ki, gönül derdinden sıyrılıp avutmaya çalışsa da şu an başarılı olamazdı. Gogi, yüzü bu çeşit saran azabı çok iyi tanıyordu. Halilhan kendi yaşayış şeklinden kopup paraya dokunuşun soğukluğunu yaşamaktaydı.*” (s. 93)

“*Yoksulların dünyasının dışarı açılan bir camı olmadığı*” için, yoksullar kendi dünyalarının dışında nefessiz yaşamaktadırlar. Burada önemle vurgulanması gereken nokta; yoksulu kendi yaşamında nefessiz bırakan şeyin, hayatı boyunca hayallerini kurduğu, kavuşmak için yaşadığı para olması gerçeğidir. Tekin burada, yoksulların ötekileştirildikleri ve uzaklaştırıldıkları yaşam tarzına nasıl başarıyla yabancılaştırıldıklarını ifade etmektedir.

Alışkın olunmayan, yabancı olunan “paralı durum” yoksulları korkutmaktadır. Halilhan’ın belediyeyi çarpması sonucunda “kulağını kopardığı” paralarla eşi Rübeyza’ya yirmi iki bilezik sözü vermesi, Rübeyza’yı sevindirmek yerine, “bir uğursuzluk gelir” duygusuyla korkutmuştur. Paranın yoksulların yüreğinde korku uyandırmaktan başka etkileri de vardır. Para, değdiği insanın yaşam dünyasını değiştirdiği gibi, içinde yaşanan dünyanın gerçekliğini de başkalaştırmaktadır.

Halilhan, sonunda kavuştuğu parayla aşık olduğu kadının, Jülide’nin yanına giderken anlatılmaz bir mutluluk içindedir ve hayaller kurmaktadır.

“*Bu durumda insan bir tür kırıklık yaşayacağını tahmin edebilir, ama bir facia tarafından karşılanacağını aklının ucundan geçirmezdi. Kapıyı açan kadının yüzü, düşünce dışı bir görüntüden farksızdı. Olamaz, ama sahiden tanınmaz durumdaydı. Zavallı Jülide! Dişleri siyahlanmış, aynen kale biçimini almıştı. Anlatılmaz derecede yaşlı, felaket de çirkin*



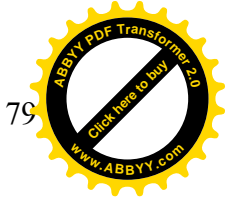
duruyordu. Garip şey... Halilhan gülüşüne bakmaya dahi korktu. Bir gayretle Jülide'nin yüzünde annesinin gözlerine benzeyen rengi, ışığı, parlaklığı aradı, ama hayır! ” (s. 96)

Jüli'den fişkırın “görünmez aşk işaretleriyle” sarsılan, ona aşık olan Halilhan, paranın, ona fark ettirmeden gözüne taktığı gözlükle sevdiği kadına bakınca, onu öncekinden çok farklı gördü. Öyle farklı gördü ki, bu fark onu acıttı, ezdi, vicdanını örseledi. Ancak Jüli'nin hakikatinin hangisi olduğuna karar veremedi. Gerçek Jüli önceki güzel kadındı da, parayla mı yaşlı bir genelev patronuna dönüştü, yoksa, aslında yaşlı bir genelev kadınıydı da yoksulluğun çaresizliği mi onu öyle güzel göstermişti?

Romanın temel karakteri Halilhan, yoksulluğun dünyasında yaşayan, ancak o dünyadan kendini kurtarmaya çalışan tipik bir yoksuldur. Yoksulların kendi aralarında kurdukları, kendilerinden başkasının anlayamadığı dilin ve yoksulluk bilgisinin bütün özelliklerine hakimdir. Bu dilin içine yoksulların kendi duruşları, jest ve mimikleri girdiği gibi hayatlarına soktukları araç gereçler de girmektedir. Yoksulların hayatına giren her şey, o dünyanın ruhunu almaktadır. Ya da yoksullar, hayatlarına soktukları her şeye kendi dünyalarının anlamını yüklemekte, onları o anlamla okumaktadırlar.

Halilhan, kendisini yalnız hissettiği şu dünyada ona yalnızlığını unutturan, ulaşmaya çalıştığı dünyayla bağlantısını kuran Volvo'ya, yüreğindeki aşkı ve kalp çarpıntılarını, yoksulluğun verdiği acıyı hissedecek insani bir anlam yüklemiş, kendi eylemlerini kadim dostunun sadakat, hassasiyet ve incelik dolu başarısı olarak sunma yoluna gitmiştir. Yüreğinde sımsıcak bir şeyler hissettiğinde Volvo'nun ona sormadan onu Bella adlı pavyona götürmesi, yolda, çirkin yüzlü mutsuz bir kediyi göğsüne bastırması sarışın bir kadının önünde ona sormadan zıncı diye durması Volvo'nun marifetleridir. Volvo'nun, yoksulluğun dünyasını değiştirmeye, Halilhan'ın içinde bulunduğu dünyayı bir perde üstüne çıkarmaya da gücü vardır. Volvo çok eski kanatlarıyla yoksul hayata aittir, ancak, Halilhan'ın ayaklarını yerden kesmesi, onu şehrin dumanlı zirvelerine taşıması ve son model arabalarla yarışmasıyla Halilhan'a yoksulluğun çok dışında bir dünyanın havasını solutmaktadır. Böylesine önemli anlamlar yüklenen Volvo, romanda insani niteliklerle betimlenmektedir. “Volvo'nun su içtiği bidon” (S. 11) , “Benzini olmadığı için tamamıyla iktidarsızdı. ” (S. 47)

Yoksulluk, Latife Tekin'in dilinde ve gözünde, o güne kadar sahip olmadığı bir anlama ve görünüme kavuşmuştur. Tekin, yoksulların anlam dünyasını, o anlam dünyasına yabancı olanlara özgün bir dille anlatmakla kalmamış, “dile gelmiş bir yoksul” olarak, yoksullara dillenme ve güçlenme imkanını sunmuştur.



BÖLÜM IV

KADINLARIN YOKSULLUK DENEYİMİ VE GÜÇLENME

4.1. Kadınlık Durumu ve Yoksulluk

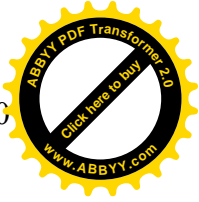
Yoksulluk, kadınları ve erkekleri farklı şekillerde etkileyen bir mağduriyet durumudur. Yoksulluğun, hane içi ilişkilerde en çok kadını etkilediğini, yoksulluğun getirdiği olumsuz şartlarla, görünmeyen bir alanda en çok kadınların mücadele ettiğini, yapılan araştırma sonuçları göstermektedir. Tezimin bu kısmında, kadınların hangi yoksulluk deneyimlerini yaşadıklarını, yoksullukla nasıl mücadele ettiklerini, yoksulluğa karşı hangi stratejileri geliştirdiklerini araştırmak istedim. Okuma gruplarıyla yaptığım çalışmalar dahil olmak üzere, oluşturduğum farklı özellikteki kadın gruplarına yoksulluk ve yoksullukla baş etmeyle ilgili sorular sordum. Onlardan yaşam deneyimlerini benimle paylaşmalarını istedim. Katılımcılarım, hayatlarının tam da merkezinde yer alan çok farklı anlam ve boyutlardaki yoksulluk algılarını ve yoksulluk deneyimlerini anlattı.

Okuma yoluyla güçlenme pratiği geliştirme programları yaptığım iki kadın grubuna da yoksulluk deneyimleriyle ilgili sorular sordum. Okuma programı yapmayıp, sadece yoksulluğu anlama, anlamlandırma, yoksullukla baş etme ve yoksulluk durumundaki kadının güçlenmesi konularını üç farklı kadın grubuyla tartıştım. Ev kadınları, Yüksek eğitimli kadınlar, evlilik deneyimli kadınlar ve işçi kadınlarla toplam beş kadın grubuyla yaptığım görüşmeler, farklı yoksulluk tanımlarını, algılarını ve farklı mücadele stratejilerini gündeme getirdi.

4.1. 1. Ev işi- Ev içi üretim

18. ve 19. yüz yılda kapitalist sanayileşmenin hızlanması sonucu ev ve işyeri ayrımı gerçekleşmiş, toplumdaki kadın ve erkeğin toplumsal konumları farklılaşmaya başlamıştır. Bu ayrımın öncesinde kadın bütün üretim faaliyetlerinde erkeğin yanında yer alırken, bu ayrımdan sonra erkeğin çalışma alanı kamusal alan olmuş, kadının çalışma alanı ev ve ev işleriyle sınırlanmıştır. Dolayısıyla ev işleri ücretli emek sürecinin dışında kalmış ve ev işi kapitalistleşme sürecine girememiştir (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000).

Ev işi her ne kadar ücretli emek kategorisine dahil edilmemişse de, kadınların ev içinde yeniden üretimle ilgili yaptıkları faaliyetler hem ailelerin yoksullukla mücadelesini kolaylaştırmakta, hem de toplumun genel yapısı içinde yoksulluğun temel maliyetini düşürmekte, dolayısıyla yoksulluğu sistemi tehdit eden önemli bir risk olmaktan çıkarmaktadır. Geçinme stratejileri, yoksulluk durumunda, yani ertesi güne ulaşmanın bütün hayatı kapsadığı durumlarda, bu stratejileri uygulamaya koyan ve bu uygulamaları başarıyla yürüten kişinin tespiti açısından büyük önem taşımaktadır (Dedeoğlu, 2003).



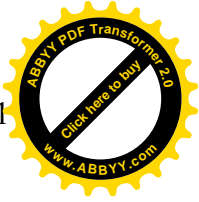
Söz konusu uygulamaların temel öznesi ev kadınıdır; ev kadını, sosyal hayattan uzak duran-tutulan ve üretim sürecine katılmayan, ancak sahip olduğu domestik bilgiyle öncelikle cemaatte, sonra da toplumda kendisini kabul ettiren bireydir. Ev kadınının sahip olduğu bu bilgi hem hane pratiklerinin aksamadan yeniden üretilmesini sağladığı hem de kadına bir iktidar alanı yarattığı için değerlidir. Özellikle yoksulluğun kıskacında kıvranan cemaat kültürü etkisiyle yaşayan topluluklarda ve üçüncü dünya ülkelerinde ev kadınının mesleki bir uzmanlığı yoktur, eğitim düzeyi düşüktür veya hiç eğitim almamıştır, dahası kendini geliştirmek için boş vakti de yoktur (Cantek, 2001).

Ev kadınının bu çerçevedeki genel tanımlamasından sonra “ev işi” kavramı üzerinde de durulması gerekir.

Ev işi, tıpkı ev kadını gibi pek çok faaliyeti ve tavrı içeren çok genel bir terimdir. Davidoff, Eski Ahitten, hatta daha öncesinden bu yana ev işinin çeşitli bileşenleri olduğunu, ev işinin kendisinin bütün toplumların değişmez bir özelliği olduğunu varsayıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, günümüzde ev işlerine yüklenen anlam ve neyin ev işi sayıldığı düşüncesi oldukça değişmiştir; “ev işi” kavramının kendisi tam olarak kültürel bir kurgudur. Ev işleri her zaman ve her yerde sadece kadınlar tarafından yürütülmemiştir; ev işlerini yalnızca kadınların yürütebileceği düşüncesi Davidoff’a göre modern dünyanın basmakalıp düşünce tarzıdır. Örneğin 14. ve 15. yüz yıl İngiltere’inde yakacak toplama, basit mutfak işleri, çocuk bakımı ve su taşınması gibi işler büyük çocuklara, cinsiyet ayrımı olmaksızın yaşlı ya da sakatlara, yani fiziksel yönden çok zayıf ya da toplumsal anlamda marjinal olduğu için üretici görevlerde çalışmayanlara verilmiştir. Yine sömürge toplumlarında yabancı egemen grubun ev işlerini yapanlar sıklıkla yerli erkeklerdi (Davidoff, 2002; Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000).

Ev işi Oakley’e göre, daha çok kadınlar tarafından yapılan, parasal karşılığı olmayan bir emek sürecidir ve emek pazarına girip bir ücret karşılığı iş bulamayan kadının doğal görevi sayılmaktadır (Aktaran. Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000) . Yine ev işi, en temel anlamıyla faaliyetlerden, insanlardan ve malzemelerden anlamlı örüntüler oluşturarak yakın çevrede düzen sağlayıp bu düzeni sürdürmekle ilgili bir kavramdır. Davidoff (2002), basit eylemleri içeren işlerin aslında çok önemli toplumsal anlamlar taşıdığını ifade etmektedir. Örneğin, çiğ bir malzemeden yemek elde edildiğinde meydana gelen dönüşüm, yemeğin aile bireyleri tarafından topluca tüketilmesiyle toplumsal bir anlam kazanmaktadır.

Temizlik ve düzenlilik kavramları da, kültürlere ve duruma göre değişiklik gösteren anlamları içermektedir. Hayatın kaçınılmaz bir parçası olan düzenliliği ve temizliği sağlama işleri, bu işlere kadın doğasının uygun olduğu ön kabulünden ve kadının toplumda bir “kişi” olarak kabul edilmemesi yüzünden kadına verilmiştir. Erkekler toplumsal yaşamda kişi



olarak kabul edilmekte, kadının toplumsal rolleri ötelenmemekle birlikte toplumdaki konumu muğlak kalmaktadır. Yine de, kadınlar doğa ile kültür, çiğ ile pişmiş arasındaki “dolayımlayıcı eyleyici” olarak toplumda etkin varlıklardır (Davidoff, 2002).

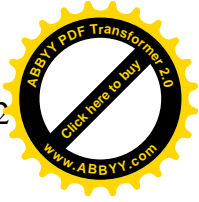
Simon de Beauvoir, *The Second Sex*'te (İkinci Cins) (1952:51) ev işini şöyle tarif etmektedir:

Bu tür bir çalışma, negatif temele oturur: temizlik, pisliğin yok edilmesi, toplama, düzensizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Ve yoksulluk koşullarında herhangi bir tatmin mümkün değildir.. mezbele kadının terine ve gözyaşlarına rağmen , hâlâ mezbeledir: Yeryüzünde hiçbir şey onu hoş hale getiremez. Kadın tümenleri kire karşı her hangi bir zafer kazanmadan bu bitip tükenmez mücadeleyi sürdürürler. (...) Pek az iş Sysphus'un işkencesine sonsuzca tekrarlanan ev işleri kadar benzer. Temiz olan kirlenir, kirlenen temizlenir, tekrar ve tekrar, gün be gün. Ev kadını zamanın dışındadır; o hiçbir şey yapmaz, sadece şimdiki sürükler (Aktaran. Bora, 2005: 62).

Kadının ev içindeki uğraşını betimleyen bu tanım, kadının, tarihsel olarak kendisine yüklenen bu görevi üstlenmişliğinin de ifadesidir. Ev kadını, bu işleri kendisine ait kabul ederek, sorgulamadan, yapabileceğinin en iyisini yapabilme adına “zamansızlaşarak” yapar. Davidoff (2002), ev işlerinin yalnızca kategorilere ayrılması ve sürdürülmesiyle değil, bu kategorilerin iktidar bağlamında düzenlenme yollarıyla ilgili olduğunu söylemektedir. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, çiğ olanın pişirilmesi, kişisel yaşamın tortularıyla uğraşmak gibi potansiyel kirletici işlerle uğraşanlar, genellikle hiyerarşinin en altındakiler, hatta sistemin “dışındakiler” den, yani “atılmışlar” dan seçilmektedirler.

Bu anlamda kadın, alt toplumsal kategorilerin en önemli öznelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Türk toplumunda da toplam geliri çok düşük olan, temel ihtiyaçları devlet tarafından da karşılanmayan yoksul ailelerde, hayatın olabildiği kadar iyi şartlarda devamının sağlanması, ev kadını, anne ve eş olarak (yukarıda tanımlanan) kadına düşmektedir. Yoksul kadınların, sınırlı gelirlerini ay sonuna kadar yetirebilmek uğruna ucuz ürün bulmak için alışverişte harcadıkları zaman; yine yiyeceklerin evde temini için mutfakta harcanan zaman giderek artmaktadır. Ayrıca, çocuk ve yaşlı bakımı kadın tarafından üstlenilmekte, bu alanda yapılabilecek sağlık ve bakım harcamalarında tasarruf sağlanmaktadır. Şubat 2001 krizinden sonra pazarlarda “kırık” ürüne talebin artması bu bakımdan anlamlıdır (Dedeoğlu, 2003).

Kadınların, çocukların ve evin ihtiyaçlarının karşılanmasında erkeklerden daha büyük sorumluluk hissettikleri, bireysel kazançlarının hemen hemen tamamını evleri ve çocukları için harcadıkları yapılan pek çok araştırmada ortaya çıkan bir gerçektir. Aynı araştırma sonuçlarına göre, erkekler, sigara, içki, kumar vb. kişisel harcamalarından sonra ellerinde



kalan miktarı evleri ve çocukları için harcamaktadırlar (Dedeoğlu, 2003; Hattatoğlu, 2003; Özyeğin, 2005).

Varoşta Kadın Olmak kitabının yazarı Nalan Türkeli'nin kendi yaşantısından aktardığı örnekler konuyla ilgili bulguları tam olarak doğrular niteliktedir. Türkeli iki çocuğu ve eşiyle birlikte yıkık dökük bir gecekonuda yaşamaktadır. Eşinin devamlı bir işi yoktur. İş bulduğu zamanlarda kazandığı parayla da, öncelikle sigara ve içkisini almakta, bazı zamanlarda kazandığı bütün parayı kumarda kaybetmekte bir beis görmemektedir. Türkeli için ise hayatın en temel problemi, kendisinin ve çocuklarının öncelikle karnının doymasıdır. Ailesinin karnını doyurmak için çöp deşeleyerek naylon, plastik, kağıt toplamaya, dantel örmeye, balık ekmek satmaya kadar her türlü işi yapan genç kadın, zaman zaman kocasının sigarasını da temin etmektedir.

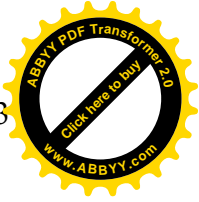
Ev işlerinin karşılıksız bir emek olduğunu açığa çıkarıp, bunun politik bir sorun olduğunun kabul edilmesinde kadınların önündeki en büyük engel, söz konusu aktivitelerin kadınlar tarafından sevgi ilişkisi içinde yapılıyor olmasıdır. Kadınlar bu işleri en sevdikleri, en yakın kişiler için gönüllü olarak yaparlar; hatta bu işlerin büyük bölümü sevginin, aşkın dile getirilmesinde bir araç olarak algılanmaktadır. Bu öznel, ele gelmeyen, göze görünmeyen karşılıksız emek, “sevgi karşılığı çalışma”dır (Savran, 2006).

Kadınlar, gerek ev içi yaşamında gerek ev dışı yaşamında kocalarının onayını ihtiyacını hissetmektedirler; her hangi bir işte koca onayı alınmazsa kadında suçluluk duygusu ortaya çıkmaktadır. Ev işi paylaşımının doksanlı yıllara gelindiğinde bile gerçekleşmediğine vurgu yapan Coward, bu konuda şunları söylemektedir:

“Aile içindeki roller pek değişmedi. Boşanmaların, tek ebeveynliğin ve çalışan annelerin sayısının artışı, aile rollerindeki geleneksel paylaşımı ve beklentileri etkilemedi. Çalışan kadınların büyük bölümü erkeklerin ev sorumluluğunu paylaşmalarına izin vermiyorlar. Tersine, araştırmalar ev işlerinin % 80- 90'ının halâ kadınlar tarafından yapıldığını gösteriyor. Birlikte yaşamının yaygınlaşması da ev işlerinde yeni bir eşitlik kurulmasına yol açmadı” (Coward, 1995: 15).

Ataerkil sistemin getirdiği kurallara, onları sorgulamadan boyun eğen, hayatın yükünü gönüllü olarak tek başına kaldırmaya razı olan kadının durumunu, Coward, “suç ortaklığı” kavramıyla ifade etmektedir. Burada suçlu olan yalnızca erkek zihniyeti ve politik sistem değildir; erkeklerin ve eril toplumun onayını alamamaktan korkan kadın da birinci dereceden suçludur (Coward, 1995).

Sevgi ve onay görme karşılığında ev işlerinin bütün yükünü gönüllü olarak taşıma yanılığını pekiştiren bir başka olgu ise, ev içindeki çalışma zamanı ve şekliyle ilgilidir. Ev işlerinin belirlenmiş bir vakti yoktur, çalışma saatleriyle dinlenme saatleri birbiri içine



girmiş, bütün bunların hepsi günlük yaşamın kendisi olmuştur. Dinlenmek her zaman, günlük olarak yapılması gereken işlerin yanına eklenmektedir. Dinlenirken sökükle dikmek, alışveriş listesi hazırlamak, çamaşır katlamak vb. işler bu iç içe girmişliğin en tipik örneklerindedir (Savran, 2006).

Sevki karşılığı çalışmanın temelinde yatan düşünceyi Bora, Young'ın ev işi ile yuva işi arasındaki ayırımını aktararak ifade etmektedir: "Yuva işi, nesnelere yaşayan anlamlar ihvan etmek, onları uzam içinde ait oldukları kişilerin yaşam etkinliklerini kolaylaştırmak üzere düzenlemektir" (Aktaran. Bora, 2005) . "Buna göre, sevki dolu bir bakım etkinliği ile ev halkı için anlamlı bir kimliğin sürdürülmesi, küvetin bakterilerinden arındırılmak üzere çamaşır suyuyla ovulmasından farklıdır" diyen Bora (2005: 72), ev işlerinin yürütülmesinde kadınların eylemlerine yüklenen anlama dikkati çekmektedir.

Cantek, bu anlamla bağlantılı olarak, kadının ev içinde yüklendiği sorumlulukların "yuva" metaforuyla kutsallaştırıldığını, yaşam alanı kendine dayatılan işlerle iyice daralan kadın için bu yuvanın "kafes" e dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu anlamda ev kadınlığı ne bir meslektir, ne değildir; annelik gibi kutsal görevlerle cilalanmış bir meşguliyettir. Ayrıca, teknolojinin ilerlemesiyle ev işlerini yapmanın kolaylaşması, sanıldığı gibi kadının hayatını güzelleştirmemiştir. Çünkü önceki dönemlere göre daha az zamanda ve daha kolay yapılsa da, yapılması gereken ev işleri azalmamıştır. Dahası, teknolojinin gelişmesi kadının ev içindeki vazgeçilmezliğini sekteye uğratmış, harcadığı emeği görünmez kılmıştır (Cantek, 2001; Savran, 2006; Bora, 2005).

Kadınların ücretli işlerde çalışıyor olmaları, onların ev içindeki işlerle ilgili sorumluluklarını azaltmamıştır. Uluslar arası düzeyde yapılan çalışmalar, ücret karşılığı çalışan kadının eşinin ev işlerini karısıyla paylaşmadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Savran (2006), ücret karşılığı çalışan kadının ev içindeki yüklerinin eşi tarafından azaltılması konusunu "efsane" olarak yorumlamaktadır. Kadının ev içi işlerde yükünün görece azaldığı durumlarsa, erkeğin tam anlamıyla "işsiz" olduğu durumlardır. Erkeğin işsiz kaldığı durumlarda, çalışan kadının ev içindeki yükü tam olarak onun omuzlarından alınmamıştır; ancak geleneksel işbölümü göz önüne alındığında, bundan bir adım önde bir paylaşım söz konusudur. Farklı kişilerce (Hartman, 1987; Delphy, 1984; Delphy, 1992) yapılan araştırmalar sonucunda konuyla ilgili şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır: Kadınlar ücretli bir işte çalıştıklarında evdeki işlere daha az zaman ayırsalar da, evde ve işteki toplam iş yükü onların çalışma saatlerini önemli ölçüde arttırmaktadır (Aktaran: Savran, 2006; Özyeğin, 2005).

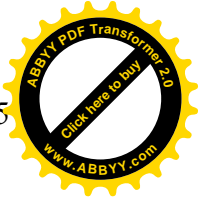


4.1.2. Cinsiyetçi İşbölümü ve Erkek Ayrıcalığının Meşrulaştırılması

Büyük kent merkezlerinde kadınlar, çok farklı koşullardan gelmişlerdir ve bu farklılıklarıyla çok renkli ve geniş bir yelpaze oluşturmuşlardır. Bir uçta gece konu gerçeğini yaşayan kadınlar, diğer bir uçta ise eğitimleri, işten beklentileri, evlilik kalıpları ve boş zaman uğraşlarıyla “Batılı” kültürel kalıplara uygun olan üst orta sınıf kadınlar vardır. Hangi kategoriden olursa olsun kent yaşamındaki kadının toplumsal ve ekonomik uyumunun ortak özelliği erkek ayrıcalıklarını sorgulamamaları, dolayısıyla aile işleyişinin geleneksel düzenini bozmamalarıdır (Kandiyoti, 1997).

Erkeklerin bakım, görünüm ve ev işlerini, bir iş paylaşımından söz edecek kadar üstlenmeleri, ancak kadının tam gün ücretli bir işte çalıştığı durumlarda mümkün olabilmektedir; kadının yarım gün çalışması erkek tarafından “gerçek bir iş” olarak değerlendirilmemekte, dolayısıyla ev işlerine katılım söz konusu bile olmamaktadır. Savran (2006) , erkeklerin ev işlerine katılımının tam bir paylaşımından ziyade eşlerine “yardım” niteliği taşıdığını, bunu da kendi istedikleri işlerde (mangal, salata yapma, rakı sofrası hazırlama vs.) yaptıklarını ifade etmektedir.

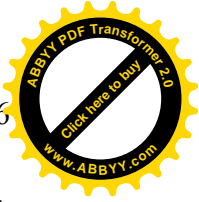
Erkek egemenliğinin kapitalizmde farklı ve kapsayıcı bir ışıkta görüldüğünü söyleyen Savran, yeniden üretimin bütün sınıflardaki kadınların ortak ezilmişliğinin bir ifadesi olduğuna vurgu yapmaktadır. Kadınlar işçi ailesinde emek gücünün yeniden üretiminde çok önemli bir rol oynamakta; kapitalist sistemde de mülk sahibi sınıfların soyunun yeniden üretilmesinde ve aile fertlerinin bakım görünümünü, bakım görünüm sürecinde ortaya çıkan sorunları erkeğe hissettirmeden üstlenilmesinde temel özne durumundadır (Savran, 2006; Bora, 2005). Marks’ın yaklaşımına göre, ev kadınlarının artı değer yaratan meta olmamaları, -sadece kullanım için mal veya hizmet üretiyorlar- bir patron tarafından sömürülüyor olmaları, onların ev içinde yaptığı işlerin “üretici emek” olarak sayılmamasına neden olmuş, dolayısıyla ev içi emeğinin kavramsallaştırmasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Ramazanoğlu (1998), ev içi üretiminin kapitalizmle nasıl eklemlendiğinin tam olarak açıklık kazanamadığını ifade etmekte, ev işinin var olan biçimiyle kapitalizmin sürdürülmesine katkıda bulunacağı savını temelsiz bulmaktadır. Bu sava göre, kapitalizm kendisini ev kadınları olmasa da göçmen kadınların ucuz hizmetiyle sürdürmeyi başaracaktır. Kapitalizmin, kadınların erkeklere bağımlı kılınmasına ihtiyaç mı duyduğu, yoksa kapitalizmin tarihsel olarak erkek egemenliğine mi hizmet ettiği halâ tartışılan bir konudur.



Liberal toplumda erkeğin otoritesi ve iş yaşamı sürekli tehdit altında olsa da, aynı sistem erkeğin nüfuzunu ve otoritesini aile içinde güvenceye almış durumdadır. Meta üretiminin ve kapitalizmin genişlemesi sonucu çalışma hayatı tıpkı bir cehenneme dönüşmüş olsa da, ev, erkek için çok önemli bir sığınak haline gelmiştir. Gelişen kapitalizm içinde işçiyi kendine ve çevresine yabancılaştıran bir yaşam döngüsü söz konusudur. Berktaş (2006), bireyi kendi olmaktan çıkararak bu yaşam döngüsünde erkeklerin kadınlara göre çok daha şanslı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü, çalışma yaşamında söz konusu yabancılaşmayı yaşayan erkek, ev içindeki hakim ve baskın rolü sebebiyle bu yabancılaşma etkisinden bir derece sıyrılabilmekte, kadın ise, kendi evinde de kendi ailesi tarafından maruz kaldığı davranış kalıpları yüzünden yabancılaşma sürecini yaşamaya umutsuzca devam etmektedir.

Kandiyoti (1997), meslek kadınlarında bile iş ve ev sorumluluklarının bir arada olmasından doğan gerilimin çoğu zaman erkeğe yansıtılmadan, aile üstünde tampon görev yapan kadınların (yakın akraba, anne) sömürsüyle halledildiğine vurgu yapmakta, ideoloji ve yapısal desteklerle beslenen erkek rolünün değişimden en az etkilenen rol olduğunu ifade etmektedir.

Savran (2006), erkek egemenliğinin yaygınlığının toplumsal ilişkilerin hemen hepsini kapsayacak kadar geniş, sistematik ve nesnel toplumsal ilişkiler ağı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu sistematığı kavramak ve kadınların emeğine, bedenine, kimliğine el konusunun esas bağlantılarını kurabilmek için emek ve üretim düzlemine özgü nesnel toplumsal ilişkilerden hareket etmek gerekmektedir. Ancak bu yolla erkek egemenliğinin ve cinsiyetçiliğin özgül dinamikleri başka egemenlik biçimleri içinde eritilebilecektir. Erkeklerin bireysel ve öznel niyetlerinden bağımsız olarak, toplumsal yapının onlara sağladığı nesnel çıkarların ve ayrıcalıkların belirlenmesi ise feminist çalışmaların yolunu açacak ve yöntem belirlemede fayda sağlayacaktır. (Delphy, 1992: 261- 262), toplumun erkeklere sağladığı avantajlar karşısındaki erkek tavrını şu şekilde ifade etmektedir: “Hiçbir erkek bireysel olarak kendi konumundan vazgeçemez”. Erkeğin bireysel sorumluluklarında yapacağı değişiklikler bir feragat anlamı taşımaz, erkek ancak, toplumsal anlamda kendisini daha iyi bir konum sağlayacağına inandığı şeyleri yapar; pratikte çok az sayıda erkek bir kadın lehine terfi edilmekten feragat eder ya da ev- içi rollerin tümüyle eşit paylaşımını kabul eder... (Aktaran. Savran, 2006). Erkeğin bu tutumu sonradan oluşmuş bir durum değildir; insan toplumlarında evrensel ve çok etkin bir role sahip olan dinlerin ve süre giden kültürlerin sentezinden meydana gelmiş köklü bir yapıdır söz konusu olan. Millett (1987), ataerkilliğin en büyük ruh bilimsel silahının sürekliliği ve evrenselliği olduğunu ifade etmekte, dolayısıyla ataerkillikle karşılaştırılabilecek ya da onun yerine koyulabilecek her



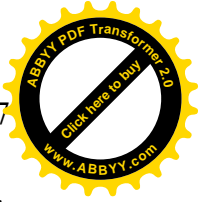
hangi bir biçimin bulunmadığına dikkati çekmektedir. Bunun içindir ki, ataerkillik, kendisini “doğal” kabul ettirme alışkanlığı yüzünden toplumlar üzerinde yaygın ve güçlü bir egemenliğe sahiptir. Bu durumun toplumsal yansımaları etkileyici tablolar ortaya koymaktadır.

Son dönemde yapılan araştırmalar, yapısal uyum programlarının ev içi şiddeti arttırdığını göstermektedir. Küresel kapitalizmin sebep olduğu yoksulluğun şiddetini azaltan en önemli etken olan kadınlar, yine yoksulluğun sebep olduğu şiddete en çok maruz kalan özne durumundadır (Dedeoğlu, 2003). Frantz Fanon, şiddetin, sömürgeleştirilmişleri/madunları özgürleştirici bir yanı olduğunu söylemektedir; bu grubun içlerinde taşıdığı şiddet potansiyelini kendi içlerine çevirmesi, onların “dışa” patlamalarına engel olan önemli bir tatmin ve boşalma vesilesidir. Dolayısıyla şiddet, kendi içinde madunların kendilerini “aşmalarına” imkan tanıyan bir özellik barındırmaktadır (Aktaran. Bora, 2007) . Fanon’un düşüncesinden hareketle şu noktaya ulaşabiliriz: Yoksulluğun getirdiği çaresizlik durumunun içinden normal yollarla çıkamayan, sistem tarafından yalnız bırakılan yoksul erkek, içinde yükselen şiddet duygularını “dışa” yöneltmektense “içe” yöneltmekte, aynı kötü şartları beraber yaşadığı, üstelik bu kötü şartların giderilmesinde olmazsa olmaz işlevi olan kadına şiddet uygulayarak “kendini aşmaktadır” .

Bora (2007), şiddet uygulayan erkeğin asıl derdinin “tanınma talebi” olduğunu ifade etmektedir. Erkek kimliğinin gündelik meydan okumalarla her gün yeniden kurulması, hep tanınma talebinin bir uzantısıdır; erkek kimliğinin bu kronik tanınma talebi, madunun tanınma talebini üstlenmiştir. *Lanetli Sınıf*’ın yazarı Ergönültaş’a göre, sistemin kayırdığı zenginler, yoksulların sıkıntılarında habersiz, rahat içinde yaşayıp, yoksulları değil kendi rahatlarını koruyan hukuk sistemini kurarken, bu oluşum, bir “lanetli sınıf”ı, bir de “beyazlar” ı ortaya çıkarmıştır.

“Dışarıdan bakıldığında, ürkütücü, haksız ve gaddar bir dünya bu ve evet hepimiz ağır suçların barbar yolcularıyız. Ve evet hepimiz, tuhaf bir adalet hissinin ve tanımsız bi doğruluk şiarının ardı sıra ömrümüzü tüketiriz. (...) Bu başkalarının hukukudur oğlum. Her sabah rafadan yumurtası yatağına getirilenlerin ve sıcak terliklerini ayağına geçirerek puro içmeye inenlerin hukukudur bu. Aldırma. Bizi bu hukukun içinde tanıyamazsın oğlum. Bu hukukun içinde biz, eli kanlı, barbar, acımasız, ruhsuz caniler olarak görünürüz sana. Sen bizim mahalleden sor adaleti, hukuku, bir adam vurmaya ve bir çocuk büyütme. Sen bizim mahalleden bak hayata oğlum. Suçu ve cezayı anlayacaksın o zaman (Aktaran: Bora, 2007: 73).”

Burada, yoksulluğun getirdiği görünmeme ve tanınmama durumundan, bu durumun ortaya çıkardığı tanınma kaygısından ve kendi yaşamını meşrulaştırma gayretinden



bahsetmemiz gerekir. Toplumsal yaşam pratiklerinde tanınma kaygısını aşamayan erkek, tarihin kendisini beslediği eril normlarla, bu talebi, -talep olmanın ötesinde bir dayatmadır bu- ev içi yaşamına yöneltir. Yoksulluğun önüne çektiği yoğun duvarlarla, duvarın ötesindekiler tarafından var sayılmayan erkek, sahip kılındığı bütün eril üstünlükleriyle aile içi ilişkilerde var olmak, tanınmak ister. Bu şekilde kendisini ortaya koyuş, onun –şiddet dahil- bütün yönelimlerini meşru kılacaktır.

Bu meşrulaştırmanın bir uzantısı olarak, erkeğin kadına uyguladığı şiddeti normalleştiren bir duruma grup çalışmalarımızda şahit olduk. Ceylan, kendisini ağır darbelerle döven kocasını şikayet etmek ve onun elinden kurtulma çaresi aramak için polis çağırdığını, kocasının, kapıya gelen polislere “karımdır, döverim de severim de” diyerek çıktığını, bunun üzerine polislerin kocayı haklı bularak kadına yardım edici hiçbir müdahalede bulunmadan gittiklerini anlattı. Bu durum, eril düşüncenin kadın üstündeki haklarının sınırsızlığının toplumsal sistemin bütün katmanlarında yerleştirilmiş olduğunun bir kanıtıdır. Yoksulluk, politik bir mesele olarak bütün insanları ilgilendirmektedir; ancak yoksulluğun giderilmesinde görünmemeyi göze alarak evini geçindirmeye çalışan, hayatın zorluklarına katlanamayıp tanınma kaygısına düşen erkeğin şiddet duygularına maruz kalan, bu mücadelesi sürecinde kendi yalnızlığına terk edilen, kadındır.

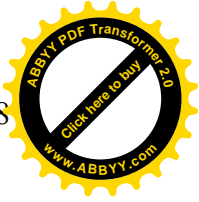
Yoksulluk durumunun ve bu durumun ürettiği şiddetin kendine göre bir “değeri” vardır; bu anlamda bıçak en “değerli” simgelere sahip bir silahtır. Bora, yoksulluk durumunun çizgi romanlarda yansımaları ele alan makalesinde, *Lanetli Sınıf*’tan konuyla ilgili şu alıntıyı yapar:

“Hiçliğin oğluyuz biz, oyu geçersiz, elbisesi “demode”, ayakkabıları patlak, çorapları delik ve saçları karman çorman. Bıçakların altında doğduk ve onların gölgesinde ve bir dosta ihtiyaç duyduğumuzda elimizi cebimize attık. Soğuk bir kabza vardı orada, bize çok görülmüş her şey yerine, bütün yoklukların ve yoksunlukların yerinde soğuk bir kabza.”

Yoksulluk durumunun insanı “kötü” leştirilmesinin altında yatan duyguların bu şekilde ifadesinden sonra; Bora, şiddetin bir çeşit “erkekliliği kanıtlama” davası olduğunu yine İdris Özyol’dan aldığı şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Kollarınızda bir damla erkeklik varsa, buyurun daldırın o ürkek çeliğinizi bütün inançlarımızın göğsüne (Aktaran. Bora, 2007: 74).”

Erkeğin öfkesini mazur görerek kadına şiddet uygulanmasına göz yumabilen ataerkil düşünce sistemi, aynı zamanda kadınların emeğini marjinalleştiren toplumsal cinsiyet rollerini de belirlemiş, yoksul kadınların üretim ve yeniden üretim aktivitelerini de görmezlikten gelmektedir. Evin geçiminde çok büyük öneme sahip olmasına rağmen, hem



işveren hem de toplum tarafından kadın emeğinin olabildiğince değersiz kılındığı bu aktivitelerden en önemlilerinden biri ise ev – eksenli çalışmalardır

Hattatoğlu (2003), ev eksenli çalışmanın, günümüzde anlaşılan “çalışma” kavramının “evden dışarı, kamusal alana çıkararak para kazanma” anlamına uymadığını, ancak ev-eksenli çalışmanın “harçlık çıkarma” , “boş zaman faaliyeti” gibi değerlendirildiğinde bu değerlendirmenin yapılan işin özüne aykırı olduğunu ifade etmektedir.

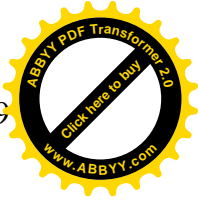
Ev eksenli çalışma, kadınların toplum içindeki eş ve anne konumunu sarsmadığından, toplumsal cinsiyet ideolojisiyle birebir uyum sağlamaktadır. Ev içindeki sorumluluklarını aksatmadan kazandığı parayı “Pazar parası” , “cep harçlığı” gibi ifadelerle kavramlaştıran kadınların yanı sıra, bu kadınlara işveren atölye sahipleri de – kadınlar üstünden kazandıkları avantajları görmezlikten gelerek- ev eksenli para kazanmayı kadınlar için bir şans, onlara bahşedilmiş bir lütuf olarak kabul etmektedirler (Dedeoğlu, 2003).

Ev eksenli çalışan kadınların bu işi yapmadaki tek amaçları para kazanmadır. Köyden kente göçmüş, eşi işsiz kadınlar bir haftalık pazar parası çıkarabilmek, elektrik su faturalarını ödeyebilmek için, aracılar tarafından temin edilen parça başı işleri yapmaktadırlar. Dedeoğlu (2003) , kadınların bu çalışmasının toplumsal cinsiyet rollerinin aksatılmadan oynanması açısından eşleri ve toplumun her kesimi tarafından kabul gördüğünü, ama bu kabul görmenin kadının emeğini görünür kılmaktan uzak olduğunu ifade etmektedir.

Hattatoğlu (2003), ev eksenli çalışan kadınların yaptıkları işleri nasıl anlamlandırdıkları, yapılan işlere yüklenen anlamın kadının güçlenmesinde rol oynayıp oynamadığı konusu üstünde durmaktadır. Güçlenme (empowerment) terimi, kadınların içinde buldukları yaşamsal gerçekliğin kendileri tarafından değiştirilebilir bir gerçeklik olduğuna inanmaları, bu inanç çerçevesinde de eylem yapmalarıyla ilgilidir.

Paolo Freire’in “conscientizaçao” teriminden uçlanan güçlenme kavramı, Freire’in ifadelerinde inancın yanında “eylemselliği” de içerir. Özgürlük insan dışında bir ideal, bir mit değildir; yalnızca insanın yetkinleşme arayışının olmazsa olmaz koşuludur. Dolayısıyla ezilenin –başka bir deyişle özgürlüğü kısıtlanan kişinin- idraki, içinde bulunduğu ezilme durumunu çıkışsız bir yol değil, dönüştürülebilecek bir gerçeklik olarak kavramalı, bu kavrayış yaşamsal eyleme dönüşmelidir (Freire, 1998).

Freire’in işaret ettiği bu noktada “güçlenme” durumu meydana gelebilmektedir. Güçlenmenin eylemselliği gerektirdiği noktanın problemlili olduğuna dikkati çeken Hattatoğlu (2003), güçlenme eylemlerinin ve noktalarının kadından kadına değişebileceğini ifade etmektedir. Burada önemli olan, kadının kendi çalışmasına hangi anlamı yüklediği, çalışma sonucunda elde ettiği kazanımları ev içi yaşantısında ve iktidar ilişkilerinde nasıl kullandığı; kazancıyla hayatını dönüştürüp dönüştüremediğidir. Aynı konuya işaret eden



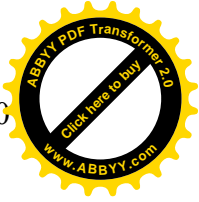
Özyeğin (2005), araştırma grubundan bir kadının “çalıştık ama hiç para görmedik” sözlerini aktararak, güçlenmenin yalnızca para kazanmayla gerçekleşmeyeceğini, paranın kadını güçlendirebilmesi için, kadının, kazandığı parayı istediği gibi tasarruf edebilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Kadınların kendi güçlerinin farkına varamamalarının en önemli nedeni, yeterli donanım ve bilincin olmaması sonucunda maruz kalınan “zihinsel kuşatılmışlık” tır. Özgür düşünmenin ve sorunların farkına vararak onlarla mücadele etmenin en büyük engeli olan zihinsel kuşatılmışlığı aşabilen kadın, güçlü kadındır.

Hattatoğlu (2003), kadının para kazanmasıyla güçlenmesi arasında ilişkiyle ilgili farklı bakış açılarını aktardıktan sonra, kadının ekonomik güce sahip olmasının onu mutlaka güçlendirmeyeceğini, hatta bazı durumlarda çalışmadığı duruma göre daha da güçsüz duruma düşürebileceğini ifade etmektedir. Burada önemli olan kimin ne kadar para kazandığı değil, parayı nereye harcanması gerektiğine kimin karar verdiğidir. Kadın, kendi kazandığı parayla bile olsa eşinin izni çerçevesinde alışveriş yapıyorsa, onun, kendi kazandığı parayla güçlenmesinden söz edilemez. Hattatoğlu (2003), yaptığı araştırma sonucunda, mutfak için kadına verilen ve harcama serbestliği tanınan durumların, kadını güçlendirip özgürleştirmek yerine daha da bunalttığı ve kısıtladığı sonucuna ulaştığını ifade etmektedir. Çünkü, kadın belirli bir miktar parayı her durumda yetirmek zorundadır; bu anlamda ona tanınan para harcama özgürlüğü, alışveriş konusunu herkesten iyi bildiği içindir.

Bütün dünyada çok yaygın olan ev eksenli çalışma, Türkiye’de dünyada olduğundan çok daha yaygındır. Dedeoğlu (2003), konuyla ilgili verilerin gerçek rakamı yansıtmadığını, çünkü pek çok ev eksenli kadın çalışanın istatistiklere yansımadığını ifade etmektedir. Küresel kapitalizmin kadın yoksulluğunu arttırdığı ve kadın emeğini marjinalleştirdiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Dedeoğlu (2003), özellikle son dönem yoksulluğun şiddetini azaltmada çok önemli bir rol üstlenen kadın emeğinin görünür hale gelmesi gerektiğine vurgu yapmakta, kadın üstündeki çifte sömürünün sona ermesi için feminist hareketin politik çareler üretmesi gerektiğini söylemektedir.

İşçi kadın grubuyla yaptığım odak grup görüşmesinde, ZC, kocasıyla ayrı yaşamaya başlamadan önce de, evde, araçlar vasıtasıyla bulduğu işleri (şakira kemeri, hal hal, gelinlik-nişanlılık işleme) yaptığını, gece yarısına kadar çocuklarıyla birlikte çalıştığını, kazancını da olduğu gibi kocasına verdiğini ifade etmiştir.

“Ben hiç para mara düşünmedim atım (atayım) kenara. Çok güzel bakirdi. (bakıyordu) . (...) Evde boş durmirdim ama harcardım. (eve) (...) Hatta yaşlı bir kadın böyle yapma dedi. Yok dedim, çok güvendim. Ev aldık, o parayı eve verdim.”



ZC, evin geçiminde ve hatta ev alınmasında önemli katkılar sağlamasına karşın, eşi, başka bir kadınla yaşamaya başladıktan sonra beraber aldıkları evi satmış, ZC, bu durumda hiçbir hak iddia edemeyerek kira evlerinde üç çocuğuyla yeni ve alışılmadık bir hayat mücadelesine başlamak zorunda kalmıştır.

4. 1. 3. Türkiye’de Yoksullukla İlgili Hakim Söylemler

Maddi yoksulluğu sefaletin tek ölçütü olarak ele almak, insanı, maddesel olarak ölçülemeyen mahrumiyetlerin içine düşürdüğü sefaleti önemsizleştirir (Aktaran. Erdoğan, 2007) . Yoksulluk kültürünün, yukarıda bahsi geçen söylemlerin dışında farklı bir bakış açısıyla analiz edilmesi gerektiğine vurgu yapan Erdoğan, bu konuda Lewis’in yaklaşımından faydalanmaktadır. Lewis “yoksulluk kültürü” analizinde, “kurbanları suçlamanın” ötesinde, “yoksulların becerikliliğine” , zekice buldukları çıkış yolları ve alt sınıfların yoksulluğa karşı geliştirdikleri kültürel savunma mekanizmalarına dikkat çekmektedir (Aktaran. Erdoğan, 2007).

“Yoksulların becerikliliği” kavramı, yoksulların olumsuz şartlarda yaşamlarını nasıl sürdürdükleriyle ilgili analizleri, dolayısıyla doğrudan kadınların yönetiminde olan “geçinme stratejileri”ni gündeme getirmektedir. Şenses (2003), yoksullukla mücadelenin son yıllarda yapısal uyum politikalarıyla ilişkilendirilmesine karşın, bu mücadelenin, insanlık tarihinin çok eski dönemlerine dayandığını ifade etmektedir.

Yoksulluğa hane halkı düzeyinde alınan önlemler büyük ölçüde işgücü piyasalarına yönelik olmakla birlikte bunlarla sınırlı kalmamış, hane halkı harcamalarının kısılmasından hane halkı bileşiminin değiştirilmesine kadar pek çok ilgi çekici önlemi içermektedir. Şenses (2003) , bu bağlamda geçim stratejilerini şöyle sınıflandırmaktadır:

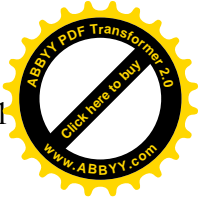
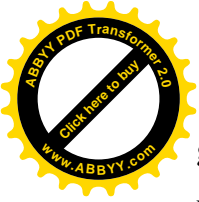
1- Gıda üretmek, yakacak toplamak gibi geçimlik etkinliklere yönelme ve bu doğrultuda hane halkı arasında dayanışmanın artırılması.

2- Mal ve hizmetlerin daha ucuza alınması, öğün sayısının azaltılması, sağlık, eğitim ve giyim harcamalarının azaltılması; sahip olunan araç gerecin onarımının tamirinin ertelenmesi.

3- Yeni doğumları önleme, hane halkı yakınlarının hane halkı gelirinin artmasına yönelik yardımları; bu bağlamda yapılan göçlerle ailelerin bir süreliğine de olsa genişletilmiş aileye dönüştürülmesi.

4- Hane halkı bireylerinin, özellikle de kadın ve çocukların yeni girişimlerle hane halkı gelirini arttırmak için çalışması.

Türkiye’de yoksul mekanı olan gecekondu; kadının hem yaşamsal etkinlikleri gerçekleşmekte, hem de kadının üretim alanı olarak işlevselleşmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, evi kadının hayatında merkez mekan haline getirmekte, ancak kadının bu mekanda



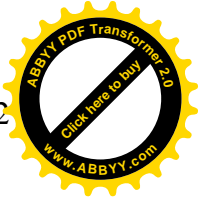
gerçekleştirdiği emeği ve ürünleri görünmez kılmaktadır. Kadınların evde yaptıkları üretim ve yeniden üretim faaliyetleri toplumsal değer sisteminde değersiz ve önemsiz kabul edilmekte, dolayısıyla, yukarıda sözü geçen geçinme stratejilerinin en temel yöneticisi olan kadın, kendi emeğinin maddi-manevi karşılığını alamamaktadır (Dedeoğlu, 2003).

Kadının üretimdeki yeri ne olursa olsun, kadının, toplumsal yaşamın ve hane içi devamlılığın sağlanmasındaki katkısı büyük oranda yok sayılmakta, uzmanlık gerektiren ve kamusal alanla ilgili işler erkeklerin elinde olmaya devam etmektedir. Bu, kadının kendi emeğini bizzat denetleyemediği sürece, işgücü verimliliğinin kendi konumunu iyileştirmeye yetmeyeceği anlamına gelmektedir.

Kadının ev içi emeği konusunda somut politikalar üretmek bir tarafa, kadınların ev içindeki uğraşp didinmelerinin, boğaz tokluğuna çalışmalarının görünür hale getirilerek “iş” , “karşılıksız emek” olarak kabul edilmesi için bile uzun çalışmalar gerekmiştir. Bu çabaların ürünü olarak, kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri aktivitelerin düpedüz “karşılıksız emek” olduğunu ortaya çıkaran çalışmalar yapılmıştır. Savran (2006), konuyu İskoçya’da yapılan bir araştırma sonucuyla örneklendirmektedir. 1990’ların başında İskoçya’da yapılan bir araştırmaya göre, kadınların evde harcadıkları emeğin değeri, bu emek piyasa şartlarında değerlendirildiğinde haftada 349 sterlidir. Bu miktar, evde yaşayan küçük bir çocuk olduğunda haftada 457 sterline çıkmaktadır. Bu miktar orta düzeyde bir yöneticinin ücretine eşittir ve ortalama ücretten yüzde 70 fazladır (Aktaran: Savran, 2006; Bora, 2005).

4. 1. 4. Farklı Kadınlıklar

Berkday (2006), kadınların “işaretlenmemiş bir zaman denizinde yalpalayıp durduklarını” aktardıktan sonra, kadınların kendilerine ait bir oda kadar “kendilerine ait bir tarihe” sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Tarihsel süreçte kadın hep “kurban” rolünde olmayıp, tarih yazımında oldukça işlevsel görev yapmıştır. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta vardır: Kadının hak ettiği konumu kazanma mücadelesinde, kendisini engelleyen veya tarihten silen güç her zaman eril güç olmamıştır. Kadınlar arası iktidar mücadelesinin feminist tarih açısından çok önemli bir konu olduğunu söyleyen Berkday (2006), geçtiğimiz yüzyılda ve günümüzde, özellikle Batılı kadınlar arasında Oryantalizmin çekiciliğine kapılanların sayısının hiç de az olmadığını ifade etmektedir. 19. yüzyılın ünlü feministi Harriet Martineau örneği, konuya ışık tutması açısından oldukça etkileyicidir. “Batılı” düşünce sistemine ve felsefesine oldukça bağlı olan Martineau, aynı zamanda döneminin kadını aşağılayan “bilimsel” görüşleriyle de mücadele etmek arzusundadır. Hayranı olduğu Comte’un kadın beyninin küçüklüğüne ilişkin “bilimsel” savını kabul edemeyen, ancak “bilimsel olana” da karşı çıkamayan Martineau,



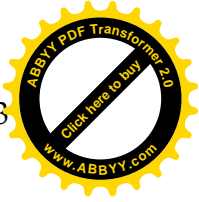
çareyi, “beyni küçüklük” özelliğini doğulu kadına yüklemekte bulur. Böylece Batılı kadını Batılı erkeğin yanına yerleştirerek aralarında ittifak ilişkisi kurmuş, Doğulu kadını ise “ötekileştirerek” değersiz konumuna düşürmüştür. Martineau, kadınlık durumunda aslında eşit olduğu Doğulu kadının yüzünde hiçbir zeka belirtisi görmediğini, özellikle haremden rastladığı kadınların yalnızca “ete dönüşmüş” bedenleri tarafından insanlıklarının yok edildiğini tespit ettiğini, dolayısıyla bu varlıkların tümünün Nil nehrinin suları altında kalıp bu rezaletin sona ermesi gerektiğini ifade ederken, kendi hemcinslerini çekinmeden tarihin derinliklerine gömme eylemine kalkışmaktadır (Berktaş, 2006).

Kadınlar arası iktidar mücadelesi, herhangi iki grubun iktidar mücadelesinden çok farklı özelliklere sahip değildir. Burada, Freire’in ezenle ezilen arasındaki iktidar mücadelesinin karakterine bakılarak daha belirgin bir düşünceye ulaşılabilir.

Freire (1998), insanlaşmanın ve insandılaşmanın gerçek alternatifler olduğu halde, yalnızca insanlaşmanın insani bir yeti olduğunu ifade etmektedir. Ona göre insandılaşma, insanlığın insanlığını çalan tarihsel bir tahriftir. Bu tarihsel tahrif, ancak ezilenlerin güçlü mücadelesiyle hem kendilerini hem de kendilerini ezenleri gerçek özgürlüğe ulaştırdıkları noktada sona erecektir. Freire (1998), ezilenlerin böylesi güzel bir son için mücadele etmek yerine, güç kazanıp ezen konumunda olmayı amaçladıklarını ifade etmektedir. Bu davranış ve düşünme biçiminde, ezilenin ezilmekten, ezenin ezilmekten kurtularak insani bir eşitlik düzleminde buluşma ideali yoktur; dolayısıyla ezilmekten kurtulmak için mücadele veren insanın mücadelesinin sahiciliği tartışılabilir.

1990’larda yaygınlık kazanan “kimlik politikaları” cinsiyeti, sınıfı, ırkı, etnisiteyi birer kimlik olarak ele alıp her birinin kesişen ve farklılık gösteren mücadele alanları olarak analiz etmiştir. Bu düşünceye göre, kamusal alanın temelini kimliklere dayalı farklı varoluşların temsili oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısı, kimliklerin oluşum süreçlerini sorunsallaştırmak yerine bunları birer veri olarak kabul ederek, kimliklerin eşitlik ilkesine göre –bir başka deyişle adilane- temsiline nasıl mümkün olabileceği sorusuna odaklanmışlardır. Bu anlamda siyah olmak ya da kadın olmak veya işçi sınıfından olmak başlı başına bir sorun olarak ele alınmadığı için, kimlik politikalarının toplumsal değişim perspektifi ancak siyasal temsil ve katılım sorunlarıyla sınırlı kalmıştır (Bora, 2005).

Sınıf ve ırk ayrımcılığı konusunun toplumsal cinsiyet tahlillerine dahil edilmesinde belirgin bir yaklaşım eksikliği söz konusudur. Sınıf ve ırk ayrımcılığına karşı mücadele feminist mücadele ile kesişse bile, “ırk ve sınıfı” eklemek siyah kadının veya yoksul kadının sorunlarını da eklemek olarak kabul edildiği, bu anlamda farklı kadınlıklar basitçe, sorunsuzca yan yana durabilecek iktidar ilişkisinden bağımsız kadınlıklar gibi ele alındığı için, söz konusu yaklaşım kadın sorununu halletme içeriğinden mahrum kalmıştır.



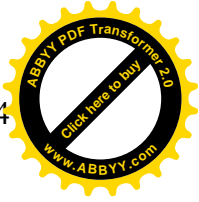
Bora (2005), kadınlığın birbiri karşısında kurulan ve birbirini ötekileştiren çok sayıda öznelğe işaret ettiği düşünüldüğünde, bu farklılıkların hem iktidar ilişkilerini içerdiklerini hem de kadınlar arasındaki rekabet ilişkilerinin yapısal temellerini oluşturduklarını görmemizi kolaylaştıracağını ifade etmektedir.

Türkiye’de modernleşme sürecinde ortaya çıkan modern/ geleneksel kadın stereotipi, kadın kimliğinin, modernleşmeye karşı kullanılan en etkileyici imge olması açısından önemlidir. Tanzimat’tan bu yana, muhafazakar ve ilerlemeci ideolojilerin hareket noktası, kendi ideolojileri bağlamında oluşturdukları “kadın bedeni” veya “kadın imgesi” olmuştur (Durakbaşa, 2000). Başka alanlarda olduğu gibi ücretli ev emeği ilişkisinde de, kadınlar arasındaki hiyerarşik ilişkiler, başlangıçta oluşturulan bu stereotiplerle bağlantılı olmuştur. Türkiye’de orta sınıf kadınlar için “öteki”, uzun bir dönem köylü kadın olsa da, ücretli ev işçisi kadınlar kentte, kentli değerlerle yaşıyor olsalar da, “öteki” konumunu korumuşlardır. Ücretli ev işçisi, içinde bulunduğu ötekilik durumuyla, orta sınıf kadının kendi kimliğini koruma yollarından biri olmuştur. Dolayısıyla, toplumsal kategorilerde kendisini üstün olarak sunan grup (örn. orta sınıf kadını), öteki kadının sınıfının değişmesine izin vermeyecek, veya öteki kadın bulunduğu konumdan başka bir yerde kabul edilmeyecektir (Aktaran: Bora, 2005).

Sınıfsal farkın kadınlık deneyimlerini nasıl farklılaştırdığını ortaya koyması açısından Davidoff’un çalışması çok önemlidir. Davidoff, Viktorya Çağı İngiltere’sinde⁴ aristokrat kadınlarla ev hizmetlerinde çalışan kadınların arasındaki kadınlık deneyimi farklılıklarını ortaya koyduğu çalışmasında, cinsiyet ve sınıfın birlikte nasıl iş gördüğünü, yeniden nasıl kurulduğunu, nasıl değiştiğini, nasıl stratejik araçlar haline gelebildiğini ortaya koymaktadır (Davidoff, 2002).

Bir başka örnek Amerika’ya göç eden Uzakdoğulu, Meksikalı ve Batı Hint Adaları’ndan kadınlardır; bu kadınlar kendilerine çalışma ve oturma izni sağlayan “yeşil kart” kazanmak için ev işlerinde çok uzun süreler çalışmak zorunda kalmaktaydılar; onları böylesine zorlu bir mücadeleye mecbur bırakan yine kendi hemcinsleriydi. Yine günümüzde Malezya’da, sürekli çalıştığı evde yaşayan ve ev işlerini yapan küçük kızların işverenleriyle kurdukları “hayali akrabalık” ilişkisi, bir kadının diğer kadının işlerini yaparken kendi özel hayatını yok etmesi, üst konumdaki kadının bu yok etmeyi talep etmesi ve beklentilerini bununla bağlantılı olarak ayarlaması kadınlar arası iktidar ilişkileri ve “farklı kadınlıkların” anlaşılabilmesi açısından önemlidir (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000; Bora, 2005).

⁴ Dorothy Thompson, (1998) Viktorya çağı tutucu düşüncesinin sayısız ikiyüzlülüklerinden birinin, bir taraftan kadını nazlı, narin, süs bebeği olarak tipleştirirken, diğer taraftan da kadınların fahişelikten maden işçiliğine kadar her türlü yıpratıcı işte çalıştırılmasının hoş ve meşru görülmesi olduğuna vurgu yapmaktadır.



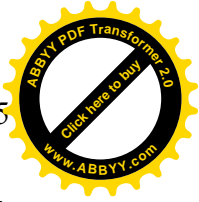
Kadınlığın on sekizinci yüz yıl metinlerinde üretiliş tarzı da etkileyicidir. Bu kadınlık, tamamen üst sınıfların “habitus” u içinde düşünülen bir şeydi ve öteki kadınlardan farklılığın bir işareti olarak üretilmekteydi. Dergiler, kitaplar bir hanımefendinin habitusunu oluşturmakta oldukça işlevseldi; oluşturulan bu hanım efendi beyaz üst sınıf bir kadındı ve bu kadın kadınlar içinde en bağımlı, en pasif ancak en saygın olandı (Aktaran. Bora, 2005).

19. yüz yılın sonlarında kadınlık, görüntüleri ve davranışları yoluyla kendilerinin saygın olduklarını kanıtlayabilen orta sınıf kadınlarının mülkiyeti olarak kurulmuştur. Kadınlık, bir sınıf işareti olarak geliştirildiği için farklı derecelerde iktidarı da içerir. Kadınlık ideale yapılan yatırım, onların sınırlı konumlara ve üstünlüklere ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Diğer kadınları değerlendirmelerinin arka planında, kendi değer arzuları vardır. Kendi konumlarını yüceltmeleri, kadınlıktan dolayısıyla saygınlıktan mahrum olan “öteki kadın”ları yargılamalarını mümkün kılmaktadır. Yardımsever kadınlarla onların yardım ettiği muhtaç kadınlar arasında da önemli bir konumlanma ilişkisi vardır (Davidoff, 2002).

Sirman (2002), burjuvazinin yükselme dönemine tekabül eden bu ideal kadın tipinin Cumhuriyetin kurulma aşamasındaki Türkiye’ de “Feride” tiplmesiyle idealize edildiğini söylemektedir. O dönemlerde Türk toplumu için ideal tip: Güçlü, akıllı, eğitilmiş ve tabii ki fedakar bir kadın (Aktaran. Bora, 2005).

İşçi sınıfından kadınların kuşaklar boyunca kaba saba, güçlü, nezaketten uzak, yani “kadınlık” tanımının dışında kalmalarını sağlayan tanımlanmalarının arka planında da orta sınıf kadınların “nazik, kırılgan, güçlü ama saygın” olarak tanımlanmaları vardır. İşçi sınıfı kadın, Aydınlanma ideallerinin tanımladığı ideal insan tipin çok uzağındadır. Akıllı ile değil bedeniyle tanımlanır; tıpkı doğa gibi “kontrol edilmesi” gereken bir varlık olduğu için “doğa” ile “kültür” ün sınırında bu sınırı belirleyen işleri yapar: Vücut ve yiyecek artıklarını, pislikleri temizler; doğadan gelen yiyecekleri işlemekten geçirir. Bütün bu özellikleriyle işçi kadını, üst ve orta sınıf kadını gibi kadınlık içine konumlanmazlar, tamamen başka özelliklerine göre kodlanırlar (Davidoff, 2002).

İşçi kadın grubuyla yaptığım odak grup görüşmesinde ve grup üyeleriyle hazırlık aşamasında yaptığım görüşmelerde, işçi kadınlara, kadın olma durumunda eşit oldukları hemcinslerinin işlerini yaparken ne hissettiklerini sorduğumda aldığım cevaplar, “farklı kadınlık” kavramsallaştırmasını besleyici nitelikteydi. Odak grup görüşmesi ön çalışmalarına katılan, ancak asıl grup görüşmesinin yapılacağı gün önemli bir sağlık problemi yüzünden programa katılmayan ST, bu konuda şunları söylemektedir. (Görüşme sırasında kayıt yapılmayıp, sonradan, benim tarafımdan özetlenerek not alınmıştır.)

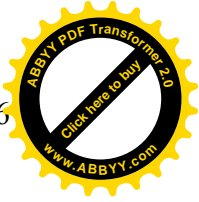
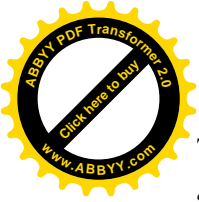


“Çalışmaktan hiç utanmadım; kocam bir gün iyiye üç gün hastaydı, inşaat işi ağır, düzenli çalışmıyordu. Evime bakmak çok iyi bişeydi. (...) Bakıyodum, bi işe yaramaz kadınlar memur olmuşlar, öyle beceriksizler, öyle pisler ki evlerinde yemek yiyemiyom. Kendi kendime konuşuyodum. Bak ST, onlar şehirde doğmuş, okumuşlar diye böyle olmuşlar. (iş güç sahibi olmuşlar) Aslında sen onlardan üstünsün. Aynı imkanlar benim elimde olsa, ben onlardan üstün olurum... Büroya temizliğe gidiyodum, masaları silerken düşünüyodum. Masanın öte bucunda oturan, ağzındaki tükürüğe bile sahip olamayan bi kadın. Tükürüklerini saça saça konşuyo. Suratını boyamış, yine de bişeye benzememiş. Benim suratımda bi gram boya olmazdı, yıkar giderdim, bi krem bile sürmezdim, ben onlardan yine güzelidim...”

Çalışmaya ve para kazanmaya karşı çok istekli olup içinde bulunduğu yaşamı dönüştürmek için var gücüyle uğraşan ST, evlere temizliğe gitmek için kocasını kolay ikna edemediğini söylemiştir. İçinde bulunduğu yoksulluğu ve eğitimsizliği, kendi dışında şartlara bağlayarak “kader” diyen ST, eğer kader onun yüzüne başında gülmüş olsaydı, gelebileceği durumu, kendisi için çalıştığı kadınlarla kendisini karşılaştırarak tartmakta, zor şartlar altında verdiği mücadelenin önemini görerek, kendisini onlardan ayırmakta, hatta üstün görmektedir. Kendisini onlardan üstün gördüğü nokta yalnızca yaptığı iş değil, güzel ve yerinde konuşma kabiliyeti, güzel bir kadın olma durumlarını da içermektedir. Dolayısıyla, elinde olmayan sebeplerle sahip olamadığı hayat seviyesine çocuklarını ulaştırmak, ST için biricik ideal haline gelmiştir. “Çocuklarının bir an önce çalışmaya başlayıp para kazanmasını istedin mi?” sorusuna verdiği cevap, ST’nin bu idealini tam olarak anlatır niteliktedir.

“Asla, onların hep okumasını istedim. Kızımı tertemiz giydirir, gönderirdim. Ütümüz yoktu, çaydanlıkta su kaynatır, çaydanlıkla çocukların yakalarını ne ütülerdim. Öğretmen benim işe gittiğimi öğrenince çok şaşırıldı. Ben bunu –kızını- varlıklı bir ailenin kızı sandım dedi. Çocuklarıma hep nasihat ettim, “okuyun bir masanız olsun” dedim. Zehranım, bak dikkat et, “bir mesleğiniz olsun demedim, bir masanız olsun” dedim. “o masayı silen değil, sildiren olun, ille bir masanız olsun” dedim. Masanın öte başında oturuyor, ben onun masasını siliyorum diye, bana hak etmediğim laflar söyleyen oluyodu. İçimden çok öfkeleniyodum, “ulan sen benim tırnağım etmezsin, o masaya oturuyon diye öyle konuşuyosun, istesem ben sana lafını verirdim ya, bu iş bana lazım” deyip o karıları Allaha havale ediyodum. Allah görüp duyuyo bizi, elbet onlara bir gün cezasını verecek, bana mükafatını verecek... Kurban olduğum Allah bana mükafatını verdi...”

Burada söz konusu olan yalnızca maddi yoksulluk olmayıp, sosyal hayatın katmanlarını meydana getiren statü ve bu statünün sağladığı yaşam düzeyi talebidir.



Temizlik işçiliği de bir meslektir, yapıldığında yapana para kazandırmaktadır; ancak “masa” kavramıyla sembolize edilen “güç ve iktidar” , toplumsal yaşamda gerçek anlamda tutunmuş ve önemli bir statüye ulaşmış olmanın bir ifadesidir.

Evliliğinin ilk yılından itibaren içine düştüğü maddi sıkıntıdan kurtulabilmek için, - evlilik öncesinde kadınların çalışması fikrine karşı çıkmasına rağmen- değişik işlerde (dantel, örgü, evlere temizliğe gitme vs.) çalışmak zorunda kalan ZB’nin konuya yaklaşımı da ST ile benzerlik göstermektedir.

“Ben daha önce bekarken bayanın çalışması taraftarı değildim açıkçası. Çok rahat, huzurlu bir ailem vardı, halâ öyleler. Evlendikten sonra eşime karşı değil de, mecburiyet karşısında çalışmak zorunluluğu oldu. Eşimin kıskançlığından her yerde çalışmadım ama zaruri durumlarda çalışınca tabii ev işlerini tercih ettim. Eş, dost, ailenin tanıdığı güvenilir insanların evine gitmeyi tercih ettim. Gerçekten yani şöyle baktım ki, hem dış görünüş, hem de yaşantı olarak, “ya o kim ki “ diyeceğim insanlar var... Patron konumunda. Şu var ki, kişilik olarak belli bir bilgiye sahip olabilirler, ama yaşantı olarak o hali hak etmeyen insanlar. Ama şu var. Ben onların yanına gittiğimde hiç şunu düşünmedim. Ya bunlar bu hale gelmişler, ben niye buraya temizliğe geleyim ki... ”

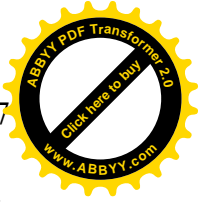
ZB, özünde beğenmediği ama işlerini yapmak zorunda olduğu insanların hak etmedikleri bir yaşam tarzına sahip olduklarına inanmakta, kendisini onlardan üstün görmektedir. Ancak bu üstünlüğü dile getirmek yerine, onları, “bazı şeyleri bilmedikleri için öyle davrandıklarına inandım” diyerek hoş görme yoluna gitmekte, böylelikle onların sahip olmadıkları bilgiye sahip olduğuna vurgu yapmış olmaktadır. Bu tavır, ZB’yi sosyal olarak kendisinden üstün konumda bulunan insanlardan ayırmakta, dahası onlardan hem bilgi hem erdemli davranış anlamında üstün kılmaktadır.

Bu iki örneğin yanında farklı bir razı olma durumu da söz konusudur. ZC, uzun yıllar yanında eşi olmadan otobüse bile binememiş, eşi onu terk ettikten sonra uzun mücadeleler sonucunda sigortalı bir işe girebilmiştir; bu günkü durumu düne göre ZC için çok önemli bir statü farklılığını göstermektedir. Bu anlamda, işyerinde hizmet ettiği daha üst statüdeki kadınlara karşı hissettiklerini sorduğumda, “Allah o rızkı onlara öyle vermiş, bizimkini böyle vermiş, Allaha şükürler olsun” demiştir.

4. 1. 5. Yoksulluğun Farklı tanımları ve Yoksulluk Deneyimleri

Yaptığımız odak grup görüşmelerinde sorduğumuz “yoksulluk sizce nedir, yoksulluğu nasıl algılıyorsunuz? ” sorumuza farklı cevaplar verilmiş, cevaplarla bağlantılı yoksulluk deneyimleri anlatılmıştır.

İşçi grubundan ZB, yoksulluğu şöyle tanımlamıştır:



“Hem maddi hem manevi olarak düşünüyorum ben. Yaşamımızı sağlamak için maddi açıdan yaklaştığımızda, gelirimizin az olması, çocuklarımızın ihtiyaçlarını karşılayamadığımızda yaşadığımız sıkıntıya kısaca yoksulluk diyoruz. (...) Allah herkese el vermiş, göz vermiş, vücut sağlığı, akıl fikir vermiş. Bunlarla kazancımızı sağlayabildikten sonra yoksulluk diye bir kavram ben düşünmüyorum.”

ZB, maddi yoksulluğu bu şekilde tanımladıktan, insanın sağlığı yerinde olduktan sonra mutlak anlamda yoksulluk yaşamayacağına olan inancını belirttikten sonra, “manevi yoksulluk” kavramını kullanarak şöyle demiştir:

“Bence öyle gerçekten. İnsan bir şekilde karnını doyuruyor çok şükür. Allah helal yerden uzak tutmasın ama, gerçekten öyle. Manevi açıdan, hem ibadet açısından, hem eğitim açısından yoksul oldun mu insan daha çok yıkılıyor. Öbür türlü bir dayanağımız olurdu, işimiz gücümüz olurdu. ”

ZB, sigortalı bir işi olmasına rağmen “dayanağımız ve işimiz olurdu” derken, çalıştığı işte kendisini tam olarak güvencede hissetmediğini anlatmaktadır. Bunun yanında, eğitimsiz kalmasını da “çocuklarının karşısında bilinçli bir anne, yoksulluğun getirdiği yıkıma daha dirençli bir kadın olabilme” durumundan yoksulluk olarak değerlendirmekte, kendisini “maddi yoksul” olarak nitelendirmese de manevi anlamda “yoksul” kategorisine yerleştirmektedir.

İşçi kadın grubundan SR, de yoksulluğu şöyle tanımlamaktadır:

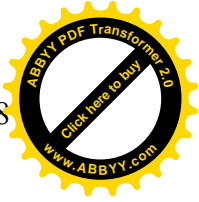
“Yani hocam, evi geçindiremiyorsan, eşin eve para getiremiyorsa, çalışmıyorsa, sen çalışmıyorsan, çalıştırmıyorlarsa, evde bir gelir yoksa... yani pazara bile gidemiyorsan, çoluğunu çocuğuna bişey alamıyorsan, yoksulluk budur yani . ”

On altı yıllık evliliğin ardından, başka bir kadın için kocası evi terk ettikten sonra yeni ve zor bir yaşamla karşı karşıya kalan MK, yoksulluğu şöyle tanımlamaktadır:

“Yoksulluk deyince, istediğin düzeyde çocuklarını giydiremiyorsun. İhtiyaçlarını karşılayamadığın için etrafın yardımıyla giydirebiliyorsun. İki etrafın verdiği şeylerle ihtiyaç karşılamaya çalışıyorsun. Onun için yoksulluk, bu ortam içinde yaşama mücadelesidir. ”

Yaşam mücadelesinde alışmadığı, çok zor şartları omuzlamak zorunda kalan MK, ev kirasını ödeyemeyince evden atılmış, iki yıl iki çocuğuyla annesinin evinde yaşamak zorunda kalmış. Bu süreçte önüne gelen her işi yapan MK, çocuklarına verilen bayram harçlıklarını bile iyi bir gelir olarak biriktirdiğini, bunların evi döndürmekte çok faydası olduğunu söylemektedir.

Yine, başka bir kadın için kocası evi terk eden ZC, yaşadığı yoksulluğu şöyle dile getirmiştir:



“Çamaşırlarımı bile yıkayamırdım, çevreyi bilemirdim. Çamaşırlarıma bile kurtlar girdi. Sular kesilirdi, ilaç yok idi. Kızım TEMA’ya gittim, hiç unutmirem yardım istemeye. TEMA, (Menderes’ te) ...Gittik, in yok, cin yok. Bi tane adam var bıçak elinde. Öyle okudum, öyle okudum...(dua) Sekreter dedi, evli kişiye yardım edemeyiz. Yol paramı bile borç aldım gittim, tek ordan yardım gelsin...”

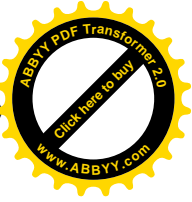
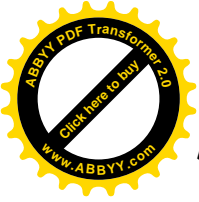
Resmen evli olduğu için ZC TEMA’dan yardım alamamıştır, durumunu bir fırıncıya anlatınca, fırıncı her gün dört bayat ekmek vermeyi vaat etmiş. Fırından aldığı bayat ekmekleri ısıtıp çocuklarına yediren ZC, intihara teşebbüs ettiğini, ancak çocuklarını düşünerek bundan vazgeçtiğini gözyaşlarıyla anlattı.

“İşte, kızım hastalandı, onu yolladım Erzurum’ a, ben küçük kızla kaldım. Bi gün yemek yapmıştım, tuz yok. Fatih (oğlu), amcasının Erzurum’da verdiği meşeleri satmış, tuz almış...” ZC, okuma yazma bilmediği için kocasının devamlı kendisini aşağıladığını, cahilliliğini yüzüne vurduğunu söylemekte, “cahil olmasaydım bana bunları yapamirdi” demektedir. Aldatılma ve terk edilme sebebini “cahilliğine” bağlayan ZC, tıpkı ST Gibi, çocuklarının kendi düştüğü duruma düşmemesi için mücadele etme yoluna gitmiş, bunu hayatının ideali haline getirmiştir.

“...ben derim okumam yazmam yok., çocuklarıma sarıldım okusunlar diye. Oğlum bir iş bulmuş 450 milyona, anne ben çalışıp sizi besliyeyim... Hayır dedim oğlum, ben sıkıntı çekicem sizi okutucam. Üçkuyular’da iş bulmuş, adam da çok müslümanmış. Ben dersaneye gitmicem, sizi beslicem dedi. Hayır dedim, o sıkıntıyı ben kaldırıcam, sen okucan. Yarın bir meslek sahibi olduğunuzda, SİZ BENİM İŞİĞİMSİNİZ, SİZ BENİM UMUDUMSUNUZ... hayallerle gece kalkirem, inan yatamirem...”

Kocasının iyi bir mesleği (tornacı) olmasına rağmen düzenli çalışmamasından, çalıştığında da evine bakmamasından dolayı evliliğinde çok ağır sıkıntılar yaşayan YS, kocasından gördüğü şiddete dayanamayarak üç çocuğuyla evi terk etmiş bir kadın. MK ve ZC’nin tersine, evliliği sona erdikten sonra mutluluğu bulduğunu söyleyen YS, kendisinin ve çocuklarının hayatını, kocasından ayrıldıktan (kendi deyimiyle “ondan kurtulduktan” sonra) yeniden başladığını ifade etmektedir.

“Tabi yokluk da var. Kışın hiçbir zaman soba yanmıyor. İstanbul’da kışın kar dışarıda. (...) Yemek yok, yağı varsa salçası yok, içine koyacak bişey yok. (...) Çamaşır makinesine kadar her şeyi kaybetti. (eşi satmış) Soğuk suyla sabunla çocukların gömleklerini yıkıyorum. Salonun ortasında yani, eşya yok. (...)Ondan sonra müdür (çocuğunun okul müdürü) beni çağırdı. Bu kadar öğrencinin içinde çamurda yaşta, çocuklarınızın üstü tertemiz, bir leke bile yok, tebrik için çağırdım dedi. Müdüre dedim k, bizim eve gelin, hiç



bişey yok... İnanmıyorum dedi. Gerçekten dedim, çamaşır makinesi, hiç bişey yok. Kendi elimle sabunlarla onu yıkayıp temizlemeye çalışıyorum. Soba falan hiç bişey yok...”

Evde üst üste kazak giyip battaniyeye sarınarak ısındıklarını anlatan YS, başka bir deneyimini şöyle dile getirmektedir.

“Zaten geldiğinde ya içkili oluyor, ya da gece geliyordu. (eşi) Ondan sonra Ramazandı. Bize erzak falan getirmiş duyanlar. Kimseye bişey söylemedim zaten. Ondan sonra geldiler, bizim balkon açık, kar diz boyu ama. Hiç bişey yok soba moba. Çocuklar, biz evdeyiz, balkondan girip çıkıyoruz. Bir kişi geldi, ramazan ya, orucuz. Gece su içip oruca niyetleniyorum mesela. Yemek yok. Neyse geldi adam, girmesiyle çıkması bir oldu. Anlamadım ne oldu diye, muhtar söylemiş heralde. Adam bi geldi, ağlayarak çıktı gitti. Ne oldu ki dedim ben, odun kömürle geldi adam, kendi eliyle anında yaktı sobayı.”

Bu şartlara artık dayanamayacağına karar vererek evi terk eden YS, ailesinin yanında çok barınmadığını, parklarda bile yatmaya razı olduğunu, ancak kız kardeşinin, kira almadan evinde oturmasına izin verdiğini anlattı. “Bir halı ile hayata başladık” diyen YS, işe girmeden önceki yoksulluk deneyimlerini şöyle anlatmıştır:

“ZC'nin dediği gibi fırınlara gittim. Bizim Altıntaş'ta bir fırın var. Önünden geçtim isteyemedim, birkaç kere turladım. Ordan bişeyler isteyip çocuklara götürücem. Geçtim gittim, gidemedim, en sonunda bismillah dedim girdim cesaret bulup. Bişey söylicem abi dedim. Buna ekmek alıcam, bayat dedim. Biraz bozuk para var annemin verdiği, sonra abi paramız yok, öyle alabilir miyiz dedim. Doldurdu adam. Her gün on birde gel dedi. Çoluk çocukla ben gecenin on birinde kalkıp ekmek poğaça alıyodum. Bir sene falan öyle geçirdik, ondan sonra bu iş imkanı oldu.”

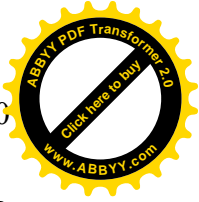
İnsanların savurganlıklarının eleştirildiği bir konuşma sırasında YS, şöyle demiştir:

“Ah o peynir, nasıl önemliydi bizim için. Bir iki ay peynir girmedeği çok oldu bizim evimize. Peynir benim gözümde ulaşılmaz bişeydi.”

En büyük ve önemli yoksulluğun “kendine güvenememek” olduğunu söyleyen Emine Hanım, -ev hanımı- bu güvensizliğin nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

“Niye güvenmiyor? Çevrenin faktörü var, maddi özgürlük faktörü var. Bazı erkekler ikinci planda tutuyor veya görüyor. Sen kadınsın beynin çalışmaz, sen kadınsın şöylesin, böylesin. Bence en vaki yoksulluk kendini ifade edememe ve kendine güveninin olmaması. Ben fakirlikten bahsetmiyorum. Ben çok sıkıntılar çektim, ama atlattım. Kendime güvenimle atlattım, beynimi kullanmakla...”

Emine, “sıfırdan”, oğlunu beş yıl Yıldız teknik Üniversitesinde okuttuğunu, bunu kendine güveniyle, aile dayanışmasıyla ve “ölümü bile göze alacak kadar” her şeyi göğüslemeye karar vermesiyle başardığını söylemiştir.



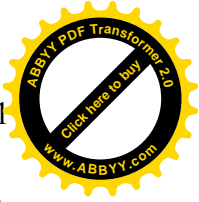
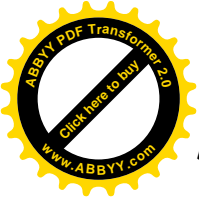
“Altı ay çocumu hiç görmedim. Gelemiyor, para yok. Biz de gidemiyoruz. 6 ay sonra çocuk bi geldi, ben düşüp bayılmışım. Çocuk kırk yaşına gelmiş., ki, on yedi buçuk yaşında daha. Saçı, sakalı, eli, yüzü, kulaklarının içi kir bağlamış.”

“Yoksulluğu karın doyurma açısından görmüyorum; o bi şekilde doyuyor, o benim umurumda bile değil” diyen Emine gibi, grup arkadaşları da maddi yoksulluktan ve “karın doyurma” meselesinden ziyade, sevgi yoksulluğu, ilgi yoksulluğu, sağlık yoksulluğuna vurgu yapmışlar, insanlar arasında tam bir anlaşma olduğu taktirde maddi yoksulluğun aşılabileceğini söylemişlerdir. Aynı gruptan Serin ise, konuyla ilgili önemli bir noktaya dikkati çekmiştir. *“Sevgi yoksulluğu falan önemli ama, maddi yoksulluk olunca devamı geliyor çorap söküğü gibi. Huzursuzluk, mutsuzluk her şey geliyor”* diyerek, ekonomik sorunların insanlar arasındaki ilişkilerde belirleyici bir etken olduğunu işaret etmiştir. Hayat hikayelerini dinlediğimiz kadınlarda, maddi yoksulluğu somut olarak yaşamayanlarda maddi yoksulluğa çok da önem atfedilmediğini, eşler arası ilişki iyi olduğu taktirde maddi sorunların kolaylıkla aşılabileceği düşüncesinin hakim olduğu görülmüştür. Ancak, temel ihtiyaçlarını –yiyecek içecek, yakacak, giyim, ev kirası- karşılayamayan kadınlarda, yoksulluğun tanımında ilk akla gelen ve dile getirilen gerçeklik bu ihtiyaçların görülmemesidir. Mesela eşi tarafından terk edilen ve ağır yoksulluk deneyimleri yaşayan ZC, MK, ve YS kocalarının ihanetinden ve yolunda gitmeyen ilişkilerinden önce, çektikleri mutlak yoksulluğu anlatmışlardır.

Yüksek eğitimli kadın grubundan Peyzaj mimar Elif yoksulluğu şöyle tanımlamakta, yaşadığı deneyimleri şöyle anlatmaktadır:

“Yoksulluk belki aç kalmaktır, çıplak kalmaktır. Ama bence insanın alışkanlıklarının ötesinde zorluk çekmesidir. Mesela ben evlenmeden önce, işte bir montu beğenmedim başka bir mont aldırırdım aileme. Bir ayakkabıyı beğenmedim, başka ayakkabı... ama evlendikten sonra öyle olmadı. Adam dur dedi, öyle olmaz, yoksa biz geçinemeyiz. Dolayısıyla benim için yani. .. yoksa ben hiç aç kalmadım, ekmezsiz kalmadım... (...) Mesela işte, bol bol etler girerken eve bizim ailemizde, bulduğumuz her şeyi harcarken, adam orda mukavvayı kesip ayakkabının içine koyar öyle giyerdi. Yani ayakkabı giyecek parası vardı tabii. Varken bile böyle yapar, sürekli arttırma planında projesinde. Ve de mesela eve 250 gr. Et kıyma girmez.. Çocuklar işte yemese de olur, çocuk bir dilim ekmek yese de olur. Bunun vitamine şuna buna ihtiyacı yok.”

“Mesela benim eşim bana hiçbir bayram kıyafet almadı. Arada da... zaten bayramda almayan arada da almaz. Giyimimi benim ailem karşıladı... (...) Çocukların kıyafetlerini... mesela ben hatırlıyorum, mesela yaza çıktık, bir kıyafet almadı çocuğa, ben kışlık kıyafetleri giydirmek zorunda kaldım. Şey dedi ki, arkadaş, dedi ki, ya böyle sıcaklar çocuk dedi. Yoksa



ben bilirdim yani bunu, uygun olanı yani. Pijama tarzında bile yazlık bişey yoktu çocuğun sırtında. Ama çocuk giymese de olur, başkasının eskisiyle büyüse de olur. Eski olsa giydircem, o da yok. ”

“Mesela çok ilginç. Bizim bu yeme içme değil, sağlık meselesi. Dişim sadece bi yerden şöyle çürüdü, belki bir dolguyla olacak. Beni doktora götürmüyor mesela. Çürük dişimi yaptırmadı, sonra anneler yaptırsın falan dedi. Ondan sonra annem dedi ki, kızım sen gel dedi bize, bırak, ben senin her türlü şeyini yaparım dedi. Ama dedi, seni onunla evlendirdim o yaptıracak dedi. Düşünün yani... belki o küçücük bişey. Çok az bi miktarı yaptırılcağı o dişin, yaptırmadı mesela. Ondan sonra üç diş birden gitti. Sonra takma diş yaptırdı, takma dişi de kafama kaktı. Sana takma diş yaptırdım diye falan... mesela işte, alışmışım ya, ayıp bişey aslında ya... ketçap- mayonez mesela. Marketten işte sepete attım, çocuğu aldı gitti yani. Tümünden bıraktı alış veriş. Sen ketçap-mayonez mi alırsın diye... çekti gitti. ”

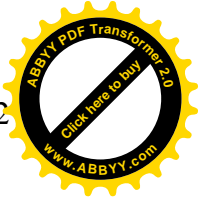
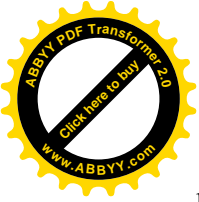
Sosyoloji Bölümünden mezun olduktan çok çalışmasına ve istemesine rağmen öğretmen olarak atanamayan Günay, o dönemdeki durumunu şöyle dile getirmektedir:

“ Ben ders çalıştım, arkadaşımı çalıştırdım, arkadaşım atandı Tarih öğretmenini oldu, gitti Samsun'a. Ondan sonra ben dedim ki, bu böyle olmucağ. Sigara kullanıyorum, sigara parası bulamıyorum. Arkadaşlarımla görüşücem üniversiteden, dışarı çıkıcam para yok...”

Günay, altı yıl sigortacılık yaptıktan sonra özel sektörde çalışmanın zorluklarına daha fazla dayanamadığı, ayrıca verdiği emeğin karşılığını alamadığını düşündüğü için işten ayrılı yeniden ailesinin yanına dönmüş.

“Süreç aynı, yine aynı şeyi yaşıyorum. Çağırıyorlar gelemiyorum. İşte gideceksin, ona göre harcaman olacak, her defasında... Mülakatlara gidicem, gidemiyorum, çekiniyorum. Çünkü geçenlerde, özel sektöre yine girdim, bu, turizmle ilgili. Otellere pazarlanması... Bursa' ya gidicem, tabi “baba” diyosun... yine ekonomi, yine para gidiyor.”

Günay, otelde bulduğu işi, babasının “namus meselesi, çalışamazsın” demesiyle kabul edemediğini, ancak daha sonra 32 yaşına gelmesine rağmen baba baskısını üstünden atamadığının iç çelişkisini üstünden atamadığını ifade etmiştir. Sosyoloji gibi bir eğitim aldıktan ve altı yıl ekonomik özgürlüğünü kazanmış olarak yalnız yaşadığıktan sonra, yeniden baba evine dönmek ve babasından “harçlık” almak, üstelik, babanın izni olmadan kendi uygun gördüğü bir işte çalışmamak, Günay'ın kendisini her yönden yoksul hissetmesine sebep olmuştur. Bu örnekte, ataerkil gücün kadını her durumda belirleyebilme gücünün devam ettiği görülmektedir.



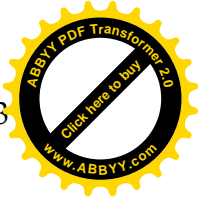
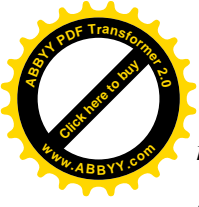
Tarih Bölümünden mezun olduktan sonra atanamayan, uzun süre devamlı bir iş bulamayan Ayşe de Günay'ın yaşadığı süreci yaşadığını anlatmıştır.

“Yani neye göre yoksulluk? Bir insana göre evine ekmek alamamak yoksulluktur gün içinde, ama bana göre yoksulluk, vitrinde beğendiğim bir kazağı alamamaktır” sözleri görelî yoksulluk kavramına işaret etmekte, yoksulluğun, bireylerin düşünce dünyalarına ve yaşam tarzlarına göre değişebilen bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı konu, “alışkanlıklarından kopmak zorunda kalan” Elif’in ifadeleriyle de örtüşmektedir. Ailesiyle beraber yaşayan, bütün istekleri ailesi tarafından –minnet altında bırakılmadan- karşılanan Ayşe, görelî yoksulluğunu şöyle ifade etmektedir.

“Ben üniversiteden mezun olduktan sonra bir buçuk yıl kadar çalışmadım. Şimdi maddi açıdan bunun eksikliğini görmedim, çünkü ailem ihtiyaçlarımı karşılıyordu çok şükür. Ama insan ilişkilerinde bu benim çok gücüme gidiyordu. Mesela oturduğunuzda, işte ne iş yapıyorsun, Tarih öğretmeniyim ama çalışmıyorum demek... zaman içinde insanlar içinde iletişimimi biraz zayıflattı. Yani bunu itiraf etmek, bunu konuşmak falan. (...) bir buçuk sene sonra çalışmaya başladım, ondan sonra da hiç boş kalmadım kış dönemlerinde. (sözleşmeli olduğu için yazın maaş alamıyor) Ama yazın geçirdiğim dönemler maddi olarak çok olmadı ama, yine de oldu. Sonuçta ben de otuz yaşındayım. Babamdan harçlık istemek çok hoşuma gitmiyordu açıkçası. Ama dediğim gibi manevi olarak, psikolojik olarak çok yordu beni. Yani belki maddi yoksulluk yaşamadım, ama psikolojik bir yoksulluk yaşadım açıkçası. Şimdi çalışıyorum, her şey daha güzel, kendimi daha iyi hissediyorum.”

Felsefe Grubu öğretmeni Berna da, diğer kadın grup üyelerinin yaptığı gibi yoksulluğu, maddi/ manevi yoksulluk olarak iki kısma ayırarak tanımlamayı tercih etmiştir. “Başkalarının bu kadar çok parası varken bizim bu kadar yoksul oluşumuzun sebebinin ararken girdiğim bir yol” olarak tanımladığı Sosyalizmin çok sadık bir taraftarı olarak yaşadığı eylem dolu yıllar, zaman içinde sistemin çelişkilerini görmesi ve “onu boşaması” yla başka bir mecraya dönüşmüştür. Berna uzun yıllarını alan bu dönemini “manevi yoksulluk” yılları olarak tanımlamakta, “maddi yoksulluk manevi açlıklara dönüşüyor, maddi ihtiyaçlar hayatı tamamlamak için bir sebep oluyor. Eksiklik varsa tamamlanır, yoksa neyi tamamlayacaksınız?” diyerek, yaşadığı ağır yoksulluk deneyiminin kendisini manevi yoksulluktan kurtarmaya bir vasıta olduğunu ifade etmektedir.

“Evin büyük çocuğu olduğum için annemle beraber evi, o mutfağı sırtlamak... biraz umursamaz bir babanın çocuğu olmak. İşte, bakkala gidilip kovulup, “çabuk defol, işte ailene söyle hesabı kapatsınlar” denip, eve dönemeyip karlı havada başka bir bakkala gidip, surf eve döndüğümde annem üzülsün... başka bakkala gidip, “lütfen şunları alabilir



miyim...” orda da hesabımız var ama, ordaki hesap daha sınırı aşmamış, o bakkaldan alıp annemin yüzünü mutlu görmeye çalışma...”

Berna'nın, yaşadığı yoksulluk sürecinde, yedi yaşının minik beyninde ulaşmak istediği ideal, annesinin mutluluğunda merkezleşmiştir.

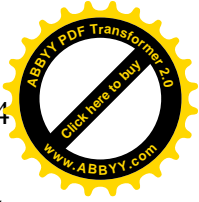
“Ekmek, ucuz ekmek geldiğinde sevincek, o bakkaldan birşey geldiğinde kapıdaki onun, ellerimdeki paketleri görmesi... benim boyum çok küçüktü, şimdi de küçük de, o zaman daha küçük. O kafamı kaldırdığımda gördüğüm gülümseme dünyalara bedel. (...) ve de işte bir vitrin var, eski vitrinleri biliyor musunuz bilmiyorum; kırmızı pabuçlar var. Kırmızı pabuçlar o kadar güzel ki, anlatamam. Her okula giderken beş dakika durucam, orda o kırmızı pabuçları seyredicem. Bugün halâ kırmızı pabuç alıp giyemedim, giyemiyorum. Ellerim uzanıyor, kırmızı pabuçları elime alınca ağlamaya başlıyorum, giyemiyorum. Her gün beş dakika o kırmızı pabuçları seyretmem lazım. (...) bir gün adam çıktı dedi ki; “yeter artık!” dedi. “Her gün sildiğim camları ellerinle iz yapıyorsun...” (...) ondan özür diledim. Ama içime sığmadı ya, onu ilk defa anneme anlattım. Orda annemin söylediği şey, bütün hayatım boyunca hayatımın dersi oldu. Dedi ki: “Bir gün kırmızı pabuçların olacak, gerçekten olacak, onları mutlaka giyebileceksin, bunun hayaliyle savaş Berna...”

Berna, küçük yaşında yaşadığı bu ağır deneyimin hayatının idealini belirlediğini, hayatında mücadele edecek şeylerin bitmemesi, mücadele azminin hep taze kalması için, bu gün iyi bir maaş almasına rağmen halâ kırmızı pabuç giymediğini ifade etmiştir. Yoksulluğun kadını güçlendirmesinin tartışıldığı bölümde konu yeniden tartışılacaktır; ancak, özellikle hayatın ilk yıllarında yaşanan yoksulluk deneyiminin, insanların hayatı boyunca silinmez izler bıraktığını söyleyebiliriz. Elif de, eşinin iyi bir maaş almasına karşın, evine ve çocukların harcama yapmaktan kaçınarak para biriktirmeye yönelmesini, “çocukluğunda çok fazla yoksulluk çekmesine” bağlamıştır.

Sekiz yaşında babasını, yirmi üç yaşında eşini kaybeden, üç erkek çocuğuyla hayat mücadelesinde yalnız kalan Nilüfer, maddi anlamda yoksulluk çekmediğini, ancak yoksulluğun çok farklı boyutları olabileceğini şöyle ifade etmiştir:

“Valla maddi anlamda... her şey maddi değil. Yoksulluk tabii, on beş yaşın öncesi var. Sekiz yaşında ben babamı kaybettim. Ta o zaman yoksulluğun varlığa gebe olduğunu fark ettim.”

Kocasının olmadığı için -para olmasına rağmen- köyde işini yaptırılmayan annesinin yaşadıklarını ileriki hayatında Nilüfer bizzat yaşamıştır. Babasının olmadığı için ellerindeki maddi gücü kullanamayan, buna imkan tanınmayan bir çocukluktan sonra, aynı süreci genç bir kadın olarak yaşamak zorunda kalmıştır.



“Yani bir şeylerin eksikliği var. Toplumun o zamanda da mesela, yalnız bir kadına bakış açısı, benim de aynı şekilde. On dokuz yıldır mesela, toplumda yalnız kadına bakış açısı çok farklı. Yani buradaki yoksulluk da aslında çok acı bir durum. Çocuklar açısından da benim açımdan da çok büyük bir yoksulluk. Aslında bak burada maddeden bahsetmiyorum; her şey var ama...”

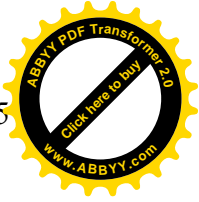
Nilgün de yoksulluk tanımını sadece maddi olarak ele almanın doğru olmadığını, maddi yoksullukla manevi yoksulluğun birbirine paralel olduğunu ifade etmektedir.

“Bence en kötüsü varlık içinde yoksulluk çekmek. Benim çocukluğum Şirinyer’ de geçti. Babam işçi emeklisi; belki çok fakir değildik ama, annemin anlattığına göre ben küçükken epeyce çekmişiz. Ben hiç konfeksiyon giyemedim, annem dikerdi onları giyerdik falan filan...(…) Dediğim gibi varlık içinde yoksulluk çok kötü. Paranın var olduğunu biliyorsunuz, alabileceğinizi, yiyebileceğinizi biliyorsunuz, ama ne alabiliyorsunuz, ne yiyebiliyorsunuz. Mesela en lüks lokantalara gidiyorsunuz, o size zehir oluyor, zehir. (...) en ufak bişey, ne bileyim, örneğin garsondan bir bardak su istedim. Sen nasıl garsondan su istersin? Allah cezanı versin, zehir zıkkım olsun inşallah, geber!... bağırsaklarından çıksın hepsi... bu şekilde hakaretler... (...) benim çocukluğumda babam limanlarda çalışırdı, inanın çadırlarda kalıyorduk. Küçük tüpte bir kuru fasulye, bir tarhana çorbası yiyorduk. Ben o günlerimi hayatım boyunca unutmuyorum. Yani bakın, önemli olan yoksullukta da, zenginlikte de huzur... (...) eve sürekli çikolatalar ya çuvala ya da koliyle gelirdi. Fakat hep hesaplanırdı; ne zaman aldı, na zaman bitecek... çok özür dilerim, benim orkidlerim bile koliyle gelirdi. Fakat hesaplanırdı, ne zaman bitecek...”

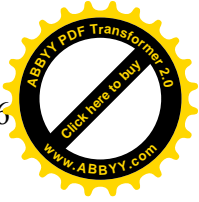
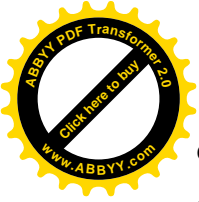
Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, bir çeşit yoksulluk tanımı yapmamızın mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Yoksulluk, insan yaşamında insanın hayatını huzur ve güvenlik içinde geçirebilmesi için gerekli olan fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçların karşılanamama, giderilememe hali, çok kapsamlı bir mahrumiyet durumudur. Yaptığımız görüşmelerin sonucunda, keskin maddi yoksulluk deneyimi olmayanların manevi yoksulluğa daha fazla vurgu yaptığı gözlenmiştir. Ağır yoksulluk deneyimi yaşayanlar manevi yoksulluğu ötelememekle birlikte, yoksulluk tanımlarını fiziksel ihtiyaçlarının karşılanamama durumuyla bağlantılandırarak yapmışlardır.

4. 1. 6. Geçinme- Para Biriktirme Stratejileri

Değişik kadın gruplarıyla yaptığımız görüşmeler sonucunda, evi geçindirme yükünün erkeğin omuzlarında görüldüğü durumlarda bile, eve giren kısıtlı parayla evin döndürülmesinde, para biriktirilmesinde, çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasında, kadınların olmazsa olmaz bir öneme sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ev kadınları ve işçi kadın grubu üyeleri, evin mutfak ihtiyaçlarını (salça, reçel, peynir, baharat, tarhana, turşu,



konserve vb.) evde kendileri ürettiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu kadınlar için Pazar alış verişinin çok önemli bir yeri var. Kadınlar, en ucuz ve en kaliteli ürünü bulabilmek için farklı stratejiler geliştirmişlerdir. (Daha ucuz pazarın kurulduğu semtlerin tespiti, pazara hangi saatte çıkılacağı gibi.) Pazar parası, kadınların para arttırmada en önemli kaynaklarının başında gelmektedir. Ucuz alış verişin paralelinde evde üretilen yiyecekler, mutfak fonundan ciddi anlamda para arttırılmasını mümkün kılmaktadır. Yine özellikle ev kadınları, dikiş, örgü, nakış gibi el işlerini kendileri yaparak, ev içi üretime katkıda bulunmaktadırlar. Ev kadınları, aileleri için gereken el işi ürünlerini kendileri yaptıkları gibi, para karşılığı el işi yaparak aile bütçesine katkı sağlamaktadırlar. Ev eksenli üretim, bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Şakira kemeri dikme, gelinlik/ nişanlılık süsü yapma vb. gibi işler ev eksenli çalışma çerçevesinde yapılan işlerin bazılarıdır. Eşinin kazancı evin geçindirilmesinde yeterli olsa bile, gerek kendi ihtiyaçlarının temini, gerekse çocuklarının ve evinin ihtiyaçlarının temini için tanıdıkların, arkadaşların evine temizliğe gitme, çocuk bakma kadınların para kazanma yöntemleri arasındadır. Ceylan, eşinin kendi ailesine gereğinden çok para harcamasından dolayı kendine hiç para vermediğini, dolayısıyla “birazcık rahat edebilmek” için iki çocuğu olmasına rağmen evinde çocuk baktığını, yakın arkadaşının evine temizliğe gittiğini ifade etmiştir. Gülizar, evde yiyecek yapma, tutumlu olma vb. yolların dışında ev ekonomisine katkıda bulunmak için ağaç budadığını ifade etmiştir. *“Nevşehir’li olduğumdan mı bilmem, ağaç gördüm mü dayanamıyorum, illa ki onu buducam. Yol kenarlarındaki ağaçları buduyom, komşuların ağaçlarını buduyom, budadıklarımı alıyom karşılığında. Evlendim evleneli oduna para verdirmedim eşime...”* Kâmile, para karşılığı mevlit okuyarak evin geçimine yardım etmekte, kazandığı parayı, *“akmasa da damlıyor”* diyerek ifade etmektedir. Ev kadınlarının en önemli para kazanma yollarından bir de, temizlik maddeleri, kozmetik ürünleri, mutfak eşyaları vb. ürünlerin pazarlamasını yapmaktır. Ev işlerini hallettikten sonra, ev gezmelerinde, günlerde, yakın aile bireylerine yapılan satışlardan önemli ölçüde katkı sağlanmaktadır. Ev kadınları, çok para kazanamasa da bile, bu ürünlerle ilgili kendi ihtiyaçlarının karşılanmasını önemli bir katkı olarak kabul etmekte, bu işte de “akmasa da damlıyor” mantığı hakim görünmektedir. Görünüşte para getirmese de, başkasına yaptırıldığında önemli bir meblağ ödenmesi gereken bazı işleri yaparak da kadınlar aile ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. Bunlardan “yaşlı bakımı” göze görünmeyen, kadının görevi addedilen önemli bir hizmettir. Yüksel, Emine, Ceylan, Lale kayın validelerine baktıklarını, bunu, kendilerine ve annelik durumuna bir saygı ifadesi olarak algıladıkları için yaptıklarını söylemişlerdir. Gülizar ise, özünde kayın validesinden çok hoşlanmamakla birlikte, gerekli olduğu durumda, “mecbur olduğu için” bakacağını söylemiştir. Şenay ise, çok genç yaşta evlendiği için böyle bir görevi kabul



etmediğini, o yıllarda çocukça düşünerek kayın validesine bakmadığını, ancak şimdiki akli olsa bakacağını ifade etmiştir. Yaşlı bakımı, modern dünyada kurumsal bir hizmettir. Ancak bizim toplumumuzda bu iş, çoğunlukla aile içinde halledilmekte, dolayısıyla bu işin altına da kadınlar girmektedir. Kurumsal olarak yaptırıldığı taktirde önemli bir para harcanması gereken bu iş, iş olarak görünmemekte, “kutsal yuva” metaforu özellikle bu durumda hakim olmaktadır. Yüksel’ in, kayın validesine baktığı için, eşinin kendisini daha çok sevdiğini, daha çok saydığını söylemesi, bu durumun önemli bir göstergesidir. Yine Emine’nin, “anneliğin kutsallığına” yaptığı vurgu aynı konu içinde değerlendirilebilir. Lale, annesinden böyle gördüğü ve bu durumu doğru kabul ettiği için, eşi kendisine hiç teşekkür etmese de kayın validesine baktığını, bundan hiç pişmanlık duymadığını ifade etmiştir.

4. 1. 7. Kocadan Para Koparma Stratejileri

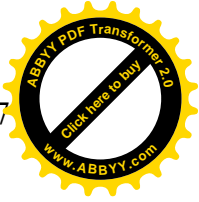
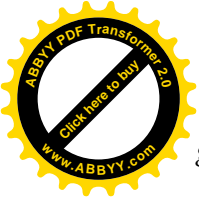
Yaptığımız grup görüşmeleri sonucunda, kadın çalışsa da çalışmasa da paranın idare edilmesi büyük ölçüde erkekte olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışan kadınlar (işçi kadınlar ve yüksek eğitimliler) eşlerinin, hanımlarının kazandığı parayı da tasarruf etme gücüne –veya hakkına- sahip olduğunu düşündüklerine özellikle vurgu yapmışlardır. Temizlik görevlisi olarak çalışan SR, “*maaşımı önce veriyom, sonra da geri alıyorum*” diyerek, geri alma yollarını anlatmıştır. Yine MD, kocasıyla arasında hiçbir sorun olmadığını, on sekiz yıldır beraber, omuz omuza çalıştıklarını söylemekle beraber, “*maaşı veriyom, gerekince alttan alta koparıyorum yine*” demektedir. Burada, erkeklerin, kadınlarının parası üstünde tasarruf etme hakkına sahip olduklarını düşündükleri, eşleri “bu benim param” gibi düşündüğünde kadının bu tutumunu doğru bulmadıkları ortaya çıkmaktadır. Ev hanımlarından çoğunluğu, pazarlama yaparak kazandıkları parayı kocalarına çok rahatlıkla verdiklerini, “*benim param senin paran olmaz*” diyerek ifade etmektedirler. Bu yaklaşımın eşiyle arasında iletişim sorunu olmayan kadınlarda yoğun olduğu gözlenmiştir. Kocasına güvenmeyen, gerektiğinde kocasından para alamayan ev kadınları, kendi yöntemleriyle kazandıkları paradan eşlerini haberdar etmemektedir.

Kocadan para koparma stratejilerinden biri de cinselliktir. Ev hanımlarından Gülizar, konuyu şöyle ifade etmiştir:

“Şimdi sözü ben alıyorum. Gelelim fasulyenin faydalarına. Zaten ilk belirgin şeydir kadınlar arasında: yatakta kopar...(…) Ya der, sen benim eşim misin başka şeyim mi? N’apim vermiyosun derim. Para varsa var, yoksa yok...”

Aynı gruptan Kâmile, Gülizar’ı destekler mahiyette şunları söylemiştir:

“ Açıyorum her tarafımı... Yemin ediyorum açıyorum... para peşin hayatım diyorum... bak vercem, diyo, bi kerecik diyo.... Hayır, para peşin diyom... Çocuklar falan



gittiğinde ikinci balayımızı yaşıcaz hayatım diyom. Benim adam çok düşkündür, ay heriflerin en güzeli diyom, sağından tutuyom solundan tutuyom, ama parasız olmaz diyom. ”

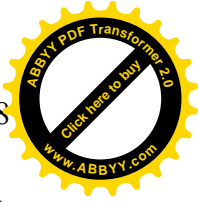
Kocadan para koparma stratejilerinden en yaygın olanı, “komşudan borç aldım “ diyerek kocadan para istemeyi meşru hale getirmek. Bunu yaparken, önceden komşuyla konuşulup kocanın yanında sözde borç alınan para komşuya verilmekte, sonra o para komşudan geri alınmaktadır. Burada, grup üyelerinin gösterdikleri bir tepki dikkat çekicidir. Gerek borç almadığı halde borç aldım diyerek, gerek ucuza aldığı bir malın fiyatını daha fazla göstererek kocalarına yalan söyleyen kadınlar, “yani yalan söylüyorsunuz...” dediğimde, yalan söylediklerini kabul etmek istemeyerek, yalanlarını çeşitli şekillerde meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir.

Kocaları esrar içen Kâmile ve Ceylan, gerektiğinde kocalarının cebinden, ondan habersiz para aldıklarını ifade etmişlerdir. Kâmile; *“almıyorum desem yalan olur. Her zaman değil ama binde bir, kafa tam ya, anlamıyor. Kafa tam olduğu zaman alıyorum. Ama eğer onu almazsam o parayı esrara vericek”* diyerek bu eylemini meşrulaştırma, grup üyelerinin onayını alma yoluna gitmiştir.

Yüksek eğitilmiş kadın grubundan Seval, kendi kazandığı parayı kendi harcama durumuna nasıl geldiğini şöyle anlatmaktadır:

“Bütün sorumluluğu üstlendiğiniz zaman ve parayı da verdiğiniz zaman siz harika bir eşsiniz. İşte ben bu çizgiyi nasıl anladım? Bir gün dank etti ama, nasıl dank etti? Çıktığımızda istediğimiz alıyorduk falan, kıyafet, ayakkabı... çünkü para onda, benim maaş onda. Erkek açısından bakıyoruz da, harika bir eşmişim yani. (...) Ben zaten şöyle düşünüyordum: para nedir ki, önemli değildi. Sonra bir gün şunu fark ettim. O günün parasıyla (yaklaşık beş sene önce) cebimde beş on milyon var. Arkadaşıma yemek ısmarlamam gerekti, baktım cebimde para yok. Bişey istedim alıcam... o günlerde bende bişeyler oluştu, yaa ben çalışıyorum, alıcam... bakıyorum eşim istediği şekilde istediği yere gidiyor, arkadaşlarına yemek ısmarlıyor, hediye alıyor. Bi baktım, dank etti... bunu, ben niye yapamıyorum? Bunu konuştum ben eşimle. Konuştum ama, yaşadığım şey şu: konuşunca neyle karşılaştım? Orda ben kendimde o cesareti buldum. Dedim ki, tamam bu şekilde çalışıyorum ama maaşımın bir kısmı da bende kalmalı. Ama nasıl bir tepkiyle karşılaştım...(...) bir kısmını istiyorum, hem de kendi paramı istiyorum, kendi emeğimi istiyorum. Ama nasıl bir tepkiyle karşılaştım... tuz parçalanır, ayna parçalanır ya, işte öyle, bir şeyler parçalandı ilk o şeylerden. Hayata ve erkeklere dair aldığım ilk büyük darbeydi.”

Seval, eşinin bu tutumunun yalnızca kendi kişiliğiyle alakalı bir problem olmadığını, bu durumun toplumsal bir yaranın tezahürü olduğunu şöyle ifade etmiştir.



“Ama ben gerçekten dağıldım. Ben neyle yüzleştim? Ben sadece erkekle yüzleşmedim. Töre, kültür, toplumu sorgulamaya başladım. Bütün okuduğum kitapları koydum bir kenara. Ben boşuna okudum dedim. Düşündüm annesiyle diyaloglarını, yetiştirilme tarzını... ve aslında eşimi suçlamadım yani. (ben burada erkekten ziyade gelenek görenekle toslaştım. Erkekten ziyade geleneğin kadını engellediğini düşünüyorum. Onu da gelenek yetiştirmiş sonuçta, baktım, beklenti böyle. ”

Ataerkil düşünce sisteminin beslediği erkek zihniyeti, özünde, dokunmaya hakkı olmadığı bir parayı kendisinin addederek sahiplenmesini meşru kılmakta, para sahibi kadının kendi hakkını talep ettiği durumda da haksızlığa uğramış gibi davranabilmektedir. Burada Kandiyoti'nin “ataerkil pazarlık” kavramına uygun olarak aileleri tarafından yetiştirilen kadının, kendi hakkını sorgulama mücadelesine girme süresinin (Seval bu tavrı evliliğinin 9. yılında göstermiştir) uzunluğu dikkat çekicidir.

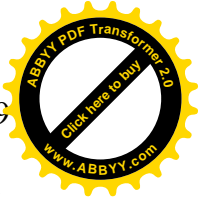
4. 1. 8. Altın Günleri

Özellikle ev hanımları için altın günleri büyük önem taşımaktadır. Kadınların para biriktirme yöntemlerinden en önemlilerinden bir tanesi olan altın günleri, pazarlama işi yapanların ürünlerini satmada, çocuk bakarak, el işi yaparak para kazanmak isteyenlerin iş bulmasında işlevseldir. Ev kadınlarının evde yaptıkları üretimle, çalışan kadından daha fazla aile bütçesine yardım ettiklerini, kadının çalışmasının ailenin ev yaşamındaki bütünlüğü bozduğunu ifade eden Fatma, altın günüyle ilgili şunları söylemektedir.

“Üç tane güne katılıyorum. İkisini söylüyorum (eşine), ötekini kendim arada hallediyorum, onu da altın yapıyorum kenara koyuyorum. Eşimin haberi yok. (...) eşim almıyor, bende kalıyor. Ama önemli ihtiyacımız olduğu zaman, ben eşime söylüyorum, bu kadar altınımız vardı zaten diyorum, bunları değerlendirelim. Hani çevreden, ondan bundan almaktansa, kendi yağımızla kendimiz kavruluyoruz yani.”

İsteğe bağlı sigorta olan Lale, günlerden aldığı parayla sigortasını ödediğini, bu konuda eşinin hakkını yiyemeyeceğini ifade etmektedir. Ev kadınlarının kayıt dışı ekonomide ne kadar çok katkısı olduğu bu veriler ışığında değerlendirilebilir. Resmi verilere göre “işsiz” görünen ev kadınlarının emekleri, gerek ev içi üretimdeki rolleri, gerek kayıt dışı işlerde –ev eksenli işler, pazarlama, çocuk bakımı, temizliğe gitme, el işi yapma, odun toplama vb.- çalışmaları sayesinde evin döndürülmesinde yadsınamayacak öneme sahiptir. Burada Delphy'nin “görünmeyen emek” kavramını vurgulamadan geçmek olanaksız görünmektedir. Kadınlar, görünmeyen emekleriyle ülke ekonomisinde olmazsa olmaz bir öneme sahip oldukları halde, ataerkil düşünce sisteminin devam eden etkisi sebebiyle hak ettikleri muameleden uzak yaşamaktadırlar.

4. 1. 9. Aile Desteğinin Farklı Boyutları

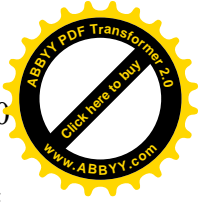


Yaptığımız grup çalışmaları sonunda, kadının güç kazanabilmesi ve evde sözüünün geçmesinde aile yardımının çok önemli bir işleve sahip olduğu ortaya çıkmıştır. İşçi grubundan MK, kocası kendisini terk ettikten sonra, ev kirasını ödeyemediği için evden atılmış; ailesinin yanına sığınarak iki yıl onlarla birlikte yaşamıştır. Yine işçi grubundan MD, Bulgaristan'dan beş parasız Türkiye'ye göç ettikten sonra kocasıyla omuz omuza çalıştığını, dolayısıyla açlık yaşamadığını ifade etmiştir. Türkiye'ye geldiğinde bir ve dört yaşlarında iki çocuğu olan MD, çocuklara yıllarca beraber yaşadıkları kayın validesinin baktığını, çocukların bakımı emin ellerde olmasaydı bu kadar yoğun çalışamayacağını ifade etmiştir. Burada, hem yaşlı aile ferdine sahip çıkıp ona bakma, hem de ondan destek alma durumu söz konusudur. İşçi grubundan SR, babasının evinin üstüne ev yaptıklarını, her konuda ailesinden destek aldıklarını; bu durumun kocasıyla arasındaki ilişkiyi olumlu etkilediğini söylemektedir. *“Babası vefat etmiş zaten, annesi de fazla geliri olmayan bir kadın, köyde bir kadın. Adam (kocası) bizden gerçekten fayda görüyo yani”* diyerek eşinin üstündeki olumlu etkiyi ifade etmektedir. İşçi grubundan ZB, GS, ev hanımı grubundan Gülizar, Serin, Lale, Fatma, ailelerinin desteğini devamlı arkalarında hissettiklerini söylemişlerdir. Memleketten erzak vb. gönderme, çocuklarına harçlık verme, gerektiğinde çocuklara bakma, eve parasal yardım yapma, aile yardımlarının başında gelmektedir. Aile desteği gören kadınların eşleri, kadınlara karşı daha duyarlı ve uyumlu bir davranış sergilemektedir.

Aile yardımı görmeyen, aile desteğini arkasında hissetmeyen kadınların durumu farklı bir tablo ortaya çıkarmaktadır. İşçi grubundan YS, evliliği boyunca çok acı çektiği, kocasından devamlı şiddet gördüğü halde hiç aile desteği alamadığını, burumun kocasının kötü davranışlarını arttırdığını ifade etmiştir. YS, kocasından yediği dayak sebebiyle ilk çocuğunun düştüğünü, kürtaj olmak zorunda kaldığını anlattı. İkinci çocuğuna hamileyken yaşadığı bir olayı şöyle anlatmıştır:

“İlk çocuk öldü, sonra yine hemen kaldım. Biz bi ara İzmir'e geldik. Bu işten çıkınca edince, iş hep sorun zaten. Ben Samet'e hamileyim, beni dövdü bu arada, sonra babama telefon açtım, baba gelin dedim. İstemiyorum ya, düşünsene, her dakika dayak. İşi gücü yok. Neye kızdı, işten çıktı gelip dövüyor tekme tokat. Ondan sonra neyse babam geldi, o kadar gücüme gitti ki hiç unutmuyorum. Annem de geldi, bu dışarı çıkmıştı. (...) ordan merdivenden geldi bu. Geldi, babam eve girdi, babam aynen şöyle yaptı: “Ali oğlum, n'oldu? Hangi baba bunu yapar ya? Tekme tokat nasıl vurursun, de. Vur, sen de vur yani. O adam beni o günden sonra daha çok dövdü.”

YS, babasından ve annesinden (annesini babasından korkan, çaresiz bir kadın olduğu için yardım edemiyormuş) yardım görmemesine rağmen, şu anda kız kardeşinin evinde kira



ödemedi otuğunu, bu Őeklidi aile yardımı aldığını ifade etmiştir. Ev kadını grubundan Şeyda Hanım, kocası başka bir kadın işin kendisini terk ettiğinde biri yedi yaşında diğerı dört buÇuk aylık iki  ocuk annesi olduğunu, ailesinden hiÇ yardım görmediğini, geÇiminin eski eşi tarafından karşılandığını, dolayısıyla sevgi yoksulluğu cektiğini Őoyle anlatmıştır:

“Adam tarikatçıydı. İŞte çalışırken sekreter bir kıza aşık olmuş, ben sekiz aylık hamileyken...(…) Belki ailemin bana bakmıcanı biliyordu. Çünkü benim annem, senin  ocunun bez parasını veremem, senin  ocunun süt parasını veremem, senin sigara paranı karŐılayamam diyen dört maaŐlı bir annem var benim...”

Yine ev kadını grubundan Kâmile ve Ceylan, kötü giden evliliklerinde aile desteği görmediklerini, maddi veya manevi anlamda aile desteği görselerdi eşlerinin karşısında çok daha g cl  olabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu verilerden hareket ederek, aile yardımının (maddi-manevi) kadını g clendirdiğini söyleyebiliriz.

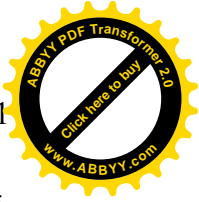
4. 1. 10. Para Kazanmak Kadını G clendirir mi?

Ev kadını grubundan Hediye, para kazanmanın kadını kesinlikle g clendirdiğini, evdeki karar mekanizmasına katılımın arttırdığını ifade etmiştir.

“EŞim gece yarılara kadar gelmezdi. Ben beklerdim, ben derdim bu paraları orda burada yeme derdim... derdi ki, babanın evinden mi getirdin? (...) daha önce öyle karŐıladıđımda (yani hesap sorduğımda) mesela, vur elli oluyordu. İÇki iŐiyordu, iÇkili kafa anlamıyordu, nerdesin dediğim zaman Şiddet kullanıyordu.” Hediye, yedi sekiz yıldır çeşitli ürünlerin pazarlamasını yaptığını, para kazanmaya başladıktan sonra eşinin tavırlarının değiştiğini Őoyle anlatmıştır: *“EŐiniz daha saygı duyuyor, daha hır g r olarıktan... ne bileyim... daha bişey oldu. (...) son bir iki senedir daha çok deđiŐti.”*

Ev kadını grubundaki kadınların tamamı, para kazanmanın kadını g clendirip evde söz sahibi yapacağı konusunda birleŐmiŐlerdir. Kadının dışarıda çalışmasının aile bütünlüğünü bozan bir unsur olduğunu savunan Fatma bile, bu konuda Şunları söylemiştir. *“Söz sahibi tabi yapar, kesinlikle yani. Kadının ayakları üstünde duruyor olması, parayı eline geŐiriyor olması söz hakkını da ister istemez doğuracaktır. Yani paranın nereye gittiği konusunda, eşi ona bunu anlatmak, izah etmek zorunda kalacaktır. Ama  alıŐmayan bir insan işin, üretmeyen bir insan işin eş hesap vermek zorunda değilim diyebilir. Ben çalışıp getiriyorum, nasıl ki, aÇ mısın, aŐıkta mısın?..”*

İÇki kadın grubu  yeleri de, para kazanmanın kadını g clendirdiği, evde söz sahibi yaptığı düşüncesinde birleŐmektedir. SR, para kazanmaya başladıktan sonra hayatında meydana gelen deđiŐmeyi Őoyle dile getirmektedir:



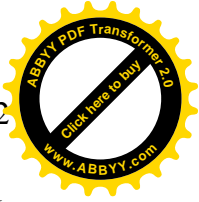
“Ben burada arkadaşların içine girmeden önce bu kadar çalışkan değildim. Evde oturan, saat ona kadar uyuyordum açıkçası... sonra evimin işine bakıyordum, yemeğimi yapıyorum akşam oluyo, herif geliyo, gün bitiyodu... (...) Bişey söyliyim, ben çalıştığımndan beri onun ailesi üstünde çok güzel etki yarattım. SR böyle yüksesklere kalktı, pohpohlandım. Bunu hissettim. Söylüyolar da, eşim anlatıyo mesela; şöyle çalışkan, şöyle iyi, böyle iyi diyerekten anlatıyo yani. Onlar da beni pohpohluyor (eşinin ailesi), hoşuma gidiyor. Allah izin verdiği sürece çalışacam yani...”

Yüksek eğitimli kadın grubundan Günay, para kazanmanın kadına sağladığı gücü dile getirmektedir: “Sonra işte ben mesela; çalışmaya başladıktan sonra, tabi ki mesela kadın, - evlilikte nasıl oluyor bilmiyorum da- erkeksiz kadın çalışmalı. Hele okuduysa, ekonomik özgürlük çok önemli. Ondan sonra İzmir’e geldiğimde şunu gördüm: mesela eskiden dışarı çıkamıyordum ya; şimdi, çevrem vardı; akşam yemeğim mi var, “ben yemeğe gidiyorum...” ya da işte arkadaşlarımla, sinemaya mı gidiyolar, bi etkinliğe mi katılıcam, ya da şuraya mı gidecem... Ha tamam, babamlar bi noktada bişey diyemiyolar, çünkü kendi ekonomik özgürlüğüm var. Kiyafet mi alıcam, saçımı mı yaptıracam, başımı mı yaptıracam, yani bunlara hiç karışılmıyor. Kitap almak istiyosun mesela, , örnek veriyorum, okucam kitaplar... Bi çok şeyi para kazanmayla birlikte elde ediyosun.”

Burada, geleneksel kültürün etkisiyle evlenmemiş kız evlada uygulanan baskının veya kontrol etme hakkının, kadının ekonomik özgürlüğünü ele almasıyla büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir. Bir süre hemşire olarak çalıştıktan, sonra yüksek hemşirelik okumaya başlayan Gülşen, bu konuda şunları söylemiştir:

“...Ben okurken bile özel hastanede çalıştım. Para dönebiliyorum çok güzel, bir mesleğim var açıkçası. Evde bile otursam, on tane iğne yapmak için gelen oluyor kapıya. Onunla para döküyordum (kazanıyordum), hatta benim aramama bile gerek yok, kapıma geliyolardı. On iğne, tanesi beş milyondan elli milyon, at cebine... Ben o parayı n’apıyordum, kardeşlerim annem babamın üstünde kalmasın, kardeşlerime... devlet bana burs veriyodu, bankada HTM açıyodum, kardeşlerime... Şöyle bişey var inanır mısınız, para kazandıktan sonra evin içinde belli bir kişi oluyorsunuz. Evin babası mı dersin, evin içinde bir yerim var. Mesela geçenlerde babam bir iş yapcak; açıyor telefonu, kızım böyle böyle bişey var, yapayım mı?...”

Para kazanmanın kadına kattığı güç, Gülşen’in “evin içinde belli bir kişi oluyorsunuz” sözleriyle daha sağlam bir düşünce zeminine oturtulabilir. “Kişi olmak” sözleriyle ifade bulan bu güç, birey olma, söz hakkı kazanma, karar mekanizmasında yer alma şeklinde anlamlandırılabilir. Kamu Yönetimi mezunu olmasına rağmen, dört yıldır hiçbir iş bulamayan Arzu, içine düştüğü durumu “kendime güvenimi kaybettim” diye



getirmiştir. Mezun olduktan sonra iki yıl kadar iş bulamayan Ayşe'nin, bu süreci “psikolojik olarak kendine güvenini kaybetme, insanlardan uzaklaşma, yalnızlaşma” olarak tanımlaması, para kazanmanın kadına kattığı gücü anlatmada önemli örneklerdir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda, Dedeoğlu(2003), Hattatoğlu(2003) ve Özyeğin'in(2005) ifadelerini doğrulayan bir sonuç ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, kadınlar, birincil ihtiyaç olarak çocuklarının ve evlerinin ihtiyaçlarını kabul edip, kazandıkları parayı öncelikle onlar için harcarken, erkekler için durum farklıdır. Erkekler, kazandıkları parayla öncelikle kendi ihtiyaçlarını, istek ve arzularını gidermekte, kalan parayı evlerine harcamaktadırlar. Ceylan'ın ve Kâmile'nin eşleri esrar içmekte, kazandıkları paranın önemli bir kısmını buna verebilmektedirler. Seval'in eşi, kendi sosyal faaliyetlerine istediği kadar para harcarken, -karısı para kazanmasına rağmen- karısının bulaşık makinesi talebini rahatlıkla geri çevirebilmektedir.

4. 1. 11. Okuyan Mağdureler...

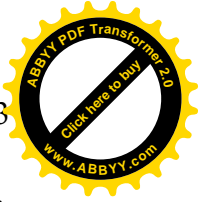
Peyzaj Mimar Elif ise, çalışıp para kazanmanın kendisine psikolojik olarak güç kattığını, onu sosyalleştirdiğini, evliliğindeki problemleri kısmen aşmasında fayda sağladığını, ancak, ne kadar para kazanırsa kazansın, eşinin onu evde söz sahibi yapmayacağını ifade etmiştir. “Söz sahibi olmak” yerine “beni söz sahibi yapmaz” cümlesi bile, psikolojik ve ekonomik anlamda yıllarca ezilen Elif'in, para kazanma sürecinde eşinin tavırları çok değişse de, bu değişimin boyutlarının geniş olmayacağına tam olarak inandığını, pasifize edildiği dönemde kendine olan güvenini kaybettiğini göstermektedir.

Kazandığı parayı olduğu gibi kocasına teslim eden, kocasından istediği kadar “harçlık” bile alamayan, bunun yanında evin bütün işlerini üstlenen Seval, kadının para kazanarak güçlenmediğini şöyle ifade etmiştir:

“Orda “oku- para kazan” yanlısı bir yönlendirmeydi. Niye çözemedik o zaman? Okuduk; toplumca okuma oranımız baya yüksek. Ama biz halâ kurtulamadık şeyden... Burada yine yanıldık yani. Para kazandık ama, kurtulamadık, para kazanmış olmak bizi kurtarmadı.”

Ailesini geçindirmek için kazancının yüzde seksenini onlara harcayan, ailesi üstünde çok önemli etkisi olan Berna, sahip olduğu gücün ve etkinin para kazanmayla ilişkili olmadığını ifade etmiştir.

“Kadını güçlü yapar mı? Para zaten şu anda başlı başına yaşamak için gerekiyor. Ama bizim güçlü olmamız sevgi gücüne bağlıydı. Yani ben. Bakın, parasız olur demiyorum. Bir şeyler için para lazım; ama sevgi... Elleriniz sımsıkı olduğunda, kenetlendiğinde... hiç kimse yoktu çevremizde. Öncelikle kendini sevmekle başlıyor her şey. Para, güç? Hayır, çok ütöpik gelebilir size ama, para değildi bizi güçlü yapan. (...) Çünkü ben para



kazanmadığımda bile, yuvasına kuşlar hani çer çöp bişeyler toplamaya çalışıyor... ben de ya iyilik, ya huzur, bişey toplamaya çalışan bir insandım hep. Kazanmadığım, eve bişey götürmediğim hiç olmadı ki... o yüzden bilmiyorum...”

Berna'nın ifadelerinden, hayatta karşılaşılan en büyük sıkıntıların üstesinden, - bu, çok ağır yoksulluk deneyimleri de olsa- aile içi dayanışmayla gelinebileceğini çıkarabiliriz. Aile dayanışması, aile fertleriyle birlikte çalışmayı ve yardımlaşmayı beraberinde getirecektir çünkü.

4. 1. 12. Yoksullukla Mücadele Etme Yolları

Grup görüşmelerinin katılımcılar üstünde çok olumlu etkiler yaptığı gözlenmiştir. Bu olumlu etkiler şöyle özetlenebilir: Kadınlar, kendileri gibi yoksulluk ve sıkıntı yaşayan başka birilerinin varlığından haberdar olmuşlar, bazı durumlarda kendilerinden daha ağır deneyim yaşayanları tanımışlar, bu ağır deneyimlerden önemli başarılarla çıkış yapanların hikayelerini dinlemişlerdir. Bu durumda, kendisinden daha yoksul ve daha çok sıkıntı çeken bir kadını tanıdığı için “mutluymuşum” diyerek haline şükreden katılımcılarım olmuştur. Kendisinden daha ağır deneyimleri yaşadığı halde kişisel mücadelesiyle önemli şeyler başarmış hemcinslerini tanımak, kadınlara mücadele azmi ve umudu vermiş, onları yeni kararlar almaya sevk etmiştir. Katılımcıların yoksullukla mücadelede başvurdukları yollar şöyle özetlenebilir:

i) Pazar Parasından Tasarruf

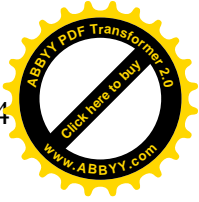
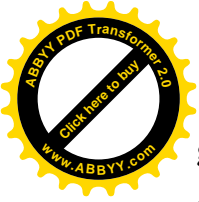
Hemen hemen bütün katılımcılar, pazar parasının kendileri için çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Kadınlar büyük bir dikkatle en ucuz pazarı ve pazarın en uygun vaktini tespit etmekte, ellerindeki pazar parasından bir miktar arttırmaktadır.

ii) Evde Üretim

Kadınlar en ucuz fiyatla aldıkları sebze ve meyvelerden turşu, tarhana, konserve, salça, baharat, kurutulmuş gıdalar (patlıcan, biber, bamyaya vs.) , reçel vb. gıdaları evde üretmektedirler. Ayrıca makarna, mantı, gibi hamur işlerini de kendileri yapıp kışlık olarak saklamaktadırlar. Katılımcılar evde yaptıkları el işlerinden (dantel, oya, örgü, dikiş, nakış vs.) de önemli bir gelir elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu işler tanıdıklar vasıtasıyla veya altın- dolar günlerinde bulunmaktadır.

iii) Ürün Pazarlama

Özellikle ev kadınları değişik markalardaki ürünleri (kozmetik, temizlik ürünleri, mutfak eşyası, iç çamaşır, zayıflama ürünleri vs.) evlerinde pazarlamaktadırlar. Görüşme yaptığım sekiz ev kadınından altı tanesi pazarlama yaptığını söylemiştir. Bu işten iyi para kazanan, biriktirdiği parayla zamanı geldiğinde eşine yardım eden kadınlar vardı. Bazı kadınlar çok para kazanmasalar da, kendilerinin ve kızlarının özel ihtiyaçlarını bedavaya



getirdiklerini, dolayısıyla her durumda kazançlı olduklarını ifade ettiler. Ürünler, özellikle altın günlerinde, apartman komşularına, aile çevresine pazarlanmaktadır.

iv) Çocuk Bakma, Temizliğe Gitme, Mevlit Okuma, Ağaç Budama vb. Şekillerde Para Kazanma

Çalışan kadınların çocuklarına bakma, yaygın para kazanma yollarındandır. Yoksullukla mücadele etmek durumunda kalan kadınların önemli bir kısmı evlere temizliğe gitmektedir. Temizliğe gitme işini bir mesleğe dönüştürmeyen kadınlar, yakın arkadaşlarına, kendilerini “yanlış anlamayacak” komşularına zaman zaman temizliğe giderek ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

v) Altın Günleri

Kadınların para biriktirme yollarından en önemlilerinden biri altın günleridir. Birkaç altın gününe katılan katılımcılar, en azından bir tanesi eşlerinden habersiz yürüttüklerini, biriktirdikleri parayla eşlerinin çok da gerekli bulmadıkları ihtiyaçlarını karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılarımdan mevlit okuyarak, ağaç budayarak kışlık odun ihtiyacını, el harçlığını temin eden kadınlar vardır.

vi) Aile Desteği

Yoksullukla mücadelede aile desteği büyük önem taşımaktadır. Özellikle aileleri köyde yaşayan katılımcılar köyden erzak, meyve, sebze gibi ihtiyaçlarının önemli ölçüde karşılandığını ifade etmişlerdir. Aile yardımı karşılıksız veya borç para verme, çalışanların çocuklarına bakma, barınma ihtiyaçlarında yardım etme şeklinde çeşitlendirilebilmektedir.

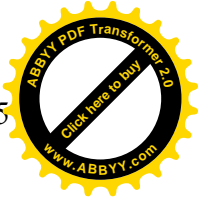
vii) Hasta ve Yaşlı Bakımı

Hasta ve yaşlı bakımı, geleneksel kültürde doğrudan kadının vazifesi olarak algılanmaktadır. Katılımcıları, eşlerinin veya kendi ailelerinin ailelerindeki yaşlılara ve ihtiyaç sahibi hastalara (kayınvalide, kayın peder vs.) baktıklarını, bundan “insanlık adına” gocunmayacaklarını ifade etmişlerdir. Modern toplumlarda hasta ve yaşlı bakımının önemli bir finans gerektirdiği düşünüldüğünde, kadınların yaptığı bu tip işlerin hayatı kolaylaştırmada ne kadar işlevsel olduğu anlaşılacaktır.

4. 1. 13. Yoksullukla Mücadelede önerilen Çıkış Yolları

Yoksullukla mücadele etmede, kadınlar tarafından önerilen çıkış yolları şu şekilde özetlenebilir.

-Yoksullukla mücadele edebilmek için, her şeyden önce toplumsal ve bireysel duyarlılık gerekmektedir. Toplum içinde muhtaç durumda bulunanlara, muhtaç durumda bulunmayanlar tarafından yardım edilmelidir. (Erzak, öğrenciye burs, kıyafet, manevi destek, vb.) Grup görüşmelerinde, devletin yurttaş için yapması gereken şeyler üstüne ısrarla vurgu yapmama karşın, sosyal devlet anlayışına dayanarak, yoksullukla mücadelede devlete



sorumluluk yükleyen hiç kimse çıkmamıştır. Katılımcılarına göre, her şeyi devletten beklemek yersizdir; çünkü devletin gücü buna yetmez; toplumsal refahın sağlanmasında bireylere çok daha fazla iş ve sorumluluk düşmektedir.

-Toplumsal bilinç yükseltilmeli, tüketim alışkanlıkları yeniden gözden geçirilmelidir. Bu gün yaşanan yoksulluk, açlık ve sefaletle tanımlanabilen (mutlak yoksulluk) yoksulluk değil, daha çok tüketim yoksulluğudur. Burada Nijer'den örnek verilerek, Nijer'deki yoksulların, ayakkabı yerine pet şişe giydiklerine vurgu yapılmış, Türkiye'de böylesi bir yoksulluğun yaşanmadığı veya yaşanmayacağı ifade edilmiştir. Çünkü ülkemizde, iş ayırt etmeden çalışan kişi aç kalmaz.

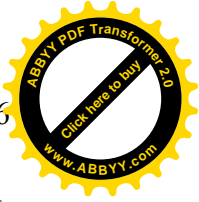
-Kadınların yoksulluktan kurtulmaları için kapsamlı çalışmalar yapılabilir; onlara çalışma ve üretme imkanı sunulabilir. (Sosyal devlet anlayışıyla bağlantı kurabileceğimiz bir öneridir bu. Ancak, böylesine önemli bir faaliyetin yapılması talebinde bile, “devlet bize şunu yapsa” demek yerine, “şunlar yapılsa” demeyi tercih etmişlerdir.) Mesela, üretim atölyeleri açılarak, el becerilerine göre bir şeyler üreten kadınların ürettikleri şeyler bu atölyelerde sergilenip satılabilir. Bu atölyeler pek çok işleve sahip olmalıdır; dikiş- nakış- örgü makinesi bulunmalı, hatta buralarda sanat öğrenmek isteyen kadınlar bu eğitimi alabilmelidir. Gülseren, böyle bir yerden mahrum olduğu için, çok para getiren oyuncak üretimini yapamadığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak, kapitalizmin son raundunda dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun arttığı, bu yoksulluğun kadınları büyük ölçüde etkilediği söylenilebilir. Yoksulluk kadınlaşmış, yoksulluğun ezici etkilerine maruz kalan kadınlar çıkış yolu arama mücadelesine çoktan girmişlerdir. Ancak onların bu mücadeleyi yalnız başına vermeleri mümkün görünmemektedir. Kadın yoksulluğunun giderilmesinde, bireysel mücadeleler önemini korumakla birlikte, devlet tarafından alınması gereken politik önlemler hayati önem taşımaktadır.

4. 2. Kadınların Güçlenme Çalışmaları

4. 2. 1. Okur Grupları ve Güçlenme Çalışmaları

Kadının, içinde bulunduğu olumsuz durumu dönüştürebilmesi için, öncelikle mevcut durumu sağlıklı olarak tespit edebilmesi gerekir. Bu tespitin yapılıp yapılmadığını öğrenme; durum tespiti yapılamadıysa yapılmasını sağlamak amacıyla, katılımcılara kadın olmaktan ne anladıklarını sorduk. Okuma programımızın başından itibaren yaptığımız kadının neliği/niceliği ile ilgili bu tartışma, daha çok *Sevgili Arsız Ölüm*'ün kadın kahramanları çerçevesinde gerçekleştirildi. Romanın kadın kahramanlarının, hayatın zorlukları içinde verdikleri var oluş mücadelesinin, katılımcıları önemli şekilde etkilediği gözlemlendi. Romanın temel karakterlerinden olan Atiye'nin, kent kökenli olmadığı halde kentte verdiği



kadın mücadelesi, geleneksel zincirleri kırarak kendi sözüne ulaşan Dirmit'in diriliş hikayesi, hem köyden kente göç ederek kentleşme sürecine katılan kadınları, hem de kent kökenli kadınları etkileyerek kendi hayatlarını sorgulama yolunu açtı.

4. 2. 2. Kadın Olmak Ne Demektir?

Yüksek eğitimli kadın grubundan Seval, kadın olma durumunu şöyle ifade etmiştir:

“Kadın aslında kainatta güneş nasıl dünya için ışık kaynağı, baktığımızda kadın da içinde bulunduğu toplumda, ailede bulunduğu boşluğu dolduran bir unsur. Bunu fark ettiği anda gücünü anlamış oluyor, (..) bir çok şeyi yönetmeye başlıyor. Atiye onu yapmış zaten. (...) Kadın gerçekten, yeryüzüne mirasçı, yönetici hep erkekten çıkmış ama, baktığımızda kadın erkekleri yöneten anneleri veya eşi. (...) Kadın ışık veriyor, artan bir gücü ifade ediyor. Erkek ona bağlı bir güç. Erkek yok olmaya doğru giderken, kadın sonsuza doğru elini atmış gidiyor.”

Seval'in “bir ışık kaynağı” olarak tanımladığı kadın kavramını, bir çocuklu, lise mezunu, ev hanımı Gülizar, erkek bakış açısından hareketle tanımlamayı tercih etti. Gülizar'ın, *“Hizmetçi gibi olmamalı. Mesela eşine karşı... her şeyi yapan, erkeğin bütün eziyetine katlanan biri olarak görülmemesi lazım”* derken, “ben buyum” demek yerine, kendisinin, yani kadının kocası tarafından nasıl algılanması gerektiğine vurgu yapması, bu vurguyu yaparken, *“onu da evin içinde kendisi gibi bir insan olarak görmesi lazım”* demesi, Kamile'nin *“Kadın, biraz zayıflık, eziklik...”* ifadesiyle örtüşmektedir. Burada, kadının kendi bakış açısından kendisini değerlendirmek yerine, kocasının zihnindeki yansımasına odaklanması, kadının kendini özgüven içinde tanımlayamayışının bir ifadesidir. Gülizar'ın, *“o da kendisi gibi bir insan”* sözünden, kadının erkekler gibi insan kategorisine koyulmayışının, ona önem verilmeyişinin ve var sayılmayışının kadın tarafından içselleştirilmiş olması okunabilir. Bu anlam, Kamile'nin, *“kendimi kuluçka makinesi gibi hissediyordum”* sözleriyle kuvvet bulmaktadır. *“Kadın kısmının saçı uzun aklı kısa”* diyerek erkek bakış açısından kadının nasıl değerlendirildiğine vurgu yapan Ceylan, aslında kadının çok güçlü olduğuna, erkeklerin kadının şerrinden korkması gerektiğine vurgu yapmakta; kadının, ezilmişlikleri sonucunda bu özelliklerini kaybettiğini ifade etmektedir.

“...Ne oluyor, kadın ezilip kalıyor. Kendini ifade edemiyor, hizmetçi gibi kalıyor. Affedersiniz şey makinesi gibi görülüyor. Dayağını yiyor, yani eziliyor. Adam, işte işe gidip geliyor, sana dayak atıyor. Ya, sen ne diye bana dayak atıyorsun? Ee, moralim bozuk, işin

bütün sıkıntısı benim üstümde. Ya, onu ben mi çekecem? Çekeceksin tabi diyo, sen benim tapulu malımsın diyo. Bana bunu söylüyo. Hani nerde diyom, tapulu mal neymiş? Gidiyo, cüzdanı çıkarıp getiriyo dolaplardan. Al diyo... Sen busun diyo. Ben seni döverim diyo, ben sana kızarım, bağırırım, ben sana her türlü şeyi yaparım diyo, sen ses çıkaramazsın diyo. Çünkü sen kadınsın. ”

Kadını veya erkeği cinsiyetlerine vurgu yapmadan “insan” olarak tanımlamak gerektiğini söyleyen Nilgün, kadınların “çok güçlü ve çok sabırlı” varlıklar olduğunu ifade etmiştir. Ona göre erkekler, kendi zayıflıklarını kadınların üstünden kapatmaya çalışan “dünyanın en kompleksli varlıkları”dır.

Her iki grupta da kadınların çok güçlü varlıklar olduğu, ancak bu gücün özellikle kadınlar tarafından fark edilmediği ifade edilmiştir. Kadınların aksine erkekler, kadınlardaki gücün farkındadırlar; bu gücün altında ezilmemek, iktidar sahibi olmak için daha baştan önlemlerini almışlardır.

4. 2. 3. Kadını Sindirme Yolları

Karısının kendisini terk etme olasılığını, “yüzüne kezzap dökerim, öyle gönderirim” diyerek ortadan kaldırma yoluna giden Ceylan’ın eşi, uzun yıllar karısını buna inandırmıştır. Nilgün, “sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin” diyen kocasının, kendisini sindirme politikasını şöyle anlatmıştır.

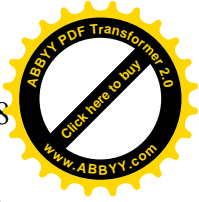
“Ben çok saf, salak biriydim zaten evlendiğimizde. Şimdi bizde adettir, yeni evlenenlerin dolabına bütün tavuk koyarlar. Bacağını kim ayırırsa evde onun sözü geçmiştir. Ben bunu kalktım eşime söyledim. “Evde tavuk var, tavuğun bacağını kim ayırırsa evde onun sözü geçecek” (dedim) Çıkardım tavuğu. Bu, aynen böyle, “çekil bakim şöyle” dedi, bi bağırdı. Tavuğun bacağı öyle ayrılmaz, böyle ayrılır... (tavuğun bacağını gerçekten ayırmış) O gün bu gündür hep bağırdı zaten...”

Ceylan da, düğün öncesinde, daha gerdeğe girmeden eşinden iki sefer dayak yediğini anlattı. Henüz düğün olmadan böyle bir muamele görmesine karşın, “bir kere evden çıktığı” geri dönerse, eski sevdiği çocuk tarafından “bunun bişeyini mi bozmuş” denecek düşüncesiyle baba evine dönemediğini ifade etmiştir. Doğu kültüründe, bir genç kızın uzun yıllar bekar kalamayacağını, bu yüzden sevdiği çocuğu bekleyemediğini anlatan Ceylan’ın konuyu şu tekerlemeyle bağlaması anlamlıydı.

“İnat ettim kurtlara,
Şeyimi verdim itlere...”

4. 2. 4. Yoksulluk ve Sıkıntı Kadını Güçlendirir mi?

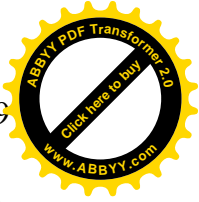
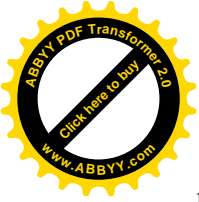
Grup görüşmelerinde üstünde durduğumuz önemli bir konu da, yoksulluğun ve sıkıntının kadını güçlendirip güçlendirmeyeceği konusuydu. İncelediğimiz edebiyat



eserlerinde katılımcıları etkileyen kahramanlar, çok keskin yoksulluk deneyimleri olan ve bu durumla kahramanca mücadele eden kadınlardı. Roman kahramanlarının katılımcıları etkilemiş olması bir tarafa, katılımcılar kendi öznel yaşamalarından hareketle de yoksulluk ve sıkıntının kadını güçlendirdiğini, onda gizlenmiş büyük potansiyeli açığa çıkardığını ifade ettiler. Yüksek eğitilmiş bilinç yükseltme grubundan Nilüfer, bu durumu, “*altını saflaştırma gibi olabilir; belki zorluklar kabiliyetleri ortaya çıkarıyor. (...) Kadına yoksulluk bindiğinde onu üretken yapıyor, doğal olarak onu üretken bir varlığa dönüştürüyor*” şeklinde ifade ederken, Pınar da sıkıntıların kadını dönüştürmesini “*altını eritmek gibi ateşte*” sözleriyle Nilüfer’e katılmıştır. Burada kadınların, kadın varlığını tanımlarken “altın” gibi önemli bir madene atıf yapması kadın bakış açısından kadını gösteren önemli bir göstergedir. Kadınların annelik özelliğinin onları hayatın sıkıntılarına karşı daha üretken ve mücadelecilik yaptığı, hemen hemen bütün katılımcıların ortak düşüncesiydi. Buna göre kadın doğal olarak fedakâr, şefkatli ve vericidir. Dolayısıyla, yoksulluk ve sıkıntılara kendisinden önce yavrularını düşünerek güçlü olmak zorunda hissetmektedir, nitekim *Sevgili Arsız Ölüm*’ün en önemli karakterlerinden biri olan Atiye’nin mücadelecilik yaşantısının temelinde evlat sevgisi vardır.

İşçi grubundan ZC, kocasının kendisini “*cahilsin...*” diyerek aşağıladığını, kendisini başka bir kadınla aldatırken, kocasının kendisinden hiç çekinmeden öteki kadınla mesajlaştığını anlatmıştır. “*Mesaj gelirdi gece, okuyamırdım. Bir kere çocuklara gösterdim. Gece yarısı gelirdi zaten; O da nasıl olsa okuma yazması yok diye... Beraber bir yere giderken ben tek başına dönemirdim yani. Sonra böyle yapınca ben okuma yazmayı illa ki öğrencem dedim. (yoksulluk) kadını güçlendirir, düşe kalka güçlenirsin. (...) Hiç kimse demir(demiyor) ya sen düştün de ben seni kaldırım, bi kalk kendine gel... Arkada umudun, bir varlıklı yoksa daha da güçlenirsin...*”

Tıpkı ZC gibi kocası kendisini terk ettikten sonra hayatın zorluklarıyla baş başa kalan MK, da yoksulluğun ve sıkıntının kadını güçlendirdiğini savunmuştur. “*Boşlukta kaldım hocam. Mesela evim vardı evsiz kaldım. Ev sahibi kapımı çaldı kira istedi. Çocuklara yiyecek bişey yok. Bir arkadaşım vardı, kocası evine zeytin peynir alıyordu, arkadaşım bana da ayırıyordu zeytin peynir. (...) (Yoksulluğa düştükten sonra) hem rezil oldum hem güçlendim. Şöyle, bilmediğim işi öğrendim. Ayıptır söylemesi, ben paspas değiştirmeyi bilmezdim, arkadaşım öğretti. Bu ortama bile ayak uydurmak için hep çevremdekiler yardım etti. Yani ev yaşantısıyla çok farklı. Bi de ben okula gittim, hiç aklıma gelmezdi, oranın öyle temizlendiğini vallahi bilmezdim.*”



Kocasından boşandıktan sonra mutluluğa ve huzura, ayrıca sıcak yemeğe kavuştuğunu söyleyen YS, de bu konuda arkadaşlarına katılmaktadır. *“Ben konuşamıyodum bile... adımı sorsalar cevap veremiyodum, çünkü aptallaşmışım, ne yaptım da dövecek...”*

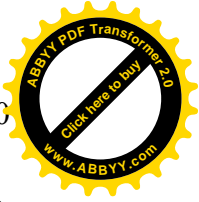
Boşanma deneyimi yaşayan bu üç kadın, evli oldukları süre içinde hiç çalışıp para kazanmadıklarını, (YS hariç) kocalarının iyi kötü evi geçindirdiğini ifade etmişlerdir. Ummadıkları bir zamanda terk edilen ve geçim derdiyle baş başa kalan bu kadınlar, çalışıp para kazanabildikleri, çocuklarına bakabildikleri, evliken yapmaya güç yetirmedikleri şeyleri artık yapabildikleri için kendilerini çok güçlü ve mutlu hissettiklerini söylemişlerdir. Yuvalarının dağılmasını hiç istememelerine, evler, kocaları için ellerinden gelen her şeyi yapmalarına rağmen yuvalarının dağılmasını, eşlerinin kendileri terk etmesini bazen “kısmet”, bazen “kadir kıymet bilmeme” olarak nitelendirmişlerdir. Evlilik deneyimli bilinç yükseltme grubundan Nilgün, maddi şartlar açısından çok rahat bir evliliği olduğunu, boşandıktan sonra çocuk bakmak zorunda bile kaldığını, ama bunlara rağmen boşandıktan sonra “huzura” kavuştuğunu ifade etmiştir. Kadının güçlenmesi için *“canına tak etmesi gerekiyor”* diyen Nilgün, evliken evine hizmetçiler alabilen, lokantalarda yemek yiyen, tatillere çıkan bir kadın olmasına rağmen, boşandıktan sonra kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda kaldığını, kırk yaşından sonra bilgisayar öğrendiğini ve bu durumda kendisini çok güçlü ve mutlu hissettiğini söylemiştir. Nilgün, çektiği sıkıntıların kendisini güçlendirdiğini, grup üyelerince de şaşkınlık ve tepkiyle karşılanan şu sözlerle ifade etmiştir: *“İnsanı yaşadıkları olgunlaştırıyor. Ben diyorum ki, kocamdan Allah razı olsun, beni hayata karşı pişirdi. (...) Eğer o beni pişirmeseydi ben bugün ayaklarımın üstünde bu kadar dik duramazdım.”*

Henüz yirmi üç yaşında üç çocuk annesiyken eşi intihar eden Nilüfer (2) , yoksulluğun kadını güçlendirmesi konusunu adeta kavramsallaştıran bir cümle söylemiştir: *“Yoksulluk varlığa gebedir...”* Nilüfer (2) maddi yoksulluk çekmese de, yirmi yıldır hep çalışmak zorunda olduğunu, evini ve çocuklarını “çekip çeviren” bir dayanağın yoksulluğunu çektiğini, ama bu durumun kendisini çok daha güçlü kıldığını ifade etmiştir.

Grup çalışmalarımız sonucunda ulaştığımız nokta, kadınların kendi potansiyellerini hayatın içinde karşılaştıkları sıkıntılarla daha iyi fark ettiği, yoksulluk ve sıkıntı içine düşen kadının içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için mücadele ettiği ve mücadelenin de kadını güçlendirdiğidir.

4. 2. 5. Mırıldan Dile- Kem kümden Konuşmaya

Kadınların, yoksulların ve gençlerin kendilerine ait bir sesi, bir dili olmadığını ifade eden Latife Tekin’in kendi yaşamında ve eserlerinde takip ettiği izleği Gürbilek, “mırıldan dile” şeklinde ifade etmişti. Grup çalışmalarımız sırasında, kadının “ses”lenmesinin çok

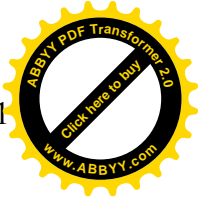


farklı anlamlar içerdiğine şahit olduk. Bitlis'te doğup büyüyen Ceylan, *“bizim oralarda erkeğin yanında kısık sesle konuşulur. Bana dediler ki, kısık sesle konuş, kayın validen ne derse onu yap”* öğüdünü tuttuğunu, eşiyle ve kayın validesiyle, onlara saygısızlık etmemek düşüncesiyle uzun bir süre kısık sesle konuştuğunu, daha sonraları, onlardan, kendilerine gösterdiği saygının karşılığını alamadığı için kısık sesle konuşmaktan vazgeçtiğini ifade etmiştir. Yine, ST, köyden kente göç ettikleri yıllarda kayın biraderiyle aynı evi paylaştığını, kayın biraderine karşı kısık sesle konuşarak *“gelinlik”* yaptığını ifade etmiştir. Zaman içinde aynı evin içinde yaşaya yaşaya, kayın biraderinin pek çok basit hallerine, haksız tutumlarına yakından şahit olup *“şehir yerinde ne gelinliği bu...”* diyerek kısık sesle konuşmayı bıraktığını, hatta zaman zaman kayın biraderiyle didiştğini ifade etmiştir. ST, gidecek evi, sığınacak bir yakını olmamasına rağmen kayın biraderinin haksızlıklarına karşı çıkabilmesini, *“içimde bişey vardı, kendime yeterim diyodum, inanyodum”* cümleleriyle anlatmıştır. Görüldüğü gibi, geleneksel kurallara kent yaşamında uyulmaya devam edilmiş, ancak zaman içinde bazı kırılma noktalarından sonra bu tutumdan vazgeçilmiştir. Gelinlik yapmanın, *“ses”* lenmeme, ya da sesi kısma şeklinde gerçekleştirilmesi, kadının kendi diline sahip olamayışı, kendisine sunulan eril dilin içinde kayboluşunu anlamak açısından çok önemli bir noktadır.

Yüksek eğitilmiş kadın grubundan Hatice'nin konuyla ilgili ifadeleri çok önemli bir kavramı ortaya çıkarır niteliktedir:

“Bizim toplumumuzda kadınların üretmesi, bişeyler yapması, zor şartlarda evi döndürmesi beklenmiştir, ancak, kadının konuşması, bir şekilde kendini ifade etmesi beklenmemiştir. Bu durumda kadının konuşması nasıl olacak: kem-küm... Kadın, üretmiş, uğraşmış, çabalamış, ancak bir türlü kem-kümden konuşmaya geçememiştir. Toplum ondan bunu istememiştir çünkü. İstemek bir yana, konuşmasını bile istememiştir kadının.”

“Kem- kümden konuşmaya geçmek” ifadesi, tarihsel süreçte eril dil tarafından şekillendirilen ve *“sesi kesilen”* kadın hikayesinin kısa ve keskin bir özetidir. Kadın, kendisini ifade etme yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, zaman zaman farklı bir dili kullanmakta, *”miş”* gibi yapmaktadır (Lerner, 1996). Bize nasıl bir kadın olacağımız, erkekleri nasıl memnun edeceğimiz daha baştan öğretilmiştir; bu öğretinin içinde kadının kendi olması durumu yoktur. Yaptığımız odak grup görüşmelerinde, kadınların hayatlarını kolaylaştırmak için, aslında hissetmedikleri ama kendilerine *“doğru”* olarak öğretilen davranış kalıplarına başvurdukları ortaya çıkmıştır. Kâmile, kocasından para koparmak istediği zaman, kocasına *“heriflerin en güzeli... heriflerin en yakışıklısı... canım, hayatım...”* diyerek seslendiğini, aslında kocasını hiç de söylediği gibi bulmadığını *“ne yakışıklısı komşum, aha şu kadar beğenmiyorum, ama n'apcan, geçinmek için mecburum...”* sözleriyle



ifade etmiştir. Ceylan, kayın validesinden nefret etmesine rağmen ona çok iyi davrandığını, zaman zaman içinden gelirse de ona sarılıp öptüğünü söylerken, davranışlarını aynı çaresizlik durumuyla temellendirmektedir. Nilgün, kocası başka kadınlarla kendisini aldatıp bu durumun sorumlusunun kendisi olduğunu söylediği için, “belki yuvamı kurtarırım” düşüncesiyle hiç hissetmediği halde kocasına çok “yakın” davrandığını, bu anlamda “ne yollar “ denediğini ifade etmiştir. Burada kadının var olma mücadelesinin çok farklı bir boyutu ortaya çıkmaktadır. “Mış” gibi yapma, özünde kadını kendisinden uzaklaştıran, belki de kendisine yabancılaştıran bir yöntem olmasına karşılık, kadının hayatını kolaylaştırmada kadınlar tarafından işlevsel kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.

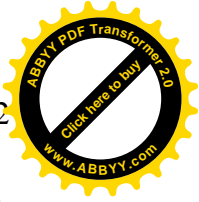
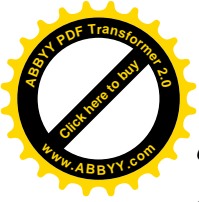
4. 2. 6. Para Kazanmak Kadını Güçlendirir mi?

Kendini tanımlayamayan kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmış olsa da dilsizlik durumundan kurtulamayacağını söyleyen Pınar, kadının kendini tanıma ve tanımlama noktasının “karanlıkta” kaldığını, bu karanlığın giderilememesi halinde ekonomik gücün kadını özgürleştirmek bir tarafa, daha fazla ezilme sebebi kılacağına işaret etmiştir. Çünkü kendini tanımlayamayan kadın, kazandığı parayı özgür iradesiyle kullanım gücünden yoksun kalacak, kazandığı parayı kocasına “kaptıracak” , sonuçta ekonomik güce sahip olmayan bir kadından daha fazla ezilecektir.

Ekonomik güce sahip olan babasının, “erkek sesiyle” kendisini okuttuğunun altını çizdiğini, babasından duyduğu “erkek sestem” duyduğu rahatsızlık sebebiyle evliliğinde maddi konuları asla sorun yapmamaya karar verdiğini söyleyen Seval, uğradığı hayal kırıklığını şöyle dile getirmiştir. *“Erkeği ne kadar rahata alıştıırırsanız... Yani onlardan bişey, sorumluluk beklemediğiniz sürece gayet normal insansınız. Problem olmamanız demek, hayatın genel sorumluluğunu üstlenmeniz demek. Üstlendiğiniz zaman ve ses çıkarmadığınız zaman... Bakın, bu iki şey... ”*

Seval’in vurgu yaptığı nokta, Pınar’ın tezini kuvvetlendirir niteliktedir. Aynı gruptan Nilüfer’in konuyla ilgili yaptığı analiz, toplum olarak bulunduğumuz noktayı tam olarak anlatır niteliktedir:

“Biz neyi anlayamamışız bana kalırsa? Şimdi; geleneksel ailelerde kadın evi çekip çevirir, çünkü evdedir. Çocuğuyla meşgul olur, temizlik yapar, ütüsünü yapar. Kocası eve para getirir. Modern aileye geçtikten sonra kadın eve para getiren varlık ama, artı bunun üzerine bir de geleneksel süreçten aldığı görevleri de yüklenmiş. Yani tam bir değişim ve dönüşüm yok, modernleşmemiş bence. Para getirme kısmını tamamlamışız, tamam. O da değişimin bir ayağı çünkü. Bir zamanlar kadının para getirmesine de kötü bakılıyordu; şu an



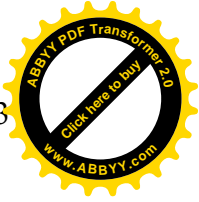
o aşılmış durumda. (...) Belki de çalışan eş arıyor, herkes hayat şartlarında bunu istiyor artık. Ama o dönüşümü tamamlayamamışız. Çalışan kadının farklı bir yaşam kuralı yok. Geleneksel kadınla yaşam şeyleri aynı. O çalışıyorsa, onu ötekenden ayıran hiç bişeyi yok.”

Kadın olmak, yoksul olma haliyle birleştiğinde kadında nasıl bir dilsizlik durumu meydana getirmektedir? Tarihsel süreçte oluşturulmuş ve kadın varlığı üstünde kendisini konumlandırmış olan eril dil, ekonomik güce sahip olmayla güçlenmektedir. Bu, kadın dilsizliğinin ekonomik yetersizlikle daha da derinleştiği anlamına gelmektedir. Ceylan, koca dayacağından kurtulabilme yolunu zengin olmakta bulduğunu söylemektedir. Temizlik yapmaktan çocuk bakmaya kadar her türlü işi yapan, yapmaya da devam edebileceğini söyleyen Ceylan, “*gelinlikle girdiği evden ancak kefenle çıkabileceğini*” söyleyen, yalnız yaşamasına izin vermeyen ailesinin çeşitli boyutlardaki baskısı yüzünden boşanamadığını ifade etmiştir. Her türlü işi yapması halinde de ailesinin maddi desteğine muhtaç kalacağını söyleyen Ceylan’ın, “*Para bulursam ondan ayrılırım, çocuklarımdan ayrılmıcam, ailem baskı yapamıcam*” sözlerine Nilgün Hanımın cevabı, kadınlar üstündeki geleneksel baskıyı anlatmak açısından çok önemlidir.

“Doğu kökenli değilim, köküm İzmirli. Ailemin bana şu anda büyük desteği var gerçekten. Fakat ilk evliliğimden itibaren on üç yıl içinde dört kere evi terk ettim. İkisinde eşim eliyle götürdü, ikisinde kendim gittim. Bir keresinde komşularım hastaneye kaldırdılar kısmi felç geçirdiğim için. (27- 28 yaş) Bu, vücudun tepkisiymiş. Belden aşağısı tutmuyor, ağzım kulaklarıma çıktı, uzun süre tedavi gördüm. Dördünde de kendim geri geldim. Neden biliyor musun? Çok gençtim, dışarıda çalışmak istesen çalışamazsın, çok fazla yan bakan var. Ailem çok baskı yaptı ki, modern bir aileyiz diye geçiniyoruz. Şu anda ayrı bir evde yaşıyorum, yanlarına gitmedim. Ama bunda yaşamın etkisi var; 42 yaşındayım, ayrıldığımda 38 yaşındaydım.”

Yaptığımız grup görüşmeleri sonucunda kadınların, mevcut durumu katlanılabilir kılmak, dilsizlik durumunun meydana getirdiği ruhsal baskının üstesinden gelmek için hayata tutunma yolları geliştirdikleri ortaya çıkmıştır. Geleneksel aile baskısından kendi düşüncelerine göre karar alamayan Ceylan’ın zenginlik hayalleri buna güzel bir örnektir. Nilgün, evlilik döneminde yaşadığı travmatik durumun üstesinden gelebilmek için başvurduğu yolları şöyle anlatmıştır.

“Eşim alkol kullanan bir insandı, evlendikten sonra ona eşlik etme adına alkol kullanmaya başladım. Fakat eşimin eve geç gelmeleri, gelmemeleri... Hep hayatında birileri vardı, ama hep susuyordum. (...)bu bende alışkanlık yapmaya başladı. Sürekli her akşam,



nasıl olsa yok, sürekli viski içiyordum. O alkol bana nasıl gelmeye başladı biliyo musun, limonata gibi. Kesinlikle kötü gitmeye başladı. ”

Daha genç yaşta boşanmaya kalkışması halinde, alkol alışkanlığı sebebiyle çok fazla yanlış yapabileceğini, bu yüzden olgun bir yaşta boşandığı için memnuniyetini dile getiren Nilgün, alkol alışkanlığının kendi durumunu gerçekçi bir biçimde görmesine engel olduğunu, kendini toparlayıp alkolü bıraktıktan sonra boşanmayı başardığını ifade etmiştir.

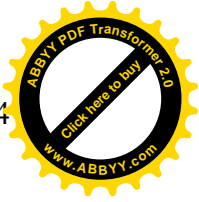
4. 2. 7. Kadının Kendisiyle Yüzleşmesi- Yüzleşme Hikayeleri

Kadınlar, özellikle evlilik hayatında karşılaştıkları olumsuz şartları, evliliğin ilk yıllarında görmeme, kabul etmeme yollarına giderek, bu olumsuz durumun şiddetinden uzak kalmayı tercih etmektedirler. Uzak kalamadıkları sorunları kendi ürettikleri stratejilerle çözmeye çalışmakta, ancak çözüm yollarının tılandığı noktalarda gerçek bir sorgulama içine girmektedirler. Yüksek eğitilmiş kadın grubundan Seval, yıllarca maaşını eşine verdikten sonra, bir gün, kendi istekleri için hiç para harcamadığını fark edip, kocasından, kendi parasından biraz daha fazla vermesini istediğinde yaşadığı anı, *“tuz parçalanır, ayna parçalanır ya, işte öyle. Bi şeyler parçalandı o ilk şeylerden”* diye ifade etmişti. Yoksulluk konusunda ayrıntılı ele aldığımız gibi, eğitilmiş, ekonomik güce sahip bir özne olmasına karşın ataerkil zihniyetin tahakkümü altında bu şekilde ezilen, kendi kazandığı parayı bile harcamayan kadını, “okuyan mağdureler” olarak kavramlaştırmıştı.

Seval, düşünce düzeyinde uyanıp bu noktaya geliş sürecini şöyle anlatmıştır:

“ ... şu anda bir tatil günüm Pazartesi, ben ne yapardım? Sabahtan başladım temizliğe; bu benim görevim. Her şeyi ütüler, her yeri temizler, bu arada yemek dahi yiyemezdim. Eşimin ne yaptığını hatırlamıyorum. O erkek, işi var çıkar gider. Akşam geldiği zaman hiç temizlenmiş yerleri görmezdi zaten o. Yemek yoksa, eksik neyse onu söyler. Bunlar aslında benim işimi kolaylaştırdı. Baktım, benim bşeyler yapmam da onun için bi şey ifade etmiyor. Demek ki yıllardır yaptığım şeylerin artı ifadesi yok. O zaman ben niye onun ihtiyacı için uğraşayım, kendi ihtiyaçlarımı göreyim dedim. Ve ben günü kendime ayırıp planlamaya başladım. Artık ütüyü istediğimde yaptım. Dedim ki, benim gücüm bu kadar. Ben bunu söyleyebildim ama. “benim gücüm bu kadar. ” Çok mücadele ettim ama, “sen daha güçlüsün, sen yap” dedim. ”

Seval’in, “ben bunu söyleyebildim ama” diyerek vurgu yaptığı eylem, aslında hiç de görevi olmayan, ancak geleneksel kurallar tarafından kendisine görev olarak sunulmuş yaşam tarzından tam olarak vazgeçmeyi ifade etmemektedir. Kadın burada kendisine görev olarak dayatılmış işleri yine yapacaktır, ancak, bu işleri kocası istediğinde değil de, kendisi istediği zaman yapacaktır. Bu kadar ince bir ayırımın büyük bir başarı olarak vurgulanması,



kadının hayatındaki dilsizliğinin, kendi gücünün farkında olmayışının onu ne kadar pasifize ettiğine çok canlı bir kanıttır.

“Ama ben burada erkekten ziyade gelenek görenekle toslaştım. Erkekten ziyade geleneğin kadını engellediğini düşünüyorum. Onu da gelenek yetiştirmiş sonuçta. Baktım beklenti böyle; herkes yapıyo bunu. Sen de yapman lazım. Ben niye evlendim? (Kocasının sözünü aktarıyor.) Bulaşıkları bulaşık makinesine atacaksam ben niye evlendim? Benim bariz sözlerim vardı kaydettiğim, hayata bakış açısını gösteren. Bu insan da okumuş, üniversite mezunu, diplomalı bir insan. O kadar dilsiz kalıyorsunuz ki... Karşınızdaki insan çok şeyleri aşmış olması gereken biri. Ama size bakış açısı bu: “Bulaşıkları bulaşık makinesi yıkayacaksa ben niye evlendim? ”

Seval, kendi durumuyla yüzleştikten sonraki durumunu da şöyle dile getirmiştir:

“... Ben asla pes etmeyen, geldiği noktadan asla vazgeçmeyen bir insan olarak o da bana toslamış oldu. Bir noktada o beni törpülerken ben onu eğitmeye başladım. Aslında karşımdaki insanı eğitilecek bir insan olarak görüyorum. Ve şunu görmesi lazım: hayatı yaşamak için biz dünyaya geldiysek, sorumluluklar paylaşılmalı. Ne kadın olmak, ne erkek olmak burda önemli. ”

Kadının içinde bulunduğu durumu bütün gerçekliğiyle algılaması, her kadına göre değişebilen sebeplerle belli bir zaman almaktadır. Bu zaman, kişinin içinde bulunduğu duruma göre değişiklik gösterdiği gibi, kadının kişisel şartlarına göre de farklılaşabilmektedir. Seval, kendisi için dokuz- on yıl süren bu “farkına varma” döneminin neden bu kadar uzun olduğuyla ilgili şunları ifade etmiştir:

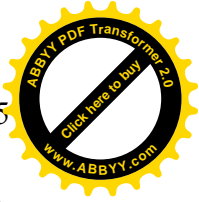
“Çok şey beklemedim ben aslında; orda kaybettim. Herkes “eşi” dedi. Gezerken yanımda yürüsün... çok şey beklemedim... neticede birlikteyiz, yan yana yürüyoruz... (...) Birlikte yemek yediğim biri. Eve gelen biri. İşte, “eş” kavramını ben de anlayamamıştım. Sorun bendeydi zaten. Asıl sorun bir noktada kadında. Çünkü en bir noktada kendimi yorumlamamıştım. Ben neyim, görevim ne, onu da dememişim. Hayata bakış açısı...”

Geleneksel düşünce yapısının kadın ve erkek rollerini oluşturmadaki etkisi bu örnekte tam anlamıyla somutlaşmıştır.

4. 2. 8. Kadıncağz Değil, Adamcağz...

Grup çalışmasının yapıldığı dönemde eşinden ayrı yaşayan ancak resmi olarak boşanamayan Pınar, (şimdi boşanma gerçekleşti) kendi durumuyla yüzleşmesini şöyle anlattı:

“Yani param, mesleğim, gücüm vardı ama onları kullanamıyodum. Çünkü evlisiniz, eşinize güveniyosunuz, yani güvenmek istiyosunuz, eksiklikler tamir olsun istiyorsunuz. Bu sizi vericiliğe götürüyor. Hani diklenirsem ipler iyice kopar, evliliğin bozulmasında suçlu duruma düşerim korkusu var... Erkek bu korkuyu hissedince iyice yükleniyor ve sömürüyor;



sizi köleleştirmek istiyor tamamen. (...) Bakıyorsunuz, gözlemliyorsunuz, çektiğim emeklerin ürünlerine bakıyorum. Bir işe yaramış mı, ilişkimize kalite gelmiş mi? Benim deneyimimde her yaptığım fedakarlıktan sonra başıma binme derecesi arttı. Baktı ki her şeye rağmen kadın dayanıyor, iyice müdanasızlaştı, boşanma tehditleri yaptı. ”

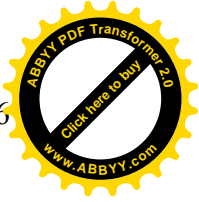
Çocuklarını babasız büyütme, ilerde onlar tarafından suçlanmaktan korkan Pınar, kendisini boşanma kararına götüren kırılma noktasını şöyle ifade etti:

“Sanırım benim gözümü korkutmak için bir gün evi terk etti. Aynaya not yazmış gitmiş. Notu görünce çok üzüldüm. Her şeye rağmen üzüldüm. Sonra uzun uzun düşündüm, durumumu analiz ettim. Baktım, aslında böyle daha mutluym, evime koşarak geliyorum. Çünkü artık evimde beni aşağılayacak biri yok. Hayatı dinledim, hayır, aslında her şey daha iyiydi. Bu iyi hali tattım. ”

Bir süre sonra eşi, eve dönmek istediğini, ayrılma düşüncesinde ciddi olmadığını söylemiş; Pınar, asla geri dönmeyi düşünmemiş.

“Bu olmadan önce korkuyorsunuz, çok kötü şeyler olacak sanıyorsunuz. Birinci korku, suçlanmak. Herkes, bu kadın yuvayı korumadı diyecek, dışlayacak. Sonra çocuklar. Çocuklarımla, ayrılık sürecinde daha nitelikli ilgilendiğimi fark ettim. Önceleri mutsuz, öfkeli, sabırsızdım. Sonra mutlu oldum, dinginleştim; bu, çocuklara yansdı. (...) Bana diyorlar ki, işte adamcağz hatasını anlamış, affet, kabul et... Hiç bu kadıncağzı düşünen yok...İlle de “adamcağz” ... Toplum ataerki, erkek sevici. Erkek hatasını görmüyor. O kadar hakarete uğradım, aldatıldım, sömürüldüm... Adam bir “pişmanım” dedi, “adamcağz” oldu. O kadar acı çektikten sonra affetmedim, geri dönmedim diye “kötü kadın” oldum... Böyle bir toplum bana istediği şeyi söyleyebilir, istediği şeyle beni suçlayabilir... Artık korkmuyorum... ”

Pınar’ın deneyimi, deneyimini ifade ediş şekli, onun kendi sorunuyla yüzleşmesinde ve en keskin kırılma noktasında geleneksel bakış açısının kadın üstündeki baskısını, yaptırım gücünü ve dönüştürücü etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Geleneksel normların dönüştürücü etkisinin bütün kadınlar için ortaya çıkması elbette söylenemez; Pınar’ın ekonomik olarak eşine ve ailesine muhtaç olmaması bu dönüştürücü etkiyi hızlandırmıştır denilebilir. Kadının kendisiyle yüzleşmesine ve durumunu net bir şekilde fark etmesinde, yaşadığı deneyimlerde meydana gelen kırılma noktaları önemli rol oynamaktadır. Pınar’ı, etraftan söylenecek sözlere, toplumun zihninde uyanabilecek düşünceler karşı duyarsızlaştıran kırılma noktası ve bu noktadan sonra gelen “böyle bir toplum bana istediğini söyleyebilir, beni istediği şeyle suçlayabilir” sözü, bu rolün önemini ortaya koyar niteliktedir.



Ceylan'ın yaşadığı deneyimde meydana gelen kırılma noktası da benzer bir anlam ifade etmektedir. Ekonomik anlamda biraz rahat etmek için çocuk bakan Ceylan, cep telefonunu kapalı tutması yüzünden kendisine ulaşamayan kocasının, kendisini sokak ortasında “evire çevire” dövmesini ve bu durumun onda oluşturduğu hali şöyle anlatmıştır:

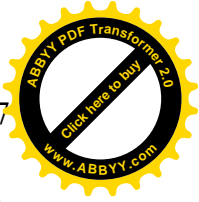
“Ne hissettim? Abdullah dedim, ben kötü bi yola gitmedim., kötü bişey yapmadım, ben şerefsiz değilim dedim. Eve geldikten sonra yani. Utanıyorum. Yolda dayak yerken bakıyorum, herkes balkona dökülmüş. Abdullah diyorum, yapma. Yolda kaçacam ama, yumruk atıyo ya, başım dönüyo, ayağımın altından yer kayıyo. Bunlara alıştığım için hayatımın bir parçası gibi geliyor dayak. Neyse eve girdik. Beni herkes tanır, herkes benim nasıl bir insan olduğumu bilir. Sen dedim, nasıl beni sokakta döversin Abdullah? Annesi var, Allahtan o hiç bişey demedi. O insanların içinde bana bunu nasıl yaparsın dedim. Halâ “şerefsiz” diyor, ağzıma yüzüme vuruyor. Ben başladım çığlık atmaya... hiç yapmadığım bişey. Çok gururum incindi. (çığlık atarken saymış, dökmüş, haykırmış) “Ya sen beni öldür, ya ben kendimi öldürcem” dedim. Adam şok oldu, adam gitti, adam sustu kaldı. Ya dedim, ben niye önce bunu yapmadım ki? Kaynana da benden korktu. (...) keşke bu bağırma çağırımlarımı önceden yapsaydım. ”

Yaşadığı bu ağır deneyimin, “ses” ini çıkarmasının, kendini ifade etmesinin önemini anlaması açısından çok önemli olduğunu söyleyen Ceylan, bundan sonra kocasını kendisini dövmeye kalktığında 155’i aradığını ifade etmiştir. Kapıya gelen polis, eşini sorguladığında, eşi, “karımdır; döverim de severim de” deyince, Ceylan polise, bundan sonra olacıklardan onları sorumlu tutacağını, kendisinin vatandaşlık görevini yaptığını söylediğini ifade etmiştir. Bu durum, kadının evde uğradığı şiddet sebebiyle yasalar tarafından korunmaya alınmamasının ortaya çıkardığı adaletsizlik ve eşitsizlik durumunu çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

4. 2. 9. Maymun Gözünü Açtı!...

Kâmile'nin yaşadığı yüzleşme deneyimi, kadın uyanışının farklılıklarını anlatması bakımından oldukça ilgi çekicidir. Kamile, kocasından, kayın validesinden ve görünmesinden gördüğü haksız tutumlara “yuvasının selameti için” sabrettiğini, ancak oğlunun hastanedeki tedavi sürecinde yaşadıklarının kendisini uyandırdığını ifade etmiştir.

“Aklıma hastanede çok geldi; niye ben bunlara karşı gelemiyom? Neden hep susuyom, hani ben neyim, niye dilsizim? Ben eve varacam, bir yerini bulup artık kabımdan çıkacam dedim. (...) oradaki gördüğüm aileler, sevgiler, birlik beraberlik. (önceki hastane odasını beğenmemiş, doktora rica etmiş odayı değiştirtmiş.) Önceki odada hep köylü kadınlar, sinmiş kadınlar vardı. (Öteki odada) kibar beyler, kibar hanımlar vardı. Ondan sonra onlar bana destek oldu. Yani konuşmadım, halleriyle destek oldular. (...) ya ben niye



böyle değilim dedim. Kadın diyo ki, “Fehmi Bey, o filanca şekilde olacak, şu şöyle olacak...” bak bu ses halâ beynimi cırmalıyor. Yemin ederim bak... (...) ben bunları hastanede çok düşündüm. Ya, dedim, ben de artık varım, ben de sizin gibi bir kadını. Eve geldim, onlar (kaynana-görümce) halâ devam ediyolar. Mutfağı pis bırakmışım, evi döküntülü vs.. ama bana bir geldi ki, hiç unutmam... “Yeteeeeerr...” dedim. Hatırlıyorum ama, gözlerim dışarı çıktı. Kaynanam görümcem korktu, kaçtı. Kayın validem, “maymun gözünü açtı, kaçın!...” dedi. Ben sinir krizleri geçirdim. Hem saydım döktüm yıllardır çektiklerimi, hem ağladım.”

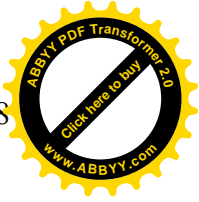
Kâmile, *Sevgili Arsız Ölüm*'de kendini bulduğunu, kendi hayatında yaşamak isteyip de yaşayamadığı kadın dayanışmasını hem okuyup hem ağladığını, okuduklarından uzun notlar çıkardığını söylemiştir. Kâmile yaşadığı bu olaydan sonra asla geri adım atmadığını, kocasını karşısına alıp, “iki çocuğum var; beni kabul ediyosan bu evde, benim de sözüm geçecek...” dediğini ve o günden sonra evde önemli ölçüde söz sahibi olduğunu ifade etmiştir.

Nilgün, yaşadığı acılardan sonra psikolojik dengesinin bozulduğunu, tedavi olmak için terapistte gittiğini, tedavi sürecinde gerçek yüzleşmeyi yaşadığını ifade etmiştir:

“Ben terapistte gittim. Terapist bana dedi ki; “sen “benim” demediğin sürece bunları yaşamaya mahkumsun. Önce “benim” diyeceksin” dedi. Ben!... ve kızdığın, istemediğin şeyi ifade edeceksin, hayır demeyi öğreneceksin. Ben aşağı yukarı bir yıl kadar doktorun arkasına sığındım. Doktorum böyle dedi, ben “ben” dicem, yapmıcam diyodum. Terapistimin yardımıyla kendimde yavaş yavaş oturttum. Baskılara baş kaldırmaya ondan sonra başladım. ”

Farklı yaşam deneyimlerinde gerçekleşen farklı yüzleşme hikayelerinden sonra, şu soruyu sorabiliriz: Kadın, yoksulluk ve kadınlık durumunun meydana getirdiği dilsizlik durumunda nasıl mücadele eder, bu dilsizlik durumundan nasıl kurtulur ve nasıl kendi dilini konuşmaya başlayabilir?

Kadının kendi dilini kurabilmesi, kendi gücünü kazanabilmesi ne kadar önemliyse, kadının muhatabı olan erkeğin, bu durumu dikkate alması da o kadar önemlidir. Yaşanılan hayatta kadın ve erkek arasında zorunlu olarak bir iletişim kurulmaktadır; dolayısıyla bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan sorunlar karşılıklılık ilkesiyle çözüme ulaşabilecektir. Bu anlamda, kadın ne kadar konuşsa da, “onu dinleyen bir erkek olmadıktan sonra bu konuşmanın pek bir işe yaramayacağını” söyleyen Gülcan; “kadının kendisini ifade etmesi bir yere kadar önemli ama, karşıdaki insanın da eğitilmesi, kulağı olması lazım, yüreğine işlemesi lazım” diyen Pınar, bu ilkenin önemine parmak basmışlardır. Yaptığımız grup görüşmelerinde, “kulağı olmayan” veya kulağını kullanmayan muhataplarına kendisini ifade



edemeyen kadının, bir süre sonra muhatabına farklı şekilde ulaştığı gözlemlenmiştir. Bu, bilinçli, planlı, programlı bir ulaşma eylemi değildir; daha çok bir “patlama”dır, ancak, önceleri kadının sesini duymazlıktan gelen muhatapları, bu patlamadan korkmuş, kulağını açmak zorunda kalmıştır. Bu gerçeğe Kâmile’nin ve Pınar’ın deneyimleri çarpıcı birer örnek teşkil etmektedir.

Kadın kendi durumunu fark ettikten sonra nasıl mücadele edecek, tarihsel tortuları bulunan ezilmişlik meselesini nasıl aşacaktır? Bu sorunun, kadınlar adedince farklı cevapları olduğu bir gerçektir. Bu farklılığı Pınar şöyle ifade etmiştir:

“Her kadın için farklı bir yol. Yani öyle bişey ki, parmak izi gibi. Herkesin parmak izi farklı olduğuna göre. Onun gibi, kendisini ifade edişi veya gücünü fark edişi farklı. Her kadının hayatı, karşılaştığı şeyler, potansiyeli, gücü, kuvveti, her şeyi farklı. Ama biraz da kopuk kopuk ifade edebilirim ama, bir kere içindekini fark etmesi lazım. Ben neyim, ne yapabilirim? Gücüm nereye kadar? Nereye koşmalıyım? Amacım, hedefim; bir kere bir hedef belirlemeli. Yani tabi bu uçuk bir hedef değil. Kendini tanımlamış, benim şu kabiliyetim var, şu zaafım var. Bunların doğrultusunda kendisine bir hedef çizebilir. (...) ekonomik özgürlük burada bir araç olabilir ama amaç olmamalı. Hani hep deriz ya; altın bilezik. Olmalı bence; gücünü hissetmesi adına...”

Kadının kendi dilini kazanmak amacıyla mücadele edebilmek için belli bir bilinç düzeyine ulaşmak gerekmektedir. Müjgan’ın, “*bence dilsizliği kabul etmeme noktasında dillendir kadın*” sözü bu gerçeğin çarpıcı bir ifadesidir. Müjgan, kadının, kendi isteklerinin farkına varmadan, sosyal bir zorunluluk olarak evlendiğini, dolayısıyla “*dilsiz olduğunu daha baştan kabul ettiğini*” ifade etmiş, bu durumdan çıkışı da, “*kabullenmeme, dilsizliği kabullenmeme*” vurgusuyla ortaya koymuştur. Hatice’nin sözleri, aynı noktayı kuvvetlendirici bir öze sahip olması açısından önemlidir:

“Bana göre kadının önce kendisini tanıması gerekir dilleniş için. Kadın önce kendini, isteklerini tanıyacak, gücünü bilecek. Kimi kadın ev işlerinde maharetlidir; halı dokur, kendini öyle dillendirir. Mesela ben kendim için söylersem, ben ev işlerinde çok maharetli olduğumu söyleyemem; çok da severek yapmam zaten. Ben çok güzel okur, çok güzel tartışırım. Benim için budur yani. Benim dilleniş için tek şartım... Ben yazarım canım sıkıldığında., ya da konuşurum insanlarla. Ama başkasının dili nedir; halı dokur, halıdaki motiflerle kendisini ifade eder, bir başkası tığ alır, dantel alır, onu satarak kendisini dillendirir. Şekli farklıdır. Bence herkes kendini özgürleştirebilir bir noktada. Yeter ki kendini tanınsın, neyi istediğini bilsin.”

4. 2. 10. Paradan Önce Bilinç...

Kadının kendisini bilmesinin önemine vurgu yapan Seval, bu bilinç halini “özgürlük” olarak tanımlamıştır.

“ ...konuşurken gözümde bir tünel canlandı. Tamamen şu anda olan, yani şu an yaşadığım bişey. Bir ışık var; Latife Tekin’in sözleri ve kitaplarıyla bağlantılı olarak... şimdi aradığımız şey, o ışık... ama tek başına koşuyoruz. Biz o tünelde yol almaya çalışıyoruz. Şimdi biz burada basamaklar, tünelin içinde girdaplar, işte dar alanlar, yükselteler... bir noktada biz mücadele içindeyiz, ama o ışık hep görünüyor. Işığı zaman zaman kaybedebiliyoruz. Zaman zaman tamamıyla gözümüzü kamaştıran ışıktaki kaybolabiliyoruz. (...) şimdi o ışığı tanımlamalıyız. Işık aslında, kendini bilmenin adına “özgürlük” diyorum ben. Yani, kendini bildiğin ve bulduğun an, özgürleştiğin andır. ”

Kadın özgürlüğünün nasıl gerçekleşeceği konusu, çok farklı cevapları barındıran bir soru olma özelliğini korumaktadır. Grup görüşmesi sırasında ortaya çıkan tablo, bu durumu doğrular niteliktedir. Kadının yüksek eğitim alması, bu bağlamda iyi bir meslek sahibi olması, dolayısıyla kadının ekonomik anlamda ayakları üstünde durabilmesi, kadını özgürleştirici önemli etkenler olarak görülmüştür. Nilüfer’in, çocukluk yıllarına uzanan aile kavgaları anlattıktan sonra, “eğer annemin ekonomik özgürlüğü olsaydı, eminim babama katlanmazdı” sözlerine Seval şöyle karşı çıkmıştır:

“Orda “oku- para kazan” yanlış bir yönlendirmeydi. Niye çözemedik o zaman? Okuduk; toplumca okuma oranımız baya yüksek, ama biz halâ kurtulamadık şeyden. Burada yine yanıldık yani. Para kazandık ama kurtulamadık. (...) Şimdi okuyan mağdureler var. Eskiden okumayan, para kazanmayan mağdureler vardı, şimdi okuyan mağdureler var...”

Grup üyeleri, okuyup meslek ve para sahibi olmanın kadını özgürleştirmek için yeterli olamayacağını, kadının gerçek özgürleşimi için bu etkenlerden önce “kendini bilme ve tanıma” bilincinin gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, kadının kendi bilincini geliştirmeye ve kendi mücadelesini vermeye ihtiyaç hissetmesi gerektiğini, bunun için de acı çekmesinin gerektiğini ifade eden Seval, “acı çekmeden olacağını ben şahsen düşünmüyorum, bir şeyin ıstırabını yaşamadan dönüşüm yaşanmaz diye düşünüyorum” sözleriyle acının, dönüşümü başlatan etken olduğuna vurgu yapmıştır. İkinci grup üyelerinden Nilgün, “kadının güçlenmesi için canına tak etmesi gerekiyor herhalde” derken aynı düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Acıların kadını geliştirmesi konusunda Nilgün’ün, “insanı yaşadıkları olgunlaştırıyor, ben diyorum ki, Allah kocamdan razı olsun, beni hayata karşı pişirdi. Eğer o beni pişirmeseydi, ben bugün ayaklarım üstünde bu kadar dik duramazdım” sözleri önemlidir.

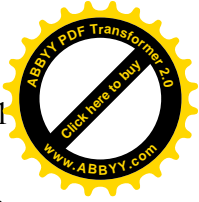
4. 2. 11. Kadın Dayanışması Mümkün müdür?

Latife Tekin, “kadınlar dünyanın kız kardeşidir” diyerek, dünyanın boğuştuğu sorunlarla başa çıkabilmesinde kadınları ona kardeş kılmış, kadınların bu konudaki duyarlılığına önemli bir vurgu yapmıştır. Kadınlar içinde yaşadıkları dünya için bu kadar önemliyse, kadınlar dünyanın sorunlarına, karşı ona kardeş olabilecek kadar duyarlıysalar, kadınlar bir birleri için ne ifade etmektedirler? Kadın kendi mücadelesini verirken, kadın dayanışmasını gerçekleştirebilmekte midir? Kadın dayanışmasından söz edemiyorsak, bunun sebepleri nedir?

Kadın dayanışması meselesi, diğer kadın sorunlarında olduğu gibi, farklı bakış açılarını içinde barındıran bir konu olma özelliğini korumaya devam etmiştir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de ortaya çıkan gelin- kaynana dayanışmasının mümkün olabileceğini söyleyenler olduğu gibi, bu dayanışmanın yalnızca romanlara özgü bir durum olduğunu ifade edenler de vardır; dahası bu grup çoğunluktadır. Kocasıyla arasındaki sorunların tek nedeni olarak kayınvalidesini gören Ceylan, kadın dayanışmasının pek mümkün olamayacağını ifade etmiştir. “*Kadınlar kıskançtır komşum, birbirini çekemez. Birbirinin yüzüne güler, ardından...*” diyen Kâmile, kayın valide- gelin ilişkisi dışında da kadın dayanışmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Kadınlar arasındaki kıskançlığın kadın dayanışmasını engelleyeceği fikrini destekleyen Nilgün'ün, “*benim evime oğlumun arkadaşları geliyor, on altı yaşında çocuklar. Ben evime erkek alıyorum diye dedi kodu çıkarmışlar. Bunu yapanlar da etrafımdaki kadınlar, benim yüzüme gülen komşularım*” sözlerine, Gülizar'ın, “*kıskanıyorlar onun. (...) bir bağı yok, kimseye danışma özelliği yok, kimseye zorunluluğu yok, kendi hayatını yaşıyor*” ifadeleriyle açıklık getirmesi, kadınların birbirlerine bakış açısı hakkında ipucu verir niteliktedir.

Yüksek eğitimli kadın grubundan Pınar, Kadın dayanışmasının mümkün olduğunu, ancak bunun bazı şartlara bağlı olarak gerçekleşebileceğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“... *Maalesef kadın kadının kurdu olabiliyor. Bu çok gerçekçi bişey. Mesela benim işim düştüğünde, bir kadın bir erkek memur varsa, memure kadın çok kompleksli oluyor, erkeğe yaptırabiliyorum işimi. Çünkü kadın hır hır yapabiliyo, sinir ediyo beni. (...) Şimdi o zaman, böyle olmamasının yolu ne olabilir? Kadın bi kere kendini keşfetmeli; bu bir. Kadın kendi içindeki kabiliyetleri keşfederse artık kompleksten kurtulacaktır. Dolayısıyla karşısındakini ezmek zorunda değil, çünkü kadın kendindeki kabiliyetleri, üstünlükleri bilmezse cebri bir üstünlük kurmaya çalışıyor. Cebren ve hile ile. Sen ezilmelisin, ben güçlü olmalıyım. Ben güçlüyüm, kendini keşfeden biriyim... kompleksten kurtuluyor...*”



Kadın dayanışmasını bu anlamda bir iç özgürleşmeye bağlayan Pınar'ın sözlerine karşın, Seval, *“her kadının içinde beğenilme, taktir görme ihtiyacı var. Bu olduğu müddetçe rekabet devam edecek, ve eğer ki, ahlaki değerler elvermiyorsa, toplum içinde kadın kadınla yine barışmayacaktır, ve birbirlerini engelleyecektir”* ifadeleriyle karşı çıkmış, kadın dayanışmasının önüne kadın- erkek ilişkisinin dayanılmaz cazibesini koymuştur.

Grup çalışmasına katılan üyelerin büyük bir kısmı, aynı sıkıntıyı yaşayan kadınların birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını mümkün kılan kadın bilinçlendirme programlarının olması halinde kadın dayanışmasının mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir.

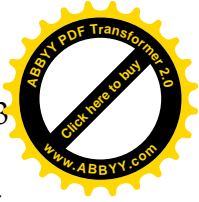
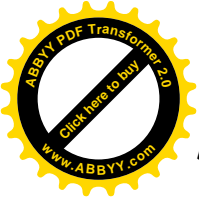
4. 2. 12. Güçlenme Pratikleri Çalışması Kadınlara Ne Kattı?

Feminist bilinç geliştirme ve güçlenme pratikleri çalışmalarının katılımcılara olan etkisini sorduğumuzda şu cevapları aldık:

SEVAL: *Ben bunları yaşamadan böyle bir konuşma ortamı olsaydı, ben bunları dokuz sene yaşamadan atlayabilirdim belki. Bu adımı atmak gerçekten büyük bişey. Bunu sürekli yapmak, kendi aramızda küçük gruplar kurup birbirimize destek olmak gerek. (...) Yazı yazma ruhu vardı ama, bu olay bana kesin yazı yazma gerektiğini anlattı. Ama Latife Tekin gibi, yazı yazmak için değil, kendi ifademi bulmak için. (...) gerçekten çok kitap okudum ben, ama bu kitap çok farklı bişey ya... kelimelerin arasında aylar, yıllar, günleri nasıl sığıştırmış... o kelimelere o duygular nasıl yüklemiş, nasıl geçiş yapmış... (...) art arda sıralayabilmiş. Bazı yerler kendi ruhumla birebir örtüştü yani Latife Tekin'le. Bizzat kendimi gördüm; bir yazar bana güç verdi. Demek ki güç alabilecek yazarlarımız varmış. (...) Her satırda bir kitap gizliydi, aşırı bir duygu yoğunluğuydu. Yazarın istediği şey, duygu yoğunluğunu, enerjisini geçirmektir, başardı.*

HATİCE: *Şöyle bir durum ortaya çıkıyor, ufuk açılıyor gerçekten de. Kadın evine kapandı, kendini ifade edemez, bu şekilde konuşamazsa... (...) böyle ortamlarda şunu fark ediyorsunuz: benim gibi birileri daha var. Bu önemli bişey. Güç kazanıyoruz, bu bir. Derdinizi anlatıp, anlattığınız için deşarj oluyorsunuz; bu iki. Herkesin farklı düşünceleri var.; bunları öğreniyorsunuz bu üç. Aslında çok büyük bir paylaşım bu. Çoğalyorsunuz farkında olmadan. Her seferinde farklı şeyler öğreniyorsunuz. Farklı bişey düşünüyorsunuz, farklı sonuçlara ulaşıyorsunuz, bu gerçekten önemli. Altı hafta önceki Hatice ile altı hafta sonraki Hatice aynı değil. Ve böyle devam ederse olmayacak da. Bu güzel. Birbirimize özgürleşmede yardım etmek, tecrübelerimizden faydalanmak. Ama yaşamadan. Bu çok önemli. İlerde bir çok insan bazı şeyleri yaşamadan aynı hataları yapmayacak.*

AYŞE: *Ben şunu fark ettim. Yani evlenmemiş, genç, bekar bir bayan olarak toplumun bayanlara giydirdiği bir gömlek var. Hani kesip biçtiği, belirlediği, süslerini püslerini belirlediği bir gömlek var. Kadın kendi kalıbına uyup uymadığına bakmadan, direk hayatın işleyişine göre... okul, okul bittikten sonra uygun biriyle evlenme. Hiç kendine bakmadan, direk bu gömleği giymeye razı her bayan. Bu yüzden bazı alternatiflere de, biz bununla bir bütünlük oluşturabilir miyiz, birlikte mutlu olabilir miyiz, birlikte olup da, hani çok güzel bir ev alırız, araba alırız, para biriktiririz değil de, birbirimizin düşüncelerine, duygularına cevap verebilir miyiz? Hani bu arayışı düşünmüyor, böyle bir prensip koymuyor. (...) ben burada şunu fark ettim, bu toplantı vesilesiyle herkese de teşekkür ederim, seçeceğim kişide öncelikle, ben ihtiyacımın ilerde mal mülk, para pul veya ne bileyim, sürekli beni taktir et,*



böyle şeyler hoşuma gider tarzı bir ilişki değil de... karşılıklı birbirimize destek... yani bu bir yol, ölüme kadar gidecek bir yol. Bu yolda, gerçekten klişeleşmiş şeyler söylicem belki ama ben çok katılarak söylüyorum bunları... böyle bir rol arkadaşı, hayatta her şeye, onun farklı düşüneneceği, benim farklı düşüneneğim olaylara birlikte karar verebileceğimiz bir insan arayacağım kendime diyorum. Çünkü ancak böyle bir insanla mutlu olabileceğim. Veya ileride, geriye bakınca, gerçekten geçmiş diyeceğim bir hayatım olacağını düşünüyorum.

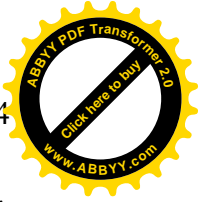
NİLÜFER: Ben şunu fark ettim: şimdiye kadar neden evlenemediğimi anladım. (...) Karşımdakini kabullenememişim, çünkü benim hayattaki dilimi ve duruşumu kabullenmediklerini fark ettim. (...) Ben kendi dili olan...(bir kadını) kendi dilimi oluşturmuşum ben...

MÜJGAN: Bir duruşu öğrendim...(...) isteklerin sınırlarını çizmeyi öğrendim... gerçekten bir kadın ne ister, nasıl mutlu olabilir? Neyi istemesi gerekir ya da... (...) ilerideki hayatı etkileyebilecek büyük problemlerin kalkması açısından güzel, verimli bi şey oldu bu altı hafta...

YELİZ: İlk önce benim kendimi sınırladığımı fark ettim. Ve sürekli o şey içinden çıkartmakta zorlanmışım. Onu fark ettim. Bir de şu var: kendi içimdeki mücadeleyi sürdürmem gerektiğini fark ettim. Aslında ben şöyle düşünüp durmuşum: "Benim giydiğim aslında bir deli gömleği, ben bunu giyiyorum. Yani ben kesin deliyim" diye düşünüyordum. Ama yok, ben deli değilmişim...

PINAR: Suçluluk duygusundan kısmen kurtuldum. Acaba ben mi çok fazla şey istiyorum, ben mi çok sivri fikirliyim... hani dil olarak değil, fikir olarak... ben mi çok şeye asılıyorum, çok mu hırslıyım? Aslında olmadığımı da düşünüyordum ama, toplumun baskısı altında, acaba ben çok mu sivriyim, ben yanlış mı yapıyorum.... (...) bu konuşmalar dahilinde, kadının özgürlüğü başkasının karşısında konuşmasından ziyade iç konuşmada bitiyor. Yani sen içinde özgürleştiğin zaman, dışındaki seni anlamış anlamamış, seni kısıtlamış kısıtlamamış... sen orda kısıtlanmıyorsun, içinde özgürleşmişsin. Bir de şu nokta var: (...) Sınırlarımın içinde sınırsızlaşmayı... özgürlük deyince sınırsızlık değil. Çünkü insan hiçbir sınır çizmeyince hiç birine yetişemiyosun. Yetişemeyince de müthiş mutsuz oluyorsun, çünkü çok kapsamlı bişey, boğulup gidiyorsun orda. Yani, hani bu kısıtlama değilse de, kendine ait bazı çizgileri çekmek. (...) yani yapamayacağım şeyleri omzuma yüklenmiyorum artık.

Yüksek eğitilmiş kadın grubundan Seval, program sonrasında kendi yaşamında yapmak istediği düzenlemeleri şöyle dile getirdi:



“Ben şuna karar verdim: Ben 24 saatimi, üç- beş ayımı, sonuca ulaşıncaya kadar kendimi gözlemlicem. Çünkü burada şurada öğrendim: insan kendini gözlemlerse bşeyler için adım atabilir. (...) önce ben şunu yapacağım kendi adıma; benim gücümü, enerjimi tüketen şeyler nelerdir, onu bulacağım, hayatımı şöyle bir gözden geçireceğim. (...) tamam, ben sizden etkilendim, dışardan etkilendim ama, esas olan benim kendi bulduğum adım. Kendi söylediğim söz... şimdi kendim bir söz söylemedikten sonra adım atamıcam. Bunu biliyorum. Kendime adım attırabilmem için, başkalarına da adım attırabilmem için yapmam lazım bunu. (...) Nerde yanlış yapıyorum, nerde dozajı kaçırıyorum... İnsanın hayatını iyi bir sorgudan geçirmesi gerek. Bu sorgulamaların sonunda herhalde ben, olabileceğim beni bulacağım... benim yüksekliğim beş yüz metre ise, şu anda ben iki yüz metrede isem beş yüze turmanacağım; kendimi gerçekleştirmiş olacağım. O zaman büyük bir ışıkla etrafınıza saçılmış olacaksınız diye düşünüyorum.”

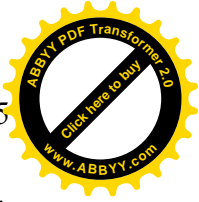
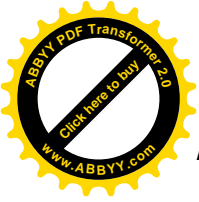
Feminist bilinç yükseltme çalışmalarına katılan ikinci grup üyeleri de, bu tür faaliyetlerin kadınların kendi durumlarını fark etmede, özgürlüklerini kazanma, hayat mücadelesini verme yolunda fikir ve güç kazanmada, sorunlarını dile getirerek deşarj olmada sayısız faydaları olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle bu katılımcılar arasında, programın sürdüğü ön çalışmalarda ve son programda, kadınlar arasında birbirlerine destek olmayı, güç vermeyi, yol göstermeyi hedefleyen ilişkiler kurulduğu gözlemlenmiştir. Mesela, evliliğinde ağır problemler yaşayan Ceylan’a, eskiye göre ailesinde daha fazla var olmayı başarmış Kamile; eşinden boşanarak iki çocuğuyla kendine huzurlu bir yaşam kurmayı başarmış Nilgün ve iyi bir evliliği olan Gülizar farklı şekillerde destek olmuşlar, teselli etmişler, değişik şekillerde fikir vermişlerdir. Ceylan’a verilen destek, ailesinin düzenini kurtarma, yuvasını dağıtmama ve bunlar olurken kendi varlığını da devam ettirebilmesini sağlama şeklinde olmuştur. Grup çalışması sırasında kurulan arkadaşlıkların sonra da kısmen devam ettiği gözlemlenmiştir. Katılımcılar, programın kendilerine olan katkısını şöyle ifade etmişlerdir:

CEYLAN: *Ben bu program sayesinde her şeyin üstesinden gelebileceğimi anladım. (...) Siz beni inşallah üç sene sonra görürsünüz... ben ne yapcam, ben okul okucam, kafama koydum... (...) Buna bayadır karar vermiştim, ama geçen defa bu eve geldiğimde... kendime güvendim, aşırı derecede... para kazancam...*

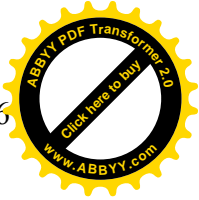
KÂMİLE: *Bana bu program, kadın isterse her şeyi yaparı ifade etti.*

GÜLİZAR: *Ben bunları dinledikçe mutlu olduğumu anladım, halime şükrettim. (...) burada dinlediklerim bana tecrübe oldu.*

NİLÜFER: *Vay be, neler varmış dedim... (...) Kendimi daha çok sevdim. Neden biraz daha sevdim; ben de bşeyler yaşadım, belki bu kadar kötü değildi ama, kendime göre çok*



kötüydü. Bişeyler başarabilmişim diye çok mutlu oldum açıkçası. Bu anlamda kendimi sevdim. Herkes için bişeyler yapabilsen diye üzüntü duydum. Demek ki dünyada ezenler var, ezilenler var. Ezilmek istemiyorsan ezeceksin demek ki... Böyle bir düşünce uyandı bende...

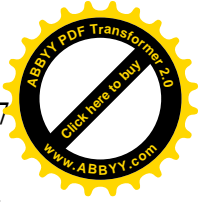
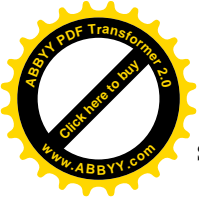


SONUÇ

Yoksulluk, etkisini küresel anlamda her geçen gün arttıran bir mağduriyet durumudur ve bu mağduriyet durumundan, kadınlar zannedildiğinden fazla etkilenmektedirler. Yoksulluğun kadın yaşantılarını derinden etkilediği gerçeği son dönem kadın araştırmaları sonucunda belirginlik kazanmış, bu durum “kadın yoksulluğu/ yoksulluğun kadınlaşması” şeklinde kavramsallaşmıştır. Bugüne kadar konuyla ilgili yapılan araştırma sonuçları bizim gerçekleştirdiğimiz odak gruplardaki gözlemlerimizi desteklemektedir. Türkiye toplumunda kadın, devamlı ücretli bir işte çalışmasa dahi, hane içi ihtiyaçların temininde ve çocukların bakımında sayısal verilere yansımaya veya yansıtılmayan yoğun bir emek harcamakta, evin geçiminin sağlanmasında işlevsel rol oynamaktadır. Eşleri düşük ücretli işlerde çalışan veya eşleri çalışmayan kadınlar, hane içi ihtiyaçların temininde çok farklı para kazanma yollarına başvurarak, az parayla evi döndürme stratejileri geliştirerek yoksullukla mücadele etmektedirler.

“Latife Tekin’in Yapıtları Üzerine Feminist Bir Okuma: Yoksulluk- Toplumsal Dışlanma ve Dil” adlı tezimde, yoksulluğun kadınları nasıl etkilediğini, yoksulluk durumunu yaşayan kadınların bu durumdan çıkmak için nasıl mücadele ettiğini anlamaya çalıştım. Yaptığım grup çalışmaları sonucunda, kadınların, yoksulluk durumundan en çok etkilenen özneler olduğu düşüncesine sahip oldum. Kadın yoksulluğu ve yoksulluğun kadınlaşmasıyla ilgili yaptığım literatür taraması sonucunda edindiğim bilgilerin, yürüttüğüm niteliksel araştırma verileriyle örtüştüğünü gördüm. Kadınlar, yoksulluk durumlarıyla baş etmede, istatistiklere yansımaya görünmez bir çaba sarf etmekte; bu süreçte çok farklı stratejiler üretmektedirler. Yaptığımız odak grup görüşmeleri sonucunda, kadınların en ucuz pazarlardan alışveriş etme, çeşitli gıda maddelerini büyük ölçüde; çocuklarının ve eşlerinin giyim ihtiyaçlarını da kısmen evde üretme, yakın arkadaşlarının evine temizliğe gitme, ağaç budama, evde çocuk bakma, para karşılığı dantel/ örgü örme, dikiş dikme, mevlit okuma, ev eksenli işler yapma, oyuncak üretme, evde çeşitli ürünlerin pazarlamasını yapma şeklinde geçinme stratejileri uyguladıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca aile yardımı, yoksullukla baş etmede önemli bir işleve sahiptir. Kadınların, hayatı devam ettirebilmek ve kolaylaştırmak adına çok değişik geçinme stratejileri uyguladıkları gerçeği, araştırmalarımda, daha önce yapılan araştırmaları doğrular şekilde, dahası, onların üstüne farklı stratejilerin üretildiği bilgisiyle yeniden karşıma çıkmıştır.

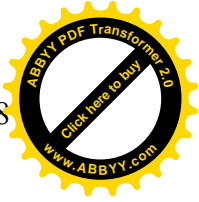
Yoksulluk durumunun getirdiği güçlükler ataerkil düşünce sisteminin dayattığı tarihsel kurullarla birleştiğinde, kadın kendisini ifade etme gücünden mahrum kalmakta, bu



şartlar altında edilgenleşmekte ve güçsüzleşmektedir. Kadınlık durumunun yarattığı dilsizlik, feminist eleştirel yaklaşımlarca tartışılmakta, kadınlar için çıkış yolları aranmaktadır. Feminist eleştiri alanında, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli çalışmalar yapılmaktadır; bu çalışmaların en önemlisi kadın yazınıdır. Kadınlar üzerine kendi eril bilinçlerindeki yazan erkek yazarların tersine, kadınlar kadınları yazmakta, kendi sorunlarını kadın bakış açısıyla dile getirmektedirler. Feminist eleştirel yaklaşımların araştırma sürecinde ve sonrasında analiz edilmesi, Latife Tekin’in eserlerini ve eylemsel niteliğini anlamamızda işlevsel olduğu gibi, Türkiye toplumundaki kadının edilgen ve güçsüz durumunu yorumlamamızda ve katılımcılarımıza doğru sorular yöneltmemizde büyük katkı sağlamıştır

Türkiye’de feminist eleştirmenlerin üstünde çalıştığı yazarların en önemlilerinden biri, kuşkusuz Latife Tekin’dir. Tekin, yoksulluk deneyimli bir kadın yazardır; hayatını, yoksulları ve güçsüzleştirilmişleri yazmaya adanmıştır. Bu bağlamda yoksulların yanında kadınlar, Tekin’in eserlerinin odak noktasına oturmuştur. İki farklı konumdaki kadın kahramanın yoksulluklar ve geleneğin ördüğü çaresizlikler içindeki çıkış mücadelesinin anlatıldığı *Sevgili Arsız Ölüm*, eylem yönelimli çalışmalarımızın temel eseri olarak analiz edilmiş; eser, kadınların yürüttüğü mücadelelerde yol haritası işlevini görmüştür. *Buzdan Kılıçlar* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*, Tekin’in yoksulluğu anlama ve anlamlandırma, göç ve kentleşme konularına yaklaşımını analiz etme konusunda başyapıt işlevini görmüşlerdir. *Aşk İşaretleri*, hem politik bir eser olma özelliğiyle yoksulluğu anlamlandırmada, hem Tekin üzerinde bir lügatçe yazılmasına neden olacak dili nedeniyle üzerinde uzun süre çalıştığımız bir yapıttır. *Muinar*, Tekin’in dilde, dille yaptığı yolculukta ulaştığı son nokta ve kadın meselesine yaklaşımını ortaya koyduğu bir manifesto olarak, tezimin “Dil” ve “Kadın Güçlenmesi” bölümünde başvurduğumuz önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca, Pelin Özer tarafından Tekin üstüne yazılan *Latife Tekin Kitabı*, Tekin’in eserlerini ve yaşam deneyimini anlamada anahtar rolü oynamıştır.

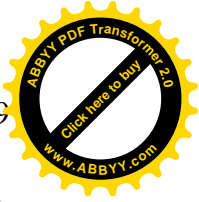
Tezimin kapsamı içinde anlamak istediğim diğer bir konu, yoksullukla mücadele eden, tarihsel süreçte dilsizleştirilmiş ve edilgenleştirilmiş kadının, “dillenmek” için, edilgenlikten kurtularak güçlenmek için neler yapabileceğiydi. “Kadın yoksulluğu ve kadın dilsizliğini konu alan edebiyat eserleri ve bu eserlerin yazarlarının bu güçlenme sürecinde katkısı olabilir mi?” sorusuna cevap aradığım çalışmamda, benim için çok önemli olan sonuçlara ulaştım. Edebiyat eserlerinin kadın gruplarınca analizi, kadın sorunlarını içerden bir gözle ve yürekle analiz eden yazarların yaşam deneyimleri, kadınların güçlenmeleri, hayatlarını değiştirip dönüştürme kararı almalarında çok olumlu katkı yapmaktadır.



Kadınlar, yaşadıkları olumsuz durumları değiştirip dönüştürme gücüne ve cesaretine sahip toplumsal öznelere. Kendi sorunları üstünde sağlıklı analiz yapabilen, sorunların çözümü için önerilen çözüm yollarını ciddiye alan, dahası onları elinden geldiğince denemeye çalışan kadınlar için, güçlenme deneyimlerinin yapıldığı grup çalışmaları, olmazsa olmaz önem taşımaktadır. Bu anlamda yaptığımız iki eylem yönelimli odak grup çalışması, çalışmaya başlamadan önce düşündüğümüzden çok daha fazla yararlı olmuştur. Çalışmamıza katılan kadınlar, grup çalışmalarının sonunda, kendi üstlerinde daha sağlıklı düşünme yolu bularak önemli ölçüde güçlendiklerini dile getirmişler, programlar süresince hayatlarını değiştirici ve dönüştürücü pek çok karar aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılarımızdan bir tanesinin, “*dokuz sene önce böyle bir programa katılmış olsaydım, belki de evliliğimdeki sorunları yaşamayacaktım*” sözleri programların katılımcılara sağladığı faydayı gösterir niteliktedir. Aynı katılımcımızın yüksek lisans programına katılmak için ALES sınavlarına girmesi ve İngilizce çalışmaya başlaması, programımızın etkisini gösteren önemli bir örnektir. Yine, ilkokul mezunu bir katılımcımızın dışardan lise bitirmeye karar vermesi, ev kadını katılımcılarımızdan birinin para karşılığı mevlit okumayı yeterli görmeyerek “daha sağlam” bir iş araması aynı yöndeki katkılardan sayılabilir.

Araştırma sürecinde kadınlarla ilgili önemli bir nokta ortaya çıkmıştır: Kadınlar, yaşam deneyimlerini paylaşmaktan kaçınmayan, faydasına inandıklarında, bu tür programlar için ellerinden gelen her şeyi yapan, değişime ve dönüşüme açık toplumsal öznelere. Kadınlar, deneyimlerini paylaştıkları odak grup görüşmelerinden de çeşitli faydalar sağlamışlardır. Her şeyden önce, hayatta sıkıntı çekenin yalnızca kendileri olmadığını görmek; dahası kendilerinden daha fazla sıkıntı ve yoksulluk içinde olan kadınların deneyimlerini paylaşmak, onların hayat daha umutlu ve güçlü bakmalarını sağlamıştır. Katılımcılardan dört tanesi, grup görüşmelerinden sonra aslında önemli bir sıkıntılarını olmadığını anladıklarını, böyle bir çalışmaya katıldıkları için çok mutlu ve kazançlı olduklarını ifade etmişlerdir. Grup görüşmeleri, kadınların duygularını düşüncelerini paylaşacak bir ortam bularak rahatlamalarında; farklı sıkıntılar yaşayan kadınların çıkış yollarını dinleyerek, kendi sıkıntı ve problemleri için yeni çıkış yolları bulmalarında işlevsel olmuştur. Yoksulluk deneyimi paylaşma grup görüşmelerine katılan peyzaj mimar katılımcımızın, -iki ayrı kere ön görüşme yapmıştık- “*keşke biraz daha devam etseydi, başka programınız yok mu?*” sorusu, bu gerçeği anlatmak için yeterlidir.

Bu çalışma sonucunda, kadınların güçlenmeleri ve bilinçlenmeleri için çok farklı çalışmalar yapılması gerektiğine ilişkin inancım kuvvetlenmiştir. Kadınlara güç ve bilinç kazandırmaya yönelik çalışmalarda, kadın yazarlardan faydalanılması, bu tür çalışmaların kalitesini arttıracak önemli bir yoldur. Kadın yazarlar, kalemleriyle verdikleri mücadelenin

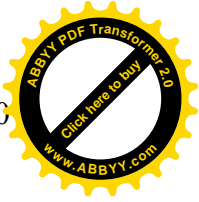


farklı ve güzel bir uzantısını böylesi çalışmalarda devam ettirebilirler. Kadınlar, meslekleri, durumları, konumları ne olursa olsun, faydasına inandıkları çalışmayı yapmak için her fedakarlığı yerine getirmekten kaçınmayan toplumsal öznelerdir. Ayrıca, benzer deneyimleri yaşamış başarılı örnek modeller, kadınların kendileri üstünde düşünmelerinde, hayatlarını yeniden gözden geçirmelerinde ve hayatlarını istekleri doğrultusunda yönlendirmek üzere eylemlere girişmelerinde işlevseldir.

Bu çalışmada araştırmacı rolündeki insan olarak, yaşam deneyimlerimin bana kattıklarıyla, hem tez konumu çalıştığım katılımcı arkadaşarımla, hem de eserlerinden ve yaşam deneyimlerinden faydalandığım Latife Tekin'le bütünleşmem, bu araştırmanın en can alıcı noktalarından biri olmuştur. Hayatının değişik dönemlerinde yoksulluk gerçeğiyle karşı karşıya kalmış, yoksulluğun en kanıtıcı deneyimlerini yaşamış ve yoksulluktan kurtulma mücadelesi vermiş bir insan olarak, katılımcılarıma sorularımı yöneltmeden önce, kendi yoksulluk deneyimlerimden bahsederek onların rahatlıkla açılmalarını sağladım ve yoksulluk deneyimlerini içerden bir insan olarak dinledim. Bütün bu öğeler birleştiğinde, grup görüşmelerimiz, aynı deneyimi paylaşan, aynı acıları yaşayan kadınların dile geliş seansına dönüştü; araştırmacının sırça saraylardan kendilerine bakmadığını, kendileri üstünde bir üst dil kurmaya kalkışmadığını hisseden katılımcı arkadaşarımla, kendilerini bir nesne olarak hissetmeden bütün deneyimlerini ve düşüncelerini benimle paylaştılar. Onlardan biri olarak yaptığım grup görüşmeleri, zannediyorum daha fazla verimli olamazdı.

On altı yıl süren evlilik deneyiminde, bir kadının yaşayabileceği mağduriyeti ve maduniyeti en üst boyutta yaşamış biri olarak, kadın güçsüzlüğünü ve dilsizliğini içerden okuyabilen bir bilinçle, bu araştırmayı yönlendirdim. “Dilsizliği ve sessizliği” en derin ve keskin halleriyle deneyimleyen, bu durumun sonuçlarını bire bir yaşayan bir kadın olarak, yine katılımcılarımla içinde, onlardan biriydim; kendi deneyimlerimden ve hissettiğim yalnızlıklardan bahsederek onların rahatlamalarını sağladım. Görüşmelerimiz, ortak sorunlarımızı tespit etmek, bu sorunlara kalıcı bir çözüm bulmak düşüncesi etrafında gelişti ve olgunlaştı. Kadın sorununa böylesine bir içerden bakış, araştırmamı olgunlaştıran, derinleştiren ve başarılı olmasını sağlayan çok önemli bir etkidir.

Yaşadığı çok zor koşullara rağmen kendi sesine ve sözüne ulaşmayı başarmış bir kadın yazar olarak da, tezimde örnek model aldığım Latife Tekin'le bütünleştim. Dört çocuklu, işsiz, boşanmış bir kadinken, hayat mücadelesinde, önemli sayılabilecek ölçüde başarılı olmuş, üstelik edebiyat alanında dört eser yayınlamış bir kadın yazar olarak çıkmış olmak, katılımcılarımla heyecanlandıran, onların bilinçlerinin kıvrımlarındaki düğümleri çözen önemli bir etken olmuştur. Araştırmacısının hem araştıran hem araştırılan olduğu bu çalışma, sahip olduğu bu niteliklerle aynı zamanda duygusal bir metindir.



Tez konumu hem içerden hem dışardan geliştirilmiş bir bakış açısıyla araştırmaya, sağlıklı bir sonuca ulaşmaya çalışırken, dört yıllık lisans eğitiminin bana kazandırdığı sosyolojik bakış açısının önemini vurgulamadan geçmemek gerekir. Toplumsal gerçekliği arka planında yatan sebeplerle anlamaya yarayan sosyolojik bakış açısı, kadın yoksulluğunu ve yoksulluğun kadınlaşmasını anlamada işlevsel olsa da, kadının, kendisini ifade edebilecek sesten ve sözden mahrum oluşunu derinlemesine analiz etmeye yetmemiştir. Bu anlamda, konumuzu anlamaya yarayacak bir kadın yazar ve onun yaşam öyküsünden hareket etmek; sosyolojik analizi, biyografi ve anlatı öğeleri ile desteklemek, sahip olduğumuz sosyolojik bakış açısını kuvvetlendiren çok önemli bir yöntem olmuştur. Araştırmacının hem katılımcılarla, hem de örnek model olarak ele alınan kadın yazarla yaşam deneyimleri açısından bütünleşmiş olması, sosyolojik bakış açısının yetersiz kaldığı yerleri tamamlayan özgün ve öznel bir durumdur.

Bu araştırmanın sonucunda, kadınların gelişmeye, değişmeye ve dönüşmeye çok uygun özneler olduğu düşüncesi pekişmiştir. Farklı alanlarda üretilecek projeler, kadınların güçlenmesinde yol haritası işlevini görerek kadın güçlenmesinde katkı sağlayabilecektir. Bu çalışmanın sonucunda, bir tezin asla bitemeyeceğini anlamış bulunmaktayım. Bu çalışma kapsamında, kadınların, kendilerini çaresiz hissetmediklerinde güçlenebileceklerini, bu güçle karşı karşıya kaldıkları her zorlukla kahramanca mücadele edebileceklerini bir kere daha anlamış bulunmaktayım. Bütün bunlara rağmen, özellikle yoksul kadınlar için, onların yoksulluklarını giderici işlevsel bir organizasyon yapabilmeyi isterdim. Katılımcılarımdan biri, çok kârlı olmasına rağmen, imkansızlıklardan ötürü oyuncak üretimi yapamadığını, çeşitli şeylerin üretilebileceği bir üretim atölyesinin kadınlar için çok faydalı olacağını dile getirmişti. Kadın yoksulluğu çalıştığım tezim kapsamında, kadınların yoksulluklarını gidermede işlevsel olacak bir atölye kurulmasını sağlayabilmeyi isterdim. Ancak, böyle bir girişimde bulunmak bile mümkün olmadı. Kadın yoksulluğunu gidermede işlevsel olan eylem yönelimli çalışmaların olması gerektiğine, bu çalışmalar gerçekleştirildiği takdirde kadınların yoksulluktan daha kolay kurtulacağına inanıyorum.

EKLER

BİLİNÇ YÜKSELTME GRUPLARINDA SORULAN SORULAR

ANA TEMA: Kadın olmak ve yoksul olmak nasıl bir dilsizlik durumudur?

SORU: 1 Kadın olmak ne demektir? Kadınlık durumu bize neyi anlatıyor?

2. SORUDAN ÖNCE OKUNACAK METİN:

“Yoksulların ruhları en iyi birbirleriyle tanışır ve anlaşır! Yoksulluk ölüm kadar keskin ve keskin olan tek şeydir ve yoksullar, bu gerçeğin baskısına dayanabilmek için, yoksul olmayanların asla öğrenemeyeceği sessiz işaretleri ve gizli dilleriyle yüz yıllardan beri durmamacasına mırıldanıyorlar.” (Buzdan Kılıçlar)

SORU: 2 Yoksulluk durumunu nasıl algılıyorsunuz?

-Kocadan para koparma stratejileri nelerdir? (Yüksek eğitilmiş kadın grubuna bu soru sorulmadı.)

3. SORUDAN ÖNCE OKUNACAK METİN:

“Dirmit o günden sonra hep sözcüklerden bir yorgana sarındı. Sözcüklerden bir yatağın üstünde uyudu. Sözcüklerden yapılmış bir sandalyenin üstünde oturdu. Atiye günleri sayılı binlerce sözcük oldu. Huvat sözcük dolu şişelere baktı. Nuğber sözcük bekledi. Zekiye sözcük ağladı. Seyit bembeyaz takma sözcükten dişleriyle güldü. Mahmut dilini dişlerinin ardına dayayıp sözcük çaldı. Halit sözcükleri duvara vurdu. Dirmit ne yana bakacağını, hangi birini yazacağını şaşırıldı. O şaşkın şaşkın dolanıp gezinirken bulutlardan sözcük yağdı. Musluklardan sözcük aktı. Akan sözcük, yağın sözcük, bakan sözcük, susup oturan sözcük, ağzı üstü divana kapaklanan sözcük Dirmit’in kafasının içinde bir toplu kargaşaya dönüştü. Ama bir türlü şiire dönüşemedi. Dirmit günlerce onca sözcükten ne kadar uğraştıysa bir ikinci şiir yazamadı. Hırısından deliye döndü. Kendine cezalar verdi. Kendine şiir yazmadan uyumayı, yemek yemeyi, su içmeyi, gülmeyi yasakladı. Yasaklara ağlamayı, konuşmayı, helaya gitmeyi kattı. Bir kendini boş kağıdın başına zincirle bağlamadığı kaldı. Ama yasakları arttıkça daha beter oldu. Kafasının içinde sözcükler tepinmeye, çırpınmaya başladı. Her biri iğne olup beynine saplandı. Yasakları Dirmit e acı verdi. Şiir vermedi. (Sevgili Arsız Ölüm)

SORU: 3 Kadın olmak ve yoksul olmak nasıl bir dilsizlik durumu oluşturuyor?

2. TEMA: Kadının kendisiyle yüzleşmesi ve güçlenme mücadelesine girmesi nasıl olur?

4. SORUDAN ÖNCE OKUNACAK METİN:

“Kadın demek doğuştan erkeğe baskın çıkmış canlı demek. Ta başından su halindeyken kapışmışız, birbirimize baktığımız anda, karşılıklı nevrimiz dönüyor o yüzden.”
(Muinar)

SORU: 4 Yüzleşmeyi en yoğun hangi durumlarda yaşadınız? (Yüzleşme hikayeleri.)

5. SORUDAN ÖNCE OKUNACAK METİN:

“Yavaşlık iyidir diyorlar, aldırma sen o laflara, yavaşlayan ışığı yorar, suyu rüzgarı çağırır kendine, kadın için hız almak iyidir, durup oturuyorlar yerinde, her şey hep onlara akıp süzülecek değil ya, biraz da onlar kalkıp her şeye doğru koşsun, karşılaşınlar hayatı dağların eteklerinde şöyle...” (Muinar)

SORU: 5 Kadın güçlenme mücadelesini nasıl verebilir, bu bağlamda nasıl dillenebilir?

6. SORUDAN ÖNCE OKUNACAK METİN:

“Kadınlar dünyanın kız kardeşleridir.” Latife Tekin.

SORU: 6 Kadın dostluğu ve dayanışması kadının güçlenmesinde nasıl bir etki meydana getirebilir? Odak grup görüşmesi süreci bize ne kattı?

FEMİNİST BİLİNÇ YÜKSELTME YÜKSEK EĞİTİMLİ KADIN GRUBU

NİLÜFER: 28 yaşında, Coğrafya öğretmeni, bekar, on iki yıldır ailesinden ayrı yaşıyor.

AYŞE: 25 yaşında, Matematik öğretmeni, bekar, ailesinden ayrı yaşıyor.

GÜLCAN: 25 yaşında, Matematik öğretmeni, bekar, ailesinden ayrı yaşıyor.

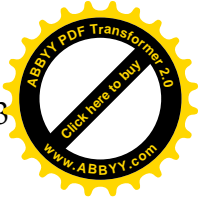
HATİCE: 27 yaşında, Türkçe öğretmeni, ailesiyle beraber yaşıyor.

YELİZ: 28 yaşında, Geometri öğretmeni, bekar, ailesiyle beraber yaşıyor.

MÜJGAN: 25 yaşında, Türkçe öğretmeni, bekar, ailesiyle beraber yaşıyor.

SEVAL: 36 yaşında, Tarih öğretmeni, evli, iki çocuk annesi.

PINAR: 28 yaşında, Tarih öğretmeni, iki çocuk annesi, bir buçuk yıldır eşinden ayrı yaşıyor. (Tezin bittiği tarihte boşanma gerçekleşti.)



FEMİNİST BİLİNÇ YÜKSELTME EVLİLİK DENEYİMLİ KADIN GRUBU

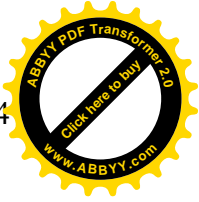
KÂMİLE: 46 yaşında, evli, iki çocuk annesi, lise terk.

GÜLİZAR: 27 yaşında, evli, bir çocuk annesi, lise mezunu.

CEYLAN: 27 yaşında, evli, iki çocuk annesi, ilkokul mezunu.

NİLGÜN: 42 yaşında, iki çocuk annesi, üç yıl önce eşinden boşanmış.

SATI: 52 yaşında, evli, dört çocuk annesi, hiç okula gitmemiş, okuma biliyor.



DENEYİM PAYLAŞMA/ YOKSULLUKLA BAŞETME ODAK GRUP GÖRÜŞMESİ SORULARI

- 1- Yoksulluk sizce nedir, yoksulluğu nasıl algılıyorsunuz? Yoksulluk deneyimlerinizi anlatır mısınız?
- 2- Geçinme, para biriktirme, yatırım yapma stratejileriniz nelerdir?
- 3- Para kazanmak kadını güçlendirip evde söz sahibi olmasını sağlar mı?
- 4- Yoksullukla mücadele yolları nelerdir?

EV HANIMI GRUBU

HEDİYE: 35 yaşında, evli, iki çocuk annesi, lise mezunu.

ŞENAY: 54yaşında, evli, dört çocuk annesi, ilkokul mezunu, isteğe bağlı sigortadan emekli.

YÜKSEL: 60 yaşında, evli, dört çocuk annesi, ilkokul mezunu, torunları var.

LÂLE: 39 yaşında, evli, iki çocuk annesi, lise mezunu.

FATMA: 46 yaşında, evli, iki çocuk annesi, lise mezunu.

SERİN: 35 Yaşında, evli, iki çocuk annesi, ortaokul mezunu.

EMİNE: 48 yaşında, evli, iki çocuk annesi, ilkokul mezunu.

ŞEYDA: 36 yaşında, ikinci evliliği, ilk evliliğinden iki çocuk annesi, ilkokul mezunu.

İŞÇİ GRUBU

ZEYCAN: 40 yaşında, dört yıl önce eşi evi terk etmiş, henüz resmen boşanmadılar, üç çocuk annesi, hiç okula gitmemiş, okuma kursunda okuma öğrenmiş.

MEDİHA: 46 yaşında, evli, iki çocuk annesi.

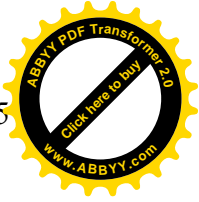
MUKADDER: 40yaşında, eşi dört yıl önce evi terk etmiş, iki yıl önce resmen boşanmışlar, üç çocuk annesi, ilkokul mezunu.

GÜLSEREN: 42 yaşında, evli, üç çocuk annesi, lise mezunu.

SERPİL: 32 yaşında, evli, iki çocuk annesi, ilkokul mezunu.

YASEMİN: 39 yaşında, üç yıl önce eşinden boşanmış, üç çocuk annesi, dışardan liseyi bitirmiş.

ZÜLBİYE: 37 yaşında, evli, iki çocuk annesi, lise mezunu.



YÜKSEK EĞİTİMLİ KADIN GRUBU

GÜNAY: 33 yaşında, bekar, ailesiyle yaşıyor, sosyolog.

BERNA: 32 yaşında, Felsefe Grubu öğretmeni, bekar, yalnız yaşıyor.

NİLÜFER: 42 yaşında, eşi on dokuz yıl önce intihar etmiş, bekar, üç çocuk annesi, ilkokul mezunu, sürücü okulu işletiyor.

AYŞE: 30 yaşında, Tarih Öğretmeni, bekar, ailesiyle yaşıyor.

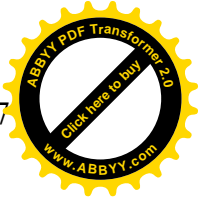
ELİF: 32 yaşında, evli, iki çocuk annesi, peyzaj mimar.

ARZU: 26 yaşında, bekar, ailesiyle yaşıyor, Kamu Yönetimi mezunu, işsiz.

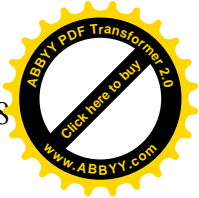
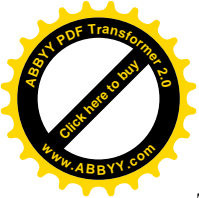
GÜLŞEN: 23 yaşında, hemşire, yüksek hemşirelik okuyor, bekar, yalnız yaşıyor.

KAYNAKÇA

- Akkaya,Y. (2003) "Yoksulluk: Bir cinayetin Fiil Çekimi", *Evrensel Kültür*. Sayı:142
- Arslanoğlu,A.R. (1998) *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa:As.
- Ayata,S. (2005) "Yeni Orta sınıf ve Uydu Kent Yaşamı",*Kültür Fragmanları*. (Haz. Kandiyoti ve Saktanber) İstanbul:Metis.
- Berktaş,F. (1998) *Kadın Olmak/Yaşamak/Yazmak*. İstanbul:Pencere.
- Berktaş,F. (2006) *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul:Metis.
- Berktaş,F. (2000) *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul:Metis.
- Bora,A. (2005) *Kadınların Sınıfı.Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul:İletişim
- Bora ve Günel;A. (2002) *1990'larda Türkiye'de Feminizm*. İstanbul:İletişim.
- Bora,T. (2007) "Bilmemnetepe'nin Tırsınç Dünyası Ve "Lanetli Sınıf"", *Çizgili Kenar Notları*.(Der. Levent Cantek) İstanbul:İletişim.
- Boratav,K. (2004) *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. İstanbul:İmge.
- Bozkulak,S. (2005) "Gecekondu"dan "Varoş"a:Gülsuyu Mahallesi",*İstanbul'da Kentsel Ayırışma*. (Der. Hatice Kurtuluş) İstanbul:Bağlam
- Buğra,A.(2005)*Yoksulluk ve Sosyal Haklar.Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman raporu*.
- Cantek,F. (2001) "Ev kadınları ve Yoksulluk",*Toplum-Bilim*. Sayı:89
- Castells,M. (1997) *Kent, Sınıf, İktidar*.(Çev. Asuman Erendil) Ankara:BilimveSanat.
- Ceylan,D.T. (2005) "Sıradan Kadınların Yazarı Jane Austen",*Kadınlar Dile Düşünce*.(Der. Sibel Irzık-Jale Parla) İstanbul:İletişim.
- Coward,R. (1995) *Şu Hain Kalplerimiz*. İstanbul:Ayrıntı.
- Dağdemir,Ö. (2002) "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu Ve Yoksulluğun Analizi:1987-1994".C.C.Aktan(Ed.),*Yoksullukla Mücadele Stratejileri*,Ankara:Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Davidoff,L. (2002) *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*.(Çev. Ayşe Durakbaşa.)İstanbul:İletişim.
- Direk,Z. (2003) "Adet Kanaması Tecrübesi:Sınırlar ve Ufuklar ",*Cogito*. Sayı:37
- Dedeoğlu,S. (2003) "Ev Eksenli Yoksulluk:Türkiye'de Kadın Yoksulluğu",*Evrensel Kültür*. Sayı:142
- Doğanay,B. (2006) "Aşk İşaretleri" ,*Kitap-lık* . Sayı:92
- Donovan,J. (2007) *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim.
- Dubiel,H. (1998) *Yeni Muhafazakarlık Nedir*. İstanbul:İletişim.



- Durakbaşı,A. (2001) "Ara Zamanların Dili",*Varlık*. Sayı:1125
- Durakbaşı,A. (2000) *HalideEdip/TürkModernleşmesiveFeminizm*. İstanbul:iletişim.
- Durudoğan,H. (2007) "Unes Femmes:Kristeva,Psikanaliz ve Kadın", *Cinsiyetli Olmak. Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*. (Der. Zeynep Direk) İstanbul:YKY.
- Ecevit.F.Y. (1995) "*Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri*",*1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*.(Yay.Haz. Şirin Tekeli) İstanbul:İletişim
- Ellwood,W. (2003) *Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu*. (Çev. Betül Dilan Genç) İstanbul:Metis.
- Erder,S. (2002) *Kentsel Gerilim*.Ankara:Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- Erdoğan,N. (2007) *Yoksulluk Halleri*.İstanbul:iletişim.
- Freire,P. (1998) *Ezilenlerin Pedagojisi*.(Çev. Dilek Hattatoğlu) İstanbul:Ayrıntı
- Gümüş,S. (2002) "Romanı Yücelten Bir Roman", *Adam Sanat*. Sayı:199
- Gürbilek,N. (1995) *Yer Değiştiren Gölge*. İstanbul:Metis.
- Gürbilek,N. (1999) *Ev Ödevi*. İstanbul:Metis.
- Gürbilek, N. (2004) "Kadınsılaşıma Endişesi",*Kör Ayna Kayıp Şark*. İstanbul:Metis.
- Gürbilek,N. (2005) "Erkek Yazar Kadın Okur",*Kadınlar Dile Düşünce*.(Der. Sibel Irzık-Jale Parla) İstanbul:İletişim.
- Gürbilek,N. (2008) *Mağdurun Dili*. İstanbul:Metis.
- Hattatoğlu,D. (2003) "Çalışan Kadın ya da Ev Hanımı:Çalışmanın Yaşantılanması ve Güçlenme", *Kadın Yaşantıları*. (Der. A. Yaraman) İstanbul:Bağlam.
- Humm,M. (2002) *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. (Yay.Haz. Gönül Bakay) İstanbul:Say.
- Irzık,S. (2005) "Latife Tekin'de Beden ve Yazı", *Kadınlar Dile Düşünce*.(Der. Sibel Irzık-Jale Parla) İstanbul:İletişim.
- Irzık,S. (2005) "Öznenin Vefatından Sonra Kadın Olarak Okumak",*Kadınlar Dile Düşünce*.(Der. Sibel Irzık ve Jale Parla) İstanbul:İletişim.
- Işık ve Pınarcıoğlu. (2002) *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul:İletişim.
- İlyasoğlu ve Akgökçe. (2001) *Yerli Bir Feminizme Doğru*. İstanbul:Sel.
- İnsel,A. (2001) "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri",*Toplum-Bilim*. Sayı:89
- Kalacıoğlu ve Tılıç. (2001) *Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar*. İstanbul:Su.
- Kandiyoti,D. (1997) *Cariyeler,Bacılar,Yurttaşlar*.(Çev. Aksu Bora ve arkadaşları) İstanbul:Metis.
- Kazgan,G. (2000) *İktisadi Düşünce*. İstanbul:Remzi.



Kutluata,Z. (2002) "Feminist Kürt Kadın Dergilerinde Doğum Kontrol Tartışmaları", *Toplum Bilim*. Sayı:15

Lerner,H. (1996) *Kandırma Dansı*. (Çev. Ezgi Deniz) İstanbul:Varlık.

Lloyd, G. (1996) *Erkek Akıl*. İstanbul: Ayrıntı.

Lukacs,G. (2003) *Roman Kuramı*.İstanbul:Metis.

Millett,K. (1987) *Cinsel Politika*.İstanbul:Paye.

Moran,B. (2004) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış (3)*. İstanbul:İletişim.

Noyan,N.E. (2003) "EvGerçekleri",*KadınYaşantıları*.(Yay.Haz.A.Yaraman) İstanbul: Bağlam.

Oğuzertem,S. (2005) "Taklit Aşklardan Taklit Romanlara:Genel Kadın Yazarlığı",*Kadınlar Dile Düşünce*.(Der. Sibel Irzık ve Jale Parla) İstanbul:İletişim.

Oruc,M.Y. (2001) "Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler",*Toplum-Bilim*. Sayı:89

Öncü ve Weyland. (2005)"Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri",*Mekan, Kültür, İktidar*.(Çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun) İstanbul:İletişim.

Özbudun,S.(2003) "NeoliberalizmKıskacındakiTürkiyeKırsalı:YoksunluktanYoksulluğa",*Evensel Kültür*. Sayı:142

Özer,P. (2005) *Latife Tekin Kitabı*. İstanbul:Everest.

Özsan,G. (2002) "Kadının Üremeye İlişkin Hakları ve Üreme Sağlığı",*Toplum Bilim*. Sayı:15

Özveri,M. (2003) "YoksulluğunYönetilmesi ve Sosyal Güvenlik Hakkı", *Praksis*. Sayı:9

Özyeğin,G. (2005) *Başkalarının Kiri*. İstanbul:İletişim.

Parla, J. (2005) *Donkişottan Bugüne Roman*. İstanbul:İletişim.

Parla,J. (2005) "Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi",*Kadınlar Dile Düşünce*.(Der. Sibel Irzık ve Jale Parla.) İstanbul:İletişim.

Ramazanoğlu,C. (1998) *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. İstanbul:Pencere

Rhys,J. (1989) *Geniş, Geniş Bir Deniz*. (Çev. Pınar Kür) İstanbul:Can.

Sanford ve Donovan. (1999) *Kadınlar ve Benlik Saygısı* (Çev. Semra Kunt) Ankara:HYB

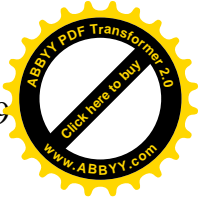
Sarıbay,A.Y. (2000) *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*.İstanbul:Alfa

Sallan Gül,S. (2006) *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*. Ankara:Ebabil.

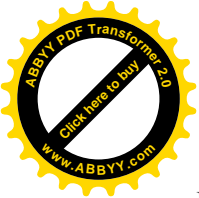
Said,E. (2006) *Şarkiyatçılık*. İstanbul:Metis.

Said,E. (2004) *Kültür ve Emperyalizm*. İstanbul:Hil.

Savran,A.G. (2006) "Kadınların Emegini Görünür Kılmak".Bia Haber Merkezi.



- Sen,A. (1999) *Özgürlükle Kalkınma*.(Çev. Yavuz Alagon)İstanbul:Ayrıntı.
- Sezer,S. (2002) ”Latife Tekin, Dil ve Masumiyet” ,*Evrensel Kültür*. Sayı:127
- Sosor,G. (2002) *Küreselleşme Üzerine*.(Çev. Mert Keçik) İstanbul:Bilgi Üni. Yayınları.
- Şenses,F. (2003) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü:Yoksulluk* .İstanbul:İletişim.
- Şimşek,L. (2002) ”Kurmaca Dünyasının İmkanları” ,*Toplum Bilim*. Sayı:15
- Tatar,B. (2000) ”Kadın Bilincinin Özgürleşmesi Bağlamında Dil Sorunu” ,*İslâmiyat3*. Sayı:2
- Tekeli,İ. (2007) “Kent Yoksulluğu ve Modernite/ Kent yoksulluğu ve Modernite’ nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, (http://planlama.org/index.php?option=com_content&=task=view&id=219&Itemid...)
- Tekin,L. (1995) *Aşk İşaretleri*. İstanbul:Metis.
- Tekin,L. (1997) *Gümürlük Akademisi*. Nisan.Pusula Productions Ltd.
- Tekin,L. (2002) *Berci Kristin Çöp Masalları*. İstanbul:Everest.
- Tekin,L. (2002) *Ormanda Ölüm Yokmuş*. İstanbul:Everest.
- Tekin,L. (2003) *Buzdan Kılıçlar*. İstanbul:Everest.
- Tekin,L. (2004) *Gece Dersleri*. İstanbul:Everest.
- Tekin,L. (2006) *Muinar*. İstanbul:Everest.
- Tekin,L. (2004) *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul:Everest.
- Thompson,D. (1998) ”Kadınlar ve 19.yüz yıl Radikal Politikası:Yitirilmiş Bir Boyut” ,*Kadın ve Eşitlik*. (J.Mitchel-A.Oakley). (Çev. ve Yay. Haz. Fatmagül Berktaş) İstanbul:Pencere
- Türcke.C. (1997) *Cinsiyet ve Akıl*.(Çev. Mustafa Tüzel) İstanbul:Kabalıcı.
- Türkeli,N. (2000) *Varoşta Kadın Olmak*.İstanbul:Gendaş A.Ş.
- Wallerstein,I. (2000) *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*.İstanbul:Metis.
- Wagner,P. (2005) *Modernliğin Sosyolojisi*.(Çev. Mehmet Küçük) İstanbul:Ayrıntı.
- Wolf,V. (2005) *Kendine Ait Bir Oda*.(Çev. Suğra Öncü) İstanbul:iletişim.
- Yaraman,A. (2003) *Kadın Yaşantıları*.İstanbul:Bağlam
- Yaraman.A. (2002) ”Toplumsal Cinsiyetin Üretimi ve Yeniden üretimi Bağlamında Psikoloji, Sosyal Psikoloji ve Medya Araştırmalarında Feminist Eleştiri” , *Toplum Bilim*.Sayı:15
- Yıldırım ve Şimşek. (2005) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara:Seçkin.
- İnsani Gelişme Raporu 2003 (<http://ekutup.dtp.gov.tr/ekonomi/gosterge/insanige.pdf>).
- İnsani gelişme Raporu 2005 (<http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet>)



WorldBank2005(<http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXDEC/EXTRESEA>
RCH/EXTWDRS/EXTWDR2005/.)

